

SCRINIUM ANTIQUARIUM.
SIVE
MISCELLANEA
GRONINGANA
NOVA
AD HISTORIAM REFORMATIONIS
ECCLESIASTICAM PRÆCIPUE
SPECTANTIA
IN SERUNTUR
TRACTATUS VARIO GENERIS.
EPISTOLÆ. ORATIONES.
BIOGRAPHICÆ. ETSIM.
SIVE
NUNQUAM ANTEA EDITÆ,
SIVE
ITA FACTÆ RARIORES UT PRO
INEDITIS HABERI
POSSINT.
TOMI IV. PARS I.

G R O N I N G A E & B R E M A E.
Apud CORN. BARLINKHOF }
& G. W. R U M P. } Bibliopolas
A. 1754.

SCRINIUM ANTIQUARIUM.
S I V E
MISCELLANEA
GRONINGANA
N O V A
AD HISTORIAM REFORMATIONIS
ECCLESIASTICAM PRÆCIPUE
S P E C T A N T I A
I N S E R U N T U R
TRACTATUS VARI GENERIS.
EPISTOLÆ. ORATIONES.
BIOGRAPHIÆ. ETSIM.
S I V E
NUNQUAM ANTEA EDITÆ,
S I V E
ITA FACTÆ RARIORES UT PRO
INEDITIS HABERI
POSSINT.
TOMI IV. PARS I.

G R O N I N G A E & B R E M A E.
Apud CORN. BARLINKHOF }
& G. W. R U M P. } Bibliopolas
A. 1754.

CONTENTA

HUJUS FASCICULI.

- I. Petri VILLERII Ratio ineundæ concordiæ inter Ecclesiæ Reformatas 1579. p. 391--430
- II. Henr. BULLINGERI Epistolæ duodecim, ex Mss. Archivi Ecclesiæ Peregrinorum *Londinensis*. p. 431--446
- III. Joh. à LASCO Epistolæ ad Henr. Bullingerum ex Mss. quod Tiguri assertur edito p. 446 -491
- IV. Gualtheri HADDONI Ep. Apologica ad Hieronymum Qſorium pro Reformatione Anglicana. p. 491--522
- V. Bern. ROTHMANNI Epistolæ quædam ex Mss. Kerſenbrockiano editæ. p. 523--543
- VI. Stanislai LUTHOMIRI Ep. ad Jo Utenhovium A. 1560. p. 543--547
- VII. EJUSDEM Epistolæ tres. 1563. & 1565. scriptæ. p. 547--555
- VIII. Nova Litteraria. p. 555--575
- IX. Instructio pro Leone ALLATIO, de transportanda versus Röمام Bibliotheca Palatina. p. 575--fin.
- Num.

PETRI VILLERII

Ratio ineundæ Concordiæ inter
Ecclæsias Reformatas

1579.

i vel non alias ob rationem Petri VILLERII nomen aternitati eset inscribendum, quam, quod GULIELMUS I. Princeps Arausio-nensis, ejus temporis Principiu[m] prudentissimus, eo est usus Amico ac Ministro, qui & Religio-nis pro concione causam ageret, & in rebus Politicis consilia principi subministraret, hæc sola plenissimè sufficere posset.

Enimverò, cum præterea, maxima ejus in rem sacram & publicam Belgii sint merita, ut paucis ejus Memori-am repetamus, opera[re] erit pretium.

Nomen ejus genuinum, quo dictus fuit Petrus L'OISEEUR, jam alibi a) a nobis est indicatum, ubi simul, quam equestris ortus fuerit prosapia, quamque, cum lauta possideret prædia in insula Zelandorum Valacrensi, atque Dominus eset de Villiers & Wijlboven, inde sicut dictus Petrus VILLERIUS, observavimus.

Evidem annum ejus natalem non invenimus; Pro-tulit eum verò Insula Franciæ, vulgo Ryssel, nobi-le Flandriæ nunc Gallicæ oppidum; Cum autem studiorum juvenilium cursum absolvisset, Lutetiam pa-riſiorum abiit, ibique coram supremo Galliarum Senatu, Parlamentum dicto, causarum patronum egit, quod ex annotatis Mll. observavit Ger. BRANTIUS. b)

Ccc

In-

a) Vid. *Scrinium antiquar.* T. I. P. I. p. 120.

b) BRANT, *Histor. Reform.* Belg. Lib. XV. Tom. I. 781.

Interea verò, cum ob persecutionum in Gallia vehementiam vix ibi vitam sustinere posset incolumis, relata Gallia semet *Genevam*, commune illud Reformatorum asylum, contulit, atque in *Theodori Beze* amicitiam familiaritatemque adinissus, ejus ductu suasuque ad studia theologica animum appulit.

In eo cum versaretur exilio, thori fortunæque sociam duxit Nobilem Virginem *Johannam de Brichanteau*, filiam Caroli de Brichanteau, Equitis, ac Domini de S. Martin & Nigerets, qui & ipse ob religionem profugus Genevæ tuin agebat.

At verò deinceps, cum ad sacrum Ministerium in civitate *Rothomagensi* in coetu Reformatorum obeundum vocaretur, per aliquot annos illi muneri præfuit, usque dum serales illæ nuptiæ Parisienses, Ianenam die S. Bartholomæi A. 1572 inchoatam ad Rothomagenses quoque perferrent; Tum enim, ut furori cederet, æquum arbitratus, tutum in arce quadam duobus à civitate milliaribus, quæsivit equidem, sed non invenit receptaculum, cum uxore & septem liberis infantibus; Nisi enim singulare quodam miraculo, ab occisoris manu præservatus fuisset, eum ad necem dedisset Rothomagensis persecutor. Enimverò, cum is, qui apud Rothomagenses pilearium egerat, nunc verò præfectus erat cohorti cuidam persecutri, nostrum persequetur, atque præsentem haberet, is è vestigio ejusmodi vel animi vel oculorum deliquum c) paclus esse dicitur,

ut

c) Vid. *Martyrol. Gallic. Magn.* fol. 720 b „ A deux lieux „ de Ronan y a un chasteau nomme la Riviere bourder, „ beau & fort de situation, ou Mr l'Oiseleur, dit de „ Villiers, l'un des Ministres de l'Eglise de Rouan, „ s'eroit retire avec sa femme & sept p'tis enfans. Ce „ Vaiteur avec la troupe surprenant la porte de cette mai- „ son de paix, fut tellement esbloui & retenu de la main „ de

ut Villerium, quocum colloquebatur, non cognosceret sed elabi pateretur. Interea verò diripiebantur statim omnia, atque septem liberi omnibus plane exuti, pñne nudi dimittebantur, nisi quod unicus ipsis primò relinqueretur panis, quem tamen etiam deinde ipsis surripiebant.

Fuerat is antehac in *Navarrense Regia concionatus*, atque etiam apud Franciæ Admiralium *Colnism* ecclesiasticos non semel habuerat sermones.

Anno quingentelimo septuagesimo quinto, Princeps *Condens*, de ejus sinceritate, fide, prudentia ac experientia persuasus, eum legatum misit in *Angliam*, qui Reginæ opem atque auxilium Reformatis in Gallia præstandum imploraret; dicitur tum *Prælectiones* habuisse Theologicas, quibus & sibi & familiæ collatitudinem acquireret stipem, quæ res à **CAMDENO** a) certe non debuisset exagitari.

Brevi post Arausionensis eum sibi consiliarium & concionatorem aulicum elegit, atque ad gravissima quævis munera evexit. Tum verò *Antwerpia* sè penumero conciones habuisse refertur; Et, quanquam, cum dubii hærent Belgæ ab Hispano alieni, quò se verterent, **VILLERIUS** noster ita Gallo semper eis addictus, ut omnem navaret operam, quo Anglam à Belgis plane sum moveret, idque ageret, ne Arausionensis Anglos respiceret; Tamen, cum Alençonum apud Antverpienses res novas moliri persenticeret, is omnium primus fuisse dicitur, qui rem Arausionensi aperiret, atque

Ccc 2 Alen-

,, de Dieu, qu'il laissa échapper le Ministre qui parloit
 ,, à lui: mais au lieu de cele il pille & ravage toute la
 ,, maison, & pour la fin butine tellement ces sept petits
 ,, enfans, que n'ayans outre leurs chemises si non un
 ,, pain, ce voleur coupa les cordons de leurs chemises &
 ,, leur osta ce pain.

a) Vid. **CAMDEN.** *Annal. rer. anglic.* p. m. 266.

Alenconii consilia perditissima Magistratui Antverpiensi patefaceret.

Post Arausisionensis cædem, *Navarrus*, idem qui postea sub *Henrici IV.* nomine Gallis imperavit, eum ad se allicere, atque datis ad eum literis sibi vendicare studebat, sed incassum, siquidem *MAURITIUS* Gulielmi filius, eundem quem tantopere rebus suis proficuum judicabat, à se dimittere renuebat. Et, quo pacto is Leicestrianæ factioni fuerit adversus, ex rerum Belgicarum Annalibus addiscitur, unde & Angli, A. 1587. qui tum *Vlissingensem* tenebant civitatem. *Villerium nostrum*, qui tum *Westhoviæ* commorabatur b), atque *Medioburgum* tendebat, eum, nisi ipse conamina ipsorum elusisset, captivum duxissent; Habuit verò annum emortuaalem 1593. quando *Westhoviæ* in insula *Valacrensi* diem obi-
bat supremum.

Quidquid sit, eundem minus præsidii ab Anglis quam à Gallis expectari posse, semper erat persuasissimus.

Neque erant Galli hujus in ipsos animi propensio-
ris ignari, quippe qui & deinde, cum *Leicestrius* imperium in *Belgas* ejurare coactus esset, ac brevi post mortem obivisset, cum *Villero* egisse videntur, de summo imperio ad *Navarrum* deferendo. c) Erat enim illi subactum in rebus agendis judicium, & maximi æsti-
mabatur, cum primis à *Navarro* atque à *Mornæo*, cuius
hæc ad *Legatum Buzanvallium* A. 1588. scripta sunt
verba: *'Vous faites bien de tenir correspondance estroite avec M. de Villiers. Vous savez si j'ay toujours loué, & quel- dem non parçé, les dons qu'il a de Dieu. Et il m'est aisé d'aimer ceux que j'estime.'* Deinde stilo utebatur eleganti:
atque nervoso, quod vel ex scriptis ejus multifariis
col-

b) Vid. *REYDAN.* annal. rerum belg. ad Ann. 1587 fol.

^{136 a}

c) Vid. Epist. *MORNÆI* de Plessis ad *Buzanvallum* A.
1588. in supplem. ad *Memorias Plessanas* pag. 132.

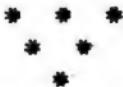
CONCORDIÆ INTER ECCL. REFORM. 395
colligitur, quæ quantivis esse pretii, nemo non fatebitur:

Præter enim libellum illum *Apologeticum*, quo fe Arauionensis adversus Hispani procriptionem apud Ordines Belgicos & Christianos principes defendit, quique Petruum Villerium d) primarium habet auctorem, atque *Apologiam* illam *Ecclesiarum in Belgio Reformatarum* e) ad & contra auctores Libri Bergensis dicti Concordiæ, quoque Dissertationem conscripsisse dicitur, *De Jure Principum* f); quæ tamen haud facile reperiunda est. Ne jam de Literis ejus ad *Adrianum van der Mylen* g) Curia Hollandiæ Præsidem atque alios datis, atque multa cum prudentia conscriptis, dicamus;

Nam & quod is *bunc* contignaverit *Libellum*, quem præ manibus habemus, est certissimum, quanquam enim nomen suum minimè præfixerit, sed literas tantum significatorias C. Q. D. A. tamen exinde nomen ejus elicere pronum erit, modo observemus h) C. esse positum pro *Cephas*, id est *Petrus*. Q. pro C. vel K. (more antiquo) prima litera vocabuli *Kydior* quod *vellus* significat, D. A. pro *Doctor Aulicus*.

Cum igitur is ad manus nostras pervenerit, variaque contineat cum observata tum monita præstantissima, ne illo careres, B. L. eundem huic Scrinio nostro inferendo, efficere, bona tua cum pace voluimus. D. G.

Can-

d) Vid. GROT. *Annal.* lib. III. pag. 71. HOOFD. *Histor. Belg.* lib. XVII. fol. 744. conf. P. de LA RUE Zeland. *literat.* pag. 139.

e) Vid. *Scrin. noſt. antiquar.* T. I. p. I. pag. 121. sq.

f) BRANT *Hist. Ref. Belg.* p. 783.

g) Vid. *Epift. viror. Illuſt.* à Dan. HEINSIO edit. Cent. II n. 59 & 86.

h) BRANT I. c. p. 783. in notus.

Candido Lectori S.

Author hujus scripti (benevolè Lector) primum tristissimas calamitates quibus Respub. Christiana evertitur, deplorat: Luculenteque ostendit, hac mala ex contentionebus, qua sunt inter Theologos, qui Reformatam Religionem proficentur, maxime proficiunt. II. Reverenter & obnixè Reges, Principes & Potentatus Evangelicos orat atque hortatur, ut rectè & integrè controversiarum causas qua sunt in Religione cognoscant, quò certius faciliusque ea qua ad salutem necessaria sunt, ab iis qua non sunt necessaria, discernere queant. Nam manifeste ostendit has inter Theologos controversias esse præcipue, de rebus ad salutem non necessariis. III. Proponit media facilia & usitata quibus res controversæ componi possint. IV. Perspicue demonstrat, aliquot Theologos haec tenus convitiis, calumniis, detractionibus, mendaciis & similibus superborum, ambitiosorum & contentiosorum virorum insanis affectibus Remp. perturbasse, & vera Religionis progressum impedivisse. Nunc vero quosdam summa cura in id incumbere, ut Reges & Principes Euangelicos inter se committant, pacatasque Ecclesiæ prætextu pacis constituenda perturbent: ut hisce dissensionibus & contentionebus distracti & divisi, eò facilius omnes ab hostibus opprimantur atque funditus evertantur. At quoniam bac atrocia horrendaque conflia & actiones, mira arte & singulari artificio instituta sunt & promoventur; maximis precibus à Regibus, Principibus & Potentatibus Euangelicis contendit, ut iis idoneè perspectis, si Rempub. salvam esse, si libertatem Euangelii retinere, sequè ab execranda Pontificia servitute liberare, puramque conscientiam retinere velint, ea mature avertant, qua ipsis imminent certoque sunt eventura, nisi ipsis tempestivè occurratur. Deus optimus illorum mentes illuminet cordaque moveat, ut insidiis adversariorum vere cognitis, ea diligenter & sincere praestent, qua ad gloriam Christi promovendam, eorumque salutem & Rempub. confirmandam pertinent. Amen.

Bre-

Brevis & dilucida declaratio, qua ratione controversiæ quæ nunc sunt inter Ecclesiæ reformatæ religionis, componi & finiri possint. C. Q. D. A. nobili viro authore.

Quoniam Christianos omnes decet, omnibus mentis ingeniique viribus in id incumbere, ut Christiana Religio (quæ Christi est gloria) promoveatur: eaque mature tollantur, quæ ejus progressus & incrementum remorantur: ego ea media, quibus hæ controversiæ, quæ nunc inter Ecclesiæ Reformatæ Religionis sunt, à multis prudentibus summique judicij viris facile componi posse intellexi, paucis complectar & referam: ea spe adductus, si illa non sunt profutura, quod tamen aliqui, hoc pio meo conatu incitabuntur, ad commodiora proponenda: ut eorum salutaribus consiliis, Regum, Principum & Rerump. Protestantium animi, eò facilius ad pacem Ecclesiæ Evangelicis afflictissimis & perturbatissimis restituendam, impellantur. Quis enim clades quæ ob has contentiones evenerunt reserre? Quis myriades piissimorum hominum, qui crudelissime nefarieque occisi sunt recensere? Quis tot civitatum everiones, torque amplissimarum Provinciarum expilationes, vastationesque idoneè commemorare posset? Quis vè tam duro tyrannicoque animo est, qui hæc sine lachrimis ingentique dolore esset auditurus? Verum si quis præsentem Reipub. Christianæ statum penitus intueatur, facile judicabit, multo adhuc graviora metuenda esse, nisi iis tempestivè occurratur. Nam certum est Pontificios fideliter ac diligenter inter se consilia communicare, opes conferre, nullisque sumtibus nec laboribus parcere, ut disiunctos Protestantes (data ea occasione quam cupidissime expectant) funditus revertant.

At quoniam quidam censem sœdera ineunda esse, & de

de mediis convenientium quibus Protestantates hostium viribus resistere, eorumque conatus infringere queant: ego mihi ignosci peto, si dixero frustra hunc laborem suscipi haecque consilia agitari, priusquam à Protestantibus pax in Religione restaurata sit. Nam multis exemplis inferri atque probari potest, foedera sæpe magis nocuisse, quam profuisse: & certè inter prudentes Principes illa non sunt admodum necessaria: cum illi satis no-rint, quid ex usu Reip. & è re ipsorum sit. Nam si quis amore Reipub. vel studio, sese resque suas conservandi, ad id præstandum, quod ab ipso petitur non im-pellatur, nomine foederis parum movebitur. Deus igitur merito à piis omnibus, assiduis precibus orandus est, ut Regum & Principum Protestantium corda mo-veat, eorumque mentes suo Spiritu illustret, ut illi tandem serio de mediis cogitent, quibus, sublatis ha-rum controversiarum causis, pax certa, aut saltem to-lerabilis & moderata concordia inter ipsos constituatur. Nam reconciliatis partium animis, paceque æquissimis mediis refituta, sperandum est Principes Euangelicos, sibi invicem (ut christiana charitas requirit) ultro lu-benterque subventuros esse: si vis alicui inferatur, aut injuria manefste afficiatur.

Inter Ecclesias Euangelicas præcipuae controversiae hæ sunt:

*De Cœna Domini. De Prædestinatione seu Pro-
videntia Dei. Et de Persona Christi.*

I. **D**e Coena Domini duæ sunt præcipuae inter Theolo-gos factiones. Altera eorum quos Lutheranos vocant, altera quos Calvinistas. Lutherani in hoc ca-pite errorem illum quem tribuunt Zuinglio Calvinistis objiciunt: videlicet, quod verum corpus Christi in sa-cra Coena à piis vere comedì, & ejus sanguinem vere bibi negent. Hi verò respondent impudentem esse ca-lum-

lumniam. Calvinistæ vicissim vocant Lutheranos Cyclopes & Capernaitas, quod Christi corpus in pane latere, ore accipi & (ut quidam loquuntur) labiis tangi, dentibus teri, & in ventriculum descendere aſſe-
rent. Lutherani vero hæc sua verba ab illis maligne
inverti & in alienum sensum torqueri conqueruntur.
Hinc inter aliquot Theologos virulenta illa convitia,
injuriae, detractiones, calumniæ, calumniariuque ab-
ſterſiones promanarunt, ac nova inauditaque maledi-
cendi verba excogitata.

Hæc vero cum manifesta sint, quis miratur si Ponti-
ficii Religionem ipsis à suis majoribus tot seculis invio-
late traditam conſtanter retineant: & ferio de mediis
cogitent, quibus, opprellis adverſariis, eorum Religio
ſola prædicetur. Vos Reges & Principes qui de luce
Euangelii tantopere gloriamini, & has pernicioſiſſimas
contentiones otioſe intuemini & fertis, existimatne
Deum innoxium Christianorum ſanguinem qui vefra
culpa effunditur, à vobis veſtrisque non esse aliquando
reperiturum? nec tam manifestum ſui Verbi contempnum
ſevere ulturum? Sed media proponamus, quibus Reip.
consuli poſſit. Verum priusquam illa explicemus, no-
tandum eſt, inter partes in hoc capite nullam eſſe de
vera & ſalutari manducaſione corporis Christi in ſacra
Cœna controverſiam, ſed tantum de modo præſentiæ
Sacramentalis & manducaſione corporis Christi: que
hac ratione non incommodē finiri poſſe multis videtur.

PRIMUM. Ut communi Principum Germaniæ Evan-
gelicorum confensu Synodus generalis (ut quidam Ger-
maniæ Principes, & multi doctiſſimi Theologi ſepe
aliis Principibus proposuere, & ut maxime necessariam
magna contentione uſcere) instituatur: in qua ipſi præ-
ſint: vel eorum nomine, vii politici & sapientes qui
rei magnitudinem intelligent, & ſua authoritate pios
& moderatos Theologos tueantur & conſervent, am-
bitio-

bitiosos autem contentiosos & superbos in officio contineant: Nam si hæ controversiæ solis Theologis considerandæ & transigendæ committantur, certum est tam acerbum & inveteratum odium esse, ut illi hæc negotia sint implicaturi & perturbaturi potius, quam pie & christiane composturi. Serenissima Angliae Regina, Germaniæ Principibus Protestantibus amanter significavit, se lubenter ad Synodum illam suos commissarios missuram esse, si de loco & tempore tempestive admonetur: sperandum est, multos quoque alios Protestantes Principes & Potentatus, suos una alegaturos esse, ut communis omnium consensu & autoritate, concordia facilius ineatur & inita certior sit atque diuturnior.

Perpendant nunc Evangelici Principes an moris non fuerit in veteri Ecclesia, ut is Imperator, Rex aut Princeps, ei Synodo quam instituebat, aut concilio generali quod indicebat, præcesset: vel ii qui ab ipso eligebantur constituebanturque viri politici, prudentes & summi judicii, ut eo munere fungerentur. Quod si mos ille à tot potentissimis Imperatoribus, tot Regibus & Principibus prudentissimis, à tot quoque piissimis & doctissimis Theologis utilis & maxime ad finiendas controversias, necessarius haec tenus agnitus, receptus & probatus sit, cur hoc tempore perturbatissimo rejiceretur? si alia expeditiora non proponantur media.

II. Petant Præsides illi à colloquitoribus, ut à nominibus illis seditionis, factiosis & odiosis, vel plus æquo (ut Pauli verbis utar) carnalibus *Lutheranorum* & *Calvinistarum* abstineant. Et aliis (eo saltem dum colloquentur tempore) utantur. Nam in regnis Galliæ, Angliæ, Scotiæ, Belgio & inter Helvetios ultra quingentas sunt (Deo laus) virorum millia, qui diligentius & majori Dei metu majori etiam fructu, sacra Biblia legerunt, quam ii Theologi à quibus temere condemnantur: & qui ea sunt sapientia, tantumque iudicio valent,

ut:

CONCORDIÆ INTER ECCL. REFORM 401

ut ex Scriptura Sacra & communi Patrum consensu, quid ipsis ad salutem credendum sit, facile dignoscere queant: nec tam dementes, ut propter Lutherum vel Calvinum, de omnibus fortunis suis, de vita & salute æterna periclitari velint: fatentur quidem utrumque virum doctum, & de Ecclesiis Christi benemeritum esse, sed non ignorant utriusque scripta esse hujuscemodi, ut in multis explicatione egeant: & ob id cum summo judicio legenda. Eam ob causam multis consultum videtur, ut errores quos aliqui Luthero & Calvino tribuunt, notentur, & in Synodo considerentur, communique omnium consilio dijudicentur. Deinde ut iis, quæ dubia in eorum scriptis, vel obscurius dicta reperientur, commoda adhibeatur explicatio: idemque sit de aliorum Theologorum scriptis judicium. Nam condemnatis erroribus, si qui sunt, & quæ in scriptis Lutheri & Calvini obscure dicta sunt, perspicue declaratis, tuin scripta utriusque in summa erunt auctoritate, ab omnibus piis probabuntur, & maximo cum fructu, ac sine ullius offensione legentur. Hacque ratione Ecclesiæ certa diurnaque pace fruentur. Et certe æquissimum est, ut opiniones hominum, & controversiæ omnes in religione Christiana, ex Prophetarum, Apostolorum & Patrum scriptis probentur & finiantur: ad quæ horum Theologorum scripta referenda sunt, & ex iis dijudicanda. Ut Lutherus ipse de suis scriptis multis in locis statuit.

Nam si hodie Lutherus & Calvinus viverent, & in Concilio generali libero (quod tantopere ab omnibus expertitur) eas opiniones de quibus nunc est controværia, tueri ac defendere ex suis scriptis vellent, nonne illi tanquam stolidi & prorsus dementes ab omnibus deriderentur rejicerenturque: quod illi de iis quæ ad salutem Christianorum pertinent, ex suo sensu statuere & decernere auderent? Hæc vero libertas vel auctoritas,

tas, si Luther & Calvin viventibus non concederetur, cur mortuis permitteretur? quod neuter unquam sibi arrogavit. At manifestum est controversias in Religione de quibus nunc contenditur, propter scripta Lutheri & Calvini præcipue esse: qua à partibus tanta pervicacia defenduntur, ut Propheticis & Apostolicis, maximo totius Reipub. malo à quibusdam male sanis præferantur, vel illis certe æquentur.

III. Condemnentur manifesti errores ut in hoc capite hoc modo. Quicunque negaverit verum corpus Christi in sacra Cœna ab omnibus piis & fidelibus vere co-medi, & ejus sanguinem bibi. Anathema sit.

IV. Separantur res ad salutem necessariæ, à non necessariis. Certum enim est acerrimas has contentiones, de modo præsentia sacramentalis & mandationis corporis Christi in sacra Cœna (quem tamen omnes inexplicabilem esse fatentur) originem & fontem esse multarum aliarum perniciosarum rixarum. Videlicet De persona Christi. De ejus ascensione in Cœlos. De ipsis ad dexteram Patris sessione, & quibusdam aliis, quibus præcipui nostræ fidei articuli labefactantur. At cum mysteria nostræ Religionis simpliciter credenda sint, & non acute ac subtiliter scrutanda. Si Reges & Principes Evangelici suam pro dirimendis hisce contentiobus non interponant authoritatem, dubium non est, quin Ecclesiæ Christi multis hæresibus inficiantur, & tandem maxima earum vastitas subsequatur, ut in Asia, Africa, & Græcia propter similes causas evenisse videmus. At si res ad salutem necessariæ, à non necessariis discernantur, facile hæ contentiones à piis & doctis Theologis finientur.

V. QUINTO. Proponatur aliqua confessio quæ ab omnibus piis probari queat, & omni eam credenti sit ad salutem satis. Exempli causa. Ego quando ad sacram Cœnam ex ipsis ordinatione institutam, in timore Dei,

Dei, & fide accedo, Credo & confiteor, cum accipio & manduco panem mihi à ministro verbi exhibitum, quod corpus illud verum quod pro me in cruce pependit, quod pro me passum & mortuum est, vere comedam eoque vere pascar. Et quando vinum ex poculo mihi porrectum bibo, quod sanguinem ipsum qui pro me in cruce effusus est, vere bibam, & quod per hunc cibum & potum, siam os de ossibus, & caro de carne Christi: quo modo vero id fiat, non sum admodum sollicitus: satis enim mihi est credere, Christum Deum omnipotentem & veracem, id in me virtute atque efficacia Spiritus Sancti perficere, certoque adimplere, quod omnibus fidelibus promittit. Hæc est mea de Cœna Domini fides & confessio, quam speropios omnes facile probaturos esse. Vel proponatur aliqua alia simplex & dilucida confessio, ad salutem necessaria & sufficiens. Hæc Eusebii Emisseni opinio de Cœna Domini, à multis piis & doctis laudatur. „Cum „ad reverendum altare ibis, spiritualibus sacrandus ac- „cedis, Sacrum Dei tui corpus fide respice, mente con- „tinge, cordis manu suscipe, & totum interioris ho- „minis haustu assume.

Postquam Ecclesiæ Gallicæ, Anglicæ, & coeteræ idem in Religione sentientes, errorem supradictum condemnaverint (quod certo sunt factura) & confessionem aliquam planam & perspicuam de Cœna Domini ad salutem sufficientem approbaverint (de quo minime dubitandum est) hæc tantum (ut supra dixi) controversia consideranda & componenda restabit, videlicet modus præsentiae Sacramentalis & manducationis corporis Christi in Sacra Cœna. Eam ob causam Præsides à Lutheranis petent, ut verbis claris & perspicuis declarant, quo modo corpus Christi in pane lateat & manducetur, atque etiam ore accipiatur. Ab aliis quoque petent, ut aperte & luculente, quomodo corpus Christi sit in

Cœna & manducetur explicit: ita ut nullis aliis commentariis aut explicationibus ad illorum opinionem intelligendam opus sit. Quod si quis dixerit, ipsis deesse verba propria quibus commode mysteria Christianæ Religionis tam aperte & dilucide declarari possint, Respondeo: quod ob id utriusque partis Theologos decebit, eo citius de phrasí, vel modo aliquo loquendi inter se convenire, per quem pax & concordia in Religione constituantur: nisi pro perditissimis nebulonibus & sceleratissimis Reipub. perturbatoribus ab omnibus haberi velint.

De Prædestinatione seu Providentia Dei.

PRÆSIDES publice pronunciabunt se neminem in illo conventu ad colloquium admissuros esse, qui subsequentibus articulis non subscripterit.

I. Quod Deus non sit author peccati vel ullius mali.
II. Quod fatum Stoicum seu fatalem necessitatem non propositurus nec defensurus sit.

III. Quod Deum causis secundis non alligabit, sed in omnibus liberum esse agens fatebitur. Præterea si qui sint alii errores condemnandi, addantur.

IV. Propontantur res in hoc articulo controversæ. Ego vero hanc præcipuam in hoc capite esse inter partes controversiam puto. *Deus cor Pharaonis induravit.* Ob hujuscē phrasis interpretationem & similium quæ in sacra scriptura sœpe occurrunt, exorta est hæc controversia. Nam quidam dicunt, id Deo volente, alii, Deo permittente accidisse: Hinc manifeste constat hanc contentionem, non in re, sed in verbis tantum confltere, ut ex colloquio facile apparebit.

Quantum ad me attinet. Credo Deum omnes sub peccato comprehendisse ut omnium misereretur. Credo quoque Christi Dei omnipotentis verba verissima esse, qui ait, *Qui crediderit & baptizatus fuerit salvabitur.*

bitur, Qui vero non crediderit condemnabitur. In has promissiones respiciens, illis credens, persuasum habeo me ex electorum esse numero juxta dictum Pauli, *Vos ipsis tentate an non sitis in fide, vos ipsis probate an non agnoscitis vosmet ipsis Iesum Christum in vobis esse, nisi reprobis estis:* hac ego regula de mea & omnium fidelium prædestinatione judico, hac contentus sum: Nam scrutari mysteria Dei, temeritas est, credere vero, vita æterna.

De Persona Christi.

Utraque pars satetur Christum filium Dei ubique esse, atque etiam Dominum omnium quæ supra cœlos, in cœlis & sub cœlis, imo omnium quæ ipsius Dei Patris sunt. Quod si quis hæc negaverit, Anathema sit. De iis vero controversiis, quæ sunt in hoc capite cogitare non possum quin totus exhorrescam. Nam de naturis Christi in abstracto id affirmare quod aliqui docent, quid est aliud quam Christum dividere, atque Arrii, Nestorii, & Eutychetis hæreses in Ecclesiis Dei invenire? Nihilominus Reges & Principes Evangelici hæc sine ulla offensione audiunt & patiuntur. Sed viderint ipsi ne Christum filium Dei severum tam execrandarum blasphemiarum vindicem sentiant. Meminerint etiam Theologi, eos qui scrutantur Majestate in, à gloria obrui, discantque in multis modum tenere.

Quoniam inter Theologos tota vis controversiæ de Cœna Domini sit (ut sæpe dictum est) de modo præsentiae sacramentalis, & manducationis corporis Christi: de iis ego plenius & uberioris quam antea differam.

I. Convenit inter partes, quod hæc sacra Cœna à Christo filio Dei instituta sit.

II. Quod vere Christus det in hac sua Cœna omnibus fidelibus verum corpus suum ad manducandum & sanguinem ad bibendum.

III.

III. Quod nullus fructus proveniat ex hac manduca-tione & potu, quam per fidem.

IV. Quod corpus Christi sit cibus mentis non ven-tris, & quod nec venter nec dentes sint ad hunc cibum manducandum parandi.

V. Quod corpus Christi in cœlo sit.

VI. Quod nulla sit ascensio nec descensio corporis Christi in Cœna.

VII. Quod hoc mysterium seu Sacramentum sacræ Cœnæ, constet re invisibili seu interna, scilicet, cor-pore & sanguine Christi, & visibili seu externa, scilicet pane & vino.

VIII. Omnes etiam confitentur & credunt verum corpus Christi in sacra Cœna ab omnibus fidelibus vere comedi, & ejus fideles sanguinem bibere, olsque de ossi-bus, & carnem de carne Christi fieri. Qui vero hæc non confitebitur & crediderit (cum sint omnibus fide-libus necessario ad salutem credenda) Anathema sit. Sed iis hæc addunt Lutherani, quod corpus Christi la-teat in pane & ore accipiatur, atque inter eos sunt multi qui corpus Christi ubique esse contendant: Nunc scire merito oportet, an hic modus manducationis corporis Christi, sit necessario ad salutem credendus. Nam si illi necessario credendum esse statuerint (ut statuere vi-dentur) nonne nostræ religionis dignitas & certitudo requirunt, ut hanc suam de re tanta opinionem ex scriptis Prophetarum, Apostolorum, & communi con-sensu Patrum idoneè probent & confirmant? Nam di-cere, modum illum esse imperscrutabilem, & rationi humanæ inexplicabilem, & nihilominus statuere suam hac de re opinione, necessario ad salutem credendam esse, nulla alia probatione addita, quam quod illi sic sint à suis præceptoribus instituti, illa certe ratio docendi Ecclesiæ Christi nova & inusitata est minimeque reci-pienda. Nam unicuique hac ratione liceret in religione

articulos fidei, pro arbitrio suo constituere: Præterea id eslet Pontificios in eorum erroribus & idolatria confirmare: qui multa evidentera, plausibilia & gratiosiora argumenta sunt proposituri. Videlicet: Quod ipsi tot seculis sine ulla contradictione ab innumeris piissimis Episcopis & doctissimis Theologis ita sint (ut sentiunt) instituti & edocti, Quod hæc eorum doctrina à plurimis Synodis provincialibus, à multis etiam Conciliis generalibus unanimi consensu recepta, approbata & confirmata sit: à qua discedere teincrarium levissimumque eslet, propter unius aut alterius hominis opinionem, quæ nullis manifestis scripturæ sacrae testimoniis probetur confirmeturque. Verum, si vos pii Germaniæ Theologi hanc vestram perniciosa de hac sacramentali & orali manducatione corporis Christi sententiam (de quibus tanta pervicacia contenditur), aperte & dilucide declaraveritis (quod certe vestri est officii) & res ad salutem necessarias, à non necessariis separaveritis, facilis vobis erit, cum aliis moderatis Theologis, & piis Ecclesiis reconciliatio & concordia: qua constituta, desinent Pontifici, Germanis objicere atque exprobrare, tot esse in eorum religione opiniones, quot Ecclesiæ.

Vos igitur pios Theologos oro, & per nomen Christi obtulitor, ne diutius patiamini, ea quæ vestri sunt munera, à tot afflictissimis & periclitantibus Ecclesiis desiderari: nam in hac declaratione, pax & tranquillitas Reipub. aut Ecclesiarum eversio, consistit.

Quod autem ad impios attinet, fatentur omnes Theologi Euangelici corpus & sanguinem Christi in Cœna cibum esse mentis non ventris, animæ non corporis, & quod piæ animæ hoc sancto cibo & potu, spiritus Sancti efficacia, vere alantur & soveantur. At quod impia & execranda anima eodem cibo & potu spiritus Sancti virtute nutriatur, ego omnes pios oro, ut mihi
Eee
igno-

ignoscant, si ingenue fatear me id credere non posse; priusquam ex scriptura sacra plenius & apertius de iis edocear. Nam finis hujuscē sacræ Cœnæ est, ut omnes communicantes unum corpus fiant, cuius Christus caput est, & ut per hanc communicationem pius ab impiō separetur. Præterea hæc verba Christi plana & perspicua sunt. *Quicunque carnem meam edit & sanguinem meum bibit, habet vitam eternam.* Orandi igitur diligenter sunt Theologi, ut suam quoque opinionem in hoc capite aperte declarent. Videlicet: Quo modo iimpia anima corpus Christi manducet, & an necessario ad salutem credendum sit, impias animas verum corpus Christi manducare, cum oinnes fateantur eas manducare judicium, fierique reas corporis Christi, quoniā eum Deum esse & Servatorem non agnoscant nec credant.

Ut autem concludam, multis (ut supra dixi) consultum videtur ad hasce controversias tuto & facile componendas.

i. Ut in Germania Synodus communī Principum Evangelicorum consensu constituatur: Nam res graves magnique momenti, quæ multos concernunt, vix transligi per paucos possunt, sine aliorum offensione. At veluti Pontifices Romani nulla re magis terrentur, quam Concilii nomine, sic qui nunc in Germania omnium volunt haberi censores, à nulla re magis quam à generali synodo abhorrere videntur. Sed tantum est prudentia & pietatj Principum Evangelicorum tribuendum, ut potius per generalem synodum sint laboranti Reipub. & Ecclesiæ consulti subventuriqe, quam paucorum quorundam Theologorum superbiæ, odiis & vanis affectibus patrocinaturi.

ii. Ut in tali synodo errores condemnentur.

iii. Ut Præsidum prudentia & Theologorum consiliis consensuque ea quæ sunt ad salutem necessario credenda, ab iis quæ necessario credenda non sunt, discernantur:

ne

ne ob res non necessarias Respub. diutius perturbetur.
Iis enim mediis & rationibus concordia facile inter Ecclesias constituetur.

Nunc in medium consulendum est. Credo me in sacra Coena vere, verum corpus Christi comedere & ejus sanguinem bibere. Credo etiam per hanc mandationem & hunc potum, animam meam vere ali & nutriti, corpore & sanguine Christi, meque os de ossibus & carnem de carne Christi fieri. Quo modo? Per fidem, quam habeo verbis Christi Dei omnipotens & veracis, & virtute atque efficacia Spiritus Sancti: quid in me operatur, cui soli hoc mysterium perspectum esse credo. At de modo istius communicationis, pium & christianum Ecclesiarum Christi consensum & iudicium pacato tranquilloque animo expecto. Interim tamen fateor me non credere quod corpus Christi in pane, vere, realiter & substantialiter lateat.

Præterea non credo impias animas Spiritum Sanctum recipere, nec sancto corpore Christi soveri & nutriti, sed reas fieri corporis & sanguinis Christi, quoniam leges à Paulo omnibus ad sacram Cœnam accedentibus præscriptas & aperte declaratas, maligne violant. Nunc considerandum decernendumque est, an ego propterea sim blasphemus, hæreticus, Sacramentarius & Turcis deterior? An etiam à piis Ecclesiis non sim pro membro Christi agnoscendus, & pro fratre habendus? Nam in iis duobus capitibus tota vis controversiarum constitit.

Quod si quis vicissim petierit, an is qui condemnando errores condemnat, & fatetur spiritualem mandationem corporis Christi, quæ per fidem fit ad solos pios pertinere: Qui etiam Capernaiticam illam mandationem & crudas atque horridas phrases de præsentia & mandatione corporis Christi (quas multi docti & pii Theologi rejicere solent) rejicit, credit tamen ad

majorem suæ fidei confirmationem corpus Christi, modo inexplicabili in pane esse, & ore accipi, & quod impi corpus Christi in condemnationem manducent, non etiam sit ab aliis Ecclesiis quæ aliter sentiunt pro membro Christi & Ecclesiae agnoscendus & pro fratre habendus? Quæ sit aliorum hac de re sententia ignoro. Ego certe illum pro fratre lubens sum agnitus. Nam mysteria nostræ religionis admodum considerate, pie & cum timore Dei tractanda & explicanda sunt. Ac utinam res controversæ eo perducantur, ut hac de re sit tantum contestatio: nam certo mihi persuadeo, quod Præsides & pii omnes Theologi, qui in Synodo sunt interfuturi, sint hoc medium unaniimi consensu (concordie & tranquillitatis causa) facile probaturi ac confirmaturi. Præterea non dubito, quin Scerifissima Angliæ Regina, pro sua singulari benignitate & incredibili studio pacis publicæ constituendæ, tale decretum (ut maxime necessarium) non solum sit approbatura, sed etiam promulgura, si quis in suo imperio illud scripto vel publice aut privatim, vel ullo modo violaverit, quod in eum tanquam pacis publicæ perturbatorem sit levere animadversura. Quod si idem alii Reges, Principes & Magistratus Evangelici præstiterint, facile pax retinebitur & conservabitur. Sperandumque est, (ubi fervor iste contentionis non nihil refederit) quod paulo post, divino auxilio, Principum prudentia & autoritate, atque salutaribus piorum Theologorum consiliis, generalis, firma, certa, & inviolabilis pax Ecclesiis Christi reddetur:

Hoc est LUTHERI consilium & judicium pro pace resarcienda & conservanda, ut ex ea Epistola *) manifeste

* Est hæc Epistola Lutheri lingua Germanica conscripta ad Magistratus Helveticos, reperiunda in Opp. German. Jenensib. Volum. VI. fol. 506 & sq. breve ejus excerptum

feste constat, quam *Ecclesiis Helveticis* scripsit die prima Decembris 1537. Eam ob rem ego me operæ pretium facturuin putavi, si illam huic scripto adjicerein.

Responsum Domini Doctoris Martini Lutheri, ad Declarationem, Concordiæ caussa, à civitatibus Helvetiorum Evangelicis, ipsi transmissam.

Præstantibus & prudentibus viris, Dominis Consulibus, Scabinis, Majoribus, Senatoribus, atque in universum oīnnibus civibus confederatarum civitatum, Tiguri, Bernæ, Basileæ, Schafhusiæ, Sancti Galli & Bielæ, singularibus meis Dominis fautoribus & amicis optimis.

Gratiā & pacem, in Christo Redemptore nostro. Reverendi & Prudentes viri, Domini & Amici Carrissimi, Quod nimis (plus quam) tarde, vestris ad me Smalcaldia datis litteris respondeo, lubenter me excusarem, si excusatione opus esse existimarem, præsertim quum V. P. manifestum sit, quantæ mihi, jam seni & invalido, incubuant molestiæ quotidianæ; usque adeo ut à negociis & hominibus omnibus me penitus abdu-

Eee 3 cere

tum nobis communicavit Illustris SECKENDORFIUS in Historia Lutheranismi Lib. III. Sect. 16. §. LXI. fol. 168. ubi simul observat, quod Helvetii ad eam d. 4 Maii anni sequentis dederint responsum, non minori quidem comitate, sed ita conceptum, ut confessionem snam Basileensem, & declarationem Lutheru à se mislam allegent, dicantque, se non nuda signa in sacra Cœna statuere, sed quod corpus & sanguis Domini accipiatur, mente nempe fideli. Quibus paucis respondit Lutherus d. 27 Junii, repetens, vere accipi corpus & sanguinem Domini, iterumque ad Bucerum & Capitonem provocat, quibus sententia sua nota sit, fundetque, ut cum plebe placide agatur, speraus fore ut si qui relent scrupuli, sensim tollantur.

quam efficere valuissent. Atque imprimis vos hoc admodum submisso rogatos volo, velitis vobis de me persuadere, ut de eo, qui vere toto corde sentiat, ita ut quantum omnino mihi possibile erit, nihil in me desideretur, quod faciet ad profectum Concordiæ. Novit id Deus, quem testem in animam meam appello. Nam neque mihi, neque ulli cuiquam profuit, immo verius, pluribus obsuit discordia, usque adeo ut nihil quidquam boni aut commodi haec tenus ex ea speratum, neque etiam in posterum sperandum sit.

Ut autem ad articulos vestros veniam, nihil quidquam reprehensione dignum, in primo illo, de Verbo vocali, reperio. Neque enim nos aliter docemus, quam quod opererur interne in corde auditorum Spiritus sanctus, quodque externum Verbum solum nihil efficiat. Alioquin, si penes externum solummodo Verbum considereret, universi qui hoc audirent, evaderent credentes, quod omnino non sit, quemadmodum testatur experientia. Et D. Paulus ait Rom. 10. *Sed, an non audierunt?* verum non omnes auscultarunt Evangelio. Nihilominus tamen, hoc ipsum vocale *Evangelium*, dicendum Verbum Dei, *potentiam Dei ad salutem omni credenti* Rom. 1, ita quod per illud, Deus vocet atque trahat, quos velit, per Spiritum suum sanctum. Si quid porro est in hoc articulo, à nobis utrinque scriptis mandatum, de quo ita clare & expresse nos inter nos intelligere non possimus (nam eadem methodo & phrasí pariter uti nequimus) in eo D. Capito & Martinus Bucerus noverint commode mediatores se præstare, ut perspicue & expresse & quam optime explicentur singula. Quemadmodum ego prorsus de ipsis confido, facere id eos summa fide & diligentia, & porro etiam facturos, sicuti ne haec tenus quidem secus de ipsis quidquam licuit cognoscere.

Ad eundem modum, quod ad secundum articulum,
de

de Baptismo, spectat, nullam invenio discepantiam. Nam, veluti de Verbo vocali jam dictum est, ita etiam tenemus, quod solummodo Aqua & Verbum (quod in Baptismo præcipuum est) absque Spiritu Sancti operatione interna nihil exterius efficiant; existente tamen ejusmodi Baptismo, externo Dei signo, immo medio & instrumento, per quod Deus in nobis operetur, ne omnino vacuum aut inane hominis reputetur signum aut symbolum.

Quod tertium articulum, de Sacramento corporis & sanguinis Domini, attinet; neque haec tenus aut docuimus aut etiamnum docemus, Christum de cœlo seu dextra Dei descendere aut ascendere, sive visibiliter, sive invisibiliter. Permanentes hoc pacto firmiter apud articulum fidei; *Ascendit ad calos, sedet ad Dextram Dei, inde venturus est &c.* Dei omnipotentiæ relinquisimus, quomodo nobis ipsius corpus & sanguis detur in Cœna, ubi ex illius mandato convenitur & ejus institutio celebratur. Nullam cogitamus hic fieri aut descensionem aut ascensionem, sed manemus simpliciter & candide apud ipsius verba: *Hoc est corpus meum; Hic est sanguis meus.*

Quod si quemadmodum supra attigi, hac etiam in parte, non ita perfecte nos invicem intelligeremus, nihil hac vice confultius, quam ut amice in nos mutuo affecti, perpetuam vicissim à nobis tantisper expectemus Benevolentiam; usque dum turbida ista aqua quasi defacetur; atque tunc D. Capito & Martinus Bucerus facile quod ex usu erit, poterunt consulere, tum in his tum in ceteris omnibus; modo ipli corda componamus, & simultates missas faciamus, quo detur locus Spiritui Sancto,

Porro ad stabiliendam charitatem atque concordiam amicam, quatenus nostram partem, præcipue vero meam personam concernit, libenter omnem offendam to-

to corde depono , vobiscum acturus sincera fide atque benevolentia. Nam ut maxime nos, qui serio huic negocio incumbimus , omnem , quantum in nobis est, movemus lapidein , nihilominus peculiari Dei indigemus consilio & opera. Præsertim quum Sathan , nobis pariter & concordiæ inimicus , nullo negotio suos reperire valeat , qui faxa atque arbores in viam conjiciant , ne nobis opus sit , nos invicem simultatibus & suspicionibus gravare. Quin potius igitur corda atque manus mutuo porrigitur , combinamus atque firmiter connexa retinemus , ne deteriori in loco sint res nostræ , quam erant haetenus unquam.

De Excommunicatione & Clavibus , recordari non possum , an unquam inter nos ulla dissensio extiterit & controversia. Fortassis etiam hac in parte apud vos explicatus aliquid extat comprehensum , ita , ut (si alioquin cætera omnia rite se habeant) in hoc concordia , nullum , Deo volente , patietur impedimentum aut remoram. Amen.

Hæc habui , quæ hac vice , quam brevissimis responderem V. P. scripto , rogans velitis ista ita boni consulere. Meum enim animum occupant indies multa negotia , graves curæ , adeo ut non possim tam com mode uni rei vacare , quasi unius solum atque alterius generis distraherer molestia. His V. P. & omnes pariter vos atque vestros , commando Patri omnis misericordiæ & consolationis. Is utrinque nos donet Spiritu suo sancto , qui corda nostra tanquam conflata uniat in vera dilectione , & expurget omnem scoriam atque rubiginem humanæ simultatis atque Diabolicæ malitiæ & pravitatis , in gloriam & laudem sancti nominis iphius & salutem multarum Animarum , in despectum Sathanæ & Papæ atque adeo omnium sectatorum ejus. Amen.
I. Decemb. Anno 1537.

V. P. benevolē addictus Martinus Lutherus.

Fff

Con-

Considerent nunc Reges, Principes & docti moderati Theologi, quam utile necessariumque sit, ut Confessio aliqua, simplex & perspicua & ad salutem sufficiens, de sacra Cœna Domini proponatur: Deinde, ut modus praesentiæ sacramentalis & manducationis corporis Christi plane & perspicue declaretur: Vel, si id commode effici non possit, ut inter Theologos de phrasí seu formula aliqua loquendi conveniat, quod perniciosissimæ contentiones hanc ob causam excitatae, finiantur: Quod certe doctissimis & piis Theologis erit facillimum, & merito ab ipsis expectandum est. Nam ipsis notissimum est, quosdam Theologos ut probarent corpus Christi latere in Sacra Cœna, & ab impiis corredi, multas paradoxas opiniones de persona Christi, de ejus ascensione, & sellione ad dexteram Dei Patris proposuisse: quibus fundamenta nostræ religionis convelluntur, præcipui articuli in dubium vocantur, mactæ hæreses in Ecclesiis Christi invehuntur, & Respub. in extremum discrimen adducitur, &, quod minime prætermittendum est, Papismus confirmatur, & plana ad Mahometismum & Atheismum paratur via. Quod si Theologi res ad salutem necessarias, à non necessariis, (et eos decuit) distinxissent, & de iis certi aliquid statuisserint, jam eisdem pax firma & generalis inter Principes omnes Christianos, constituta esset. Ut igitur communī consilio, consensu & autoritate Regum, Principum & Theologorum reformatæ religionis, perniciosissimæ illæ de præcipuis nostræ religionis capitib; contentiones dirimantur, & prorsus tollantur (gravi poena iis indicta, qui ob has causas sunt Rempub. perturbaturi) Synodus generalis ab omnibus tranquilitatis publice studiosis, ardentissimis votis merito expertenda & diligenter procuranda est. Hæc media mihi videntur usitata, facilia & commoda ad pacem (sublativis non necessariis contentionibus) Ecclesiis Christi restituendam.

Hic

CONCORDIAE INTER ECCL. REFORM. 417

Hic prætermittere non possum quin vos Theologos omnes coram justum Dei tribunal vocem: Ut pro ea fide quam Christo Filio Dei , & vestris magistratibus debetis, his magistratibus vestris vere aperte & sincere declareritis, an multæ quæ nunc agitantur contentiones inter aliquot Theologos de Persona Christi , de ejus ascensione in cœlos , & fessione ad dexteram Patris (quuin hæc sancti Patres Christiane, luculente, & sufficienter tractarint atque explicuerint) sint ad salutem necessariae vel non necessariae , an sint probandæ vel improbandæ? immo, an non sint pleræque tanquam perniciose & impie, execrandæ, rejiciendæ , & ab omnibus condemnandæ? At, cum hic de Ecclesiarum Christi & totius Reipub. conservatione agatur, nonne vos Theologos decet (si Christum Deum esse creditis) ut in re tanti momenti & ad gloriam Dei maxime pertinente, vestro officio probe atque integre satisfaciatis? Præter hæc, cum restet tantum controversia de modo præsentia sacramentalis & mandationis corporis Christi in Sacra Cœna , transigenda & finienda , si media à me pio animo proposita improbentur, nonne æquisimum est ut commodiiora proponatis? Ut sublatis perniciosis contentionibus, pax Ecclesiis Christi & Reip. restituitur. De iis vero cum nihil certi decerni nec constitui nisi per generalem Synodum possit, certo mihi persuadeo, vos hanc sincere, diligenter & summa fide procuraturos esse.

Nunc ad Censores illos Theologos & Ecclesiarum Judices convertenda est oratio , & ipsis luculente demonstrandum, quanta & quam perniciosa illi in Repub. invexerint mala: quæ indies invalescunt augenturque: Ut vere sincereque admoniti, ea præsentent quæ probos & pios Theologos decent. Nam graviter illos in Ecclesiam Dei peccasse evidenter probabo. At si quæ illi ignorantia , aut scientes & volentes commiserunt,

418 P. VILLERII RATIO

non correxerint emendarintque, sentient certe Deum atrocia scelera, atrocibus poenis punire.

I. Primum. Ex eorum libris publice editis unicuique constat, illos, Ecclesiás *Anglicas*, *Gallicas*, *Belgicas*, *Scoticas*, *Helveticas* & multas alias idem in religione sentientes inauditas & audiri maxime cupientes, tanquam hæreticas & impie de religione Christi sentientes, condemnatis, martyres Diaboli (dui in summis periculis verarentur, atque undique premerentur) vocasse, minusque Scythis ac Turcis ferendos esse, statuisse. At certum est, dum illi *Anglicas* & *Gallicas* tanquam hæreticas condemnant, quod idem crimen Serenissimæ Angliæ Reginæ, Serenissimo Regi Navarræ, & plurimis aliis Principibus attribuant imputentque.

Censores illi ignari non sunt Pontificein Romanum & Ducem Albanum Serenissimæ Angliæ Reginæ, periculosas insidias s̄epe præparasse: quas illa singulari Dei gratia & auxilio evasit. Judicent nunc viri prudentes, an aliis evidentioribus gravioribusque argumentis, Romanus Pontifex impelli possit, ad piissimam illam Reginam proscribendam & novos motus in ipsius Serenitatis Kegno excitandos, quo facilius (ejus Regno perturbato) illa vi vel insidiis opprimatur, quam hujuscemodi condeinationibus vel potius execrationibus.

Perpendant etiam omnes tranquillitatis publicæ studiosi, an quis expeditiora & commodiora iis media excoigitare potuerit, ad Serenissimum Galliæ Regem vendum, eique persuadendum, ut pacem cum suis subditis sancte fancitam, & solenniter juratam violet. Considerent quoque Reges, Principes & Potentatus Euangelici, qua commodiore ratione Serenissimus Hispaniarum Rex averti possit, ne suis in Belgio subditis Euangelicis, exercitium veræ religionis permittat.

II. Multi ministri verbi Dei, tum in aulis quorundam Principum, tum in plurimis Civitatibus & pagis Germania-

maniae horum Censorum Theologorum Judiciis confirmati, scriptis publice editis instructi, & multis literis privatis missis impulsu incitatique nullas sere conciones habent, quin in dictas innocentes Ecclesias invehant, illis aperte detrahant & tanquam execrandas devoveant diris. Sic horum Judicium arte & industria, sancta Christi membra lacerantur distrahunturque & gravissimae contentiones inter Ecclesias Christi excitantur, ut tandem miserrime omnes obruantur & pereant.

III. Unicuique considerandum relinquo, an ulli unquam Scythæ aut Turcæ tam iniqui fuerint, an ulla unquam tam inhumana atque effera gens extiterit: quæ vicinos sibi Reges, Principes vel Respub. inauditas, & ut audirentur obnixe petentes, condemnarint, & tam turpiter ipsis detraxerint, quam Judices illi tot optimorum Principum de Repub. bene meritorum, totque piissimarum & innocentium Ecclesiarum (quæ summa fide & incredibili constantia gloriam Christi promovent, & ipsius sincerum & purum verbum sanguinis sui profusione tuentur & conservant) famam & nomen impudenter publice & falso lacerarunt? An quis etiam fuerit, qui arte & industria acutiore perniciose que usus sit, ad hostes suos ulciscendos, quam ii Judices, ad innocentes piosque Reges & Principes, innumerasque Christi Ecclesias circumvenientes opprimendasque?

Hic ego me omnium proborum hominum judicio lubens submitto, an ii non sint effectus & vires actionum & consiliorum horum Censorum & Judicium? An hæc etiam ipsis vere objici atque exprobrari non possint, meritoque debeant? Quæ à me expresse referuntur, ut illi hac vehementi & tam vera admonitione discant sapere, & cum profundissima tot Ecclesiis intulerint vulnera, mature commoda adhibeant remedia, quibus illa sanari possint & Respub. conservari.

At cum illi tot Reges & Principes, totque Ecclesiæ publice condemnarint, & ex iis condemnationibus maximi & periculosi motus in Repub. excitati sint; perniciosioresque metuendi: certe leges divinæ & humanæ requirunt & ipsa natura dictat, ut pars condemnata audiatur, cum id obnixe petat: ut juste an injuste condemnata sit, cognoscatur. Ut autem hæc certo ordine & legitime agantur, tractentur & decernantur, duo media proponam. *Prius* ut Synodus in Germania instituatur, ad quam Serenissima Angliae Regina suos commissarios certe se misuram esse promisit: in qua, partibus legitime auditis jureque omnium probe diligenterque considerato, sententia de hisce controversiis pronuncietur, ut in veteri Ecclesia receptum atque usitatum fuit.

Censores illi negare nec diffiteri possunt, quin aliquot Germaniæ Principes Euangelici, plurimique doctissimi Theologi ab aliis Euangelicis Principibus petierint, ut Synodus communis consenserit in Germania indiceretur: Fatentur etiam aperte censores ipsi, hæc prudentissima & utilissima Principum & Theologorum consilia, sibi ab aliis Principibus (pro eo Zelo quo in Rempub. Christianam feruntur) esse communicata: ut media quibus concordia facile constitui posset, ab ipsis cognoscere & de iis edocerentur. Declarent igitur censores illi, quæ ratio facilior certiorque iniri potuerit, ad has controversias dirimendas finniendasque quam per libram & generalem Synodum in Germania. Præterea causas referant, cur tot Germaniæ Principum, sapientissima & salutaria consilia, & tantopere ab omnibus piis expedita rejecerint, eaque tanto artificio hactenus impediverint, impediantque. Scio quidem, omnibus ex horum censorum scriptis publice editis constare, eos prætexere, nihil à tali Synodo boni expectandum, priusquam eorum dogmata à Principibus & Rebus pub.

pub. Germaniæ probata & recepta essent. At quænam fuit illorum dogmata? Ut omnes credant corpus Christi esse in lignis, lapidibus & etiam in locis, quæ sine pudore nominari non possunt. Ut etiam multæ veteres hæreses renoventur, hisque Ecclesiæ Christi corruptantur, ut luculente & sufficienter à quibusdam Germaniæ Theologis demonstratum est. Sed iis relictis, declarent illi, quibus legibus, quorum exemplo, qua auctoritate sibi tantum tribuant, ut soli de rebus ad gloriam Dei & totius Reipublicæ Christianæ salutem pertinentibus, decernere & dijudicare audeant? probent etiam, sibi licere Reges & Principes inauditos & audiri cupientes, condemnare, cum id sit veterem & usitatum Ecclesiarum morem rejicere, & leges divinas ac humanas pervertere. Præterea, cum Ceniores isti de felici suorum hac in re consiliorum successu minime dubitarent, illi suum *Concordie librum* ad multos Principes & Respub. Protestantes miserunt, petieruntque ut ei subscriberent. Nec iis contenti, præcipuos illorum Principum consiliarios & ministros, tum per literas, tum per suæ factionis selectos viros diligenter sollicitarunt, magnisque precibus ab ipsis contenderunt, apud suos Principes efficerent, ut in eos qui ipsorum impiissimis decretis adversarentur, severissime animadverterent, nec in ipsorum ditionibus ferrent. Hæc vero cum verissima sint, quis non videt eos non media pacis ineundæ proposuisse (ut ipsis à piis Principibus injunctum est) sed potius accurate in id elaborasse, ut omni spe pacis restaurandæ adempta, Principes amicos inter se committerent? & pacatas Ecclesiæ, pietatis prætextu perturbarent? atque etiam Hispаниam inquisitionem in Germaniam invehherent?

Hic ab omnibus piis Lectoribus reverenter peto, ut perpendant, jure nè an injuria hæc ipsis censoribus objiciantur? imo an non deceat omnes pios & publicæ tran-

tranquillitatis studiosos illos execrari, donec causas declararint, cur ipsi tot prudentissimorum Principum & doctissimorum Theologorum Germaniae, commoda & usitata media pacis onstituendae, tanto artificio impedi-
verint impediantque? Cur etiam tot Reges & Principes innocentes inauditos condemnarent? nec audiri patientur? Nam Serenissima Angliae Reginæ ultro promisit se dignos legatos ad illam Synodum missuram esse. Idemque à Serenissimo Rege Navarræ, earum ditionum nomine, in quibus merum habet & absolutum imperium, tum om-
nium Gallicarum nomine (si id Serenissimus Gallorum Rex ei concederet) & à multis aliis Principibus & Ma-
gistratibus est expectandum.

*Alterum medium hoc est, quod si justo Dei Judicio ob peccata nostra Synodus hæc in Germania tantopere à piis desiderata, tamque necessaria horum censorum malignitate & industria impediatur, æquum tamen est, ut illi aliquos ad Serenissimam Angliae Reginam mit-
tant, qui ipsius Serenitati illas hæreses & eos errores quos ipsius Regni Ecclesiis imputant, coram explicitent:
& de iis cum ipsius Serenitate Principe clementissima & doctissima conserant: illa certe ea est clementia & benignitate, ut eos de rebus tanti momenti sit lubenter auditura: Et cum ipsis de rebus controversis benigne & patienter communicatura. Ex hujus vero colloquii actis, unicuique facile constabit, quas ipsius Serenitas & Anglicæ Ecclesiæ hæreses tuentur: Vel aut pie & Christiane de omnibus articulis nostræ religionis sentiant. Quod si Anglicæ Ecclesiæ, alicujus manifesti er-
roris convincantur, licebit jure optimo istis censoribus, ubi idoneè eas errare probaverint, condemnare. Si vero illas pie & sincere de religione sentire intellexerint, nonne æquissimum est, si qua pietas, si qua Christiana charitas, si ullus concordiae amor, si quis denique Dei metus in cordibus ipsorum sit, ut se ig-
no-*

Morantia peccasse confiteantur & agnoscant. Deinde ut publice Deo gratias agant, quod illæ Ecclesiæ quas hæreticas esse existimabant, pie & christiane de religione sentiant.

Præterea cum quidam Principes & civitates Germaniæ horum censorum judiciis & scriptis publice editis, de tot Principibus & Ecclesiis pessime sentiant, certe legibus christianis sanctum est, & mutua christianorum charitas requirit, ut isti censores vicissim publice dictarum Ecclesiæ innocentiam & integritatem testentur: Ut Ecclesiæ ab ipsis censoribus male informatæ & institutæ, aliarum Ecclesiæ innocentia & religionis puritate perspecta, ipsis detrahere desinant, & sublati detractionum causis, inter Ecclesiæ vera & fraterna fiat reconciliatio, mutuaque benevolentia (ut membra Christi decet) sese amplectantur. At cum ulti summis Pontificibus omnia decere & facere impune liceat, vereor ne illi piis admonitionibus parum moveantur. Verum, si illi Reipub. perturbare & suæ factionis concionatores in Germania hortari, ut aliis Regibus & Principibus innocentibusque Ecclesiis detrahere non desinant, Ego certe spero quod tandem Reges & Principes impudenter falsoque accusati, eos manifesti mendacii convincent, & detractores, calumniatoresque impudentissimos ac pacis publicæ perturbatores sceleratissimos esse probabunt, ab eorumque magistratibus petent, ut de ipsis tanquam de reis & manifeste convictis criminis læse Majestatis divinæ & humanæ supplicium sumant: nec diutius patientur has pernicioſissimas & contagiosas pestes in Repub. versari.

At quoniam multi existimant Ubiquitarios istos sua consilia cum Pontifice Romano & suæ factionis primoribus communicare: ad Papismum in veterem dignitatem restituendum, & Christi Ecclesiæ funditus evertendas: Ego me Reipub. plurimum profuturum spero, si tam

tam pernicioſas conſpirationes aperte declaravero. Ut Evangelici Principes iis tempeſtive occurrant, eaque pericula mature avertant, quæ ipſis imminere certum eſt.

Demonſtratum prius eſt quosdam Germaniæ Principes pro ea cura quam pro Repub. gerunt, quorundam aliorum Principum Evangelicorum consilia de hiſce contentionibus componendis, aliquibus Theologis, (ſed ſummi Ubiquitatis defenſoribus, & ut dicitur authoribus) proponuſſe, ut eorum consilia ad pacem facilius Eccleſiis diſſidentibus reſtituendam, juvarentur. At Ubiquitarii illi-eam ſibi hac ratione occaſione datam eſte rati, qua de Pontifice Romano, & ſuis defenſoribus (quoruim auxiliis & favore suas actiones dirigunt & promovent) optime mereri poſſent, quosdam alios Doctores Theologos ſibi adjunxerunt, Viros quidem doctilimos, fed faciliores & negotiorum civilium magis ignaros, quam res quæ traetabantur requirebant. Hinc illius libri *Concordæ* initium. At quoniam ſati norant illi, graves & vehementes fuille & eſte inter quorundam ciuitatum Germaniæ concionatores, & Calvinum Calvinistasque contentiones, cum iis primum consilia ſua communicant, à quibus facile probata ſunt, & communī contilio decretum, omnes Calvinistas hæreticos eſte toto imperio depellendos. Cum igitur illi aliquot Germaniæ ciuitates illorum concionatorum induſtria ſibi faventes, eorumque actiones comprobantes haberent, exiſtimarunt eadem facilitate, parique ſuccelitu Principes Germaniæ Evangelicos librum illum *concordie* recepturos & confirmaturos eſte. Verum singulari Dei gratia accidit, ut quidam Germaniæ Principes, quoſum horum Ubiquitariorum consilia tendebant, & quis eorum eſſet finis, præviderint, & ſe iis aperte oppoſuerint. Nam si Principes & ciuitates Germaniæ Evangelicae unanimi consensu decreviſſent fan-
cis.

cissentque, ex suis ditionibus omnes Calvinistas expellendos esse (ut Ubiquitarii illi tam sollicitate procurarunt & adhuc procurant) dubium non est quin Pontifici in publico Ordinum imperii conventu ab Evangelicis pertinissent, cur diutius Calvinistas in suis ditionibus, nec ferrent, nec esse paterentur. Ego sane mihi persuadeo, Principes Evangelicos fuisse responsuros, id se maturo deliberatoque consilio fecisse: ut universo orbi constaret eam religionem quam profitentur, puram & vere christianam esse, omnique labore carere. Hic omnes pios lectores & pacis tranquillitatisque publicæ studiosos oros ut diligenter perpendant, quanta lætitia & animi alacritate, hoc Evangelicorum decretum ab omnibus Pontificiis receptum comprobatumque fuisset. Ex iis vero manifeste sequitur, quod tum communī omnium Ordinum imperii contentū & autoritate decretum constitutumque fuisset, omnes Calvinitas toto imperio pellendos esse, minimeque ferendos. Hæc vero si decreta & ab omnibus ordinibus recepta comprobataque fuissent, certo inferri potest, quod hac ratione bellum Anglicis & Gallicis Ecclesiis omnibusque aliis, quæ eandem religionem profitentur, non obscure indiceretur. Insuper, si quis ex Evangelicis in Imperio illi *libro concordie* non subscripsisset, ille publice proscriptus fuisset eique aqua & igne interdictum: more in Germania usitato. Judicent nunc omnes prudentes & politici viri, an ii non sint veri effectus actionum & contiliorum illorum Ubiquitariorum? Cogitent præterea omnes sapientes, quid excogitari potuit acutius, vel hisce mediis comodius, ad odium irreconciliabile inter Ecclesiæ Germaniæ & alias inter quas est de religione controversia, excitandum? Nam si ab omnibus Ordinibus imperii tam Evangelicis quam Catholicis, Ecclesiæ *Anglice*, *Gallice*, *Belgice*, multæque aliæ quæ sunt ejusdem religionis sub nomine Calvinistarum, hæresc-

os condemnatae fuissent, & sceleratores Scythis & Turcis declaratae, minimeque in ditionibus imperii ferenda, quæ postea ratio reconciliationis inter dictas Ecclesiæ institui aut proponi potuisset? Quid vero hinc condemnationibus & execrationibus commodius expeditiusque ad omnes Ecclesiæ Evangelicas opprimendas prorsusque evertendas? Hic haud dubie mihi objicit aliquis, Reges & Principes Protestantes prudentiores esse, quam qui permisissent horum Theologorum consilia, hinc artibus ad tales effectus pervenire. At si morbus tantas & tam profundas radices egisset, quibus remedijs postea curari potuisset? Nam, quam parum absuerit quin illorum Ubiquitariorum consilia, ad eum finem quem cupiebant perducta sint, effectus ipsi aperte demonstrant, ut plenius & evidentius declarabo.

Nam ego pro certo affirmare possum, Serenissimum Gallorum Regem *Henricum*, cum in Polonia esset, constituisse, se pacem in Regno Galliæ sincere servaturum esse, nec passurum, ut bellis civilibus rursum implicaretur: Certum etiam est, cum ille in Italiam venisset, Pontificios nullis argumentis nec rationibus vehementioribus nec urgentioribus usos esse, ad eum impellendum ut bellum Evangelicis sui Regni inferret, quam quod Protestantes Germaniæ eos hæreseos condemnarent, minusque Turcis & Scythis ferendos esse publice declararent: quos si ille (qui Christianissimi nomen haberet) tueretur & defenderet, eum universum orbem in se concitaturum esse; Rex vero ille hinc machinis & tormentis adortus, & tandem vixus, bellum suis subditis Evangelicis intulit, illisque in eas angustias relegit, ut nec terra, nec mari ullas habent copias, quas Regiis exercitibus opponere possent: At cum omnes Evangelici de sua salute desperarent, tum Deus afflictarum Ecclesiæ misertus, Regis illius animum movit, flexitque ita ut pacem tolerabilem ipsis con-

concesserit, eamque inviolatam hactenus conservarit: idque Pontifice Romano & suæ factionis Principibus invitatis ac indigne admodumque ægre ferentibus: Hæc veriora sunt & manifestiora, quam quæ testimonio aut alia probatione indigeant.

Notum etiam omnibus est, Seram. *Angliae Reginam* aperte Euangelicos Regni Galliae juuisse, liberaliterque ipsis subvenisse. At cum sapientis sit prævidere futura, nec tantum considerare quid evenerit, sed etiam quid accidere possit, ut quæ nocitura sunt, mature sua prudenter impedit & avertat. Perpendant Reges & Principes Euangelici, Gallicis Ecclesiis oppressis atque eversis, si Catholici totis viribus Seram. Angliae Reginam adorti fuissent, in quo periculo illa versata fuisset? à quibus auxilia expectasset, cum Euangelici Germaniæ illam hæreticam esse pronuntiassem? Vos Reges & Principes Protestantes, vos Germaniæ Principes Evangelici, ubinam est illa vestra antiqua animi magnitudo, justitia, integritas, & æquitas, cæteræque aliæ virtutes, quæ vos hactenus toti orbi commendarunt? Vobis manifeste constat Deum singulari misericordia afflictas Ecclesiæ ex prætentibus & certis periculis liberare, & vestri Ubiquitarii illas aperte oppugnant & evertere conantur.

Serenissima Angliae Regina ab his Ubiquitariis, multique alii Reges & Principes hæreseos publice condemnati sunt. Qui à vobis amanter & quasi supplices petunt ut audiantur: ubi? In Germania. Coram quibus? coram illis Principibus, qui tantopere de Sanctitate suæ religionis gloriantur. Et id tamen ab illis impetrari non potest. Quid si Turcæ & Scythæ à vobis condemnati essent, orarentque ut audirentur, qua æquitate, quibus legibus id ipsis denegaretur? Et nos de nostra religione gloriabimur?

Vos pii & æquissimi censores Theologi, quid un-

quam aliud Lutherus, Bucerus, Melanthon, & alii doctissimi Germaniae Theologi ardentioribus votis à Deo maximo petierunt? quid magis urserunt quam ut ipsis cum adversariis de articulis controversis in religione publice conferre liceret? Vos scitis Carolum V. Imperatorem & alios etiam Imperatores id ipsis non gravare concessisse. Vos vero Sancti Patres cur tam accurate impeditis, ne Serenissima Angliae Regina ab Evangelicis Germaniae Principibus idque in Germania audiatur? Vos certe (si vera dixeritis) ita respondebitis. Nos Serenissimae Angliae Reginæ, & multis aliis Regibus & Principibus Euangelicis expresse inopudentissime detraximus, eosque gravissimis injuriis affecimus inno hereseos condemnavimus, ut tot tamque acerbis criminibus commoti, idem de Principibus Germaniae statuerent, & tandem ea libertate, suum honorem, & pliissimarum Ecclesiarum ipsis à Deo commissarum innocentiam tuerentur, qua nos turpiter & maligne eorum famam laceravimus. Ut irritatis Principum utrinque animis, omnique spe reconciliationis sublata, facilius omnes ab hostibus circumvenirentur, opprimerenturque. Papismus vero in integrum restitueretur:

Li sunt vestre institutæ concordiaæ fructus, sancti Patres, is est laudatissimus vestrorum consiliorum finis. O justa & admiranda judicia tua Domine. O Principum Euangelicorum coecitas & negligentia in tantis Reip, periculis & perturbationibus. O immoderata talium Theologorum libertas, authoritas, & intoleranda superbia. Vos Reges & Princes Evangelici, rursum per nomen Sanctum Dei oro, ut magnitudine imminentium periculorum perspecta, serio de vera inter Ecclesias Christi reconciliatione cogitetis, quod certe erit facillimum si controversiarum causas recte atque integre intellexeritis: & res ad salutem necessarias, à non necessariis distinxeritis. Theologos vero in officio continueritis.

Nam

Nam in iis Reipub. & Ecclesiarum Euangelicarum salus consistit: Deus Pater Jesu Christi suo spiritu Sancto, mentes Regum & Principum Evangelicorum illuminet, eorumque corda moveat, ut sublatis contentionum causis, pax & tranquillitas Christi Ecclesias communibus omnium consiliis, consensu & autoritate restituatur. Amen. F I N I S.

Num. II.

EPISTOLARUM
HENRICI BULLINGERI

Fasciculus.

Ex Autographhe in volumine Ms. Archivi ecclesiæ Gallo Belgicæ Londinensis. Sub litera. L.

a fol. 3--24. incl.

descriptus.

A.

Ad Johannem UTENHOVIUM,
Gandavum, jam in Anglia degentem, Cantabrigiæ.

S. D. **M**agna cum voluptate legi literas tuas, vir præstantissime, Argentina 7 Julii datas. Buceri scripta, quoniam satis multa sunt, non potui involuta, tanto itineri committere. Scis tabelliones abhorre à libellis, & sarcinulis literarum. Si nancisci posse editionem ejus in IV. Evangelistas, editam anno d^o 1520 invenires ipse totam quam cupis descriptam disputationem ^{a)}. Si vero non dabitur copia libri, ali-

^{a)} Intelligit disputationem Berne A. 1528 habitam, quam Mart. BUGERUS in Ep. dedic. ad Magistratus & Evangelii Ministros Bernenses præmisla Comm. in Evang. Johannis enarravit, quamque interuimus Hitor. nofr. Reformat. Tom. II. pag: 353—360.

alias curabo, ut descriptam habeas; jam profecto non potui à tabellione impetrare. Addebat, se cum periculo vitæ, hujus generis libellos portaturum. Burcherus nihil à me postulavit. Nam operam meam illi non negabo, ulla in re Confessionem meam & D. Calvini in re sacramentaria ^{a)} in certam formam conscriptam, misi D. Hoopero, at ea conditione, ut & tibi comunicet. Bernenses nondum responderunt certo, quid facturi sint. Nos fortassis vulgabimus. Nam non putamus, vel Bernenses, vel alios viros bonos, quicquam in veritate tam clara damnaturos. Ac plurimi referet, etiam alias nationes novisse, nobis convenire per omnia. Nos hic pergimus nostro more in ecclesia & repub. sicuti progredientes videbas, cum hic apud nos esses. Deus gratiam suam nobis concedat, ut in vero & bono perseveremus, in finem usque. Tigurini & Bernates perseverant in suo proposito: Basilienses, Schaffhauseniani & Rhæti amplexi sunt fœdus illud Gallicum, una cum aliis quibusdam. Ego meliora illis opto, quam recepturi videantur. Ora Dominum pro nobis ut semper nos dirigat Spiritu suo. Plura ad D. Hooperum, quem scio tibi nihil negaturum. Vale, iterum atque iterum vir præstantissime, & æternum in Domino colende frater, Tiguri ultima Augusti 1549. Salutant te D. Gualtherus, Bibliander etf.

Non relegi, ita
festinavi.

H. Bullingerus
tuus ex animo.

B.

^{a)} Vid. HOSPIN. Hist. Sacram. II. 210. b. sq. Conf. BEZÆ. Op. P. II Apol 1. adv. Claud itemque LAVAT. Hist. Sacram. 98 sq. SIMIL. vit. Bulling. p. 24. HOTTING. Histor. Reform. Helvet. T. III. p. 784. 785.

B.

ad EUNDEM Londini.

S. D. Ex tuis 9 Aprilis & 14 Augusti scriptis literis, & una missis, acceptis autem sub finem Septembris, nullo negotio, intelligere potui, meas periisse in itinere, neque haec tenus tibi esse redditas. Piget me laborum, ac dolet sic refrixisse charitatem, ut nulla sit amplius, apud plerosque, vel gentilitia æquitas. Libenter tuas legi, sed non sine dolore, ea, quæ commemoras de H. nostro. Recte autem judicare videris, qui arbitraris, hoc ei non sine singulari Dei providentia accidisse. Lapsu suo humiliatus Petrus didicit minus sibi ipsi fidere, & ardenter Deum revereri. Atque hic finis spero erit & apud D. Hop. ^{a)} quem audio in officio suo laboriosum, indefessum, & mirifice diligentem esse. Faxit Deus, ut sic perget, & multis annis fidelis sit ecclesiae Dei. Jubeo autem te securum esse. Nihil apud ipsum unde hæc acceperim effutiam. Scio, quam referat tenacem esse silentii. Placeat autem, & gratias ago Domino Deo nostro maximas, quod ita pulchre ædificatur & increscit ecclesia Christi, peregrinorum. Dominus sic provehat Regnum filii sui dilecti ad Gloriam ipsius, & multarum animarum salutem. Vestrum fuerit omnia dirigere ad ædificationem, gratias subinde agere Domino, cumdemque orare pro incremento & confirmatione veræ pietatis. Furit enim in orbe Sathanas: commiscet omnes potestates, & ipsos fideles per tyrannidem principum, variis affectos tormentis interficit. Oramus pro confratribus nostris. Concilium Tridentinum

H h h

^{a)} De JOH. HOOPERO Episcopo Glocestriensi tria verba fecimus in Hist. Reform. Anglice. Tom. IV. p. 374. quibuscum conferri debent quæ à SALIGIO sunt annotata in Hist. Aug. Conf. T. II. p. 444. & 491. lq.

tinum adhuc cohæret , & consultat de patrocinio Antichristianismi. Ac Cæsar nuper Augusti relicta proficitus est Oenipontem , quo & proximior sit beatis patribus , sibi non parum in istis turbis metuentibus. Sævit enim bellum in Italia , in Pedemonte & Hungaria. Id quod debemus tyrannidi & avaritiae procerum , Cæsaris inprimitis. Orate pro nobis Dominum , ne ex vicino malo contrahamus ingens malum. Cupio commendari Clariss. Viro Joanni a Lasco Baroni Polono , ad quem cum nundinis proximis dederim paulo copiosiores , ejus expecto responsum. Vivat & valeat diu benedictus a Domino. Salutabis eum humanissime meo nomine , & admone illum , me ejus magno expectare desiderio epistolam. De liba non habeo quod scribam , quam quod libenter omnem meam operam tibi , vel in majoribus impenderem , si modo scirem cuius generis libam velis. Vereor enim ne gustaris Augustanam , qualem hic secum tulit D. Musculus , sed tales hic non habemus. Inquiram tamen ex D. Burchero , qualem tibi dederit. Interim vale & me ama. Commendo me tuis & omnium piorum precibus. Tiguri. 8 Novembr. 1551.

H. Bullingerus tuus.

C.

Ad E U N D E M.
Ecclesiæ peregrinorum apud Embdam
Frisiorum seniorem.

S. D. **H**eri demum tuas , Vir colendissime & frater in Christo charissime , una cum literis D. a Lasco accepi , & has quidem exoptatissimas , ideoque longe gratissimas. Domino Deo vestro sit laus & gratiarum actio , qui liberavit vos ex manibus persequentium , & posuit in locum commodum. Is vos tueatur , servet , &

& protegat in perpetuum. De rebus omnibus scripti ad D. à Lasco dominum & fratrem venerabilem, & charissimum, qui cum tecum omnia communicet, non putavi necessarium in multis & variis meis negotiis idem repetere. Roistochii, ad mare Balticum proinetur quidam, D. *David Chytraeus*, vir pius & doctus, de quo mihi in aiores pollicetur humanitatem, quam de reliquis Lutheranis. Scribitote ad illum, & tentate, num & ipse los aspernari velit. Scio utique in illis partibus esse viros bonos, sed timidos, ut qui propter ferociam Lutheranorum, & insolentiam ipsorum nimiam, sibi metuant. Non ita pridem quorundam bonorum consilio & precibus acquievi, atque libros meos, de gratia Dei justificante nos propter Christum per solam fidem absque operibus &c. Regi Serenissimo Danorum dedicavi, eique misi opus. Forte efficient Lutherani, ne accipiat librum à Schwermero. Hoc enim honesto, imo væsano vocabulo nos insigniunt. Deus ignoscat illis, & concedat spiritum sobrietatis humanitatisque. Exspecto àte & à Martino nostro (scil. *Micronio*) frequentes literas, quas si Argentinam miseris, in ædes D. Burcheri Angli, facile is per Basilæam illas ad me mittet. Commode fortassis perferentur Francofordiam primum ad Mœnum. Sed invenietis ipsi viam. Salutabis D. Martinum *Micronium*. Gratulor utrique, quod ex hoc naufragio a) incolumibus rebus enavigaveritis. Deus liberet nos omnes à malo. Vale cum piis omnibus. Tiguri 17 Maii Anno 1554.

In primis vero salutabis mihi veterem Amicum & fratrem D. *Gerhardum Thom Kampe*.

H. Bullingerus tuus.

H h h 2

D. Ad

a) Difficilem illam innuit peregrinationem, quam in *Hist. Belg. s. LXVIII. p. 235 sq. descripsimus*, & quam ipse *Utenhovius* singulari edito libello enarravit.

D.

Ad EUNDEM in Polonia agentem.

S D. Immortales tibi, optime frater Utentovi, gratias agimus, pro copiosa, accurata, & diligentissima scriptione tua; imprimis autem gratias agimus, quas debemus, Domino Deo nostro, qui clarissimo Viro D. Joan. à Lasco^a) tantam dedit gratiam apud Sereniss. Majest. Regiam. Oramus eundem Dominum Deum nostrum, ut quod per vos cœpit feliciter perficiat. *Palatino Vilnenſi* b) scripsi, cuius quidem scripti copiam his tuis inserui. Cuperemus hic modis omnibus, Regem moliri reformationem, & quidem per D. à Lasco. Videtur is nobis integer, purus, & simplex esse in religione vera. Si plures ex aliis advocaverit locis, scis, quanta sit in ingeniis diversitas, & quod plerique suas res querunt, suas, nescio quales, opiniones habent, ac ceremoniis nimiis fere addicti sunt. Si commoda se offerret occasio dedicandi librum aliquem illustr. Principi Vilnenſi, occasionem non negliceremus, idque in ædificationem ecclesiæ. Quod commemorabas Basilianos monachos venisse ex Moschovia, & auditos puram redidisse fidei confessionem, ejus nos dicti admonuit in evangelio: & p̄d̄c̄b̄t̄ evangelium regni in toto mundo, deinde veniet consummatio. Pergite vos fideles esse Christo Domino. Cavete à compositionibus religionum diversarum. Unam, solam, veram, synceram evangelicam, pure tradite. A reliquis omnibus abstinetе. Scimus venisse ad vos quendam c), qui magis labo-

ra-

a) de Joh. à Lasco in *Poloniā adventu v. Scrin. nostr. antiq.* T. II. pag. 736 sq.

b) de *Palatino Vilnenſi*, Illustrissimo RADIVILO v. huj; Tom. part. superior. pag. 300 sq.

c) Innuit procul dubio P. P. Vergerium,

raverit, pro recipienda Confessione Augustana, quam pro evangelio Christi. Video Confessionem illam adeo impeditre sinceram evangelii prædicationem, ut nullam æque aliam rem. Fortassis venturus est alius quis illo doctior & eloquentior, qui & maxime suas opiniones obtrudere volet. Rediturum se propediem sperat ille, qui antea apud vos fuit. Vos autem non poteritis melius vel communodius illos & a vobis & a grege vestro avertere, quam si præteritis omnibus hujusmodi opinionibus hominum confessionibusque, inhæseritis symbolo Apostolorum, Niceno, similibusque, & apertæ Scripturaræ Canonicae. Deus concedat vobis vires per Spiritum suum. Salutant te fratres, & symmystæ omnes. Salutant te generi mei in primis. Pro Novo Testamento Germanico, quod his demum nundinis Francoford. mihi redditum est, ingentes ago gratias. Hac æstate edidi centum Conclaves in Apocalypsin Johannis Apostoli, duas orationes de fine seculi, & de periculis postremi seculi, quæ omnia Basileæ excudit Joan. Oporinus. Mitissem exemplum, nisi vectura fuisset incommoda, & iter satis longinquum. Attamen, ut aliquid haberetis nostri laboris, mitto 26. in Jeremiam conciones. Bene vale, & me ama, perpetuo tui amantissimum. Tiguri 6 Novemb. anno 1557.

Bullingerus tuus.

E.

Ad EUNDEM, ibidem:

S. D. Brevior sum duas ob causas, Vir humanissime. Principio quod de rebus communibus fusius scripseric ad Clarill. Virum D. Joann. à Lasco ^{a)}, quem

H h h 3 pro

^{a)} Hanc Epistolam Centuria Epp. à Reformatis scriptarum interuit Cl. FUESSLINUS num. LXXXIX. p. 411-418, incl.

pro sua humanitate sat scio cūmmunicaturum illa tibi,
 dein quod in præsenti habes vivam epistolam, rerum
 nostrarum scientissimum D. Lælium Socinum Senensem
 Italum. De quo plura dedi ad D. à Lasco. Lælium
 hunc tibi per amanter & diligentissime commendo. Di-
 gnus est, cui faveant, & benefaciant oīnes pii. D.
 Joan. Burcherius Anglus, qui apud nos fuit, & de pri-
 vilegio in arte seraria im petrando egit, orat te, ut una
 cum, D. à Lasco digneris fideliter laborare, quo ipse
 privilegium accipiat. Anxie hoc expectat. Idem mihi
 dixit, quod & ex literis tuis intellexi, maximopere te
 cupere scire, quid in epistola illa tua prima, ex Polon-
 ia ad nos scripsa, de D. Vergerio b) dederis. En-
 ergo transscribo de verbo ad verbum: „Fuit hic, aīs,
 „non ita pridem, quidam vobis non prorsus ignotus,
 „qui conatus est hasce ecclesiā clanculum turbare, qui
 „& parum honorifica etiamnum spargit pāssim in Ger-
 mania, de D. à Lasco, bene alias de ipso merito: quem-
 „admodum & in majore Polonia nuper fecit, quoties
 „fenestella aliqua ei aperiretur, apud eos nimiriū, quos
 „non prorsus nobiscum sentire sciret in re sacramenta-
 ria, ut animos quorundam hic nobilium ad accipiemandam
 „Confessionem Augustanam præpararet: cum tamen dum
 „hic apud nos esset, se nobis conformaret, seque nobis-
 „cum prorsus sentire diceret ac dissimularet: adeo ut
 „D. Lismanninum præter alios plurimos in eam perluasi-
 „onem de eo attraxerit, qui ea occasione vobis illic
 non

b) De VERGERIO luculentē egit SALIG. in Histor.
 August. Confess. lib. VII, cap. IV. Quānam ipsi cum
 Job. à LASCO simulas fuerit, fere non constat, nisi
 quod BERTRAMUS in Vita Joh. à Lasco P. III. pag.
 406. referat, eos circa ritus administrandi S. Cœnam dis-
 sensisse, si quidem LASCUS (quod & ex ej. Ep. XLIII.
 v. Scrin. hoc antiqu. T. II. P. II. p. 659. tq. pater) pu-
 blicum Ecclesiæ confessum in S. Cœnæ administratione
 exoptabat, à quo alienior erat VERGERIUS.

„ non inhonorificum testimonium de homine præbuuisse
 „ fertur. Hæc ego pro mea in ecclesiam Christi fide vo-
 „ bis indicanda esse existimavi, ne vos ejusmodi delatio-
 „ nibus forte decipiāmini, quin potius ipsius calumniis
 „ ac hypocrisi ad Dei gloriam occurratis. „ Hæc sunt illa
 optime Utenui, quæ tuis ad nos literis dedisti. Nol-
 lem ego vos committi, & scripta profundere mutua,
 quibus invicem conspurcetis. Quamquam, si ille prior
 te laceſſiverit ejusmodi ſcripto, quod reſponſionem re-
 quirere videatur necessario, author tibi esse nolim ta-
 cendi.

Malleum tamen moderate ei ſcripto obviam eas, quam
 affeſtate. Spero tamen illum nihil ſcripturum, Certe
 si hæc ita geſta ſunt, ut dicas, non video, cur tibi po-
 ſit irasci, ſi ea dicas, quæ ille dixit & fecit. Dominus
 auferat ex medio hujusmodi ſcandala. Vive & vale &
 coimmenda me viris bonis. Tiguri 24 Junii 1558. Sa-
 lutant te fratres.

H. Bullingerus tuus.

F.

ad EUNDEM. Ibidem.

S. D. Cum hi viri boni, *D. Burcher* tibi notissi-
 mus, & nobilis vir *D. Gualtherus* ab Ulma ad vos
 proficiſcerentur, non putavi, multis tibi Domino meo
 colendissimo & fratri carissimo ſcribendum eſſe. Omnia
 enim noſtra, tibi poterunt referre, & eſſe loco vivæ
 epiftolæ. Hos potius tibi commendare volui. Non
 quod quicquam addubitem de tua humanitate, ſed quod
 iſpi ita voluerunt. *Burcher* certe maximam & *D. à Laſco*, & tuam humanitatem iſpi exhibitam, dum prius
 apud vos eſlet, nunquam ſatis deprædicare potuit. Ago
 ergo utrique vestrū maximas gratias, ac oro ut per-
 gatis

gatis de illis bene mereri, donec & nobis licuerit de vobis quam optime mereri. Brevior item sum, quod paulo copiosius, scripserim ad clariss. Virum D. Joan. à LASCO, quem novi omnia tecum habere communia. Vive & vale æternum. Salutant te fratres & Symmystæ omnes. Tiguri. 12 Septembr. Anno 1558. D. Felicem Crucigerem, & alios viros bonos amicis-
sime salutabis.

Bullingerus tuus.

Libenter misissem tibi Conclaves posteriores meas in Jeremiæ aliquot capita à 7. usque ad 14. Item sermones meos ecclesiasticos de Christi domini fériis, dicatos illustrissimo Palatino Vilnensi. Quos hac aestate conscripsi & edidi; sed scis itineris obstare incommoditatem.

Darum nemend recht den Willen für das Werk.

G.

Ad EUNDEM. Ibidem.

S. D. Gratias ago tibi, optime Utenhovi, pro illa tua perpetua fide & diligentia erga nos, qui semper diligenter de rebus vestris scribas. Perge ita, ut vos decertantes juvemus literis & precibus. Et nunc quidem viris illis principibus scripsi, ut jussisti, D. Ostrorog, D. Bonero, D. Martiano, (quos omnes hortor ad pietatem quibus & D. à Lasco commendo). Scripsi mense Julio & Septembre de rebus nostris omnibus, per D. Lelium Soccidum, & D. Burcherum Anglum, quibus nunc nihil possum addere.

Quæ scribenda erant referet D. Sebastianus a) vester. Intelliges ex aliorum quoque literis. Te rogo per nostram amicitiam, ut boni consulas breviculam hanc,

&

a) SEBAST. ille est Sebastianus Pecbius, de quo in Ep. seq:

& pessime scriptam epistolam. Ægrotavi aliquandiu
necdum convalui. Dominus Jesus servet te. Tiguri
28 Octob. 1558.

Bullingerus tuus totus.

Saluta D. Lælium, à quo nullas accepi literas ex quo
Tubinga discellit. Saluta D. Lismanninum, quibus,
& si libenter scripsistem, scribere tamen non potui. Ex-
cusatum ergo me habeant oro.

H.

Ad EUNDEM, adhuc in Polonia.

S. D. Quæ postulabas, ut scilicet scribatur Magnati-
bus apud vos quibusdam, qua fide & diligentia potui
præstigi. Per D. Sebast. Pecium, quibusdam scribebam,
nunc etiam Comiti TARNOVIÓ ^{a)}, idque fratrum
nomine. Recitavi illis epistolam, ac approbarunt,
communique omnium nomine mitti voluerunt. Ha-
bentes hic ejus epistolæ exemplum, quod D. Joan. à Lasco,
viro clariss. dominoque colendiss, ac tibi describi cu-
ravi, ut quid scripsistem, intelligeretis. Scripsi illi meo
nomine privatim, ac dono misi libellum meum in quo
ostendo, Ecclesiæ evangelicas neque hæreticas esse,
neque schismaticas &c. Commendo me illi, inque
ejus insinuo amicitiam. Nil præterea habemus, quod
non possit referre hic tabellio. Hoc unum admonere
volui. Apud nos magistratum non pendere decimas
monachis & sacrificis, in suo habitantibus dominio.
Sed erogare in usus scholarum, ecclesiæ & pauperum.
Interim alit is monachos & sacrificios, qui contra re-
formationem non insurgunt, & obedientes se exhibent.

Iii

No-

^{a)} Et hæc Epistola ad Jobannem Comitem à Tarnuvia, in-
ferra legitur collectioni Epistolarum Reformatorum. q̄am
procuravit cl. FUESSLINUS num. XCI. p. 422. & sq;

Nolunt enim domini nostri, quemquam jure queri, facultatibus suis se esse spoliatum & ejectum. Unde & monachis & sacrificis extra ipsorum ditionem habitantibus, in ipsorum autem ditione decimas & redditus habentibus suos, illos persolvere jubent, & ni faciant, puniunt. Nolunt enim adversariis nostris occasionem præbere, inferendi belli, propter debita illa externa &c. Sed de omnibus copiose ad vos scripsit D. Petr. MARTYR. Obscuramus, ut mature ad nos de rebus vestris prescribatis. Valete in Christo. Salutant vos symmystæ & fratres omnes. Commenda me clariss viro D. Joan. à Lasco. Saluta Laliūm, Lysmaninum, & omnes amicos. Tiguri 28. Nov. 1558. Ora te pro nobis. Ocyssime.

Bullingerus vester.

I.

Ad EUNDEM in Polonia;

S. D. Accepimus literas tuas, optime frater, diligenter scriptas, de rebus vestris omnibus, & agimus tuæ fidei & diligentiae maximas gratias. De rebus nostris nihil scribere possumus, cum per Dei gratiam idem semper sit noster Status. Concedit Deus pacem per suam misericordiam, & in ea quantum possumus singuli laboramus. Succedunt ordine conciones sacræ & lectiones, docemus, & discimus, & scribimus. Ego jam respondeo, Quæstionibus quibusdam Germanica lingua editis in Bavaria ab inquisitoribus, ac ita compositis, ut habeant argumenta pro erroribus confirmandis. Statueram scribere etiam, si Deus gratiam & otium concederet, de concordia evangelicorum, & discordia Papistarum. Vidisti haud dubie, quæ hujus argumenti contra nos vulgavit *Staphylus*, & alius quidam:

dam D. D. *Guilelmus Lindanus*. Ajunt, Deus est author concordiae, ergo non est author doctrinæ evangelicæ, vel Lutheranæ. Nam in mille sectas scinditur. Est autem author doctrinæ, (quam odiose nuncupant) papisticae: quia ecclesia sub papa semper consensit & consentit, inveniuntque homines apud hanc concordem & sanam doctrinam. Negotia tamen mea & publica & privata sic increscunt, decedunt item vires & morbi crebriores esse solent, ut metuam ne quid præstare possum. Sed Domini est potentia: ejus voluntas fiat. Nunc quidem ad Serenissimum Regem scribere non licuit, cum propter temporis angustiam, tum propter varias literas alioqui scribendas ad vos. Neque facile alii in se hoc oneris recipere voluerunt, deterriti Regia maiestate, & quod ei non vulgariter scribendum sit, neque nos in eo genere scribendi exercitati. Feci tamen ego, quod potui, & scripsi illustriss. Principi *Vilneni*, quem hortor ad vires exerendas pro restituenda pietate in his comitiis. Commodo ei pietatem & eruditio nem clariss viri D. *Joan. à Lasco*. Cominendo ei Te, quin & D. *Burckerum*. Quibus præterea scribi postulabas, scripsimus dudum, ac speramus eas literas vobis jam esse redditas. Venit enim ad nos mense Octobri D. *Sebast. Peckius*, qui discedebat 29 Octobr. Dedi ei literas ad D. *à Lasco*, ad te, ad D. *Stanislaum Ostrorognum*, ad D. *Joan. Bonerum*, ad D. *Martianum Cheljinski*. Postea venit D. *Joan. Lusenski*, missus à nobili Matrona *Agnete Stupka*, ei literas dedimus varias, D. *Martyr* & ego scribebamus ad D. *Jacobum Uchanski* a) episcopum Vladislaviensem. Scribebam copiosas nomine omnium fratrum & Symmystarum illustri viro, D. *Joann. à Tarnovia*, cui privatas meas cum libello munusculo

I i i 2   con-

a) Et hanc Epistolam nobis conservavit industria Cl. FU-
ESSLINI, in Collectione Epistolarum à Reformatribus
conscriptarum num. XCII, pag. 434 & iq.

conjunxi. Deditus & alias. Discessit is 22 Novembris. Speramus itaque pro ratione vestrorum negotiorum non parcos fuisse in scribendo, & haec tenus vobis esse satisfactum. Interim offerimus adhuc nostram operam, libenter facturi, quod pro commodo ecclesiarum facere putaveritis. Pergite Vos nobis diligenter significare quomodo res vestrae habeant, & quomodo res succedant. Dominus benedicat vobis omnibus, & protegat ab omni malo. Vale! Salutant te fratres & symmyle ordine omnes. Tiguri 7 Januar. 1559.

Bullingerus tuus totus.

Saluta meo nomine quæso D. Sebastianum Pechium, & D. Joan. Luzenski, & D. Cheluski.

K.

ad EUNDEM. Ibidem.

S. D. **E**piscopi subinde facere pergunt, quod ipsos decet, organa nimirum Sathanæ. Vos vicissim agite, quod ministros decet Christi. Instate oportune & importune. Satis nobis impetrasse videmini, qui liberati sitis a jurisdictione episcoporum, ac liceat Nobilibus reformare secundum scripta Prophetarum & Apostolorum. Licet vero Episcopi abjuraverint, aut juramentum Papæ præstatum rejecerint, & se Regiæ Majestati subdiderint, latere tamen in herba anguem inde colligere poteritis, si Pontifex Rom. eos non percuesserit anathemate. Nisi enim ex ipsius consensu hypocritice renuntiarint, revera autem fidem ei servare velint, excommunicabit eos. Si non excommunicarit eos, ex composito, & dolo malo fiunt omnia. Nam hæreticis nullam fidem servandam docent, perfidi illi homines & principum proditores, regnorumque conculcatores.

Vi-

Vigilant ergo Principes, vigilare & Vos, & orate. Hoc genus dæmoniorum non ejicitur, nisi jejunio & oratione. Si quid operæ pretium ab illustriss. principe *Vilnenſt* actum est, priusquam discellerit, aut fiat adhuc, aut spes sit futurum aliquid, quod singulariter sinceram religionem promoveat, oro scribas ad nos diligenter per hunc nostrum Sebastianum. Albertum propter vestram commendationem in mensam suam recepit D. D. *Martyr*, ut isti non potuerit propici melius. D. *Joan. à Lasco*, virum Clariss. Dominum colendiss. & fratrem chariss. salutabis omnium nostrum nomine quam humanissime. Cui oinnes precamur vicissim à Domino omnia felicia & salutaria. Nam hunc præ ceteris amicis nostris veneramur atque diligimus. Reliqua addet Sebastianus noster. Vigilate serio, & cavete ne Ariani & Servetani inficiant ecclesias vestras. Blandum est genus hominum, quod se mirifice potest insinuare in animos principum & doctorum. Sunt qui glorientur in Polonia se habituros fixam & tutam fedem a). Servetani hi sunt, qui ita loquuntur. Cur hoc sperent, facile non dixero. Vos interim hortor ut vigiletis. Bene vero habet, quod tam *Martyri*, quam mihi unas scribis. Nihil enim habeo, quod illi non communicem, neque ille habet, quod mihi non communicet. Vale una cum bonis omnibus, quos meo nomine salutabis, imprimis vero eos, quibus antea scripsi, D. *Lysmannino*, D. *Crucigero*, *Vitrellio*. &c. Salutant te nostri omnes. Tigris 30 Mart. Anno 1559.

Bullingerus tuus.

l i i 3

L:

a) Et fane tristissimus edocuit eventus, quam non vanus fuerit vates BULLINGERUS noster, quippe cum *Unitarii* ita dicti, non solum omnem fere in Polonia Reformationem extinxerint, sed & stabilem suæ religioni fedem in ea fixerint, atque longe lateque te diffuderint, unde *xxv. 1559. Fratrum Polonorum nomen de iis usurpatum cf. MOSHEM, Institut. H, E, recent. p. 312, sq.*

Ad EUNDEM, Francofurti ad Moenum.

S. D. Literas tuas 13 Junii Francofurti ad Moenum scriptas, satis mature accepi. Ad eas modo respondeo. Nescio an D. Petrus (scil. *Martyr*) aliquid ad te scribat. Testimoniales literas acceptas à fratribus nostris Polonis, hic habes meis inclusas. Literas ad Reginam (scil. Angliae *Elisabetham*) vero nullas mitto, ita ut postulabas. Causam dicam paucis. Erubui scribere ad Reginam, quippe qui semel, (forte satis imprudenter) scripsi, ac dubitem, quam gratum hoc ejus regiae Majestati fuerit. Non itaque sine causa desino scribere. Ne tamen fraudarem spem tuam, qui modis omnibus, quantus quantus sum, tibi fratri meo singulari inservire paratus sum: en, inclusi his tuis, literas ad Concionatorem Reginæ scriptas, quibus ei tuam causam commendo, ut ipsam agat coram Regina. De statu *ecclesiæ Polonicarum* multa nobis dixit D. *Lelius*, qui medio demum Augusto mense ad nos rediit. Expectamus jam an futura sint regni Comitia & quid in eis decernendum. Gaudemus interim, quod cursus evangelii non impeditur. Speramus autem sic regnum Christi ædificandum, quemadmodum olim Apostolorum Seculo. Video etiam in Anglia non modicas oborituras turbas, si, quod quidam (rem indignissimam multis modis) postulant, recipiatur *Augustana Confessio*. Vexat hæc omnes ecclesiæ sinceriores, & cupit suo fermento inficere omnes. Deus coerceat homines satis alioqui piis & pietati puriori molestos &c. tu scis quid factum sit in Polonia. Cave & juva ne recipiatur. Satisfacit piis *Eduardi Reformatio*. Melior hæc est multum Confess. August. De qua re jam nolo plura. Status noster idem ipse est, qui fuit his annis per

per Dei gratiam. Orate pro nobis Dominum & amanos. Scribe obsecro diligenter de rebus Anglicis & Scoticis. Dominus Jesus propaget regnum suum quam latissime. Is sit benedictus in secula. Vale! Scripsi has festinantissime. Salutant te fratres. Tiguri 24 Augusti 1559.

Bullingerus tuus.

Num. III.

JOHANNIS à LASCO

Epp. ad Henr. BULLINGERUM.

ex Mſſ.

Quæ hoc fasce collecta tibi legenda porrigimus, benevolē Lester, Epistolarum Johannis à LASCO Κειμηλία, non unquam hactenus edita, humanitati pariter atque liberalitati Viri plur. Rev. atque Doctissimi Johannis Jacobi SIMLERI, Theologi Tigurini & collegii alumnorum apud Tigurinos Inspectoris, accepta serimus. Is enim, quā est humanitate atque in literarum studia benevolentia, à Celeb. BREITINGERO, summi nominis ac summorum meritorum Theologo ac Polyhistore Tigurino, excitatus, has Epistolas Lascianas ex autographo, quod in Archivis Ecclesiæ Tigurinæ servatur, Epistolar. Tom. III. p. 277. cistul. c. propria manu descripsit, easque mihi ante paucos menses, benevolenter admodum transmisit, quòd eas Tuis usibus consecrare possem, atque instar Supplementi cuiusdam, ceteris, quas in superioribus Scrinii nostri loculis edidimus, subiectere, quod bona tua cum gratia quin fiat, nullus equidein dubito: Præmisi commodioris intelligentiæ ergo, Epistolarum argumenta, atque quedam iis elucidandis observata subjunxi, quæ ut æquæ bonique con-

consulas oro. Cæterum quale quantumque, Henrici BULLINGERI, inter Tigurinos Viri summi, nomen fuerit, ignorare nemo potest, nisi qui planè in Historia Reformationis cum primis Helveticæ, hospes est; Conscriptis ejus Biographiam Vir Cl. Bullingeri gener, Josias SIMLERUS, Tigurinus Tig. 1575. 4. Et, cum ei maximum fuerit cum omnibus ferè Reformatoribus commercium literarium, benè se habet, quod Rev. SIMLERUS, quem modo laudabam, optimum cepit consilium, ejus Epistolas omnes publicandi, cui consilio, ut faustam merito apprecciamur Lucinam, ita quoque Symbolam ut qualemcumque nostram conferremus, eas ipsas BULLINGERI Epistolas ex Archivo Londiniensi depromtas, huic *Scrinio Antiquario* inserere volui-
mus, quis Numero superiori exhibuimus. D. G.

No. LXVI.

Ad Henr. BULLINGERUM

1544.

In amicitiam Bullingeri semet insinuat. Occasionem ad enim scribendi indicat. In Doctrina sacra simplex & verum collaudat, ejusque salutiferos fructus commemorat. Singularia quædam circa doctrinam de hominis lapsu ejusque restituzione se sovere innuit, de quibus commercium expedit Epistolicum. Ad Erasmi amicitiam provocat, quæ sibi ansam dederit veritatem penitus indagandi. Suam conversionem depradicat, atque munus quod Embæ obibat ecclesiasticum.

S. Ita suos ubique conjungit Dominus per Spiritum suum, vir Doctissime, ut etiam si longissimis ab invicem intervallis absint, neque alii norint alios, in mutuum tamen amorem, nescio quo pacto invicem rapiantur. Id sane tibi ego de me testari nunc vere possum, qui, cum prop-

propter insignes alias dotes tuas, tum vero, ob singularem inprimitus doctrinæ tuæ simplicitatem, quam in plerisque aliis non ita possum agnoscere, ita te jam pridem amare ceipi, ut & occasionem ineundæ tecum amicitię, dudum quæsierim, & nunc facere demum non potuerim, quin ad te scriberem, præsertim cum *Hermannus* a), frater & collega noster hoc mihi negotii dedisset, ut suas hasce literas ad te transmittendas curarem.

Mirum autem tibi videri non debet, quod te propter doctrinæ potissimum tuæ simplicitatem ita amem. Equidem hanc unam maxime nunc, si unquam alias, necessariam Ecclesiis esse puto, sub hac opinionum ac judiciorum varietate: quam si omnes observarent, minus haud dubie dissidiorum nunc in Ecclesiis habereimus. Auditus experti ab omnibus, ut claram ac dilucidam doctrinam de omnibus habeamus: At vero, optandum esset, ut id quisque pro sua virili ubique præstaret: nunc plerumque videmus, qui, ne in eo, quod sibi tenuendum semet suscepérunt, errasse quoquo modo vide ri possint, quam multa sibi permittant in Scripturæ interpretatione: eamque ita tractent, ut implicent magis quam explicent lectorum animos. Videmus item alios, qui figuratas adhuc locutiones tueantur, sive è Scripturis, sive e Patribus desumptas: quasi non multo clariorem doctrinam habituri essemus, si, servata interim scripturæ dignitate, simplici ac dilucida oratione expone rentur, quæ sine troporum præsidio recte explicari non possunt. Atque ego quidein non elevo cujusquam vel eruditionem vel autoritatem: sed cum omnes fateantur,

K k k

opor-

a) Is erat *Hermannus BRASSIUS* Ecclesiastes inde ab Anno 1543 Emdanus, de quo *EMMIUS* Lib. LIX. p. 916. testatur, quod *estate quidem fuerit juvenis*, sed *loco illo planè dignus*, sive *eruditionem sp̄c̄es*, sive *dicendi docendique facultatem*, sive *pietatis zelum*, conf. *Histor. nostr. Reform. Belg.* § LXXVII. p. 268.

oportere in Ecclesia claram de omnibus doctrinam extare: non possum non plurimi facere eos, qui pure ac simpliciter docent, quicquid docendum suscepereunt. Quare cum te quoque ita affectum esse videam, ut quam simplicissime tractare coneris omnia, quæ tibi explicanda desumisti, non possum tuum hoc studium non vehementer probare, atque adeo te ipsum non magnopere etiam hoc nomine amare.

Eum porro animum erga te meum declarare tibi volui per literas hasce meas, ut mihi aditum quendam pararem, liberius tecum agendi deinceps, de omnibus, quæ se forte offerrent, si id tibi gratum fore intelligerem, pro humanitate tua, proque caritate Christiana. Habeo enim quædam, in quibus mihi quidem ipse satisfacio, quod ad meam conscientiam attinet, (ut fere nobis facile in nostris satisfacimus ipsis) sed non scio, an aliis perinde sim satisfactorus etiam, si ea invulgarerem.

Sunt enim non nihil diversa a recepta passim doctrina populari, sed quæ nos tamen ad penitorem, & Divini beneficii, & nostri ipsorum cognitionem, nisi ego prorsus fallor, adducunt.

Versantur autem circa lapis ac restituti rursum hominis considerationem, sed non alio spectant tamen, quam ad illustrandam magis adhuc meriti Christi gloriam ac virtutem, cui soli debemus omnem nostram restitutionem. Sed te nunc obruere istis nolo. Satis est, meum erga te animum hac epistola declarasse, quod te vehementer amem, & proinde cupiam etiam tibi probari mea omnia, etiam si te non norim. Jam si scire cupias, quisnam sim, facile id ex ERASMI Roterodami scriptis cognosces. Extant enim aliquot illius ad me epistolæ, qui etiam mihi autor fuit, ut animum ad sacra adjicerem, imo vero, ille primus me in vera religione instruere cepit. Breviter, ut apud te quoque prædicem.

Chri-

Christi Domini in me beneficium ac virtutem : Eram pridem insignis Pharisaeus, multis ornatus titulis, multis & opulentis sacerdotiis a puerō adhuc pulchre suffarinatus, nunc autem, relictis ultiō, per Dei gratiam, hisce omnibus, relicta item patria atque amicis, inter quos me Christiane vivere non posse videbam, nudus sum inter externos nudi Christi Domini pro me crucifixi servus, constitutus nuper hic Ecclesiarum minister in Euangelicę doctrinę annuntiatione, juxta voluntatem illius, qui me e caulis Pharisaeorum ad ovile suum, per suam misericordiam evocavit. Habes meas rationes : tuum erit jam, ut me recipias in tuam amicitiam, & pro fratre deinceps habeas. a) Vale. Aemda xiv. Martii 1544.

Tuus ex animo,
JOANNES à LASCO.
manu propria

- a) His literis BULLINGERUS adscripit : „ JOANNES à „ LASCO nobilissimus Polonie Baro, quondam Gnezen- „ sis præpositus, singularis D. ERASMI Rot. amicus. „ Regis Polonie legatus. Cujus patruus & ipse JOAN- „ NES à LASCO dictus, fuit Archiepilcopus Gnesensis „ in Sarmatia.

No. LXVII. Ad E U N D E M. a)

1544.

De Ballingeri amicitia sibi gratulatur, Ejus sinceritatem laudat, & de iis qui discidia querunt propter res levissimas, conqueritur, atque eorum quosdam pungit. Bullingeri librum adversus Cochlaeum evehit, sibiique usitem profitetur. De rerum Oostfrisicarum reformatione itemque de Abbe Aduardensi quedam Epitomen Doctrina sua ad

Kkk 2

Bu-

- a) Est hæc responsoria ad eam, quam 24 Junii scripserat Bullingerus quamque habet GABBEMA num. XLIX. p. 98. sq.

Bucerum missæ Bullingeri *judicio submittit*. De *Hominis lapsu & restitutione suam explicat mentem*. Eam tamen se propalare nolle refert, priusquam à Tigurinis *doctoribus* fuerit approbata. De Zwinglii *consensu qu.edam*. De *rebus suis profert singularia, ac cumprimis de sua in Evangelica doctrina constantia, atque studio singulare reformati*. *Adversariorum quorundam meminit, à quibus tamen Deus eum liberaverit.*

Gratiam & pacem Vere est nobis laudandus Opt. Max. Deus, Vir Doctissime, qui nos miseros aliquin prorsusque deploratos homines in unigenito filio suo Christo Jesu, Domino, Rege, ac Pontifice nostro ad vitam æternam regenuit. Quique Spiritum Sanctum suum tanti hujus beneficij testem juxta copiam suam misericordiam in nos ita effudit, ut non intra nos ipsi modo singillatim per illum clamemus Abba Pater, sed & omnium ubivis præterea societatem, quiunque hoc ipsum Dei beneficium vere agnoscunt, ardentissimis etiam votis expetamus, de hac nobis gratulennur mutuo, in hac studia nostra omnia unanimiter ad ornandam ipsius gloriam conferamus. Ita ego tuam, mi frater, amicitiam expetivi, deque illa mihi nunc majorem sane in modum gratulor: ita & receptum me abs te viceissim in amicitiam tuam certo mihi persuadeo. Oremus igitur Dominum, ut ita demum conjuncti, ipsius potissimum gloriae, pro nostra tenuitate, serviamus.

Simplicitatem tuam amavi semper, quod hæc sub ea sectarum nunc & judiciorum varietate ad quendam sanæ doctrinæ puritatem maxime necessaria esse videatur. Ceterum, non minus mihi placuit etiam πραγμάτων tua, dum non solum non offenderis quorundam de vobis istic judiciis, ne dicam præjudiciis, qui vestram simplicitatem agnosceret aut non possunt, aut non volunt: sed honorifice te de illis sentire etiam paucim non obscure testaris.

Est.

Est sane dolendum, hoc sibi permettere nonnullos, pios alioqui & doctos viros, & qui non immerto seculi nostri lumina vocari possint, ut propter res non adeo usque graves, & sine quibus constare haud dubie potest nostræ salutis ratio, non dubitente interim scindere Ecclesiarum societatem quasi ea non pluris multo confiterit summo Pontifici nostro, Christo, quo aperiente nemo claudere potest, quam ut tam facile a nobis scindi vel debeat vel possit. Sed vincendi sunt omnino placiditate vestra.^{a)} & pro fratribus habendi dum Christum docent, etiam si parum aequos vobis illos habeatis. Nihil in vobis damnari ab illis video, nisi quod in Elementorum observatione ab eis dissentias. Id cum levius sit, quam ut violare debeat legem caritatis Christianæ, recte facitis, dum vobis a regerendis conviciis abstinentium prorsus esse putatis. Expectanda sunt aequissima illorum judicia, ubi suam impotentiam viderint vestra modestia insinuari. Certe ubi doctrinæ suæ fundamenta diligentius paulo introspicere volent, intelligent se telam hanc suam, neque suo loco neque suo tempore ortos esse: & proinde diu prosequi etiam non posse.

Libellus tuus adversus Cochleai nærias, est mihi multo gratissimus, sed vereor, ne nihil fructus apud hominem illum faciat. Pluris enim fere facere genus hoc hominum solet existimationem suam apud juratos sibi doctrinæ suæ socios, quam ut illam vera Dei cognitione permutare velit. Mihi sane magno erit usui, ut qui nondum suis restitutas Ecclesiæ hic habeam: de quarum reformatione non pauca commemorasti.

Apud Abbatem item *Advardensem* b) metuo ne ni-

K k 3

hil

a) Ex hisce atque similibus, leuis ac mansuetus LASCI animus colligi potest, conf. que de eo annotavimus in *Histor. Ref. Belg.* p. 155. 156.

b) Conf. que de eodem observata sunt in *Scrinio* hoc. antiqu. T. II. P. II. pag. 517.

hil egeris. Est sane vir minime malus, & longe quam pro Monacho melior: Sed vix præstare aliquid poterit, etiamsi maxime velit, hoc potissimum tempore: Et haud scio, an non infimior sit, quam ut sibi periculum aliquod religionis nomine accersere velit. Id potius monendum esset, ut rejecta larva Pharisaica Christi Ecclesiis sece conjungat. Mihi nihil de tuo consilio significavit, significaturus haud dubie, si quid homini persuasisses, præsertim cum me familiariter etiam norit.

Epitomen doctrinæ hic nostræ ad Doctorem *Albertum*) nostrum Argentinam transmisí, ut eam Bucerus videaret, hanc ad te transmissurus est etiam Albertus, ubi illam *Bucerus* legerit, Ego, quicquid hujus est, pro Passoribus hic nostris collegi, nondum tamen exemplum cuiquam dedi, neque dare statui, nisi auditio Doctrorum judicio. Neque enim ullius Dogmatis auctor esse vellem, quod consensum Ecclesiarum quoquomodo perturbaret. Nam & si variare in multis Icio Ecclesiarum judicia, tamen libenter me admoneri *b)* ab omnibus, atque adeo reprehendi etiam patiar, sicubi lapsus sim, & quantum maxime possum dissidia vitabo, meoque mihi officio sanctus videbor, si doctrinam meam Ecclesiis primum excutiendam proponam, quæ aliis demum tradenda esset. Ibi videtis etiam nostram sententiam *de hominis lapsu & restitutione*, quam interim tibi hic paucis etiam adumbrabo.

Sentio, viam promissionis divinæ non minus efficacem fuisse in nobis, quam fuerit efficax Adæ parentis nostri transgressio; cum adhuc in lumbis ipsius essemus. Jam, si Adæ transgressio ita efficax fuit ad nostrum omnium interitum, etiam, qui non peccavimus in similitudinem trans-

a) *Alb.* HARDENBERGIUM innuit, qui tum apud Argentinenses versabatur conf. *Scrin. antiqu.* I. c. p. 530.

b) Idem fere tum scribebat ad Pellicanum, vid. *Ej.* Epist. num. XVI. in *Scrin. antiqu.* I. c. p. 530.

transgressionis Adæ: Sane & serpentis caput ceptum jam tum conteri etiam in nobis in lumbis Adæ existentibus, post patefactam promissione Dei in nos *Ecclesiasticus*; ut quemadmodum natura mortis & iræ filii nascimur: quantum in nobis est, quatenus Adæ transgressoris filii sumus: ita vicissim, imputatione divinæ benevolentiaz Adamo per promissionem patefactæ, pro fidelibus reputemur, posteaquam illi Adam credidit, quicunque ex fidi Adamo progignimur, tantisper dum Dei beneficium non contemnimus, etiamsi sub peccatum conclusi & nascamur & vivamus. Statuo enim, vim ac meritum mortis & Pontificii Christi, ab origine mundi juxta Patris Dei providentiam passi, efficax jam tum suisse in Ada & universo ejus semine, ad conterendum in illo serpentis beneficæ caput: æque atque Adæ transgressio efficax erat ad propagandum in nobis, id, ut natura nostra mortis atque iræ filii nascamur: modo ne nos ipsi a tante Christi Domini beneficio, voluntaria ingratitudine nostra, destinatoque contemtu nostro excludamus; Tum enim, tam nihil ad nos pertinent omnes divinæ promissiones, quam nos nihil ad Christum Dominum pertinemus: in quem omnes alioqui promissiones intuentur: &, qui infirmitates quidem nostras portavit & expiavit omnes ab ipso usque mundi exordio: sed contemtum voluntarium sui adeo non portavit, ut illius Auctori Diabolo, & omnibus, qui in ejus similitudinem ita transierunt, ut illius Angeli videri possint, gehennam pœnam constitutam esse testetur. Ita arbitror Dei *Ecclesiasticus*, per promissionem Adamo patefactam efficacem prorsus jam tum suisse in condonanda Adamo & ejus semini universa plane illius infirmitate, posteaquam Adamus oblatæ promissione creditisset (contemtum semper excipio,) ut fidelis Adam fidele etiam semen gigneret, non tamen re ipsa sed imputatione, idque propter Christum sibi æque atque

femini suo promissum, quemadmodum idem ipse Adam; quatenus transgreditor, mortem atque iram in nos, re ipsa, sive natura sua propagavit: ut in nobis quidein iræ & mortis filii, in Christo vero olim promisso, nunc exhibito, filii Dei & nascamur ab ipso mundi exotio, & vivamus: modo ne, ut dixi, hoc Christi beneficium contemnamus.

Hac doctrina simplicissime proponi puto, & mali contagium ab Adamo in nos propagatum, & efficaciam Pontificii Christi in Adamo & ejus semine servando. Nec dubito, quin tota Scriptura huic doctrinæ consentiat, si justa locorum collatio fiat: certe Christi gloriam ante omnia illustrat, & amputat plurimas difficultates & dubitationes, quas nunc in Ecclesia extare videmus. Et tamen, invulgari illa nolim, priusquam Doctorum Sententias Ecclesiasticarumque judicium de illa audiam: ne quid ejusmodi aliis tradam, quod ipse non satis excusuisse. Quare te rogo, Vir integerrime, ut quid hic sentias cum Symmystis tuis, mihi significare velis: potissimum autem, ubi, quæ ad Albertum misi, legeris. Neque gravaberis indicare, si quid doctrinæ huic opponi posse putas. Videlur mihi in eandem sententiam propendisse & ZWINGLIUS olim, nisi quod obscurius id subindicare maluit fortassis, quam verbis disertis profiteri. Sed & vestras nunc Ecclesias non prorsus a me hic dissentire puto: Malum tamen, certo id scire, quam putare. Proinde literas tuas ea de re magno desiderio expectabo. Interim nolleim, ut quisquam præter Symmystas veltros hæc legat.

De rebus meis sic accipe: Fratrem habebam maiorem natu, hominem pliū & mei amantissimum: is ubi intellexisset, me vitæ meæ genus mutasse, & deserto Pharisäismo conjugium amplexum esse, nolebat dum viveret, ut me cuiquam addicceret: quod speraret me a meis vocatum iri adhuc, meisque servire posse. Ita factum est, ut, vivo fratre, nulli me addixerim; A
mor-

morte illius deferebam nihilominus meis operam meam. Sed ubi sucum Phariseorum noltrorum deprehendissem, de rationibus vitæ meæ demum cogitare cœpi: delata interim Regi meo Poloniae opera mea, si quando me ad Evangelii Ministerium vocare velleret. Ibi inox mihi desertur a nostra hic Principe Vidua, fœmina pientissima, Ministerium istarum Ecclesiarum.

Suscepi; sed ea lege, ut mihi ponere illud rursus li-
ceat, si me a Rege meo vocari contingat: vel, si item
in illo non videam queri ex animo gloriam Dei. Post
susceptum Ministerium, rem omnem ad meos in patriam
perscripsi: volui, ut Regi exponerent, me posse nihilominus
in Patriam redire semper, si ab illo vocarer, et
iam si hic publicum ministerium suscepissein. Amici ve-
ro mei in Patria, putantes fore ut redeam, quocunque
tandem modo a Rege vocarer, literas a Rege impe-
trant, quibus revocor in patriam, non quidem ad ul-
lum ministerium Ecclesiæ, sed ad vetus illud vitæ meæ
genus, nempe Pharisaicum. Si quæ semel evomui,
denuo velim lingere. Addunt & spei magni cuiusdam
Episcopatus, si redirem. Sed his jam respondi, me
nolle esse neque cornutum neque cucullatum Aposto-
lum, neque esse quod cogitent amplius de meo in pa-
triā reditu, præterquam si legitimam aliquam mei illic
vocationem viderem. Ita illos absolvī, quos rarius ad
me alioqui jam scripturos puto. Hic vero, simul atque
ea quæ mei erant officii aggressus essem, & quæ per-
turbata reperi restituere, quæque probare non poteram
reprehendere coepissem, subito exorti sunt, qui mea
calumniarentur omnia, ineque in varias suspicções vo-
carent. Mox eram Anabaptista, mox Sacramentarius.
Adversus hos cum meam innocentiam Princeps ipsa tu-
eretur: aliam rursus viam repererunt me proscindendi.
Objecerunt mihi Monachos. His cum silentium Prin-
cipis auctoritate impositum esset: majora sibi nomina

appellanda demum esse putarunt. Accusatus sum apud Aulam Brabanticam per iurii, & nefcio cuius turbulentiæ. Mox huc ad Principem adseruntur mandata ab Aula Brabantica, ut ne me amplius tamquam turbatorem & per iurum hominem in dictione sua ferat. Audis fulmina: sed adversus haec quoque me tutata est Divina bonitas. Ostendi meam innocentiam, sic ut & Principi & omnibus patriæ hujus ordinibus satisficerim: illaque responderint, se nolle me carere. Nunc quid in me per istos sit molitus Satan, certum adhuc non habeo, sed scio non cessato, donec me hinc propellant. Si harum lacrimarum causam queris; Aha nulla est, quam quod qui sine legibus ullis licere sibi hactenus putabant, quicquid libebat, non patiuntur se a nobis reprehendi, cogique in ordinem, id quod mihi tamen est faciendum, si ministerio meo satisfacere velim. Disciplinae nomen ne ferunt quidem, quam egotamen nunc Principis auctoritate instituere conor. Ita hic luctor, mi frater, ab altera parte imperator a sectariis, neque desunt falsi fratres, qui societatem simulent, & interim turbent omnia. Sed ego haec omnia pro certissimis argumentis habeo me esse ministerium Christi: quem tot machinis mundus & Satan oppugnet. Et ago gratias Patri Deo per Christum Jesu in Liberatore meum, quod me ita exerceat. Ac precor, ut mihi addat virtutem ad illustrandam suam gloriam, sive per vitam, sive per mortem. Qua in re vestris quoque precibus juvari postulo. Si tamen luctae hujus meæ nullum hic fructum videam, de deponendo ministerio hoc meo cogitabo. Expectanda sunt mihi rursus nova fortassis fulmina ab Aula Brabantica: Sed potentior est Deus. Huic semel credidi, huic & nunc me totum permitto. Vale. Deus Opt. Max. confirmet nos Spiritu Sancto suo, ut Christi Domini beneficium in ejus Ecclesiam una.

ad HENR. BULLINGERUM. 457

unanimitate infra dicto que animo profiteamur. Aemidae,
ultima Augusti Anno 1544.
Salvere jubeo symmistas tuos
omnes, meque i lis in Christi-
ana caritate omnibus con-
mendo.

Vere tuus

JOANNES à LASCO.
manu propria.

No. LXVIII.

Ad PELLICANUM, BULLINGERUM
& Gerardum tom CAMP.

1545.

Wormatiense ac Coloniense suum iter commemorat. Fri-
sicularum Ecclesiarum curam se denuò suscepturn refert.
Constantiam suam in doctrina testatur. Wormatiensia
Comitia Evangelio non multum profutura presagie.

S. Cogor nunc per meas occupationes unis ad vos
Omnes literis scribere, Viri fratres in Christo
Domino dilectissimi, idque paucis, nam tempus multa
non permittit. Literas vestras forte fortuna dum huc
profiliucerer, in itinere accepi, mihi multo gratissimas,
in quibus suspicari mihi videmini, me de deserendis
Phrisiae Ecclesiis aliquid cogitare. Ego vero nihil hu-
jus cogito, sed aliis quoque operam meam ad tempus
aliquid denegare non possum, idque permittente id
mihi mea Ecclesia.

Sic primo vere adsui Principi Colonensi ab illo vo-
catus: Sic & nunc huc veni, libenter ad vos usque per-
recturus, quos ex animo videre cupio, si quoquo modo
licuisset. Sed neque Argentinam proficiisci potui, ut
Bucerum viderem. Et jam cogor rursum redditum ad
meos adornare: jamque cras hinc solvo ad Principem
Colonensem, illac ad meos redditurus.

De mea constantia in eo doctrinæ genere, quod
vobis perspectum esse puto, non est, quod quic-

quam dubitetis. Egō extra certum aliquod verbi Di-
vini testimonium, cœcus plane, quod ad Divina at-
tinet, esse volo, neque tantum tribuo ulli humanae pru-
dentialiae ullive industriae; ut illi sine verbo niti velim.
Scio me indicandum esse olim non ab hominibus,
quantumlibet prudentibus ac ingeniosis: sed a puro
eternoque Verbo Dei, nobis a Christo Domino per
suos Apostolos tradito. Huic itaque soli me totum
pro mea infirmitate subjicio. Et Dominum precor, ut
vere Regio sceptro hoc suo me regere dignetur ad
gloriam sui nominis, & Ecclesiae suæ ædificationem.
Hic eaussi religionis negligenter tractatur, & fortassis
in alia Comitia rursus differetur. Piura non possum,
opro vos omnes in Domino recte valere. Raptim. Wor-
matiae IX Junii 1545.

Vester ex animo quantus est,
JOANNES à LASCO.

No. LXIX.

Ad B U L L I N G E R U M.

1545.

Tigurinorum literas per Gerh. tom Camp missas se non-
dum accep se testatur. Suas per Pellicanum silium trans-
ferendas scribit. De turbatoribus ecclesiarum queritur.
De veritatis incremento gaudet, sibique tranquilliora tem-
pora spondet, nisi quod Brabanti cum Frisia expellere co-
nentur; de Groninganorum & Frisorum ad Evange-
lium contursu quedam monet. Principem Gubernatricem
Frisiae laudat. De Response Helvetica ad Lutheri
confessionem paryam scribit, quod ea in Lutherum ni-
miopere invehaatur, quod factum nolle. Colloquium mu-
tuum in re sacramentaria componenda suadet.

S. Jampridem magno desiderio expecto literas & tuas;
& tuorum symmystarum, Vir doctissime, quas.
Ger-

Gerardus noster, qui vobis istic adsuit, Daventriæ cum sarcinulis forte suis reliquit; putans fore, quoniam ipse in Brabantiam iter instituerat, illæ prius quam ipsamet hue pervenirent. Has porro cum nondum acceperim, respondere tibi ad tua nondum possum. Et tamen facere nolui, ut D. Pellicani nostri filium sine meis ad te literis dimitterem: qui jam iter suum differre amplius non potuit propter nundinas Francordienses. Vedit is incompositam adhuc Ecclesiarum nostrarum faciem. Et quorundam intemperias audivit, qui doctrinæ nostræ consensum perturbare adhuc conantur. Ego cogito in hoc nobis admixtos esse, ut nos exerceant, atque ad tuendam doctrinam veram magis sollicitos faciant. Vincimus illos, quantum possumus mansuetudine & patientia. Et precamur illis mentem meliorem.

Interim tamen indies plurimi ad nostræ doctrinæ consentum accedunt. Sed rursum Magistratus negligenter non pauci a nobis ad sectas deficiunt. Ego rursum paulo minus hinc propellebar instigatione aulæ Burgundicæ, ubi ex Germania superiore rediisse: sed jam iterum conquiererunt omnia. Vehementer male habet Theologos Brabanticos, quod multi indies ad nos se illinc conferant, nomenque meum contilio huic suo pratexant. Agunt itaque modis omnibus, ut hinc propellar, metuunt enim ne *Groningana* ditio, & *Frisia occidua*, mea hic præsentia in hæresim nostram pertrahantur. Optimi enim quique pastores utriusque hujus ditionis, relicta sua idolatria ad me confugiunt, & mea opera hic nostris Ecclesiis præficiuntur. aliosque secum non paucos adducunt. Et assiduis præterea literis, Ecclesiis, quas reliquerunt, detegunt idolatriæ & impietatis magnitudinem, quam illos descrere oportebat. Ita, ego reus sum omnium. Et me propulso omnia hæc cellatura esse putant. Sed Princeps nostra

est fortis constantique in hac parte animo, etiam si sit foemina. Itaque postremam hanc quoque tempestatem in me concitaram jam compescuit. Interim tamen indies affluunt fratres profugi, quos recipimus, & pro virili nostra sublevamus.

Confessionem vestram percurri potius, quam legi, lecturus adhuc diligentius, simul atque libellus compingetur. Sed in curiu illo lectionis deprehendi quedam acerbius paulo dicta in Lutherum, quam re vera voluisse. Toties enim illi adscribitur effrenis dicendi libido, impudentia, arrogantia, vanitas, ut non in hac solum sacramentaria controversia, sed in tota proponendum illius doctrina fides hominis in dubium vocetur. Non nego, nimium sibi in jaciendis in vos nominatim convitiis induluisse Lutherum, atque fines Christianæ charitatis longo intervallo transiliisse. Sed hoc illi propter præclara alioqui illius in Christi Ecclesiam merita condonandum erat. Et cavendum, ne ad eundem lapidem, qui id in Luthero reprehendimus, ipsi met impingeremus. Ut enim leviter impingere nobis videamur; culpa tamen non caremus, si etiam leviter impingamus. Præstabat errata indicasse, quod quidem pulchre mihi præstitti videmini: sed citra contumeliam, qua nihil aliud efficiimus revera, quam quod & doctrinam ipsam & ministerium item Euangelii in nostris Ecclesiis apud adversarios infamamus. Satis erat dixisse, mea sententia, Hic fallitur Lutherus: hic præter meritum nostrum invehitur, & id genus multa, quæ nostram tueri innocentiam possunt, si approbentur, interim tamen non labefactant cujusquam Falterius nomen atque existimationem. Dabis autem veniam, Vir Christianissime, quod hæc pro mea libertate ita ad te scribam. Afficior ita erga vestram Ecclesiam, ut erga nullam fere aliam magis. Et proinde cuperem, nihil haberi posse; quod in vobis quis-

quisquam jure aliquo desideret. Vicistis Lutherum modestia, fateor, sed tamen illius quoque fines supergredi inibi nonnihil videmini. Neque hoc meum est tantummodo judicium: sed & plurium aliorum, qui interim doctrinam vestram sequuntur, & vobis alioqui optime volunt. Novi ex viris Principibus quosdam, qui & vobis & causæ vestræ bene volunt, & videntur hoc esse curatur, ut ad institutum doctorum (ut scitis, opinor) colloquium, vestri quoque advocentur. Id si fiat, vellem ne recusaretis aut venire aut mittere. Scio quid sit humana contilia de rebus Divinis instituere, sed posteaquam instituuntur, præstat illis quam plurimos pios adesse, ne tyrannis tyrannide, quod multum metuo, commutetur. Vale vir integerrime, & fratres nostros communes verbis meis saluta. Raptim. Embdæ xxv. Augusti 1545. Ex Bibliandro cognoscet plura. Iterum vale

Tuus ex animo.
JOANNES à LASCO
manu propria.

No. LXX.

Ad BULLINGERUM
& C. PELLICANUM.

1546.

Se Superintendentis manus depositisse resert, quod disciplinam ecclesiasticam uti par erat exercere non poterat. Pastoris tamen manus se retinuisse scribit. Aulam Burgundicam sibi adversam conqueritur. Bucerum laudat, ac ejus colloquium sibi expedit. De re Sacramentaria monet, atque ob-signationis vocabulum urget; Lutheri etiam mortui langes decinit, infirmitatem verò dolet, ac Tigurinos ad pacem horiatur. Vadianum salutare jubet. Tota Epistola est aurea ac mansuetudinis Christiana plena.

Sa-

Salutem & pacem in Christo, fratres observandissimi. Cogor & nunc una epistola utrique vestrum respondere, nam obrutus occupationibus ad singulos scribere jam non possum. Feci tandem invitus, quod tanto tempore facere nolebam, & Episcopi ministerio me propter Magistratus nostri & falsorum quorundam fratribus impietatem renunciavi. Magistratus volebat, ut nomen Inspectoris retinerem, & nullum mihi Ecclesiastice disciplinæ usum permittebat, in publice impios ac blasphemos Ecclesiarum depastores, ne dicam pastores. Quare ego autoritatem Christi Domini in meo ministerio contemptui publico amplius exponendam non esse putavi, & ministerium, quo legitime defungi non potui, mea sponte deposui. Pastoris tamen ministerium in oppido hoc nostro non deposui, neque deponam, nisi propellar, quo mihi tamen res propemodum spectare videtur. Ego vero me totum hic permitto Deo, neque sum cellurus, per Dei gratiam, Satanæ & mundi furiis. Aula Burgundica nihil non agit, ut hinc propellar. Et, cum me Anabaptismi suspicionem depulisse videt, Sacramentarium me esse contendit.

Bucerum, cum Heidelbergæ essem, non vidi. Et mihi dolet, quod illum non viderim. Experit ille colloquium meum, & ego vicissim suum. Egit mecum de causa Sacramentaria per literas suas semel atque iterum. Et ego illi vicissim respondi, nec multum est inter nos discriminis. Ego intra ob-signationis fines Sacraenta omnia concludo: ille addit exhibitionem, sed ita ut, quod in Sacramentis coeleste est, fide in coelum subiecta, a piis duntaxat percipiatur. Allentior hic ego, & fateor, in Coena sublati in coelum animis nostris, fide, per Spiritum Sanctum, veram nos illic corporis & sanguinis Christi communionem percipere, juxta Sacramenti rationem, hoc est, per modum ob-signationis. Atque haec tenus progressi fu-

sumus. Nec dubito , quin & in reliquis res bene sit
 succelitura, præsertim postquam LUTHERUS in fata con-
 cessit. Mirum est, virum illum sanctissimum, & æter-
 nis prorsus laudibus in Christi Ecclesia dignum , ita
 interum in hac signorum cauſa hallucinatum esse. Vi-
 delicet, ea res nobis documento est, nos omnes esse
 homines, hoc est, mendaces, quod in nobis quidem
 est, ut ne ullius omnino in terris hominis autoritate
 nitamur, sed sciamus interim, *ligna, fænum, ac flui-
 pulas* humani erroris nostri, absumentas quidem esse
 igne verbi Divini: sed *nos* tamen haud dubie *salvos*
sore, tantisper dum *fundamento nostro* nitimur, cui
 equidem nisum esse Lutherum toto corde suo, nemo
 negare potest. Ut interim *aurum, gemmas & argen-
 tum* in doctrina sua taceam; certe cauſam iustificatio-
 nis nostræ per Christum, ille primus nostro seculo mira
 felicitate illustravit, arcana iniquitatis Antichristi ita
 detexit, ut pueris quoque nota sint, quæ antea tan-
 tum non perinde atque Deus ipse, toto fere orbe,
 adorabantur; Ecclesiæ infinitas juxta traditum sibi do-
 num restituit, adversariis Euangelii Christi tanto Spiritu
 tantaque constantia ad mortem usque restitit. ut non
 immerito hanc laudem omnibus aliis præripuisse videri
 possit, sed in iis nihilominus omnibus homo erat,
 quod quidem de nobis & nos, illius exemplo admoniti,
 perpetuo cogitare debemus. An in Vos aliquid denuo
 adornarit, nescio, nihil enim hujus audivi, sed, et si
 quid ejusmodi esset, premetur fortassis, ne exeat. In-
 terim sive prematur, sive exeat ejusmodi aliquid, vel-
 lem ut laudatiuncula aliqua tanti viri, vestrum erga
 illum candorem atque amorem Christianum, cum cau-
 ſæ hujus Sacramentariæ modesta quapiam exceptione;
 contestareminimi. Obturaretis singulari hoc modestiæ
 vestræ exemplo, ora multorum adversariorum Euangelii:
 apud pios vero omnes, magnam procul dubio gratiam

M m m

ini.

injaretis: & quod præcipuum est, non vulgare integritatis vestræ testimonium universæ Christi Ecclesiæ datetis. Imo id quoque efficeretis fortassis, ut ratio aliqua conciliandæ hujus controversiæ Sacramentariæ, majore quam antea unquam studio, quereretur; quæ quidem sola res sufficere deberet, ad animos vestros huc excitandos. Quid enim optatius accidere posset, quam ut hæc controversia componeretur? Ad quod si animos vestros propensos viderem, præsertim una cum *vestra Magistratu*, laborarem sane modis omnibus, vel apud *Lantgravium Hesse*, vel apud *Comitem Palatinum Elektorrem*, quorun utrique notus sum, vel apud *Principem meum Electorem Colonensem*, ut Colloquium doctorum aliquod institueretur, ad quod vos quoque vocaremini. Id tamen non prius mihi faciendum cetero puto, quam de animo vestro certior fieri. Quod si eos ceteris animo, non abs re esset, ut aliquam (ut dixi) Lutheri laudatiunculam, cum exceptione causæ Sacramentariæ, ederetis, in qua tamen concordiam vos optare testaremini, neque detrectare super ea re amicum, liberum, & christianum colloquium. Horum vos paucis admonere volui, fratres in Domino dilectissimi, posteaquam nobis bene agendæ hujus rei occasionem oblatam quodammodo esse videmus. Plura nunc non possum. Tantum vos rogo, ut *Vadianum nostrum* verbis meis, per vestras literas, diligentissime & officiosissime salutetis. Non potui nunc ad illum scribere, sed scribam brevi, & faciam, quod a me petiit, si Dominus volet. Salutetis & reliquos fratres omnes.

Et Deus pacis regat nos una omnes per Spiritum suum, ut quæ illa digna sunt & faciamus, & loquamur. Amen.
Ænde xxiiii. Martii 1546.

Vester ex animo quantus est.
JOANNES à LASCO
manu propria.

No. LXXI.

Ad. Mart. B U C E R U M. 1546. a)

De colloquio in causa Sacramentaria ineundo scribit. Casum quendam Bucero solvendum proponit, de iis qui S. Coenam in locis idolatricis celebrari non debere arguebant. Civem quendam Emdanum commendat.

Post scriptas literas venit mihi in mentem, Vir Do-
Etissime, ut te admonerem de instituendo aliquo
Colloquio, si quomodo jam fieri posset, ut hæc Sacra-
mentaria controversia tandem aliquando componeretur.
Principem nostrum Colonensem ab ea re video non
abhorrere. Et *Lantgravius* facile forte induci ad id
posset, neque forte abnueret & *Comes Palatinus Ele-
ctor*, si modo ad id per te aut tui similes excitarentur.
Per te, inquam, mi Bucere, quandoquidem tu in
concilianda hac controversia plurimum laboris haette-
nus insumpisti. Non dubitarem profecto, rem bene
cessuram esse, si tentaretur. Et quid optatius posset ac-
cidere, quam si hæc controversia componeretur? Cer-
te sine magno fructu colloquium tale institui non pos-
set. Sed essent eo quoque vocandæ omnes *Helvetice*
Ecclesiæ, unaque & *Gallice*, hoc est, *Allobrogice*, quas
Calvinus instituit. Si scirem tuum in hac parte ani-
mum, essem tibi ea in re adjutor, scriberemque &
ipse, cum ad nostrum Colonensem, tum ad Palatinum
& Landgravium, certoque mihi persuadeo, non va-
nos fore conatus nostros hic, si id una uterque apud
istos Principes contenderemus.

Suasi per literas *Tigurenibus*, ut posteaquam Dominus nobis Lutherum sustulit, illi laudationem tanti viri aliquam ederent, cum sui erga illum amoris christiani testificatione, etiamsi hęc inter illos disensio intercessisset.

M m m 3

a) Ex Serinio hoc *Antiq.* Tom. II. P. II. p. 629. liquet hanc Ep. ad hunc annum referri debere.

simulque testarentur, se non detrectare amicum & christianum quocunque colloquium, si quo modo hæc controversia componi queat. An hoc sint facturi, nescio. Sed faciant, aut non faciant: suam ipsi doctrinam gravarent, si vocati ad tale Colloquiū non venirent. Et interim aliæ Ecclesiæ conciliari possent. Expectabo. Igitur abs te, ut me de tuo in has partes animo, facias certiorem.

Est præterea & aliud, in quo tuum consilium & tuorum istic fratrum requiro. Sunt quidam hic Ministri, qui non putant sibi licere Cœnam Domini eo loco peragere, ubi idola, jam olim sub Patatu in cultum erecta, a superstitiosis quibusdam adhuc publice per Magistratus negligentiam adorantur, neque Magistratus metu aulæ Burgundicæ, tolli illa patitur. Utuntur autem hoc argumento inter alia multa. Non licet in luponaribus cœnam instituere propter loci turpitudinem. Loca ubi idola prostant & adorantur, haec tenus luponaria sunt, quatenus idolatria fornicatio in Scripturis vocatur. Igitur in talibus locis non esse administrandam Cœnam, sed in alium potius locum transferendam. Alii negant, morem publicum propter talem idolatriam mutandum esse, aut alium querendum locum, ubi Cœna peragi debeat. Charitatem hæc ferre omnia, & hujus generis multa. Itaque te rogo, Vir doctissime, ut tuæ nobis Ecclesiæ sententiam perscribere ipse aut ab aliis scriptam curare velis. Postremo, est aliud quoque quod te velim. Hic, qui has perfert, est civis noster, probus, pius ac integer: sed artibus Anabaptistarum in sectam ipsorum pertractus; Hunc conati sumus revocare, quantum potuiimus, neque contempnit nostræ admonitiones, sed te quoque nostro hortatu, & tuam Ecclesiam, ea de re audire voluit. Hoc igitur animo ad vos proficitur. Rogo, ut illum benigne accipiatis, & implorata;

ta Dei gratia, doctrinam illi vestram, aut nostram potius, in omni lenitate & mansuetudine approbetis. Multos hic lucrificeremus, si hunc lucri facere possemus. Quare illum tibi de meliore nota commendo. Iterum vale & de me hoc tibi persuadeas, quod de tui amantissimo studiosissimo fratre & amico.

JOANNES à LASCO
manu propria.

No. LXXII.

Ad H. BULLINGERUM 1551.

Non Bullingero solum sed & ceteris Theologis scribit. Laudat Deum de profectu Evangelii & cumprimis de confessu Tigurinorum cum Calvino in causa sacramentaria. De Ecclesia Gallica & Belgica peregrinorum Londinensis quedam tradit. Confessionem ejus ecclesia mittit. Italos quoque ecclesiam Londini habere docet. De Gualthero Deleno & Mart. Micronio, itemque de Fr. Riverio & Richardo ministris Ecclesiae peregrinorum, eorumque studio in veritatem ac concordiam laudabili.

S. Jam ter ad te scribere volui, ex quo huc veni, vir sanctissime & frater in Domino observandissime, sed nunquam literas absolvere prius potui, quam illi jam abirent, qui eas perferre debebant, nunc vero committere amplius nolui, ut qui nunc se mihi obtulit nuntius, sine meis ad te literis hinc abiret. Est enim vir pius, & vestri studiosissimus. quales hic non paucos habetis. Multa autem mihi ad vos scribenda essent: sed neque est tutum, neque tempus patitur scribere omnia. Istud autem imprimis a vobis istic omnibus peto, ut, quæ ad te scribo, ea ad vos pariter omnes scripta esse putetis, qui simul in eodem ministerio collegæ esis, nam revera non potui ad singulos scribere.

M m in 3

Pri.

Primum igitur, agō gratias Domino Deo nostro, quod Regnum Filii sui per vestrum ministerium illic provehat atque illudret, gratulorque ex animo vestris Ecclesiis, de inducta consensione illa doctrinæ inter vos & D. Calvinum in re sacramentaria, & spero plures in dies illi subscripturos etiam esse. Nos hic eandem doctrinam sequimur: etiamsi aliis quandoque verbis illam exprimamus, & brevi, si Dominus voler, nostram omnes confessionem unanimitate edemus. Quin & de Saxonice quibusdam Ecclesiis optima quæque nobis, hac in parte, per Dei gratiam pollicemur. Nos hic, Dei & Regis nostri beneficio, instituimus *Germanicam* & *Gallicam* Ecclesiam, publicumque verbi ministerium duobus locis Germanica & Gallica lingua habemus. Nunc de puro, quoad ejus fieri potest, Sacramento-rum & disciplinæ usu tractatur, quem nos brevi habituros, per Dei gratiam, esse speramus. Ecclesiam porro ita colligimus, ut qui in illa censeri velit, editæ per nos confessioni nostræ subscribat, ut totius Ecclesiæ nostræ nomina in catalogo habeamus. Ejus porro confessionis nostræ aliquot exemplaria ad te transmitto, ut nostræ doctrinæ rationes cognitas habeatis. Velle autem, & D. Calvino unum a vobis transmitti, cui nostra omnia alioqui probari cupimus, atque illius ad Dominum precibus ministerium hic nostrum commendari. Jam vero & Itali suam habebunt Ecclesiam, quibus & tenuiplum jam & Minister peculiaris ordinatus est, vir & pius, & doctus, & singulari dicendi gratia præditus: proque Christi gloria plurima paſſus. *Germanorum* minitri sunt, *Gualtherus Delænus* Regis demortui olim biblioscopus: & *Martinus Flandrus*, inter vos aliquandiu cum D. *Hoopero*, ni fallor, versatus, de quo nobis omnes majorem in modum gratulamur, propter hominis candorem, simplicitatem, eruditio-rem & pietatem. *Galli* habent *Franciscum Rive-*
rium,

rum, & Richardum, bene doctum utrumque & eloquentem Breviter, est. quod Divinae benignitati omnes unanimiter gratias agamus pro tanto illius beneficio, gratitudinemque nostram nostra resipiscientia, & mutuis caritatis officiis attestemur & oremus diligenter, ut, quod ita hic orsus est Dominus, pro ineffabili sua misericordia, hisce potissimum afflictissimis temporibus, id ut provehat ad finem usque, addatque nobis Spiritum suum Sanctum, qui nos nostraque consilia omnia in nostro ministerio regat, moderetur ac prosperet: ut Regnum Filii sui dilecti, per nos propagari illustriusque reddi possit, ad gloriam nominis ipsius, salutem nostram, & Ecclesiae suae redificationem, Amen.

Sensimus jam conatus Sathanæ undiquaque nostrum institutum perturbare conantis, adeo ut res ad scissionem Ecclesiarum propemodum spectaret. Sed Dominus jam furias illius compescuit utcunque: & posthac speramus meliora. Jam finein cogor facere propter obruentiam nego:ia. Opto itaque cum nostris omnibus, vos istic omnes observandissimos nobis preceptores & fratres, recte in Domino agere, & optime valere. una cum tota Ecclesia vestra, cuius nos precibus officiosissime commendamus. Londini vii Januarii 1551.

Tuae pietati ex animo addictissimus,
JOANNES à LASCO.

Num. LXXIII.

Ad E U N D E M.

^{1551.}
De Hooperi Episcopi Glocestriensis liberatione, de Stephani Vintoniensis incarceratione, in ejus locum sufficuum tradit. Jo. Ponetum antea Roffensem episcopum de morte Buceri. De viris doctis Musculo, Bibliandro, Castalione in Angliam vocandis scribit. Bullingeri libellus de

de sacramentis Londini sub prelo erat. Buceri de Eucharistia sententia. De Musculo & Bibliandro mittendis iterum monet.

S. Ex literis, quas nuper ad *Martinum Microuium* collegam nostrum scripsisti, vir sanctissime, accepi non sine magna animi voluptate, vestra adhuc omnia istic bono loco esse, quo sane nomine Deo nostro gratias agimus immortales, oramusque votis ardentissimis, ut vos istic Deus cum vestris Ecclesiis servet & gubernet. Apud nos nihil propemodum novi habemus. De D. *Hoperi* liberatione puto vos jam audisse. Est jam in suo Episcopatu, docetque populum sibi coramissum. Stephanus Vintoniensis Episcopus, suo tandem Episcopatu exutus est a): adhucque in carcere detinetur; suffectus est in ipsius locum vir doctus & pietati favens *Joannes Ponetus*, pridem Rossensis Episcopus. Non multo vero post D. *Martinus Bucerus e vivis* excelsit. Quo mortuo communicavit mecum D. Cantuariensis consilium, de advocandis huc aliquot viris doctis. Proposui itaque *Musculum*, *Bibliandrum* vestrum, & *Castalronem*. Ipse vero addebat & *Brentium*. Sed, cum illum in causa sacramentaria non consentire nobiscum dicerem, respondit, illum de hac re jam admonitum esse. Ego porro vehementer optarim, vir sanctissime, nos hic e vestris aliquos habere. Musculum enim inter vestros jam numero. Et Bibliandrum symmystam vestrum esse jam olim scio. Datumque est jam negotium per D. Cantuariensem viro optimo *Joanni Halefo*, ut Musculo & Bibliandro, si venire velint, de viatico prospiceret. Quod si fieri posse putas, ut *Castalioni* persuadeatur, ut huc se conserat, quæso te, ut id sciscitari, mihiique demum indicare velis. Libellus tuus de sacramentis ante triennium ad me missus jam tandem sub prelo est. Ubi ad me cum reli-

a) *Conf. Hist. Reform.* T. IV. pag. 381.

reliqua Bibliothecæ meæ parte nuper advectus esset, exhibui illum D. Cantuariensi. Is vero ubi audissem, nondum esse editum, voluit, ut ederetur, etiam si eum non legissem, hoc addens, Tua nulla egere inspectione. Itaque propediem exibit. Dicabo illum sorori Regiae, virginis & doctissimæ & pientissimæ, Elisabethæ. Missum tibi aliquot exemplaria, si absolutus fuisset sed hac hebdomade futura absolvetur. D. Bucerus orsus erat tractationem de Sacramentis paulo antequam moreretur: sed eam non absolvit. Ceperat & mihi, ut audio, ad mea respondere: sed nihil eorum vidi, optarim tamen vidisse. Quantum vero intelligo, in sua persistabat sententia, de pacti præsentia, & reali cum signis, vel in signis, aut per signa, corporis & tanguis Christi exhibitione. Mittam ad te brevi, quæ ad me ille miserat: & quæ illi ego vicissim responde. Nunc quod restat, me & nostram hic Ecclesiam precibus istic veltris diligenter commendo, & fratres omnes collegas tuos salvere officiosissime jubeo, in primis vero patrem nostrum D. Pellicanum Oro te, vir integerrime, da operam, ut Musculum hic & Bibliandrum habere possimus, aut si Bibliandrum habere non possumus omnino: ut aliquem e veltris illius loco habeamus. Vaticum illis non deerit: neque conditio honesta, modo ut venire non graventur. Raptim Londini x Aprilis 1551.

Tuus ex animo quantus omnino est

JOANNES à LASCO.

No. LXXIV.

Ad E U N D E M. 1551.

Bullingeri librum de Sacramentis Londini editum mittit Las-
cus. Consensum sua ecclesia testatur. Communio in quan-
sum posse esse privata docetur. De Floriano quodam im-
Nnn
pe-

*postore scribit. De Buceri circa Eucharistiam sententia.
Castalionem & Curionem sibi exoptat, ut in Angliam
mittantur.*

S. Scripsi non ita pridem ad te per Doctorem Brusonem, qui se literas Argentinam ad te transmissurum esse pollicebatur. Deinde & libellum ad te tuum de Sacramentis, quem ante triennium ad me miseras, & nunc demum quintæ decadi tuæ inservisti, per manus Domini a Bredam, fratri Domini Falesii, a) ad te misi, hic, me autore, sed valde incorrecte excusum; Non putaram enim, te illic illum editurum esse, cum tanto tempore apud me, præter meam interim voluntatem, delituissest. Adjeci illi unam e meis epistolis, eadem de re ante sex annos scriptam: ut doctrinæ consensum attulaseret, neque dubito, tibi hæc omnia reddita esse. Quod ad domesticum Cœnæ dominice usum attinet, nos hic a vobis, ut puto, non dissentimus, sed doceimus vobiscum in cœnæ usu, publicum cœtum, & publicam Ecclesiæ convocationem requiri, siquidem id fieri possit. Sed, cum aut non licet, aut non est ex usu publico Ecclesiæ publice in unum convenire toti Ecclesiæ ad cœnæ usum, non negamus Cœnæ usum aliquot fratribus illum postulantibus, & privatim convenientibus, exemplo Apostolorum, panem per domos frangentium, modo ne ulla adhibeatur superstitionis: & privatus ille ejusmodi usus, non remoretur, neque oblitetur, publicum illius usum illum, in publico totius Ecclesiæ cœtu. Alioqui Paulum hic protinus & nos audimus. *An non habetis dominos*

a) Quis ille fuerit Falesius, sive, D. de Palais, haud melius cognosci potest, quam ex Jo. CALVINI Epistolis Gallicis ad Jacobum de Burgundia Dominum de Palais &c. quas ex MSS. edidit Amstelod A. 1744. 8. J. Wetstenius Conf Th. BEZA ad F. Claudium de Xaintes. Apolog. alt. Operum Theolog. Tom. II. fol. 352.

mos ad edendum. Absitque ut nos, quod Dominicum est, ut inquit Chrysostomus, privatum facere velimus.

Quod ad *Florianum* illum attinet, vehementer doleo, te quoque in eorum numero esse, quos ille, pios & sanctos viros, hypocrisi sua fefellit. Facilius fero, quod me fefellit, sed quod ad fallendos alios meo sit abusus nomine, denique & mea manu, id mihi magis dolet, quam ut dicere possim. Quod vero te quoque circumvenerit, omnium maxime, ut verum fatear, doleo.

Ego vero jam a biennio & amplius nihil ab illo accepi, neque ubi sit, scire possum. Aliudque non suspicor, quam quod se alicubi in antrum forte monasticum de-trusit, tamen si neque hujus quidquam scio. Ex mea patria nemo quidquam de illo ad me scribit: ut illic eum esse, plane non putem, sed, et si ubi sit prorsus nesciam, neque quidquam ab illo, aut mihi, aut tibi, aut aliis etiam, expectandum esse credam. Ego tamen, posteaquam in nominis mei gratiam tantum in illum beneficium contulisti, magnam tibi habeo gratiam: & in me id totum abs te pro tua virtute collatum esse putabo, daboque operam, ut sub nundinas Francosor-dientes tibi, vir sanctissime, satisfiat. Nolo enim, ut tibi fraudi sit, etiam fucus ipse mei nominis, tibi, inquam, quem ego non alio, quam Patris loco, amo, veneror & colo. Quintam tuam Decadem non licuit haec tenus revera totam perlegere: sed quæ legi, omnia placent: Et pro donis in te collatis, gratias ago Do-mino Deo nostro:

Quæ *Bucerus* ante mortem de re Sacramentaria me-cum egerit, egoque illi responderim, nunc non habeo: sunt enim apud D. Cantuariensem, qui nunc hinc ab-est. Ubi rursum habuero, descripta ad te transmittam. Miraberis, sat scio, ubi perlegeris. Scripsi ad te nuper de Musculo, Bibliandro, & Castellione: si quomodo

N n n z

in-

induci possint, ut huc veniant; Idem vero & nunc optarim: sed audio, neque Musculo, neque Bibliandro nostro licere, ut hoc faciant. Ego sane optarim illos adesse, sed, si id fieri non potest, saltem da operam, quod in te est, ut Castellionem, & Coelium Curionem hic habere possimus. Si de illorum animo hac in parte certior essem, curarem, ut & viaticum illis daretur, & honestam demum hic conditionem haberent. Cuperem nos plurimos esse, qui idem in Domino sentiremus & doceremus. Domino a Bredam ^{a)} fratri D. Falesii dedi quadam in mandatis ad te, & ad D. Calvinum: credes igitur aut alteri illorum, aut utriusque. Vale frater in Domino dilectissime, et me quæsto apud fratres, quod non singulis scribam, imprimis vero apud patrem nostrum D. Pelicanum excusato. Deus Opt. Max. servet & gubernet veltras Ecclesiæ, vestramque ictam mutuam confessionem per Spiritum suum, provehat & corroboret, ad nominiis sui Divini gloriam Amen. Dominus noster Hoperus strenue suo munere fungitur. Nostra etiam Ecclesia, gratia Deo, multiplicatur, non tamen sine magna Pharisaeorum reluctatione. Iterum vale. Londini viii. Junii 1551.

Tuus quantus est
JOANNES à LASCO

No. LXXV.
Ad E U N D E M 1553:

Consensum sue ecclesie cum Tigurina testatur. De suis afflictionibus & uxoris obitu luget, seque secundas nuptias contraxisse testatur. Circa disciplinam ecclesiasticam turbas motas refert, quin imò etiam, circa doctrinam Lasci de pra-

^{a)} Ex hac Epistola non obscurè colligitur Domino de Falesi, fuisse Fratrem, Dominum Bredanum, quamquam & ipse Falesius eo fuerit gavilus titulo v. Epist. cit.

prædestinatione. Contentiones cujusdam privatas adversus Lasci collegam commemorat. Circa baptismum ejusque & S. Coenæ administrationem nova dissidia exorta conqueritur. Mart. Micronium laudat, de Rege Poloniae Reformationis studioso, & de Eduardo Anglie quædam monet, sequere Tigurinorum commendat precibus.

S. **D**abitis mihi veniam omnes istic, in primis vero tu, Vir sanctissime, quod tanto jam tempore nihil ad quenquam vestrum scripserim. Nihil sane decepit de mea erga vos & vestram Ecclesiam observantia: & per omnia vobiscum in Domino idem sentimus, nosque mutua vobiscum confessione maiorem in modum contolamur. Sed causæ mei tanti silentii fuerunt graves quædam meæ perturbationes & curæ: quas mihi Dominus pro bona sua Divina voluntate innisit: meque nonnihil, illi sit gloria, exercuit. Deinde etiam turbe quædam, quas Satan adversus me, & nostras hic Ecclesiæ, concitatavit, & etiamnum concitare non cessat.

Quodque ad perturbationes meas attinet. Scio te non latere, Dominum mihi ante annum fere admissem priorem vitæ meæ sociam, uxorem meam, inquit, cuius memoria apud me intermori nunquam potest, cum propter pietatem ac probitatem illius, tum propter susceptas ex illa proles, quæ ob oculos meos assidue versantur. Quam mihi grave igitur fuerit vulnus hoc, juxta carnem, adeoque & nunc sit, tecum ipse facile cogitare potes. Ut de cura rei domesticæ taceam: quæ in illam rejecta tota fuerat, & in me unum, illi alioqui infuetum, adeoque & natura prorsus mea ab illa alienum, a morte ipsius recubuerat. De valetudine nihil dico: quæ ita jam alioqui est attrita, ut, cum optime mihi valere videor, nunquam tamen recte valeam, & agendis rebus feris, non nisi matutinas fere horas, sine valetudinis incommodis, impendere possim. Que res mihi

etiam in caussā fuit, ut, cum sustinendæ curæ domesti-
cæ parem me esse non posse videreim, ad secundas
nuptias animum adiecerim. Nunquam enim & curæ
domesticæ, & meo ministerio, in mea ista valetudine
sufficere potuisse. Quin & nunc ægre sufficere pos-
sum novis subinde turbis exorientibus: adversus quas
perpetuo est decertandum. Sed quemadmodum me
Deus morte prioris meæ uxoris probare voluit, ita
rursum animi mei dolorem data mihi altera uxore,
pro sua Divina benignitate, levavit. Dedit enim rur-
sum & piam, & fidelem, quod spero, vitæ sociam:
in qua nihil officiorum hactenus desiderare possum:
sic ut mihi jam melius multo liceat invigilare meo mi-
nisterio, per gratiam Dei: si modo valetudo ipsa non
obstet.

De turbis hic nostris, longum esset omnia recensere:
sed nihil non tentat in nos Sathan, propter restitutum ut
cunque in nostris Ecclesiis disciplinæ usum, nimirum
hinc sentit, locum præripi hypocriti suæ inter nos:
quæ, observato disciplinæ usu, ipsamet se prodit,
neque diu consistere ommino potest. Volunt enim san-
cti videri hypocritæ omnes, & laudari, quam redargui
malunt. Cumque usus disciplinæ aliud in se nihil ha-
beat, quam reprehensiones, per quas simulata illa ipso-
rum sanctitas oppugnatur, corruptelaque naturæ nostræ
omnium accusatur, fieri sane non potest, quin hypo-
critæ simulatam sanctitatem illam suam oppugnari, cuius
nomine alioqui in pretio haberri volunt, gravissime fe-
rant, sursumque ac deorsum misceant ommnia, si quo
modo usum disciplinæ invisum reddere omnibus, hy-
pocrilimque suam adversus illum tueri possint. Atque
hic non dormit Sathan, sed artes omnes suas expedit,
ad impediendum disciplinæ usum.

Mira est autem hic hypocitarum nostrorum vafrities.
Nolunt videri contra usum disciplinæ quidquam agere.
Sed

Sed dum se per usum disciplinæ pudefactos vident, severius secum, quam cum aliis agi clamant, cupiuntque secum omnes eodem carbone notari, ut ajunt. Et in hoc tori sunt, ut in quamplurimos novas semper accusationes comminiscantur. Quod si illis non obsequimur? protinus clamoribus implent omnia, & nos personarum acceptores esse vociferantur, etiam si accusations, quas proferunt, comprobare non possunt. Ita hic quidam nobis molestus est, qui ex publico verbi ministerio propter flagitium quoddam Magistratus mandato submotus, conquiescere non potest, donec socium pudefactionis suæ aliquem hibi inveniat.

Et quia in vita ac conversatione omnium utriusque nostræ Ecclesiæ ministrorum, nihil quod merito traducat, reperire, gratia Deo, potest: rimas querit serendi disidia in doctrina, & multa adsingit, quo magis invisum reddit nostrum ministerium. Sumit autem occasionem traducendi nostrum ministerium à prædestinationis controversia, quam mire exaggerat. Et ut paucis rem totam tibi perstringam: Docui ego, eos non recte de prædestinatione differere: qui per illius doctrinam, meritum ac dignitatem mortis ac sacerdotii Christi extenuare, elevareque conantur, idque ideo potissimum fieri, quod vis ac condemnatio peccati nostri in Ada, non satis diligenter a plerisque explicetur. Et proinde, nos non assentiri iis, qui loca quædam scripturæ de prædestinatione ita urgent, ut negent omnino, Christum pro omnibus mortuum esse. a) Hinc bonus ille vir occasionses omnes querit committendi nos cum D. Calvino, qui plerisque nimium dure de prædestinatione scripsisse videtur. Et nos accusat passim, quasi nomen ac doctrinam Calvini damnaremus. Quia vero ex me nihil unquam audivit, neque ipse, neque alias quisquam, quod ad traducendum

Cal-

a) Conf. Histor. nostr. Ref. Belg. §. XLVII. p. 155.

Calvini nomen, quem ego alioqui ut virum Dei veneror, atque amo, detorqueri possit: alium reperit, unum e nostris collegis, quem multis nominibus accusare cepit, si quo modo efficere queat, ut quemadmodum ipse propter suum flagitium, & ministerio suo submoxus, & ad publicam pœnitentium agendam adactus erat, ita hunc eodem adigere etiam possit. Solarium est scilicet socios habere pœnarum. Protulit autem tria accusationis capita.

Primum, quod collega noster quidam dixisset, Pecatum Adæ non esse sufficiens ad generis humani condemnationem. *Alterum*, quod aliquis servari possit, etiam sine ulla Christi Domini cognitione. *Tertium*, quod in doctrina prædestinationis diversum a Calvino docuisset, & nomen Calvini traduxisset. Hæc tamen accusationis capita, nullis testimoniorum approbare potuit. Sed ad suam duntaxat accusationem, collegam nostrum adigi per nos cupit, ad publicam pœnitentiam, ac ministerio suo submoveri. Ego vero, & si in eo ipso collega nostro quædam desidero, quorum est jam semifinaliter atque iterum admonitus in coetu seniorum omnium, culpam tamen eorum, quorum nomine accusatur, agnoscere in illo non possum. Nam *priora duo* capita accusationis nullo modo agnoscit, & accusator illa nullis testimoniorum approbare potest. *Tertium* vero ita agnoscit, ut se a Calvino dissentire fateatur, sed tamen non ideo, aut nomen, aut scripta Calvini, ullo modo traducat. Habet unius controversiae exemplum, Vir doctissime, paucis adumbratum: cuius alioqui nondum finem habemus.

Sed est & aliud multo adhuc gravius, si circumstantias spectemus. Unus e verbi ministris in nostra Germanorum Ecclesia, non tamen *Martinus noster Micronius*, de tribus nobis capitibus tragœdiam in Ecclesia movit, idque non modo inconsultis nobis omnibus, sed studio etiam hac in

in parte vitatis, eo quod suspicaretur, nos sibi reclamatores esse. *Primum*, testes Baptismi puerorum in Ecclesia non esse admittendos docuit, quos vulgo susceptores vocamus. *Deinde* omnes Ecclesias, quæ confessu publico in cœna ulu non uterentur, idolatriæ & violationis Dominicæ institutionis palam in concione damnavit. Et quicunque genuflexionem in cœna quocunque tandem modo ferendam esse dicerent: omnes chirurgos Antichristi esse pronuntiavit. *Postremo*, articulum in symbolo, de descentu Christi ad inferos, plantationem a Domino non plantatam & proinde eradicandam esse docuit. Admonitus horum omnium per nos & seniores utriusque Ecclesiæ omnes: post longam tergiversationem culpam tandem suam in coetu seniorum agnoverit: non tantum quod nova ista dogmata apud populum sparsisset, quæ Verbo Dei impugnari alioqui non posset: sed quod etiam concepta de nobis omnibus mala suspicione nobiscum de his prius noluerit communicare. At vero illum jam agnitæ culpa hujus suæ pœnitet: & queritur, se in agnoscenda culpa sua, humanis rationibus potius, quam Verbi Divini autoritate persuasum fuisse, cum tamen manu ipse sua testatus sit, se nostræ doctrinae offenditum esse, in Christo juxta verbum Dei. & ex animo.

Hicce enim verbis doctrinæ nostræ omnium manu sua subscrispsit. Atque ore ipsemet suo Deo Patri nostro per Christum Jesum, in coetu seniorum omnium gratias egit non ita multo post, quod ei errorem suum, in hac sua nobiscum controversia, per Spiritum Sanctum suum revelasset. Et tamen nihil nunc sunt apud illum haec omnia: & quæ se prius, in Christo, juxta verbum Dei, & Spiritu Sancto autore, egisse ipsemet fatebatur: nunc se rursum Spiritu Sancto autore improbare dicit, nosque ea suspicione omnes gravat, quasi nos præter Verbum Dei & ipsi doceamus
Ooo

hcc

hæc omnia in hominum gratiam, & alios nobiscum eadem docere nostra autoritate cogamus. Habes & aliam turbam nostram, frater in Domino observandissime, per quam parum absuit, quin u[er]aque nostra Ecclesia, nisi Deus mirabiliter succurisset, in extremum hic plane discrimen veniret. N'equo prorsus adhuc extra periculum sumus, ut sunt hic multorum ingenia: sed Domino confidimus, in cuius conspectu, quod ad eam rem attinet, bene concii sumus. Ad quintum ab hinc diem exspectamus, ut nobis ultimum mentem suam collega ille exponat. Fauxit Dominus, ut bonum exitum hujus causæ videre possimus. Jam & inter has turbas, semper oboriuntur alia etiam, quæ me plane obruunt, sed non itatamen graviter afficiunt. Ut de aulicis negotiis taceam, a quibus me totum explicare non possum.

Sed quorsum hæc querela, inquies? primum, ut in vestris precibus nostri Ecclesiarumque nostrarum meminisse velitis. Deinde, ut intelligatis, non semper mihi licere ad vos scribere, cum volo. Habeo nunc præ manibus ceremonias nostræ Ecclesiæ, omnemque illius, in nostro ministerio, gubernationem. Prohibit, spero, sub hyemen. Scribo autem non sine Theseo, nostro, inquam, Micronio: quem nostræ hic Ecclesiæ valde gratulor. Erit justum opusculum, neque inutile, ut arbitror. Rex meus Poloniae dicitur adornare novas nuptias. Putant plerique, illum non nihil cogitare de restituenda, apud suos religione: foreque ut & ego ab illo vocer. Sed ego nihil mihi certi adhuc de meis polliceri possum. Rex noster Angliae Serenissimus jam pridem languit: sed rursus jam (sit Domino Deo nostro gratia) revalescit. Libenter scirem, quid ad Hoperum de prædestinatione scriperis. Mihi propter hominis absentiam videre non licuit: tametsi pluries promiserit, se literas tuas ad me transmissurum esse. Vale, vir integerime: & me collegis tuis omnibus,

in-

inprimis vero D. Pellicano Patri, Bibliandro, Gualthero, Gesnero, diligentissime, quæso, commenda. Raptim. Londini vii Junii 1553.

Non licuit relegere. Parces igitur, sicubi male quid est scriptum. Tuus vere & ex animo quantus est

JOANNES à LASCO

manu propria.

D. *Calvino*, si quando tibi commodum fuerit, nos commenda, & nostras illi hic tragædias exponas, oresque illum verbis meis, ne quid tenere de nobis credat, si quid apud illum de nobis spargatur, donec a me causam omnem cognoscat.

No. LXXVI.

Ad BULLING. & Theologos TIGURINOS

1554.

De Ecclesiæ peregrinorum Londinensis dissipazione, item de itineri Danico quedam tradit. Micronium adhuc Wismarie versari scribit, alios Lubecæ, alios Hamburgi esse: de Joach. Weltphalo & ejus libro in Reformatos conqueritur. Suum cum Tigurinis consensum urget.

S. **N**ihil dubito, fratres in Domino observandissimi, quin magno jampridem desiderio teneamini audiendi de nobis aliquid, posteaquam Angliam, dissipatis illic nostris Ecclesiis, reliquissemus. Sed & vos credere vicissim potestis, non minus etiam nobis fuisse toto hoc interea tempore ad vos scribendi desiderium, si id facere ullo modo potuissimus, non solum ut vestram pro nobis solitudinem levaremus, quam equidem summam esse, pro veltra pietate, non dubitamus: sed ut veltras preces etiam, veltraque suspiria cum tanto ardentius conjuncta habere, denique & instrui a vobis & confirmari præterea in ærumnis ac certainiibus nostris potuissimus, quibus nos Dominus Deus noster, ad Filii sui, quod spero, gloriam probare non.

nonnihil exercereque voluit, illi sit gloria in secula. Amen Quia vero nobis id haec tenus non licuit: & nunc se nobis offerret, qui nostras ad vos literas Argentinam usque perferre posset: neque dubitaremus, facile illinc demum etiam perventuras ad vos esse, facere plane non potui, quin vos pariter illic omnes per meas hasce literas, tumultuarie quidem, ut tempus tulit, sed interim ex animo diligenter atque officiose, ut fratres dilectissimos, salutarem; simulque etiam vos de totius nostri *Danici itineris* succelut ac rationibus omnibus facerem certiores, ut pariter nobiscum jam demum etiam gratias Domino Deo nostro agatis, pro Divina ipsius in nos benignitate & misericordia, qui neque in ærumnis, neque in certaminibus nostris nobis desuit unquam, sed nobis potenter astitit, virtutemque suam Divinam in nostra tenuitate illustravit Mitto autem vobis silvam itineris nostri, usque dum a Rege Danie dimitteremur, ne dicam propelleremur, in qua videbitis, ad quem modum nobiscum egerint Antagonistæ nostri in doctrina de Sacramentis. Et facile intelligetis, quod sit ipsorum ingenium, quæ integritas, & quid ab illis sic piis omnibus exspectandum? Dominus illis ignoscat, & largiat per suam gratiam, ut semel aliquando resplicant. Reliquum nostri itineris nondum absolvvi, neque absolvere possum, donec qui adhuc alibi sunt dispersi, ad nos veniant. *Martinus Micronius* noster cum bona Ecclesiæ nostræ dissipata parte est *Wismaria*, in Ducatu Megapolitano. Alii sunt *Lubeca*. Alii *Hamburgi*, sed brevi huc venturi omnes. Ego autem non constitui, an hic manere velim, sed exspectabo, donec nostri omnes convenient, qui forte hic meo amplius ministerio non egebunt. Adjungent enim se huic Ecclesiæ: quæ suds alioqui ministros habet, ita ut me liberum fore sperem. *Hamburgi* pastor quidam

dam *Joachimus Westphalus* in nos omnes in genere scriptis libellum mendaciis & maledictis refertum, in quo interim nihil habetur, quod non ab aliis dictum sit prius, & quidem felicius etiam. Eum vobis quoque mitto, si forte vestrum aliquis istuc ei respondere velit: nam mihi nunc re vera non vacat. Vellein tamen illi, non tam propter ipsum, quam propter alios, qui ab ipso pendent, responderi. Emisit præterea etiam farraginem interpretationum super verbis cœnæ collectam ex scriptis *Carolostadii*, *Zwinglii*, *Oecolampadii*, *Petri Martyris*, *Buceri*, *Vestræ confessionis* aduersus *Lutherum*, *Bullingeri*, *Calvini*, & ex meo quoque ad extremum libello, sed huic ego cogito respondere, si Dominus gratiam dederit. Quid? quod & hīc post meum abitum admisceri quædam etiam ceperunt, per quosdam, quæ tamen facile, spero, corridentur. Urgent Buceranam exhibitionem, quæ ne ab ipso quidem Bucero intelligi potuit, nedum ut solidis ulla vel testimoniis vel rationibus comprobari possit, sed de hoc postea plura. Tantæ est inolis videlicet, tollere prodigiosam illam omnisque Papistice idololatriæ parentem, imaginationem præsentia corporis Christi in cœlum ipsa, & elementis Cœnæ. Spero tamen brevi futurum, ut ex animis piorum omnium tollatur omnino. Sunt rursus, qui me a vobis dissentire putant: eo quod panem & vinum in cœna, signa cœnæ esse negem, quæ vos symbola esse docetis corporis & sanguinis Christi. Quasi vero non aliud sit cœna ipsa, aliud vero corpus & sanguis Christi, ut etsi panis & vinum cœnæ signa non sint, symbola tamen corporis & sanguinis Christi esse nihilominus possint.

Imo vero, cum ego doceo, distributionem ipsam ac participationem panis in cœna, esse signum cœnæ, simul quoque doceo, panem & vinum in cœna esse symbola corporis & sanguinis Christi. Alioqui distri-

butio ipsa panis ac poculi in cœna signum esse non posset communionis nostræ cum Christo in corpore & sanguine ipsius : si panis & vinum symbola non essent corporis & sanguinis Christi: Sed amant venari ac serere disidia, ubi nulla sunt, cum ipsi sibi nusquam constent.

Plura jam non possum. Commendo me & dissipatum meam Ecclesiam vestris precibus, & Vos pariter omnes opto in Domino recte & feliciter valere.

Aënda Frisiorum vi. Martii 1554.

Vester ex animo quantus est JOANNES à LASCO
manu propria.

No. LXXVII.

Ad H. BULLINGERUM. 1554.

De Morbo suo scribit & semet excusat quod ad Pellicanum jam non scribat, de libro suo adversus Weltphalum moneret. Se confessionem brevem doctrinae sua edidisse refert. Rationem gubernandi ecclesiam suorum in Anglia imprimentam curat. Micronium iter Danicum conscribere testatur.

S. Incommode accidit, vir sanctissime, ut per quos me ad singulos vestruin istic copiose scribere posse putabam, per eos jam vix tria verba scribere queam, attritis alioqui e morbo gravi adhuc viribus; ut neque oculi, neque manus suum officium facere possint Laboravi nunquam mihi antea cognita colica passione. Huic dum calida fomenta adhibeo: bilem circa jecur commoveo, ut in ventriculum regurgitet. Inde lœterus sequitur, toto diffusus corpore, cum febre ardentissima, quæ me jam quidem reliquit, sed ita viribus destitutum ut memet ipsum admirer. Quare dabit
ve-

ad HENR. BULLINGERUM. 485

veniam Pellicanus, pater meus dilectissimus, & reliqui collegæ vestri, si nunc ad illos non scribam. Imo vero tu quoque ignoscet, vir integerrime, quod brevis esse cogor. Ceperam in Westphalum adornare quædam: sed me domestica hic tempestas quædam interea exceptit, præter omnem meam expectationem: qua de re nunc multa non possum. Edidi tamen brevem Confessiunculam doctrinæ meæ, quæ columnis impetrabatur, cuius exemplar tibi mitto. Hæc rursus a nonnullis oppugnari cœpta, in coetu denum publico ministrorum hujus patriæ a me defensa est. Collecta habeo, quæ acta sunt oīnnia: sed non videntur dignaculae publica. Me tamen ita sunt remorata, ut in Westphalum nihil agere adhuc potuerim. Ita adhuc exerceatur, vir sanctissime, sit Domino gratia, non tamen sine fructu, & meo, & inultorum. Nam hac velitatione doctrina nostra, multo hic nunc est magis confirmata, quam unquam antea: & pudefacti, qui illi reclamare conabantur. Nunc sub proelio est *Ratio gubernandi nostram in Anglia Ecclesiam*, cum ejus ritibus ac ceremoniis.

Iter nostrum Danicum exibit lingua Germanica auctore Micronio nostro. Plura nunc plane non possum. Itaque vale, & me tuoruim omnium precibus diligenter commenda, eosque omnes verbis meis salvere jubeas velim. Raptim. Embdæ v. Octobris 1554.

Tuus, quantus est,
JOANNES à LASCO:

LXXVIII.

Ad EUNDEM & BIBLIANDRUM. 1555.

Se Emda relicta Francosurtum migraisse tradit, atque Tigurinorum literas se Coloniae accepisse scrivit. Abitus sui
res

rationes pandit, ac èo lites à parte Saxon'corum in Frisia suscitatas refert. De Catechismo Emdensi singularia quedam tradit, itemque de edita sua confessio ncula Aulicos sibi inv'los conqueritur, sc̄que adeo ipsorum molimini bus cessisse, sed Ecclesiam Emdanam secum facere, & cum Tigurinis sentire profitetur.

S. Quum relicta Frisia iter huic meum instituissē, fratres in Domino observandissimi, fuit mihi forte fortuna Coloniæ in itinere meo obvius Jacobus, qui cum veistris ad me literis Aemdam veniebat. Is igitur literas vestras mihi reddidit, ast libellos, quos mittebatis, reddere non potuit, nam in navi quadam repoliti jam fuerant cum aliis sarcinis Aemdam devehendi, priusquam me Jacobus convenisset, unde postea non facile eximi poterant. Itaque illos non vidi, sed *Micronio nostro & Gerardo Campio* tradi jussi. Literas autem vestras magna cum voluptate legi, nisi quod me ea, quæ tu, mi Bullingere, scribis, de Federatorum vestrorum consiliis, Papæque conatibus, & tua valetudine, non leviter perturbarunt. Cogor autem nunc utriusque vestrum unis atque iisdem literis respondere, imo vero non tam respondere, quam potius vos de rebus meis facere certiores. Ita vero rem paucis accipite. Moliti hoc sunt jampridem quidam in mea Frisia, priusquam eo ex Anglia venissem, ut doctrinam Saxoniam sub mea absentia reducerent. Id vero aperte professi non sunt, sed viam se querere simularunt componendæ controversiæ Sacramentariae. Quia vero prætextui huic occasio nulla dabatur, eo quod maxima ministrorum totius patriæ pars doctrinæ nostræ unanimiter subscripsisset, neque ab ea vel latum unguem discedere vellit: quæ sita est ratio vocandi me in suspicionem, quasi ego doctrinæ meæ genus de re Sacramentaria in Anglia mutassem. Et sunt reperi

perti quidam, & quidem Symmystæ mei, qui id pa-
 latim auribus pluriuin instillarent, me interim ne verbo
 quidem admonito, quem tamen pro pastore agnosce-
 bant. Mox erant, qui nescio quam *Philippi Melanch-*
tbonis moderationem proferrent, ut ea Ecclesiis pro-
 poneretur. Alii ex *Petri Martyris* tractatione in suam
 sententiam detorserant verba quadam, quedam item
 ex *Vestra* cum *Calvino* consensione, qua de re ad *Calvi-*
nun etiam scripsit. Et, quoniam ego alii quibusdam
 verbis utor, etiamsi eodem spectent, quemadmodum
 Vos quoque recte judicatis, spargere cœperunt, me
 & a *Petro Martyre*, & a Vobis omnibus dissentire; qui
 prius me vobiscum consentire profitebar. Et, eo
 res tandem, me nihil quidquam vel sciente, vel
 etiam iuspicante, est deducta, ut doctrina Sa-
 cramentaria, cui omnes alioqui Symmystæ mei sub-
 scripserant, corrigi cœperit. Ac, ne ea sola corrigi
 videretur, totius Catechismi recognitio instituta est.
 Hæc vero mihi demum in Anglia versanti indicata est, sed
 non saeta ulla mutandæ ullo modo doctrinæ significati-
 one: de qua alioqui nullus e Symmystis, uno aut al-
 tero excepto, cogitabat. Itaque nec ego recusabam,
 quo minus Catechismus recognosceretur. Eo porro re-
 cognito, suboluit plerisque fucus. Atque ita unanimi,
 Symmystarum omnium, in cœtu publico, consilio con-
 stuebatur, ne recognitus ille Catechismus invulgare-
 tur, priusquam ad me mitteretur, meaque de illo sen-
 tentia haberetur. Ibi vero recognitor ille moras ne-
 Ætere, quo minus ad me mitteretur. Et paulo post
 rursum, moram nimium longam accusare, si mea sen-
 tentia exspectanda esset. Breviter, editum volebat
 recognitum Catechismum a) illum non exspectata mea
 Ppp sen-

a) Intelligit GELLII Fabri catechismum de quo ipse ad
 Hardenbergium vid. Scrin. nostr. T. II. P. II pag. 696 699.
 - conf. MEINERS Hist. Ref. Frif. Tom. I. pag. 333-336.

sententia: denique jam curaverat, ut typis mandaretur. Atque aulam hic sibi favente habebat, quæ aliud nihil quam doctrinæ mutationem meditabatur. Interea vero ego ex Anglia venio, omnium istorum plazne ignarus. Et priusquam in Frisiā pervenisse, admoneor de sparsa de me suspicione, quasi doctrinam meam mutasse. Ea re plerosque offensos esse, neque ita jam, ut antea, erga meam doctrinam esse affectos, imo vero, novum Catechismum sub prelo esse, qui diversam doctrinam a mea contineret. Ingressus Frisiā, sciscitor a quibusdam fratribus, ut se ea res haberet. Intelligo latere quiddam. Posco a recognitore Catechismum, cujus pars jam excudi ceperat. Adnoto, quæ mihi non probabantur. Postea convocatis collegis, de mutata doctrina cum recognitore expostulo: moneo, ne in editione perget: alioqui me contra scripturam esse. Protuli, quæ me offendebant, & volebam ut ad ea mihi responderet, & editionem interea differret. Placuit id reliquis collegis: recognitor Catechismi defensionem in se recepit, suppresso Catechismo. Ego defensionem refutavi, ut amplius respondere nollet, & convenienter est, ut se omnes intravoces vestrae confessionis deinceps cum justa earum explicatione continerent.

Ita conquievit tragœdia. Ego vero postea confessiunculam meam edidi, ut sparsæ de me suspicioni occurrerem, in qua mihi minime hærendum, multo minus autem illam silentio meo approbandam esse putavi. Ibi rursum recognitor ille novas in me turbas movere protinus cepit. Confessionem meam in ipsius contumeliam editam esse: & nescio quæ. Respondi, me non ipsius caussa, eam edidisse; sed ut sparsam, falso de me suspicionem apud pios omnes a me depellerem. Quod si ipse ejus suspicionis autor non esset, confessionem meam ad ipsum nihil pertinere. Si

vero autor esset: tum sane adversum ipsum, & omnes qui idem agnoscerent, scriptam esse: Quod si aut ipsum, aut alium quempiam ulla in parte offendenteret, me illam approbaturum esse. Postulabat demum ille, ut in cœtu publico Pastorum excuteretur. Excusaque & approbata est. Interim ille tamen articulos quosdam suos protulit, volebatque ut ad illos respondearem. Respondi scripto, ut nihil demum contradiceret, & plane etiam conquiesceret. Hæc porro res aulicos illos vehementer offendebat. Mox editus est Catechismus, consensu omnium, rejectis prioribus illis recognitionibus. Quo Aulici multo adhuc magis sunt offendit. Et cum viderent, me illic præsente, non posse sine magno totius patriæ motu, mutationem doctrinæ ullam induci: consilium de me illinc propellendo inierunt. „ Me videlicet ita invisum esse aulæ „ Burgundiæ, ut sine patriæ periculo ferri illic amplius non possem. Cessi itaque furiis illorum, a) hortatu totius Ecclesie: quæ me interim tota, unanimiter, pro suo adhuc pastore agnoscit, neque alium quenquam vult petere aut agnoscere. Et tantis me est officiis prosecuta, atque etiamnum prosequitur, ut illius erga me amorem ac fidem satis prædicare non possum. Volumen esse oporteret, si omnia prosequi vellem. Sed neque tempus id jam patitur, neque mea etiam nunc valetudo permittit. Alias igitur plura. Tantum hoc addam, ita me illic & ministros Ecclesiæ sere omnium, & universam meam Ecclesiæ, ad hæc & proceres Patriæ omnes in doctrina nostra confirmatos planeque consentientes reliquise, ut nunquam antea tanta omnium simul animorum conjunctio sit illic conspecta, sit gratia Domino Deo nostro, nisi quod aulicus Magistratus plane impius est. Et ipsa

P p p 2

Prin-

b) Ex hisce suppleri possunt quæ à doct. MEINERS l. c.
p. 343. 344. sunt tradita.

490 JOHANNIS à LASCO Epist.

Princeps vidua in studio religionis plane refrixiste videtur. Ad reiqua vestra nunc nihil respondeo, nam re vera non possum.

Salvere jubeo Patrem nostrum communem D. *Pellicanum*, & Symmistas omnes. Dominus adsit Vobis Spiritu suo Amen. Raptim. Francosorti VIII. Ju-

vii 1555. Vester quantus est
JOANNES à LASCO.
manu propria.

No. LXXIX.

Ad H. BULLINGERUM 1555.

Brevitatem Epistolæ excusat. Ad Martyrem se scripturum pollicetur. Libellum suum adv. Westphalum mittit, & de Westphali in Calvinum scripto monet, de Bullingeri filio Henrico ad Melanchtonem miss tradit. Witebergen-suum in Reformatos animum aquiorem spondet. Peregrinos, nutu Magistratus Francofurtani ecclesiam impetrasse nunciat.

S. Tantis nunc obruor occupationibus, Vir sanctissime, ut quæ maxime vellem tibi cognita esse, ea jam perscribere ad te non possum: sed intra dies aliquos ad Martyrem scribam, & tum quoque ad te plura. Libellum a me nunc prium editum tibi mitto ut legas & iudices. Westphalus in Calvinum scripsit virulentissime, partem libelli percurri, partem nondum vacavit perlegere, sed putant quidam, qui legerunt, & Calvinum favent, necesse esse, ut Calvinus columnias illius per aliquam occasionem refutet, non quidein ut libello peculiari aliquo respondeat: sed ut aliud agens, obiter Westphali columnias sine nomine convellat, præfertim ubi Calvinus ipsius verbis Calvinum preinere conatur.

Filius tuus Henricus nobis adsuit, cum Ph. Melanchtonis generapud me esset. Huic illumigitur adjunxi, suntque una jam Witebergam profecti. cum mea ad Philippum comienda-tione. Magnæ sunt & inter Saxones ipsos turbæ, quod ad do-

doctrinam attinet. Quæ res forte faciet, ut Witebergen-ses nobis aliquanto æquiores habituri simus.

Nos hic jam, Divino beneficio, *Flandricam quoque Ecclesiam impetravimus*: ad quam instituendam *Micronius* noster hue ad me ex Frisia venit, redditur tamen rursus in Frisiā, post institutum Ecclesiæ ministerium, ad quem modum in Anglia institutum habebamus. Estque revera ingens Dei beneficium, quod hic tam nobis salvatorem Magistratum habeamus. Plura jam non possum per temporis inopiam. Commendo me precibus vestris diligentissime, & fratres istic omnes officiosissime salvare jubeo. Raptim Francfordiæ xix. Septembris 1555.

Micronius multam vobis istic omnibus
Salutem adscribi voluit.

JOANNES à LASCO.
manu propria.

Num. IV.

GUALTHERI HADDONI

pro Reformatione Anglicana
Epistola Apologetica ad
Hier. Osorium, Lusitanum.

1562.

Scripsérat, Hieronymus OSORIUS Lusitanus, Episcopus Algarbientis, Vir longè doctissimus atque eloquentissimus, quique elegantia stylī ac serinonis omnes fere sui seculi scriptores excellebat, ac Cicero Lusitanus dicebatur, Epistolam ad ELISABETHAM Angliæ Reginam, quā eam à Reformanda Ecclesia Anglicana abducere, atque ut Pontificis cum autoritati tum potestati semet denuò submitteret, illi persuadere conabatur.

tur. Hanc Epistolam publici juris factam *Gualtherus HADDONUS Anglus, Jureconsultus, & Reginæ Elizabethæ à supplicum libellis, sibi refellendam sumebat*, atque, cum ipse non minori eloquentiæ laude floreret ac *Osorius*, adeo feliciter illi rescribebat, Apologiam pro Reformatione Anglicana concinnando, ut uter eloquentie palinam retulerit, fere sit dubium, nisi quod cause gravitas ac argumentorum pro veritate pondus, victoriam minime dubiam adsignaverit Haddon; Adversus quem, non ita multo post, OSORIUS tamen tres edendo libros luculenter ostendit, quam difficile sit, à præjudiciis, ubi radicem egerint, immunem reddi, ac, in controversiis Theologicis se intra debitos continere terminos, quod demum est sapere in loco.

Ceterum, hanc HADDONI Apologiam A. 1562. scriptam, brevem quidem, sed rebus gravem ac pietate fulgidam, ut Tibi, B. L. tanquam eximium quoddam ad *Anglicanam* sub *Elisabetha Reformationem* spectans Documentum, quod nec BURNETUS, nec STRYPIUS, nec alii, commemorant, communicarem, operæ pretium judicabam.

Decerpsti eam ex Libro rarissimo, quem mea servat bibliotheca, sub titulo G. HADDONI *Lucubrationes passim collectæ & editæ studio & labore Thoma Hatcheri Cantabrigiensis*. Londini apud Gulielmum Seresium 1567. 4. ubi inde à pag. 210—268. ea typis exscripta legitur ad hunc modum.

* * *

G. HADDONUS Hieronymo OSORIO.

S. D.

Legi, Hieronyme, tuam Epistolam, quæ licet excellentissimæ sit Angliae Reginæ separatis inscripta,

ta-

tamen scripta videtur ad omnes : quoniam typis propagata , publice per hominum oculos pervagatur. Magnus es tu quidein verborum ac sententiarum architectus , & in eo tibi multum sumpsisti , quod vir privatus , terra , marique disjunctus , nostrarumque rerum insolens , regalem Majestatem tam fidenter assatus sis , quod legum dignitatem minueris , quod generatim nationem nostram , impiæ eujusdam , & invidiosæ novitatis ream feceris. Itaque mihi abs te ignosci æquum est , si vir Anglus , regalis Majestatis alumnus , & Anglicorum institutorum intellegens , tibi respondeam , & paulo tecum agam liberius , nulla offensione animi , nulla diffensionis acerbitate : sed ut errorem de Anglia statu tuum , falsis rumorum insurrectionibus collectum corrigam , & aliorum opinione emendeam , quas tuum fortasse scriptum depravavit. Ut autem plane cognoscas iracundia me non esseri , sed officio commoveri , genus scribendi tuum magna mihi commendatione dignum videtur , & tibi gratias ago , quod , cum hac facultate sis , qua es , regalem Majestatem laudibus extuleris , cuius licet excellentiae perfectio sit omni tuo sermone superior : tamen exornatum eloquentia , sane gloriosum est externum testimonium. De Monarchia philosopharis non inscienter , & de praestantia religionis accurate concionaris , sed unum est tuum in utroque nonnullum peccatum , quod nota per se satis nimium inculcas , & in rebus non dubiis orationem adhibes minime necessariam. Hanc oratio tua quasi viam sibi præmuniens , sensim ad id delabitur , quod præcipue tibi fuit institutum , ut religionem pervellas , quam a nobis receptam esse credis. Atque hic , in ipso introitu , vel callide dissimulas , vel ignoratione confusdinis nostræ ruis , cum publica decreta conformatae religionis , ad multitudinem incertorum hominum severas , & regalem majestatem ab hac tractatione nominatum

tim excludis. Est enim hoc in more nostro positum, ut nulla jura ferantur, quibus universa res publica tene-ri potest, nisi plebe primum suffragante, deinde no-bilitate consentiente, proceribus etiam ecclesiæ con-spirantibus, & ad extremum jubente principe. Quapropter si quicquam est tibi secus in usurrum, authoris fuit mendacii culpa, credulitatis tua. Quod si fingis ipse ex te, jus ut nostrum infames, quasi truncum sit, & mutilatum multitudinis inventum, minime facis in-genue, quod in ipso ingressu tuæ disceptationis tam de-decorosam legibus nostris labem inure voluisti. Sequitur tua gravis, & inprimis vehemens obtestatio, qua regalem maiestatem adoriris, ut si ratione planum facias, & probationum evidentia demonstres, quid in religione syncretum, incorruptumque sit, tum, ne du-rum se tibi nimium, & difficilem regalis Majestas præ-beat, sed manus det, veritatem agnoscat, & ab erro-re se patiatur abduci. Recte tu quidem. Et ego vicissim hanc ad te petitionem non minus æquam affero, tuam ut accusationem cum ostendam criminacionis habere nimium, argumenti nihil, stomacho profectam esse, non veritatis studio, calumnia niti, non ratione, con-vitum esse maledictis conflatum, non disputationem in religione fundatam, hæc inquam omnia cum pervicero, tum ut mihi de te pronunciare liceat, nimium in ali-ena te republica curiosum esse, & temere ingressum ad earum rerum reprehensionem, à quarum adhuc scientia longissime abesse videris. Ordiris ab atrocissima querela verbis conquicissimis exaggerata, multi-tudines hominum, nescio quas, à veritate religionis apo-stolica se abalienavisse, novamque similiter, nobis ignotem, voluptatis, & libertatis ostentatricem inve-xisse, sed eam esse longe pestilentissimam, & flumini-bus inundare malorum innumerabilium. Deinde in authores impetum facis, contra quos tam spissis, & hor-

horribilibus convitiorum flammis fulminas, ut nihil illis in terris cogitari possit detestabilius. Ubi sunt hæc portenta religionis? quæ sunt? quandiu fuerunt, & quemadmodum de illis constare potest? ubi reperiuntur hæc hominum monstra? quid moluntur, & quemadmodum? & unde tibi de illis compertum est? Designares, nota personas, appone tempora, circumstantias adhibe, certi tandem ut habeatur aliquid in quo consisti posse, atque adeo tibi resili. Vociferaris contra religionem, pugnas contra religionis authores, in utroque magnam sermonis acerbitudinem adhibes, neutrum quid sit, aut ubi sit, explicas. Miserabilis hæc quidem tua est accusatio, quam si verbo refellam, omnino eam statim necesse est obnutescere. Clamas, iimo profecto exclamas, & valde fane lamentabiliter, „ esse recens „ suscep tam religionem execrandam, aversandam, ab „ ominandam, esse ejus authores scelestos, sicarios, „ veneficos, eversores rerum publicarum, hostes humani „ generis. Ego contra, nihil istorum esse contendeo, tibi non credo, doceri postulo. Quid affers? quid probas? inclamas quantum potes, omnia flagitiorum vocabula cumulans, quæ videris ad hanc ipsam rem seposuisse, cominentiam ut religionem tuam illis deformares, & personas confoderes, quas præter te novit nemo. Certe quidem nobilitissimam christianæ ditionis Insulam, ac tibi minime notam, ex fictis, vel malevolorum nostrorum, vel assentatorum vestrorum rumusculis, in auribus regalis Majestatis tot contumeliis divexare, nullum statuentem certum criminis aut personæ nomen, hominis est parum considerati, suoque otio ad aliorum infamiam nimium abutentis. Sed plura complectamur. „ Popularem esse dicis hanc, quam accusas, lectam, & „ hominum ab illis virtus non castigari, sed incitari cu- „ piditates, & furores inflammati, multis exemplis de „ veneficiis illorum & conspirationibus contra princi-

„ pum salutem constare. “ Terribilis sane criminatio, tetricumque genus hominum , si ullum hujusmodi spirat in terris. Sed si nullum est , magnum est , & temerarium criminatoris vitium in rebus bene constitutis tam diras excitare tragœdias. Tamen ut ingenue confitear , illata venenorū & bellorum mentione , ad superiorem majorum nostrorum memoriam respiciens , incipio recordari de *Henrico quarto* a) quodam imperatore , quod stupenda quadam , ac sacrilega crudelitate monachus illi venenum in *Eucharistia* fūluderit , quo paulo post interierit , & , cuius in eo consilium intervenerit , ex historia cognosci potest. Et annales nostri , flagitio simili personæ non dissimilis , *Joannem b) Angliæ* regem absumptum attestantur. Sed hæc ad te particulatum allegare minime sane opus est , qui , cum multo sis his maleficiis propior , quam ego sum , melius ex propinquorum tuorum libris scire potes , quam frequenter pocula venenorū inter ecclesias Romanæ principes , & patronos commeaverint , deinde bellorum fēmina quemadmodum , & à quibus per universas Christianæ ditionis respub. perspersa fuerint. Verum , accusatorie non agam , sicut tu facis , nec suspicionibus pugnabo , sed immortali Deo manus supplex tendam , gratias agens maximas , quod illas superiorum temporum profundissimas caligines , Evangelii sole palam inter

a) Pro *Henrico quarto* , legi debet *Henrico septimo* : Hunc enim Imperatorem , Romæ cardinalibus Sacramentum præstare renuentem à Bernardo Politiano , Monacho Dominicano , Confessore suo venenatæ hostiæ subsidio necatum , A. 1313. testantur Scriptores Pontificii , quos longo ordine recensuit , Mart. DIFENBACHIUS Mœno-Francofurtanus in *Tractatu de vero mortis genere , ex quo Henricus VII. Imp. obiit* . Francot. 1685. 4.

b) De morte *Jobannis Angliæ* regis , A. 1216. quanquam incerta sit relatio , conf. Polyd. VERGIL. in *Histor. Angl.* p. 370.

ter nos exorto , dispulerit , cuius ignoratione prius ,
 & superstitionis fiducia , scelerum in sentina securè
 volutabamur , plumbō diplomatum credentes expiatum ,
 & precum demurmuratione non intellectarum , quic-
 quid admitti poterat inprobitatis in vita . Sed into-
 nuit in auribus nostris sacrarum Scripturarum authori-
 tas , & ita conscientias perterrefecit , ut in sola Dei
 misericordia gratuita , polipositis , & abjectis hominum
 inventis , perfugium habeamus , illud pariter accurantes ,
 quod à Propheta præcipitur , ut morum nostrorum
 innocentiam ad sanctitatem & justitiam conformemus .
 Quæ cum ita sint , miror , cur tam longa tibi fluxerit
 a regalem Majestatem oratio , qua providendum om-
 nibus principibus , & vigilantisime præcavendum esse
 scribis , ne per novam hanc tuam , adhuc ignotam
 sectam , loco moveantur . Evidem regalis Majestas
 omni prosperitate floret , ac suos amans , amatūr à suis ,
 & ne minimam quidem horum tumultuum , de quibus tu
 vaticinaris , auram persentiscit . Reliquas ego respuplicas
 jamdiu tranquillas fuisse , & adhuc esse spero . Certe
 contra nihil intelligo , nisi forte Gallicam tempestatem
 objicias , quæ & ipsa nunc placata est , & unde pri-
 mum flare cœperit , facillimum explicatu est . Sed
 quoniam tu nihil nominas , ego præteribo . Sequitur
 in Epistola tua , communis & tritus omnium scriptis
 sermo , de fragilitate præsentis vitæ , quam contemni
 vis , & aditum ad cœlos fieri , projiciendum esse quic-
 quid est humanarum rerum , ut sempiternum ad felici-
 tatis statum pervehiamur . Deinde mirare , novis nos ad
 hanc rem magistris uti velle , cum tua quidem sententia
 veteribus contenti esse possimus : tamen addubitari
 „ conteris , & commemorari de professione quadam
 „ doctorum recens ingressorum , qui falsam novitatis
 „ infamiam deprecantur , & hoc suscipiunt , ut eccle-
 „ siam omni fæce scholasticorum errorum resecta per-

„ purgent , & ad Apostolicorum institutorum sinceritatem revocent , ut veritate in Evangelio Jesu Christi fundatam , jamdiu quæstu & ambitione oppressam , orbi Christiano repræsentent , ut obscuratam hominum somniis Dei gloriam , clara sacrarum scripturarum & aperta luce perfundant , ut superstitionem servitute nos exsolvant , denique purum Dei cultum , & antiquam priscorum temporum disciplinam restituant . Horum tu quidem professionem ita laudas , ut conatum irrideas , hos tota reliqua criminatione tua vexas , & vertas arbitratu tuo , partim ludendo , partim stomachando , partim declaimando , partim etiam exclamando . Benè est . Quænam sit tua nova secta tandem intelligo , contra quam tantopere tuam eloquentiam exacuisti . Tandem adversarios video , quos , tanquam regni pestes , à regali Majestate defecari vis & foras ejici . Mihi contra videtur , hos Evangelii Professores , Dei servos esse , divinitus ad nos dimissos , ut ignaviam nostram in his periculosisssimis senescentis jam mundi temporibus expergesciant , tarditatem incident , errorem refellant , impietatem coarguant . Itaque conquirendos à regali Majestate , magnificiendos in universa republica . Vides quantum inter tuam intersit , & meam opinionem . Pergendum igitur est , & ponderandum , quid tu , magnus scilicet ille principum magister , contra venerandos Dei servos , aut veri proferre potes , aut falsi comminisci . Quanquam aliorum , uti reor , ista fingendi crimen fuit , tuum est sanè duplex vitium , in assentiendi temeritate primum , & alterum in scribendi confidentia . Nec omnes tuæ criminationis angulos excutiam , quæ maxima ex parte sonos inanes fundit , verborum splendore decoratos : sed per capita præcipua breviter decurrant , & ipsa , si possum , accusationis tuæ cornua commovebo . *Primum* ad personas animadvertendum esse dicis , quo-

niam magnifice promittunt, & explorandum, quid in illis sit facultatis, & nervorum, quantum habeant virtutis, & sanctimonæ? Deinde queris, an perfectiores in omni laude pietatis sint, quam *Athanasius*, *Basilus*, *Ambrosius*, *Hieronymus*, *Augustinus* fuerunt? Evidem multi sunt ex illis eximia doctrina, moribus integerissimis: nec tu quicquam affers, cur non pares vetustis patribus esse possint. Sed ut ab his invidiosis te comparationibus abducam, nego id hoc in loco queri debere. Nostros enim doctores cum illis venerandis Patribus conspirare defendo, viam eandem ingressos, suumnam religionis eandem tradere. Quod si ita est, frustra est inter concordes comparatio. Si non est, tu dissentire doce. Queritur *Augustinus*, in suis temporibus flumina ceremoniarum sic inundavisse, deterior ut prope conditio Christianorum fuerit, quam olim fuisse Judæorum. *Hieronymus* sacras Scripturas, ab Ecclesia vestra penitus abstrusas & abditas, etiam à pueris, & mulierculis memoriter optat edisci. *Basilus* otium suum sanctissimo theologiae negotio transmisit, & descendæ, & docendæ. Quod si Basilicis institutis monachi vixissent nostrorum temporum, ne digito quidem illos quisquam attigisset. *Athanasii* symbolum justam habet venerationem, nec ulla inter illum, & nostros est quæstio. Sed mihi satis est reverendos Patres nostros dicere, donec tu, non esse, planum feceris. Verum ex antiquis hisce patribus, quoniam præter nuda nomina nihil ad institutum tuum allegare potes, ad nostrorum transis reprehensionem, & oris à LUTHERO, manes ejus maledictis dilaceras, audacem increpans, & popularem, &, si diu placet, furiosum etiam. *Iste Vir Dei*, quem tu surere calumniaris, in publico confessu, coram Imperatore *Carolo*, sobriam & sanam fidei suæ rationem reddidit. *Iste furiosus contra sapientissimos Ecclesiæ vestræ patronos salvus*

annos triginta constitit, illis adversus ejus salutem quantumvis infamantibus. Erasmus huic furolo singulare dat innocentiae testimonium istis ipsis verbis: *Lutheri Doctrinam improbant nonnulli, vitam uno ore predicanter omnes.* Sed, popularem fuisse Lutherum, addis. Quemadmodum hoc interpretare? Si popularis est, qui respicit ad populi salutem, nemo magis. Si popularis levitatis concitatorem intelligis, revolve scriptum, quo populares Germaniae tumultus exagitat, & mitte contumelias. Sed, ne videaris in solo Lutherio peccare, reliquos anumeras: quasi tantum in affirmatione tua pondus sit, ut possit ex optimis viris pessimos efficere. Duos nominatim citabo praecipios evangelii professores, Martinum BUCERUM, & Petrum MARTYREM, ad hanc insulam summo Dei beneficio delatos. Conferant omnes inimici capita, videamus quid in istorum vita reverendissimorum patrum ipsa possit invidia desiderare. O aureum par senum felicissimæ memorie, quorum doctrinæ testes libri sunt ab illis confecti, morum tot habuerunt approbatores, quot unquam victores invenire potuerunt. Tu vero, si sapis, lingua posthac, & stylum cohibe, etiam atque etiam vide quo irruas, noli confidentes, & audaces, & elatos omnes appellare, cum magna sit illorum multitudo, qua nihil mansuetius possit, aut modestius, aut consideratus reperiri. Duos proferebam, liceret eodem modo de gregibus nostrorum hominum affirmare. Sed satis est duorum eximia modestia reprehensionem unius, nimis ipsam audacem, & confidentem refutare. Transilis rursus ad nostrorum doctrinam, & improbas in ea, „ quod solas urgent sacras Scripturas, solum „ ad consilium adhibent spiritum Sanctum, rejectis, & „ repudiatis authoribus humanis. Evidet hoc si ita esset, sequerentur in eo Domini nostri Jesu Christi morem, sequerentur Apostolorum consuetudinem, & ve-

veterum Patrum in primis Ecclesiæ temporibus. Sed secus est. Assumunt enim probatorum interpretum sententias omnis memoriae, quemadmodum illorum libri testificantur, qui tuam hanc calumniam apertissime convincant. Suaviter tu quidem ludis, & etiam, ut tibi videris, nervose disputas contra nostram, quam ostentant in vita, perfectionem, & tamen hanc ipsam dicas illorum quotidianis flagitiis coargui. Falsum est, illos supra sortem humanam sibi quicquam arrogare, contumeliosum est, eorum mores infamare, quorum ne minimum quidem erratum proferre vis. Ostende, si potes, quicquid est, quod tam vehementem habet ollensionem. Si non potes, desine contra personarum gravissimorum exultationem tam perniciose nugari. Demonstrari postulas „qua in re nostri meliorem se-
 „cerint Ecclesiæ conditionem, quam antea fuerit?“ Non opus est repetere nos, tu ipse commemoras, sed interpretatione differimus. „Tu virginum, &
 „monachorum cœtus ad celebrandam Dei gloriam, &
 „tuendam corporum castitatem inclusos, a nostris ad
 „libidines, & omnem vitae licentiam emissos criminis,
 „ris, ædes illorum quæstus publicatas, leges latas, ne
 „religio libidinem impediret.“ O nimis procacem,
 & licentiousam omnia pervertendi libidinem. Fatemur,
 & quidem perliberter, sanctissimis nostrorum monitis
 illas corruisse scelerum caverias, in quas teneræ vir-
 gunculæ detrucebantur, & miselli pueri, tanto morum
 letimento, quantum verecundia mea non potest ex-
 plicare. Nihil propemodum habebant illæ nequitiarum
 officinæ, præter Pharisæicam ignota lingua prectionum
 assiduitatem, reliqua poterant interiora cum illis priscis
 Romanæ bacchanalibus comparari. Quare Deus no-
 strorum mentes excitavit, ut tam numerosæ cohortes
 in

a) Conf. *Histor. Reform. Anglic.* in *Histor. nostr. Ref. Toun.*
 IV. §. LXXXII. LXXXIII. pag. 254-259.

in corruptissimis angulis delitescentes , illorum piis cohortationibus ab otio ad negotium , à vitiis ad virtutem , ab infandis congressibus ad honestissimum conjugium evocarentur . Nec tamen ullam in matrimonii necessitatem facimus , sed humanum jugum conscientis detrahentes , Evangelii libertatem restituimus , in qua Domini nostri Jesu Christi manifesta verborum authoritas nos collocavit . Ædes vero , pios ad usus scholarum , Academiarum & xenodochiorum distributæ sunt , legibus provisum , ne rursus sues in cœno tam inquinato se volutarent . Magnum hoc , & summum Dei beneficium . quo plus per nostros diaboli tenebricoso regno detractum est , quam omnibus in unum collectis Ecclesiæ vestræ constitutiunculis . Deploras imaginum , & tabularum abolitionem , & demptis hujusmodi monumentis , nihil reliqui superesse contendis , quo mens ad divinarum rerum meditacionem suscitari possit . Nostri vero cœcitatem recentium temporum recordantes , idololatriæ deliria perhorrescunt , contra quam expreßum Dei præceptum est , & Evangelium à simulacris præcaveri jubet . Hoc autem metu sublato , tamen doctrina Domini nostri Jesu Christi summam debet inter Christianos viros autoritatem habere , qua pronunciatur , Deuin , & ipsum esse spiritum , & illorum esse rectum precandi morem , qui spiritu illum , & veritate colunt , & tales etiam à Deo Patre precatores perquiri solere . Salutaris hæc est in primis supplicandi formula , si ponderemus , unde profecta sit , & quo referri debeat , nec his eget externarum rerum adminiculis , quibus ad folium Dei Patris ascendet . Imo vero noster externus homo , dum in his sacrorum adumbrationibus nimium occupatur , vis mentis interior refrigescit , & vitiosum hunc fucatae religionis succum colligens , verum cœlestis meditacionis fructum amittit . Apponamus exempla . Vetus apo-

apostolorum, & martyrum ecclesia nihil habuit istorum monumentorum, & tamen erat illorum spiritus amore divini numinis inflammatus. In deflexu sinceræ religionis, picturæ sensim irrepserunt, & elanguit ille prior in animis effervescentis religionis ardor. Tandem invexit se degener, & superstitione deformata scholasticorum Theologia. Statim omnia conferta pigmentis, & imaginibus, quorum externa veneratio cum omnibus in locis increbuisse, verus, & internus Dei cultus recidit. Itaque philosophare quantum libet de sensuum imbecillitatē, quantum potes horum signorum præstantiam exorna, tamen illud in sacrarum scripturarum authoritate manebit, Deum in scripturis perfectissime cognosci, & in spiritu sincerissime coli, vestrasque picturas vel præsente spiritu non desiderari, vel eo absente non prodesse. Sed niunum tibi videotur ista per partes tractare, quapropter summatim ponis, „sacra, ceremonias, & sacramenta omnia funditus à nostris everti.“ Quid ego audio? Vivit ullum in orbe Christiano theologorum genus, quod sacra, ceremonias, & omnia sacramenta funditus revertit? Aut, id ita esse necesse est, aut, tuam oportet esse, sicut profecto est, niunis impudentem hyperbolent. De reliquis ecclesiis assirinare non possum, sed præclare de illis existimo. Nostrorum autem in divino cultu rituum hoc ipso in loco, paucissimis tibi rationem reddam, nec te diutius aut ipsum errare patiar, aut alios in errorem adducere. Primum, quoniam fides ex auditu existit, sacrarum scripturarum doctores ad universas nostræ regionis oras dimittimus, ut plebem in omnibus pietatis officiis erudiant, & ad verum Dei cultum informant. Deinde publicam habemus ex sacris scripturis coagmentatam precationum formulam, auctoritate Parlamenti (sic enim consensum trium nostræ reipub. ordinum vocamus) corroboratam, à qua recedi non

patimur , prospicientes in utroque . quantum potuimus
 ut præcepto spiritus sancti pareatur, edicentis, *ut qui
 loquitur in ecclesia , divinas in ea voces usurpet*, De-
 inde , communis ut omnium, & concors sit sententia:
 Sacraenta vero propinquissime curamus ad præscri-
 ptum administrari sacrarum scripturarum, & ad exem-
 plum ecclesie veteris , in qua dominus noster Jesus
 Christus ea primum ipse cum apostolis instituit. Hæc
 autem omnia lingua nostrate proponuntur, quoniam
 magna est amentia coram Deo, quod nescias, effutre,
 pugnatque manifeste cum saluberrima Pauli doctrina ,
 cum omnibus priscais apostolicarum ecclesiarum exem-
 plis. Impositionem manuum, conjugii celebrationem,
 puerarum ad ecclesiam inductionem, ægrorum visitationem, & funerum humationem, solennibus, & pu-
 blicis officiis ad Evangelii veritatem compositis exequi-
 mur. Tantum autem ad hæc ceremoniarum infundi-
 mus, ut omnia convenienter in ecclesiis & ordine
 gerantur, sicut in evangelio nos admoneri cognoscemus.
 Temporum , locorum . dierum , & reliquarum
 circumstantiarum apud nos prope nulla est facta muta-
 tio , nec in universa religione quicquam est nostra no-
 rrum , quod non aut evidentem absurditatem, aut ex-
 pressam impietatem habuit. Exposui ritus ecclesie no-
 stræ , quam vides, nec sacris , nec sacramentis, nec
 ceremoniis denudatam esse, sed in omni genere tan-
 tum esse reservatum , ut nimium nos injuriose sit tra-
 staturus , qui nihil horum apud nos remansisse calum-
 netur , cum nihil eorum absit, quibus ad verum Dei
 cultum opus sit. Jugum summi pontificis à nobis ex-
 eculsum dicens. Reсте tu quidem. Gravius enim erat,
 quam aut nos , aut patres nostri diutius sustinere po-
 terant, nec ullum agnoscimus summum Pontificem,
 nisi dominum nostrum Jesum Christum, cui sacrae scri-
 pturae peculiarem hunc honorem affignant, Nec in
 eo,

eo Christi tunicam discindimus, ut tu conjectas, sed episcopi Romani pallium fortasse vellicamus, nec viam, ut tu vis, ad seditiones aperimus, sed iter occludimus, quod ejus licentioso plumbo maximam ad mortuum perversitatem descendebat. Multas unitates colligis, & ex illis argumentare, summam unius potestatem intervenire debere. Non ita est necesse. Nam in optimis ecclesiæ temporibus unus Deus, una fides, &c tamen suam Petrus habebat provinciam, Paulus suam, Jacobus suam, alias alii, nec tamen personarum distractio, fidei disjungebat unitatem. Succedentibus seculis multi fuerunt episcopi Romani martyres, & à prophanis principibus immolabantur, sed coronas, nisi martyrorum, habebant nullas, papalem hunc extraordinarium principatum ignorabant, Gregorius etiam abominabatur. Quare, si præstantissimus ecclesiæ status expers fuit hujus monarchiæ, nos etiam illa facillime carere possumus, imo vero debemus, non solum evangelio palam interdicente, sed etiam suffragante ratione. Nec enim caput à membris tam longe convenienter dissidere potest, præfertim cum hæc unica potestas, pro qua tantopere laboras, domi nobis in Anglia prælo sit, ut minime sit opus eam foras querere. Regalis enim Majestatis absolutam habemus autoritatem, qua reipub. nostræ principatus integre, & explete continetur. Sed nimis hoc tibi ferendum non videtur, & hoc in loco sic incalescit, ut sacrilegii crimen principibus intentes, quod in legibus ecclesiasticis præesse velint, quod temere res sacras contrectent. Noli, Hieronyme, nimium conturbari, non decet tantum virum philosophum iracundia, respira paulisper, & ad te redi, recte omnia videbis expediri. Regalis Majestas omnibus dominatur Anglia personis. Quidni? Similiter Gallus Gallis, Scotus Scottis. Sed, ad res sacras manum apponit. Minime. Res enim politicas ei-

vilis magistratus exercet, ecclesiasticas administrant episcopi, si quid in rebus ecclesiasticis publice constitendum sit, decernunt theologi, decretum regalis Majestas teneri jubet. Quid accusas? Reges Israelis proprium. & peculiarem Dei populum his olim institutis gubernabant. Succedens Evangelium, & potestates dilinguens, primam collocat autoritatem regalem, & subter eam reliquas subjicit, authoribus Petro, & Paulo, quorum vos nominibus ad Romanæ sedis regnum abutimini. Verum, tu non solum pro sceptro papali pugnas, sed etiam pro sacrosanctis decretorum sanctimib⁹, ut tibi videntur, contendis, quorum interitu Dei metum ex animis hominum evanuisse judicas. Certe, Deum ut timeremus, credebam divinis literis effici, non episcoporum Romanorum decretis, & canonibus audivi locupletatos sane quamplurimos, sed eruditos in vero Dei timore, non multos. Verum ut hoc tibi largiar, multos ex antiquis canonibus salubrem & præclaram habere morum disciplinam, sicut habent profecto, mea quidem sententia, quid assequeris? Nos & decretis utimur, & decretalibus epistolis forum ecclesiasticum exercemus, & in neutro genere quicquam rejicimus, præter authorem, & ne illum quidein ut episcopum Romanum, sed ut Papam, & ecclesie nostræ caput. Nullam agnoscimus supremam potestatem in Anglia, nisi regalem Majestatem: sed in exterrinis aliorum monumentis si quid ad pieratem, aut virtutem amplificet, asciscimus undecunque sit. Hujus tu nostræ consuetudinis ignoratione, decretorum ruinas defles, quæ quidem omnia, quatenus sacræ scripturæ non adversantur, apud nos vivunt, & vigent. Accusas doctores nostros, tanquam effrænis ejusdam, & immoderate libertatis authores, & adjungis Dei metum illos omnem auferre, & dissolutiorem eis, sc̄ nequiorem orationem affingis, quam unquam aut Epicuri sue-

fuerit, aut Diagoræ. Deinde, cum hanc ipsam nostris hominibus commentitiam personam imposueris, longo sermone ludis, & illudis, ut libet. Tu vero memineris, quid suminus ille tuus eloquentie magister olim sapientissime scripsiter, *impiam esse contra Deos iocandi consuetudinem, seu serio, seu simulate fiat.* Id si natura prospicere doctrina gentilis potuit, tibi Christum profello, contra Chrillum ipsum facetiis exultare, eujusmodi sit, etiam atque etiam vide. Nunc ad rem venio. Cum Paulo confiteimur *in illa libertate consilendum, in qua Christus nos collocavit.* Sed hanc spiritus libertatem ita modificamus, ut in carnis licentiam non erumpat, quemadmodum ille idem Paulus edixit. Evangelio credimus, *ullum in illis exitii sempiterni periculum esse*, qui in Jesu Christo sunt insiti: sed assumimus & illud, quod in eodem contextu est, *qui non juxta carnem versantur, sed secundum spiritum.* Nolo enim longe ab ipsis sacrarum scripturarum verbis abire, ne quicquam insincere videar tractare velle. Paulus post longam & seriam disputationem concludit, arbitrii se fide nos sine legis operibus justificari. Consentiendum est (nec enim evangelio derogare possumus) sed illud ex eodem pariter ascendum, *fides per charitatem operans.* Hanc igitur istarum rerum conjunctionem si tenemus, uti prosector facinus, tu disjungere non debes, & errorem impugnare, qui præter te ipsum authorem habet neminem. *In civile est, ut verba Juris civilis usurpem, arripere legis partitulam, & totam ex ea causam judicare.* Noli praescindere nostrorum doctrina, sed integrum repeate. Quod si feceris, & iustam invenies ab illis habitam operum rationem, & eorum reperies ad pœnitentiam gravissimas cohortationes, & te hoc in loco minime sapienter sine adversario tam diu litigavisse judicabis. Nec tamen tua dicacitas ullum sibi modum statuit. „ Etenim admirabili quodam stupore nostro-

„ rum hominum, & amentia, rationem alligatam vo-
 „ ciferaris, libertatem arbitrii detractam, totum genus
 „ humanum adeo spoliatum & excœcum, nihil ut
 „ inter sit inter hominem, & lapidem, Deum ab illis
 „ induci peccatorum authorem, omnia sine discriminâ
 „ confundi, & commisceri, denique Deum etiam il-
 „ los injuste punire, quos ipse prius perverterit. Equi-
 dem iracundia non facile soleo commoveri, tamen
 me diutius tenere non possum. Non solum liebes, &
 imperita, sed etiam blasphema jam hæc est tua calum-
 nia, quam ne lapides quidem ipsi, de quibus coinne-
 moras, si loqui possent, contra nos tros intorquerent.
 Sed animadverte paulisper ad sacras scripturas, & re-
 fipisce. Deus pater in Christo nos elegit, antequam jaceren-
 tur fundamenta mundi, ut essemus sancti, & irreprochabiles
 coram ipso. Divinam electionem audis ex evangelio,
 quam tuus sermo tantopere detestatur, & tempus au-
 dis, nec id affert hæc electionis necessitas, ut in omnes
 libidines, & nequicias effundamur, quemadmodum tu
 quidein impie jocaris, sed ut sancti simus, & irrepre-
 hensibles coram Deo per charitatem, ut in expressis
 evangelii verbis positum est. Deus est, qui in nobis ope-
 ratur, & velle & perficere. Paulus istis verbis & vo-
 luntatem alligavit, & astrinxit facultatem. Quid igitur?
 Nihil inter nos & lapides interest? Obtusior sit lapi-
 de, qui sic colligat. Idem enim ipse Paulus nos Dei
 cooperarios appellat, & in timore jubet, ac tremore propri-
 am salutem operari. Quemadmodum, inquis, cum ad
 Deum omnia referantur? Ex Paulo tribus verbis co-
 gnosces. Omnia possum in Christo, qui me corroborat. Et
 Augustinus eandem sententiam aliis verbis elegantissi-
 me conclusit: Deus in nobis ipse sua coronat opera. Quid
 est? An non undique communiam cernis autoritatem
 sacrarum scripturarum sacrosanctam Dei providentiam?
 Et tamen intelligis eandem non esse peccati matrem, sed
 alum-

alumnam omnis officii. Sed, fontes ipsos adeamus, ex quibus cum mella dulcissima manent, tua tamen corruptissima mens, pestilentissimum ex illis venenum exsuxit, & ut contra te certius procedatur, ex Evangelio verba repetemus. *Nondum natis pueris, cum neque boni quippiam fecissent, neque mali, ut secundum electionem Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est illi, major serviet minori, sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Quid ais, optiue vir? Ecce tibi rursum electionem, & eam quidem secundum Dei propositum. Ecce tempus electionis, nimirum pueris non adhuc natis. *Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud Deum?* Paulus abominatur, Hieronymus Oforius affirmare non dubitat. Dei vox est ad Mosen: *Miserebor, cuiuscunque misereror, & commiserabor, quemcumque commiseror.* Subjicit Paulus, *neque volentis esse, neque currentis, sed miserenitis Dei.* Pharaonis exemplum affluit, & cum illo concludit, *Deum cui vult miserereri, quem autem vult indurare.* Quid nos ad hac? Certe sempiternam divini numinis providentiam in ipsis sacrarum scripturarum verbis tam manifeste collocatam agnoscimus, & veneramur, & Pauli monitis utentes, nos creatureas esse meminiimus, nec cum creatore disceptamus, in vocatione permanemus, officio fungimur, demississime & assidue spiritus sancti gratiam imploramus, reliquum infinitae Dei misericordiae permittimus, nec in arcanis ejus mysteriis plus sapere volumus, quam oportet. Quid Hieronymus Oforius? Profecto si ligetur humana ratio, si contulii libertas eripiatur, si voluntas sempiternis vinculis impediatur, ex eo scilicet consequi, totum hominem judicio, & sensibus orbari, nihil inter ipsum & lapidem interesse, Deum etiam malorum authorem constitui, nec id ullam habere rationem, ut pro illo scelere plectimur, quod sponte nostra non suscepimus. Nuoi tingo quicquam? Num inuto?

muto? Num proprias voces tuas recognoscis, partim falsas, partim impias? Nimirum tu ille ipse superbus responfator es, cuius fastum acerrime Paulus objurgat. Tu, cum vas testaceum sis, ex luto, & argilla factum, à ligulo scire vis, quem ad usum te temperaverit? Sed in tempore, si sapis, hanc arrogantiam sedata, spiritus illos minuit, Dei te creaturam esse memineris, quomodo sumus omnes, dedicce tuum arbitrium, & ad Dei arbitrium te supplicissime, tuaque omnia refer, aut, si ullam habes extraordinariam facultatem propriam, à qua prorsus divelli non vis, illam tibi separatim habere, nos sine miseros, & perditos peccatores omnibus humanis praesidiis, & operibus abjectis ex Dei sanctissima providentia totos, & ejus gratuita misericordia pendere. Tandem satis perbacchatus, aliquid incipis concludere, summam eorum faciens, quæ nostros quereris esse demolitos, & interrogas, quid in illorum locum successerit? Evidem utrumque per partes ante demonstravi: tamen verbo repetam. Pro superstitione delitescentium hypocritarum otio, necessarium Christianæ professionis negotium, pro vagis libidinibus, honoratissima conjugia, pro somniis humanorum inventorum, sacras Dei Patris, & Domini nostri Iesu Christi scripturas, & in illis omnes thesauros Christianæ perfectionis. Utinam hic tuam abrudiſſiles contumeliosissimam epistolam. Etenim te fortasse convitorum non piget sine causa coacervatorum, me prosector tædet illa recensere Quorū enim attinet, sine argumento, sine sale, sine ulla verisimilitudine, tuos te tam procaces, tam absurdos errores in auribus regalis Majestatis, atque adeo universi orbis Christiani totes repetere? Verum illud ex magistro Cicerone simpliciter, cum semel verecundiae fines transfilieris, ut gnaviter impudens esse velis. Hoc tibi cum plane constitutum sit, tuis ego te vestigis sequar, & quoniam quidem semel

PRO REFORM. ANGLICANA. 511

semel sum ingressus accusationem tuam, ad extremum usque mea defensione persequar! Oratio tua novo impetu in mores nostrorum incurrit, sed peccatis veteribus pugnat. Fastum illorum reprehendis, & impudentiam, deinde latrocinia, venena, conspirationes, & omnia genera flagitorum intexis, nunquam ut plura tuus præceptor olim contra Verrem congesserit. Tandein argumentaris nostrorum dissoluta vita doctrinæ vitium coargui. Nam salutari disciplina mores humanos solere corrigi: quod quoniam absit nostris temporibus, rejici debere fructus expertem theologiam. Falsum est, quod de perversitate nostrorum assulmis, & id si verum esset, ex eo, quod tu colligis, nunquam efficeretur. Semper zizania fuerunt in messem inspersa, semper ex vario genere semina fuerunt, partim spinis siliocata, partim æstu solis inarescentia. Prophetis opponebant se pseudoprophetæ, dominus noster Jesus Christus Caiphas invenit, apostoli Nero-nes, & Decios qui sequuti sunt martyres. Sed hæc obsoletiora. Domum te deducam. In ecclesia vestra non publice peccatur? Non aperte delinquitur? Annuis. Tuum igitur argumentum projice, quod aut omnino non valet, aut contra te primum, tuamque valere debet ecclesiam. Igitur, si perfectionem absolutam urges, & innocentiam illibatam, frustra quæris in hac vita sine carne spiritum. Quod si vel nostros homines cum vestris, vel cum veltra nostrorum doctrinam comparari postulas: præsto sumus, confer quantum libet. Interim istum intermitte petulantissimum convitiandi morem, qui probrorum plenus est, argumentorum inanis, qui nihil promitt ex sacris scripturis, nihil olet ex patribus, flumen tantum habet verborum sane perbonorum, sententiarum subtilitatem perexiguam. In hoc genere tua, quæ sequitur, antithesis est tibi tam vehementer elaborata. Nam ex altera

tera parte constituis apostolos, & illorum, ut par est, eximiam virtutem, & doctrinam maximis verborum, & sententiarum luminibus expinxisti. Nostros autem ex altera collocas, & eorum teterrimam improbitatem infra omnes inferos demersisti. Tu vero, si recte rem instituisses, ad aliquod aliud tempus hos eloquentiae tuæ tam magnificos apparatus se posuisse. Nec enim hic tibi quicquam prodesse poslunt. Quanquam autem verissime licet defendere, nostrorum eandem esse doctrinam, quæ fuerit olim apostolorum, ab eodem scilicet evangelio derivatam, & etiam sacris scripturis devinci possit, ab ipsis apostolis in vita saepe titubatum esse: tamen illorum singularem in utroque præstantiam ultra communem humanæ conditionis fragilitatem evolavisse confitebimus. Magistri fuerunt selectissimi, convictorem in terris habuerunt Dominum nostrum Jesum Christum, primitias spiritus sancti gustaverunt. Itaque nomen illorum officiosissima veneratione colimus. Ad recentiora tempora descende. Vestram exhibe nobis ecclesiam; & hoc inter nos certamen sit, utra sit Apostolis ecclesia propinquior, & sinceritate morum, & veritate doctrinarum. Hanc si causam recipis, statim tecum litem contestabimus, ac etiam hoc tibi amplius indulgebiimus, ut anthitheses ad hunc statum adhibeas, quantum voles amplificatas. Sed nihil proficio, nec à te quicquam æqui aut boni impetrare possum. Rursus ad virus convitiorum revolveris, aperte contra nostrorum exclamans evangelium, & in eotiam expromens universam maledicentiam. Tu vero tumultuare quantum potes, & vociferare quantum fauces ferent: tamen hac importunitate tua nunquam efficies, quin verum, & antiquum, & purum à nostris evangelium omnibus annuncietur: & hoc ecclesia veltra, nisi resipuerit, olim cum certissima clade sua fenciet, cum ad tremendum Christi judicis tribunal sistemur,

mur, & rationem fidei nostræ reddemus, non ex decretis, & decretalibus, quæ tu tam vehementer amplexaris, non ex Juliis, & Bonifaciis, in quorum auctoritate vestri conquiescunt: sed ex hoc ipso Evangelio, quod tu tam procaciter irrides, quod à vestris tandi sepultum, divinitus interveniente nostrorum opera, publice restitutum est. Verum quid tibi fieri misero, qui non solum nostros violas, sed etiam Hieremiæ sanctissimo Dei Prophetæ vim affers, ac illum quantumvis invitum, ac repugnantem contra nos testimoniū dicere cogis. Audiamus quem citavisti divinissimum virum, & ex ejus vaticinatione quid verum sit, dijudicemus. *Nolite, inquit, verba Prophetarum audire, quibus jucunda prænunciant, & decipiunt vos, visionem cordis sui loquuntur, & non de ore Domini. Sic enim loquuntur his, qui me probris afficiunt: Pax erit vobis. Et iis, qui ambulant in pravitate cordis sui dixerunt: Non eveniet vobis malum.* Hic plane triumphas, & nostros manifeste deprehensas affirmas. Ego contra, Prophetam contendō, vestram ad Ecclesiam iis verbis digitum intendisse, nec id cur ita sit, cuiquam, qui scire velit, obscurum esse patiar. In vestris igitur Ecclesiis, hæc tranquilla pax regnat, in vestris, inquit, Ecclesiis viget & exultat hæc amoenissima malorum requies, quæ sic alios consopivit, & ipsi estis cum illis conseptuti, nihil ut vel ipsi malorum impendere provideatis, vel aliis, ut præcaveant, denunciare possitis. Publicas conciones, quas evangelium tantopere flagitat, ad fraterculos, nescio quos, delegatis, & ii etiam certis temporibus more suo declamatant, in reliquis obmutescunt. Et fere tam prolixis utuntur, & tritis hortacionum formulis, ut vigilantes citius ad somnum invitent, quam dormitantes excitent. In sacris, & sacramentis suavissimum otium. Nam & populi loco submoventur, & sacerdotes per se totum negotium ignota

lingua conficiunt. Quemadmodum igitur plebs ad bellum se præparabit, cum tuba quis inflarit, non intelligat, ut Pauli hac ipsa in re voces usurpem? Intremus ad missas, in quibus religionis medullam perfundi vultis. Sacerdotum est vestrorum occupatio propria, plebs nullas habet nisi contemplandi partes. Nec interim evangelium unquam interturbat, & omnes ex eo cohortationes omnino conticescunt. Semel fortassis ad domini mensam singulis annis acceditur, magis solenni ceremonia, quam afflita conscientia. Nec enim id adhibetur, quod institutio domini nostri Jesu Christi requirit, ut ejus in eo mors annuncietur, donec ipse veniat. Quantuncunque vestros homines scelerum contaminet, nullam admovetis publicam animorum medicinam, privatum transigunt in sacerdotum auriculas immurmurantes, aut, si quid sit immanioris flagitii, plumbo redimitur. Jam ceremoniarum tam varius, tam multiplex, tam immensus apparatus: ut externa sensuum voluptas major vix cogitari possit, interna mentis emendatio, vel nulla sit, vel perexilis. Veltrum morem exposui. Nunc ad nostrum si placet, attende. Primum ex Evangelio conciones assidue, quarum authoritas aut legis terroribus peccatorum contumaciam frangit, aut magnitudine promisorum ad virtutem allicit. Quod si negligunt, aut non curant aliqui, tamen magistratus illos ad sacra trahit, in quibus non hominum interpretationes auscultant, sed Deum patrem, & Jesum Christum palam percipiunt, aliquando contra vitiorum turpitudinem fulminantes, nonnunquam misericordiae thesauros offerentes. Hæ publicæ recitationes, & tantam habent psalmorum hymnorum, & utriusque legis omnium librorum varietatem, ut plane sit infelicissimus, qui circunsonantibus undique sermonibus divinis, nihil ad se privati fructus sevocare possit. Sequitur facrosancta domini mensa,

qua

quæ perpetuum in festis diebus usum habet. Evocat Dei minister omnes publice, qui quidem ad epulum tam divinum convenienter se preparaverint. Certi prodeunt, suppliciter in genua subsidunt, soli, & in medio templo destituti, cum tempus est, palam in oculis, & auribus omnium, improbitatem morum pariter derestantur, & communī voce Dei misericordiam exposcunt. Minister selectissimis illos afflatur sacris scripturis, partim minas contra vitiorum labes vibrans, partim uberes divinæ clementiæ fontes referans, ut qui mensæ participes futuri sunt, sœpe tremant aniinis, & postea rursus, spe veniæ quasi recreati, reviviscant. Quorum autem vel contumelia periculosem habet exemplum, vel improbitas sceleris indignitatem, eos anathemate ferimus, ut pudor illos, & destitutio rursus ad officium revocare poslit. Hic exemplo tuo liceret antithesen instruere, nec mihi verba deescent, quibus si velim eandem perpolire queam. Deinde ex te sciscitarer utra factorum formula plus habeat contra malefacta stimulorum, & aculeorum? Ubi pax illa prophetæ sit in peccatis? ubi silentium? Et ex altera parte, quænam sit inquinatarum conscientiarum crux? quibus verbis gravissime vulnerentur? & quæ tandem illos maxime cruentet oratio? Sed nihil horum faciam, rem in medio posui, dijudicet, qui velit. Hoc ad extrellum apponam, plus in una, quam nostri frequentant sacrosancta domini mensa, gemituum, & suspiriorum cerni posse, quam in sexcentis vestrorum solennibus missis. Quapropter minime fuit opus, ut iterum ex propheta repeteres, *Neminem domini consiliis interfuisse, nec ejus sermones quenquam aut vidisse, aut audisse.* Nimirum tuus iste fastus est, ut ante suo loco declarabam, qui plane Dei confiliarius videri laborabas. Sed vestri sinceram sacrarum scripturarum sententiam, an nostri teneant, si queratur, cum nostris

verisimilius est veritatem facere, qui sacrif. in scripturis eam continenter perverti^{nt}gant Nam vestri diversis in opinionebus interpretum, tanquam in lubrico solo vacillantes, devium iter suscipiunt, & in magno versantur erroris periculo. Rursum Hieremiæ molestiam exhibes, nec venerandum prophetam respirare permittis. Eius hæc verba profers: *Si flentissent in consilio meo, & nota fecissent verba mea populo meo, avertissent eum prosector à via sua mala, & cogitationibus suis pessimis.* Bene est. Ordiamur ab ipso Hieremia, qui fuit egregius propheta, dici secus non potest. An ille Judæos universos à vitiis deterruit? Inspice totam vaticinationis seriem, & lamentationum considera sane lugubres querelas, Dei quidem populum, Dei vir facile conciliavit. Nam *oves mea vocem meam audiunt*, ut est in evangelio, reliqui prorsus obduraverunt. An non idem Paulus in Corinthiis, & Romanis expertus est? Petrus in Asiaticis ecclesiis? Dominus noster Jesus Christus in magnis sœpe catervis Judæorum, nominatim in Capernaitis? Quapropter dimitte Hierosolimam, & nugari desine. *Paulus plantat. Apollo rigat. Deus dat incrementum*, & testificante Paulo, stabit hoc semper inconcussum decretum. *Novit Deus qui sunt sui.* Nobis quidem summa diligentia collaborandum est. Sed quicquid futurum est boni, sursum est, & ad nos descendit à patre luminum. Verum adhuc instas, & urges nostrorum infinitam improbitatem, hoc eit, convitum urges tuum, & tuam nimium in hac epistola tibi familiarem, & propriam calumniam. Etenim maxima pars nostrorum integerrimis vivit institutis, & multas populorum cohortes ad verum Dei cultum adjungit, & ab iis moribus facinorosis, quos tu commemoras, tam longe abest, quam iste sermo tuus ab omni abest pudore, & modestia. Quod si vis aliquid agere videri, confer cum Evangelii nostri luce, vestrorum

rum temporum tenebras, & quid intersit animadverte. Postremo *distrabi nos in seatas* concludis, & *confilium à nostris iniri*, quemadmodum omnem Dei religionem diffpent. Imo summa consensio. Si dubitas, ad Apologiam a) ablego, quam ecclesia nostra tanquam communem, & certam nostrae religionis oblidem, palam in oculis orbis Christiani collocavit. Illam, si potes, reselle. Sed non potes, nec sane poterunt ulli ex tuis, utcunque quidam recens, quomodo potuit, oblatravit. Interitum religionis, nostri non machinantur, à quibus animarum immortalitas firmissimè creditur. Quod si quæ natio sit in orbe Christiano, quam addubitat puras, ad eam hanc tuam orationem transfer. Si ne sic quidem satisfacio, memineris nostros verum Dei cultum, & sinceram evangelii doctrinam, non solum linguis, & libris, sed exilio, nuditate, fame, sanguine etiam, ac spiritu fancivile, quod nunquam fecissent, si præsentis seculi terrores illos à constantiino tuendæ veritatis proposito dimovere potuissent. Longius te fateris evectum quam statueras, certe quidem multo longius, quam decuerat, præfertim in doctissimis, & solertissimis auribus regalis Majestatis, cuius acumen, & judicium reformidatles,

si

- a) Apologiam, intelligit, Ecclesiæ Anglicanæ, studio ac opera Johannis JUELLI, Episcopi Sarisburiensis A. 1561. confitam atque publica Ecclesiæ Anglicanæ autoritate editam, quam tantoperè suo quondam tempore deprehedicabat Petrus MARTYR Theologus doctissimus, ut ad Juellum ita scriberet: „ Ea verò non tantum mihi, cui omnia tua probantur & mirificè placent, omnibus modis ac numeris satisfecit, verum etiam Bullingero, ejusque filiis & generis, nec non Gualthero ac Wolphio, tam sapiens, mirabilis & eloquens vila est, ut ejus laudandæ nullum modum faciant, nec arbitrenur hoc tempore quicquam perfectius editum fuisse. Conf STRYPE Annal.

si quantum in illa nervorum esset, tecum ipse consideraviles. Sacras scripturas multum lexit, interpres optimos inter se comparat, doctissimorum theologorum undique sententias coligit, scientia linguarum per se ipsa excellit, ingenio est prompto, & acri, sapientiam ad hæc adhibet, quantum vix est in illo sexu credibile. Denique nostrorum ad conciones ventitat & sensus in his rebus habet partim legendi, partim audiendo rati exercitatos, ut non minus te docere possit, quam exte discere. Hanc tu religiosissinam ex omnibus, & eruditissimam principem laudibus corrumphi sperabas, aut verborum lenociniis circumveniri posse cogitas? Non est ita Hieronymus, non est, & nimium tua facilitate sunt abusi, quicunque te nostrorum accutatores, præfertim coram regali Majestate, subornaverunt. Sed ad conclusionem redeamus, in qua nihil, ut arbitrator, unquam concludetur. Rursus enim „doctrinæ „fructus reficias, illos inspici vis, religionem ab illis „æstimari postulas. Quos tandem fructus ecclesia vestra tantopere flagitat, ipsa minime omnium fructuosa? Verum non detrectabimus, geratur tuæ voluntati mos. Comparetur Anglia, quomodo nunc est, Evangelii vivens institutis, cum illa, quæ prius fuit, inquinatis hominum traditionibus deformatata, scribentur annales, aut excutiamus memoriae nostræ monumenta, regalis Majestas judex sedeat, temporibus collatis sententiam ferat. Hoc si non accipis, disce ex me, quæ sit Angliæ præsens conditio, fabulas ut infames inimicorum nostrorum posthac ab auribus repellas. Principem habemus regno præsidentem, omnibus ex partibus incomparabilem. Ejus aula nullorum expers est ornamentorum, quæ vel ad regalis majestatis honorem, vel ad reipublicæ salutem pertinent. Archiepiscopi, & episcopi per se concionandi munus obeunt, & ecclesiarum omnium curam prælentes suscipiunt.

No-

Nobilitas inter se valde concors , plebs omnibus modis obsequientissima , summa totius regni tranquillitas. Hæc alii fortassis aliter tibi renunciaverunt. Sed Cicero te tuus admonet , à multis multa dici , non necesse esse credi omnia . Narrant malevoli nostri non quod verum esse vellent , quoniam egregia felicitate nostri status dolent illis oculi. Quapropter bono animo es , & omnis ex animo migret molestia , quam nostra causa suscepisse videri vis. Ah , noli vir optime tantopere conturbari , ne te nimium afflites. Si Lusitania bene habet , Angliae protectio recte est. Sed mirum non est , si vehementer laboras , quoniam necessarii velti sumus. Evidem eam , quæcunque est , cum regno vestro necessitudinem libenter agnoscimus , & cœleste admodum optamus propriorem cognitionem. Sed heus tu? Si tui necessarii sumus , ut ego tibi affirmanti credo , cur falsis nos criminibus cooperiri pergis? Cur à nostris homines ab antiquissima , sanctissimaque religione dicis abductos , quæ Jesu Christi sanguine sancta fuerit , & eadem ad hec usque tempora permanserit , & ad aliam traductos execrabilem , & perhorrescendam ? Hæc tu ita esse credis , quemadmodum à te ponuntur? Protectio non credis. Nam in priscis , & optimis Ecclesiæ temporibus nec papatus fuit , nec plumbeæ peccatorum redemptiones , nec purgatorii nundinationes , nec adorations imaginum , nec vagæ divisorum visitationes , nec in missis immolaciones pro vivis & mortuis , & hujus consimilia. Hæc enim religionis dedecora , quibus temporibus , & per quos ad Ecclesiam obrepserint , ignorare non potes , sed dissimulas , tuorum auribus inserviens. Itaque , quantuncunque terrorum commemoratione divinæ majestatis , & extremi judicii , regalis majestatis auribus offuderis , nullam sermo tuus , licet ardenteris verbis inflamatus , veritatis autoritatem habere potest.

Ttt

Nec

Nec enim in animum malevolum intrare potest sapientia. Tua vero quam dira sit, & acerba malevolentia, non solum omnibus partibus reliquæ potest accusationis tua cognosci, sed in eo se nimium effert, cum oratione feditiosa tumultum indicis, ad sagas vocas, & plane classicum ad bellum civile canis. „ Retexi „ vis omnem à regali majestate, communi rei „ publicæ consensu receptam religionem, & sumi „ vestram, facilem ad id viam esse. Vestram enim esse „ majorem multitudinem, gloriam fore sempiternam: „ totum enim terrarum orbem applausurum.“ Hæc est tua, nescio stupidior, an improbior ad regalem Majestatem exhortatio. Quid igitur; sacrosanctam Evangelii doctrinam, in qua continentur, excepto sexennii turbulentissimo tempore, plus quam annos triginta permanendum est, in qua regalis Majestas suam traduxit omnem ætatem, in qua Deum invenit sibi tam propitium, in qua tranquillum regni quinquennium, & summa prosperitate florens habuit, in qua maximus omnium Ordinum consensus intervenit, in qua legum præclarissimarum decreta sunt consequuta, verum hunc, & sincerum divi numinis cultum, undiqueque tam diligenter à regali majestate septum, & vallatum, viri Lulitani vox perstringet? Epistola Hieronymi Oforii distractabit? Hoc tu sperare poteras? Hoc illi poterant expectare, qui tuam in his rebus operam emendicarunt? Insipienter, mihi crede, fiduciam hanc suscepisti, nec illi satis provide, quicunque tibi fuerunt authores, ut has partes tam duras ageres. Scribe, si libet, sexcentas Philippicarum myriades, concurent omnes inimici, & invidi, quorum tu digitis, ut videtur, numerum tenes, Deus regalem Majestatem ex adversorum fauibus eripiet, ut saepe ante hac eripuit, Deus illam in Evangelii veritate confirmabit, ut assidue confirmat, & propter amplificatam ex Evangelio Iesu Christi.

Christi gloriam, honorem illi sempiternum concedet. **T**heatrum autem hoc tuum, quod pompa verborum usque ad cœlos extruxisti, quantumcunque magnificentum, & resonans, tanti non conductet, ut agnitas à se, regnoque suo sacrarum scripturarum veritate, à republica sua, papisticorum triumphorum respectu rursum excludat. Itaque facis tu quidem more oratorio, quod epilogum in fine collocas valde fleabilem, & ex intimo tuæ facultatis artificio depromptum, in quo per interpositam omnium sacrorum obtestationem, iterum, atque iterum regalem Majestatem invocas, & adiuras, „ ut pestilentis novitatis authores exterminet, ad ve- „ stram se recipiat ecclesiam, in qua veluti chorum „ quendam omnium virtutum maxima sermonis ele- „ gantia collocas. Sed minirum omnis ille labore tuus ad nihilum recidit. Quam enim tu *novitatem erroris* appellas, eam regalis Majestas *veritatis antiquitatem* esse cognoscit, pro ea Deo Patri continuas suppliciter gratias agit, nec eam nisi cum vita deponere constituit, imo ne cum vita quidem, quoniam ex Evangelio se Jesu Christo rationem administrati regni reddituram intelligit. Te vero vel hospitem in evangelio putat, & advenam, si hæc eadem non noveris, aut si dissimulas, bona fide non uti, quæ viro philosopho convenientillima semper est habita. Quapropter o Hieronymus, mea quidem sententia rectissime facies, si religionis disceptationes theologis omittens, ad philosophorum, & oratorum te numerum aggrees, quorum tibi scientia magis est familiaris. Praecaram habes styli facultatem, & quemadmodum videris, natura multum vales. Accessit ars, quæ naturæ bonitatem excoluit. Hæc præsidia studiorum, si ad argumenta contuleris, quæ tibi nota sunt, & in quibus elaboraris, uberrimam ex illis laudem consequeris. Vidi tuum de

Nobilitate a) libellum, elegantem in primis. Utinam ad hujusmodi te monumenta reserves, quæ nullam habent publicam offensionem, sed communem omnibus utilitatem afferant. Quod si tuis quibusdam te venditare vis, & in nos iterum incurras, jam ante tibi denuncio, venias ut multo, quam nunc es, instructior. Quicquid enim humanitus mihi contigerit, plurimos in Anglia reperies non solum in ecclesiis, & academiis, sed etiam in regalis Majestatis aula, qui doctrinarum scientia, me quidem longe superiores, tecum omni ex parte sunt comparandi. Vale.

- a) Non vero *de Nobilitate solum, sed & , de Gloria libellum* contricipit Olorius perelegantem, ac tanti estimatum ut non defuerint, qui eundem Ciceroni surreptum arguerent.

Num. V.

Bernardi R O T H M A N N I
Epistolæ quædam
ex Mss.

De *Bernardo ROTHMANNO*, Ecclesiaste Monasteriensi, prīmo quidem purioris doctrinæ affecta & doctore, sed qui *deinceps* ad Anabaptistarum hæresin & turbulenta consilia se abduci passus est, jam Tomo II. Parte I. pag. 403 & sqq. quædam commemoravimus.

Cum igitur, hæ quoque ab ipso, dum puriora adhuc sacra sequebatur, scriptæ sint Epistolæ, eæque in *Historia belli Monasteriensis* ab H. KERSSEN BROKIO scripto consignata, atque necdum edita (v. Scrin. huj. T. II. P. II. p. 562. 570.) legantur & fol. 114. inde eas excerpere atque huic fasciculo inferere decrevi.

A.

A.

ad *Gerb.* REININGUM a)
1531.

Honorabili atque probo viro, *Gerbardo Reiningo*
Monasterii in foro commoranti, amico suo at-
que fautori eximio, illo vero absente, pru-
denti nec non conspicuo *Johanni Lan-*
germanno, Senatorii ordinis Viro. S.

Gratiam Christi ac debitam officii mei declarationem in primis tibi offerro amice dilectissime. Quod te absente Monasterio discesserim, semper animum meum male torsit. Ideoque nunc data tabellarii occasione, non possum mihi temperare, quin ad te literas meas transmittam, ut intelligas ubi sim & quid valeam, quare scias me nunc Spira Dei gratia prospera valetudine frui, sed, literis his exaratis subito Argentoratum hinc abire decrevi, quod merito omnium christianarum urbium ac ecclesiarum coronam esse & palmam obtinere deprehendo. Illic me ad dies quatuordecim, omnia inquirendi studio, continebo. Verum metuo, ne propter presentem in his locis annonæ caritatem viatico destitutus, institutam profectionem abrumpere cogar. Quare, cum propter nostram familiaritatem, tum salutem, quæ, ut spero, non solum nobis, verum etiam per gratiam Dei multis, ex hac mea peregrinatione continget, oro, ut meos sautores & amicos mea causa convenias, ut viginti florenos aurcos (goudgulden) in
Ttt 3 præ-

a) Est hæc Spiræ Nemetum conscripta Epistola, cum in itinere verlaretur, d^e quo tribus verbis egimus in Histor. Reform. Belgica §. XXXII. pag. 93.

præsidium meum conferant, Principio *Bernardum à Bechem* oppidi Warendorpensis civem, ad quem quoque scribo. Nihil enim dubito. quin is tibi quinque florenos promte & statim tradicurus sit. Item *Havickborstum* in foro pilario habitantem, *Johannem Langermanum*, fautorum præcipuum. *Casparum Schröderken* & reliquos omnes, quos mihi favere cognoveris, ut me cum primum possint juvent, Ac per fidelem nuncium pecuniam illam à bonis viris collatam, huc *Spiram* ad Pandochium viridibus insignitum frondibus transmitten, cuius hospes, cum Evangelio maxime sit addictus, sicut & alii plerique *Wormatienses*, *Spirenses*, reliquorumque oppidorum *superioris Germaniae* cives, fidelem transmittendam pecunia custodiam, donec ego eandem exegero, recipiet. Huic nuncio profectionis meæ propolitum patescere nolui, idem & ut scias rogo, persuasi autem illi, me in Judiciis Cameræ Imperialis causam litemque urgere, te hac in re mihi plane non defuturum plane confido, & quo citius eo melius, quantum autem quisque fautorum contuerit, diligenter annotato, nam si Deus me superstitem conservaverit, bona fide reddam omnia. De aliis rebus nunc temporis scribere non possum, sed fratres fororesque omnes in Domino mea causa quam officiosissime salutabis. His te Domino Deo, cominendo. Datae Spiræ in seriis præcedaneis Adscensionis Dominicæ Anno 1531.

B. ROTMANNUS.

Hæc intra unius mensis spatium, quam hæ literæ sunt scriptæ, fieri, necessitas exigit, alioqui serius & frustra pecunia huc adseretur; Non enim diutius me in superiori Germania continebo, sed redditum ad vos maturabo. Deus vobiscum.

Has literas tuis adjunctas. ad quos scriptæ sunt, perferri curabis, ac ut primo quoque die rescribas vehementer à te contendeo.

B.

B.

Ad FREDERICUM, Episcopum
Monasterienscm.

Optimo Clarissimoque Principi ac Domino D^{mo}
FREDERICO *, Electo ac confirmato Eccle-
 siæ Monasteriensis Domino, ac Principi
 suo Clementissimo.

Gratiam ac Pacem a Deo per Christum gemens, &
 supplex ad genua tua provolvor, Præfui Amplissime,
 idemque Clarissime Princeps, non externa corporis adornatione, quam T. D secundum Deum debeo,
 sed quomodo possum, nimirum affectus & vota mea
 his literis oculis T. Celsitudinis humiliter exponens;
 Ne avertas obsecro, Clementissime Princeps, oculos
 Tuos, sed respice in lacrimas (quas utinam liceat hic
 tam verè appingere, quam nimio moerore, oculis meis
 ubertim manant) deditiri Clientuli Tui, quid enim
 Clientuli non dicam? quum te toties & Judicem &
 Patronum tulerim & appellaverim, adhuc mandato D.
 T. videlicet, ne prædicem publice Christum, anima-
 rum mihi commissarum salutem ne curem, nominis
 divini gloriam ne illustrem, pietatem ne promoveam,
 & impietatem ne convellam (hæc enim omnia deserto
 docendi munere promoveri per me consueto studio
 non possum) non sine gravi conscientiæ afflictione ob-
 tempero. Nolo hic exaggerare animi mei pressuram,
 quem hinc divini iudicii terror, ut qui non excusso
 omni metu confiteri Christum suum videri possum,
 inde piorum querelæ & lachrymæ, impiorum vero
 acu-

* Is erat Fridericus de Wida Ep. Monaster. qui tamen
 haud ita multò post ab Episcopatu decessit, atque pri-
 minus Erico, deinceps autem Francisco Waldeccensi lo-
 cum fecit.

aculeata convitia, & deserti muneric contumeliosæ ex probrationes, acriter vellicant, vexant, & proscindunt; Tantum hoc dicam, Clementissime Princeps, utinam videoas, quæ sint hic paſſim piorum gemitus ac lachrymæ, ſortem non tam meam, quam propriam, ac Christi contumeliam deplorantium. Quippe quod mendax impiorum accusatio tantum apud Dominacionem Tuam valuerit, ut me officio Evangelii exturberet, illos auditu Evangelii privet, adeoque Evangelion Christi malorum cavillationi permittat, qui dum doctrinam meam, quæ Evangelio non tam fuit ſemper conſentanea, quam ipſilimum Evangelion, lacerant, ac falsitatis inſimulant, Christum ipsum contumelia afficiunt. Hoc, optime Princeps, dum conſiderant Pii, cogita quæſo, quæ ſuſpiria, quoſ denique ſingultus illis exprimat, iures non fuſſe majorem calamitatis deplorationem Israëlitis in Aegypto oppreſſis, quam quæ deplorant hic pii, me per adverſariorum calumniam gravari injuria, & illos verbi Dei auditu, quantum ad me attinet, orbari. Non, quod me ſolum Prophetam, in hac terra putem, hæc dico, fed quod me omnibus, qui me unquam audiverunt, conſtet, pari fide, studio ac ſedulitate in Evangelico negotio me fuſſe verſatum. Quare nunc veheſtius dolent, quem nunquam & nusquam fontem deprehenderunt, quam laudem nunquam auferre poterit malorum livor, nunc veluti Divinorum Eloquiorum cauponatorem cum ignominia Evangelii exturbari, idque, nulla dicta cauſa, nulloque imputato criminе, quamobrem, quum citra conſcientiæ meæ afflictionem, piorum dolorem, & Evangelii Christi ignominiam fieri non poſſit, ut taceam & prædicandi munus omittam diutius. Rogo atque obſecro Te per ſalutem tuam, Pientissime Princeps, Indulge liberam Christi, inter Christianos, prædicationem mihi, miſererem gemituum piorum, & ne permitte, ut impii pro-

profanent impune Sanctuarium Dei, quos excogitatis calumniis tale adversus me mandatum extorsile nihil ambigo. Mandatum D. T. ad tempus prohibebat, nimurum donec cognoscatur aliud quicquam exactius & statuatur. Ecce, huinanissime Princeps, hebdomadæ plus minus tres sunt, quod in angustis vixit, piorum lachrymas & ejulatus, impiorum exprobationes audio, respice tandem & miserere supplicis Tui, qui ut Clementiam Tuam necessitate coactus subinde implorat, ita nullam cognitionem, nullum Judicium detrectat. Laxa iraque Mandati Tui rigorem æquissime Princeps & Judicium exspectantem, cognitionem denique appetentem, jube benefacere, hoc est, docere verbum Dei, commissas animas curare, afflictas piorum conscientias consolari. Quod meum officium si frigidius curaro, dignus profecto animadversione duriore essem, nunc studiose fatigantem & hoc iplum sedulo conantem juvabis potius, quam remoraberis, Optime Princeps, quod ut justum & pius est, ita haud gravatim T. D. facturam confido. Porro quidem, si tenebriones illi accusatores mei, non permittent, sed graviora crimina intentabunt, quam ut indulgendum hoc mihi putas. Da quæso hoc mihi, quod negatum adhuc nemini puto, ut si quis accuset, dicere causam meam mihi liceat. Vetus hoc est, & intime institutum omnium gentium consuetudini ac naturæ, indicta causa & inauditum neminem condemnare, omnibus Judicium datur, de omnibus sententia fertur. Certe, profecto tantum abest, ut causæ meæ diffidam, ut si dicenda causa sit, vicero, hoc equidem animose dico, quod nullum supplicium detrectabo, si ullius criminis, qualia mihi fortasse apud T. D. multa impinguntur, vere convictus fuerit. Si vi ac violentia vero decertandum, in Tuam D. ut plurimum situm est, qualis futurus sim. Nam si Tua D. defendet, salva res est, si desererit, periculum

Vvv

qui-

quidem inerit, ego tamen conscientia bona fretus non desperabo. Equidein in Domino speravi & eripet me, ne quando rapiant inimici mei ut leo animam meam, dum non est qui redimat neque salvum faciat. Scio enim circumdederunt me canes multi, & consilium malignantium obfedit me, sed avertet Deus mala, ab inimicis meis mihi illata, & in veritate sua disperdet eos. Neque dubium, quin Christus, qui omnia intuetur, vindices ad hanc calamitatem meam oculos diriger, qui ob liberam & puram nominis sui confessionem ita calumniis & ementitis criminibus obruor, ut æquissimi ac Pientissimi Principis animus minus mihi popitius reddatur. Sed quid mirum, quod in gratiam me bonorum ponere debuit, hoc in malorum offenditionem conjectisse. Tu itaque, Optime & Justissime Princeps, si illorum calumniis quicunque tandem illi sunt, qui mihi odiose adeo apud T. D. delationes factitant, & pertinaci improbitate convictus aures dedisti, & ideo ab officio meo prohibuisti, adsentiri illis amplius non debes, quin prius reus intentati mihi criminis fuero te Judice convictus, quod te fakturum adeo non dubito, ut de me sollicitus amplius esse desinam, totumque me Tuæ Celsitudinis arbitrio trado, ut Tu hic quod justum & pium est statuas, qui ea es genuina indole Princeps, ut non minus Justitiae quam pietatis ex animosis observans, quare ut hic me tueare & quod oroclementer indulgeas, ipsa abs te causa impetrabit, si non orem ego etiam. Ad hæc T. D. clemens responsum, quam possum humillime expostulo, ut inter tot angustias constitutum, quo me vertere debeam, intellegam. Christus salvator per suam gratiam T. D. quam diuissime conservet, & ad imperatum nobis per se regnum clementer perducat, cui gloria cum Patre & Spiritu Sancto Amen. Darum in campus Mauritanis

Mo-

Monasterii e museo nostro Anno 1531. prima No-
vembris. T. D

Deditissimus clientulus
BERNARDUS ROTMANNUS
Ecclæ Christi apud D. Mau-
ritium monast. minister.

C.

Ad EUND E M. a)

Quam heri mihi conditionem , eximii magnificique Viri iidemque R^{mi} & Clari^{mi} Dⁿⁱ, ac Principis nostri Consultores prudentissimi , jussu Principis proposuistis. Nimirum, ut hic ad tempus demigrem, videlicet vel usque ad peractionem Comitiorum, aut ad futurum Concilium, diligentia qua potui, inecum trutinavi, & quo sic factò opus, quantum industria mea videre & perspicere mihi licuit, reputavi, oro, ut, quæ est humanitas vestra, benevolenter responsionem audire meam dignemini, quam equidem brevibus exponere, studebo.

Equidem volo & merito debedo non tantum Clementissimi Principis Nostri precibus sed & iulis ipsius libenter obtemperare, in omnibus, etiamsi citra corporale dispendium fieri nequeat ; scriptum est enim, Obedientum est Præpositis etiam discolis: Itaque tametsi hæc mea discessio sine ingenti corporis & rei familiaris detrimento fieri non potest, nam ea est tenuitas mea, ut

Vvv 2 exul

- a) Ad superiores literas , Princeps per Consiliarios suos renunciari curaverat, ut ad tempus relicta sua fede patria migraret, & ad Comitiorum aut ad Concilii futuri decisionem redditum differret ; Ipse igitur impetrata à Consiliariis respondendi deliberatione, sequenti die hanc illis misit Epistolam, ad consiliarios Principis magis quam ad ipsum directam. D. G.

exul commode, vel ad brevissimum temporis spatiū sustinere me non possim. Præterea hoc quantulum etiam est, unde nunc tenuem vitam traho, si absque consensu Capituli mei perrexero, adimere omnino conabuntur, atque ita & patria & substantia simul orbabor. Ad hæc, quæ est malitia quorundam, sortasse gravius periculum non temere formidaram, Atqui vero, si ita volet omnino Princeps, his non attentis, nihilque moratus, corporalia hæc dispendia, libenter omnino cederem & Principis voluntati obtemperarem. Sed quoniā quidem sine perpetua conscientiæ meæ fugillationis nota, offensione multorum & divinæ iræ incurсione fieri nequeat, haud quaquam spero, Clementissimum Principem Nostrum, ubi rem ipsam pressius considerarit, tam præsenti corporis & animæ me periculo gravaturum; Etenim, multi veritatis doctrinam per Christi gratiam à me acceperunt, quodsi hoc modo discelero, relicto verbo, quod docui, profecto infidelem me verbi ministrum, & perfidum tergiversatorem merito habeant & accusent, multi quoque qui needum in doctrina veritatis firmiter radices egerunt, si ego insalutato hospite (quod dicitur) quasi sceleratus aliquid designarim, abiero, scandalizarentur, utique impii calumniatores, qui alias doctrinam meam, tenebricolis. cavillationibus fugillare, traducere & blasphemare non cescant, tum demum prorsus eam conspuerent & conculcarent, & me ut nebulonem & desultorem turpissimum infamarent. Præterea doctrinam meam compendio a) contractam, dilectis in Christo fratribus, meis cooperariis spiritualibus obtuli, judicii eorum calculos ex postulans, quod si sententiam eorum hic abitu anteverterim, facile colligitur, quid de me, meaque doctrina, quam etiam vitæ periculo tueri debedo, sensuri, pronun-

a) Ea est, quam huic *Scrinio nostro* Tom. II. P. I. No. 11. pag. 404. inferuimus.

nunciaturique fuerint. Hæc omnia citra controversiam, & his fortalles duriora, si veluti fuga mihi consuluero, ad perpetuam animæ meæ perditionem proper scandolum multorum mihi impingerentur. Scriptum est autem, si quis offendit unum ex pulsis iis, qui credunt in me, melius esset illi, si mola asinaria suspendatur a collo ejus, & mittatur in profundum maris.

Proinde, si violenter omnino exturbabor, si ob calumnias impiorum, qui coram accusare detrectant, exulare cogor (ego enim nullius mihi conscientius sum) hanc equidem exemplo Christi agonothetæ mei & suorum initium, superandam mihi fortunam ferendo esse duxi, tunc enim quicquid hic fuerit periculi & scandali, non in me, qui cogor excutere pulverem e pedibus meis in testimonium illis, sed in illos, qui hujus fugæ fuerint auctores, redundabit, absit autem, imo religio mihi sit, ejusmodi quicquam de Principe Nostro, ut ingenua mansuetudine, ita & germano Christianæ pietatis candore prædicto, suspicari. Quem tantum abeat, ut hac etiam mea constantia offensurum me quicquam purem, ut potius Dominationi suæ vehementer gratum futurum, plane confidam, quod temere deferere traditum mihi à Deo munus formidem, sicut turpe enim est militi, stationem quam a Duce datam occupat deserre, ita si a Christo Duce coimmissam mihi provinciam temere reliquero, non minus pericolosum quam inhonestum mihi fuerit. Atqui vero, si id omnino decreatum est Principi, ut docere & praesesse commissæ mihi gregi nolit admittere, ipso mandatore rogabo Christum, inibi ut ne fraudi esse finat, & libenter obtemperabo, quantum per Dei timorem & conscientiam licebit, ubi autem hoc non licebit, (ut ingenuæ quod sentio fateri liceat) tolerabilius mihi est incidere in manus hominum quam in Judicium Dei, quod est terrible in consiliis hominum. Cæterum, quod metuitur mea causa tumultum

tum & seditionem exorturam, quemadmodum haec-
nus hic vanus metus fuit, & fortasse ab impiis, quibus
nunquam pax est, simulatur, ita si quid hujus vel ob-
scurum vel probabile argumentum propter me appar-
uerit, cuius censuræ & mulctæ, quam æquissimus
Princeps noster infligere mihi volet, libenter cesero:
Perpetuo equidem hoc summo studio curavi, ut Rei-
publicæ tranquillitas salva esset, quod haud difficulter
multis documentis testari possem, atque hoc mihi stu-
dium perpetuum futurum spero. Proinde cum mea
præsentia nullo bono sit futura molesta, absentia vero
in multis ostendiculo, rogarem equidem quam possum ob-
nixissime, ut Reverendissimus in Christo ac Clarissi-
mus Princeps noster, si nihil amplius, saltem secure
manendi in patria veniam, in qua nihil unquam desig-
navi præter decorum, & cuius rationem reddere non
sim paratus, indulgere dignetur, quod ut Dominatio-
nem suam, haud gravatim facturam spero, ita cle-
mens responsum ardentissimis votis expectabo.

BERNHARDUS ROTHMANNUS.

D.

Ad E U N D E M. a)

Gratiam ac Pacem per Christum. Quanquam Re-
verenda tua Pietas, Præsul Amplissime, duram se-
nunc mihi & parum propitiari exhibere videatur,
haud quaquam tamen indurata & omnis erga me
mi-

a) Superiori responso nondum mitigatus Episcopus, per
Theodoricum de Mervelt, Satrapam Wobekanum, Roth-
manno salvum conductum renunciat, & vivendi securi-
tatem in urbe adimit. Ille vero clam se illuc continebat
ac A. 1353. d. 16 Januarii has iterum literas supplices
ad Principem mittit.

miserationis tuae viscera obriguisse persuaderi possum, ut defensioni innocentiae meae locum apud R. D. T. amplius invenire nequeam; Fateor, est etiam sua mendaciis & calumniis Pitho persuasionis Dea, quæ prudentibus & bonis suo suco nonnunquam imponat, nec raro fieri videmus, ut plus liceat mendacio quam veritati, calumniae quam innocentiae; Veruntamen iniqui & parum humani animi est, calumniosas accusantium imo traducentium delationes accipere, innocentis vero defensionem abnuere. Hoc autem de T. D. humanitate vel suspicari nefas duco, propterea non puto T. D. ita tenebrionum meorum odiosis calumniis in indignationem mei pertractam, ut non responcionem deditionemque meam, clementer sit admisura. Ea quippe semper genuinæ pietatis & æquitatis Tuæ apud me existimatio fuit & est, ut si quis coram T. D. innocentiae suæ satisfactionem offerat, facile pietatis & æquitatis Tuæ gratiam, adversus quantumvis criminosas delationes impetraret. Porro autem, si (quod tamen non spero) T. D. adversariorum meorum ementitis calumnias persuasa omnino implacabilem aliquam indignationem adversus me tenaci animo conceperet, tamen, non dubito, veritatis & justitiae causam nihilominus suscipes libenter & proteges libenter & strenue, neque enim sustinebit sanctissima Pietas Tua, & ingenua veri Heroici animi æquitas, ut unius privati hominis offensa, veritate in justitiamque cum multorum officio periclitari patiaris, quæ si te Protectore salva erunt, leve erit, etiamsi acerbissimum fuerit, mihi hac in causa quicquid eveniet. Proinde, Ornatusime Princeps, paucis abhinc retroactis diebus, Satrapa D. T. in Wolbecke honestus *Theodoricus de Mervelde*, venit in civitatem Tuam, Monasterium, atque ex ædibus meis è suburbano Mauriti, rure ad se invitavit, parebam, ut debui, lubebam, veni, convenit me ille, & ecce, o dolor! inopinante

&c

& nihil minus exspectanti , utpote nullius mihi mali
 conscio D. T. salvum conductum renunciavit Ad
 hanc vocem humanissime Princeps obstupui fateor, fler-
 teruntque coiae , vox faucibus haesit (liceat enim mihi
 hunc stuporem Virgiliano carmine exprimere) quid
 enim non tam inopinato nuncio obstupescerem. Nam
 cum me semper Juri, Judicio, & cognitioni imprimis
 Principatus Tui , quem competentem meum Judicem
 libenter agnosco , obtulerim, deinde & omnibus, qui-
 bus debere me puto. Nihil minus sperare potui, quam
 me justitiae censuram & postulantem, injudicatum, in-
 convictum, publico praesidio destituendum. Doleo
 equidem hanc meam sortem vehementissime , dolent
 mecum ac lugent fere pii omnes. Nam non sine ani-
 marum multarum laetione & Evangelii ignominia fieri
 videmus. Quare Te per salutem Tuam oro atque ob-
 testor, humanissime Princeps , permitte , ut animarum
 saluti & Evangelii gloriae consulatur , priusquam ego
 patria, in qua nihil unquam scelerati commisi , cuius
 non rationem reddere sum paratus, exulare cogor. Si
 quidem Evangelii gloria & animarum salus Te Pro-
 tectore salva erunt. Leve erit, etiamsi fuerit durissimum,
 quicquid eveniet mihi, hoc autem si Principatus Tuus
 accusatores meos palam accusare coram T. D. jube-
 bit, ut sit defendendi mihi locus, si tum reus convictus
 fuero , mihi impingetur confusio & poena , Evangelio
 autem sua gloria & animabus salus alleretur, quæ par-
 tim immerito profligari me cum doctrina mea puta-
 bunt, partiū Evangelion offensi profligationis meæ
 scandalo contemnent , si injudicatus proscribar. Hoc
 si latro, si parricida petat, nimirum , causam ut liceat
 sibi dicere suam, priusquam damnationis sententiam
 audire cogatur , fortasse nulla tam Barbara gens fuerit,
 quæ negandum putet, Judicium enim omnibus datur.
 Ego autem cuin innocens sim, aut certe nondum nocens
 con-

convictus, hoc D. T. & mihi clementer daturam spero, præsertim cum nec amplius nec longius asylum postulem, quam ut innocentia mea satisfactionem reddam, aut convictæ culpe censuram subeam. Quam obrem, ecce clementissime Princeps, fretus benigna erga afflictos christiani animi Tui mansuetudine, pro volutus ad pedes Clementia Tua, me iterum sicut & sepe antehac, Judicio, cognitioni & arbitrio Justitiae Tua totum ofero, omnium accusationibus libenter staturus, idem, ne quis ullo modo tergiversatorem me & cognitionis causæ meæ detrectatorem jure accusare possit, feci, coram venerabili Capitulo & simiter coram Senatu Monasteriensium. Ita autem me ofero, ut non tantum sim paratus doctrinæ meæ rationem reddere, sed etiam vitæ, morum & omnium actionum mearum censuram subire. Nam tametsi coram Deo peccatorem me fateor, mundano tamen gladio me nihil debere scio. Refragentur, insimulentur, traducant calumniosi delatores me, quantum velint, aliam culpam vere non impingent, quam (quæ illis maxima fortasse videtur) Christi Nomen, quod liberius prædicavi. Utinam verò cognolente te causam hanc dicere liceat, præsertim cum præter te aliun judicem nec ferre nec habere debeam, si quis tum ullius flagitiæ poenalis reum convinceret, profecto supplicium nullum detrectarem, non precor enim in hac causa quicquam misericordiæ dari, severissime judicari postulo, quid faciam ultra?

Si hanc ditionem meam non volet recipere humana–
nitas Tua, si ita per calumnias malorum obturatae
sunt aures pietatis Tua, preces Innocentis audire ut
nequeas, Denique, si deserto officio meo tantum ac-
culatus, charissimam patriam relinquam, quandoqui-
dem propter Christi nomen hæc cuncta mihi evenire
scio, Christo quoque hanc causam trado, ille ut omnia

intuetur, ita & ad hanc Calamitatem meam vindices
olim oculos diriget; Sed tam est constans & firma pi-
etatis Tuæ & æquitatis apud me persuasio, ut tametsi
Clementia Tua austeritatis faciem præ se ferre videa-
tur, tamen veluti de benignissimo Patre optima de te
sperare atque promittere mihi non desino. Idcirco
optime Princeps, respice quæso causæ hujus necessi-
tatem, respice dignitatem Tuam, & laudatissimam
non meam tantum, sed omnium de te existimationem,
& indulge in hac patria mea, publico tuo præsidio,
tantisper vivere tuto, donec per accusatores meos
criminis alcujs reus convictus fuerō, aut certe, quo-
ad usque doctrinæ meæ confessio, quam propediem
publico omnium Judicio, ut qualis sit, cognoscatur,
producatur, examinetur, probetur, aut meo pericu-
lo condemnetur. Quod cuin æquitatis ratio postu-
lat, D. T. clementer facturam dubitare non debeo.
Sed ita me commendo, ita confido, ita spero in
Tuam Amplissimam Dominationem, quam Dominus
Jesus nobis servet & magnificet ad gloriam Euangeliū
sui sempiternam. Amen. Responsum D. T. clemens
suppliciter precor. Datum anno 1532. in pervigilio
Antonii T. D.

Deditissimus
BERNARDUS ROTHMANNUS.
Ecclesiastes D. Mauritii.

E.

ERICI, Episcopi Monasteriensis ^{a)}
ad S. P. Q. Monaster.

1532.

Cum divina Providentia dispensante, concordibus
suffragiis, Praeful dicœcisis Monasteriensis designa-
ti

^{a)} Scilicet, cum Fridericus, Episcopi Coloniensis frater
ger-

ti essemus, fama & auditione minime vana accepi-
mus, quendam *Bernardum Rotmannum*, Sacerdotem
apud S. Mauritium, extra civitatem Monasterensem,
publico concionatoris officio functum, phalerato ser-
mone ea docuisse, quæ & religionem avitam in con-
temptionem adducere & populum in errorem pertra-
here visa sunt; ideoque *Fridericum*, antecessorem no-
strum justissimis de causis eidem concionandi munere
interdixisse, & cum edicto minus paruisse, securita-
tem ibidem commorandi ipsi renunciasse atque ade-
misse.

Hinc in contemptum & ludibrium prædicti Princi-
pis, eundem intra moenia urbis concessisse, & præsi-
dio quorundam suæ factionis, in injuriam Imperiorii
Edicti Augustæ Vindelicorum promulgati, & neglectum
legitimi sui magistratus se in Parœciale templum Di-
vo Lamberto consecratum ingessisse, insueta docuisse,
novas cærenorias & cantiones veteribus abrogatis
invexisse: His magnam civitatis partem ita concitatasse,
& conturbasse, ut ruptis seu discussis omnibus huma-
nitatis, pietatis, obedientiæ & concordiæ legibus, ple-
riique impiam novationem adversus Christianam con-
cordiam, ab exordio Christiani nominis hucusque fe-
liciter propagatam, & aduersus Recessus ac Decreta
Imperii sectentur. Unde horrenda primum sedatio,
inde tandem omnis boni eversio metuenda sit;

Dici profecto non potest, quantum animi mærore ista
acceperimus. Quantum enim ad nos attinet, nihil optabi-
lius nobis accidere posset, quam ut mutua concordia

X x x 2

chri-

germanus, vel quod in iis locis parum uteretur firma
valetudine, vel quod aliquid esset odoratus, sponte E-
piscopatu deceillerat, & privata vita contentus in pa-
triam remeaverat, in ejus locum electus erat *Erius*,
cui brevi post *Franciscus* succedebat Comes Waldeccen-
sus, de quo alibi.

christiana , charitas & pax vera, Deo auspice, vobis reddantur. Itaque ex animo a vobis efflagitamus, familiariterque vos admonemus, ut avitam religionem antiquas cærenonias à majoribus nostris quasi per manus traditas & hucusque cum vera pietate productas retineatis, concionatorem seditionum profligetis, plebem tumultuantem reprimatis & ab omni novatione noxia, donec certus in causa religionis ordo componatur, coérceatis, gravissime enim ureret animum nostrum vobis plane addictum, si Cæsaream indignationem veltra rebellione in vos provocaretis atque in malam gratiam & imperii pœnâm incideretis. Illud quoque vobis sedulo expendendum proponimus, si hic noster tam pius conatus & plus quam paternus animus tanquam familiaris admonitio apud vos, quod minime speramus, locum non sit habitura, scitote me hoc executurum necessario, quod mea functio & Imperii Decretum exiget, ut Christiana charitas & Reipublicæ tranquillitas inter vos conservetur, quæ omnia vobis penitus excogitanda relinquimus, quid autem horum facturi sitis, responsum à vobis certum expectamus.

F.

B. ROTHMANNI a) Ep. ad
Ericum, Episc. Monaster.

1532.

Gratiam à Deo Patre per Jesum Christum, filium ejus unicum, & promptum innocentiae meæ obse-

- a) Evidem Senatus Monasteriensis ad superiores Episcopi literas nihil aliud respondere, quam quod populo suo hanc causam commendaturus esset; Populus vero, eas communicare Rothmanno, qui haec d. 19 Aprilis Responsionem ad Epilcopum noviter constitutum dare non neglexit.

sequium præmitto Reverendissime & Illustrissime Princeps;

Quanquam ex literis tuis ad Senatum omnesque civitatis Monasteriensis ordines missis ad me potissimum pertinentibus, facile intelligere potuerim, quam indignis modis apud te seditionis ac rebellionis, imo impunitatis ab obtrectatoribus meis falso delatus sim, eam tamen fiduciam & spem firmam concepi, te proxime post Deum pro eximia tua generis nobilitate atque singularis æquitatis amore contra falsas malevolorum calumnias meam purgationem non solum patienter admissurum, verum etiam, ubi de innocentia mea tibi constititerit, me adversus omnes calumnias atque sycophantarum injurias, ut Christianum decet Principem, defensurum. Quod vero tu in Præsulem hujus Dicæcæsis divinitus sis designatus, merito tibi & mihi gratulor, gratiasque Deo ago, qui non tam Principes Reipublicæ præficit, quam corda eorum gubernat, nec ille sat scio ferer, ut in gratiam obtrectatorum, qui forte non minus sunt Omnipotentis quam mei hostes, cor tuum facta purgatione in eadem suspicione perseveret. Non enim meam, sed Dei Verbiique illius causam ago, unde summa invidiam, gravissimas contumelias mihi & atrocissimas calumnias cumulo;

Quod autem scribis, te auditione minime vana accepisse, me apud S Mauritium extra muros civitatis Monasteriensis publico concessionatoris officio functum, phalerato sermone & orationis quoddam fuso ea docuisse, que & religionem avitam in contemtionem adducere & populum in errorem protrahere visa sunt, Itaque Fredericum antecessorem tuum justissimis de causis mihi concessionandi munere interdixisse, & cum Edicto minus parvilem, securitatem ibidem commorandi mihi admissem. Illustrissime Princeps, supplex & propter Deum rogo, ut ad hæc antilogiam meam clementer admittas,

unde facile patescat, quanu miseris modis mecum agatur & præter meritum nominis mei qualiscunque existimatio laceretur.

Verum quidem est, quod dispositione divina, ut spero, vocatus & humana solitaque ordinatione apud S. Mauritium in Ecclesiasten live Sacellatum electus atque designatus, nec non Ecclesiastico beneficio, cui concionandi munus annexum fuit, donatus sum, quod quidem munus mihi commissum, Dei præsidio, ea fide administravi, ut coram Deo universo que mundo ejus rationem reddere semper paratus fuerim, neque adhuc judicia omnium bonorum subterfugio, &, si male in eo versatus fui, poenam transgressione dignam non deprecatus sum. Super hæc omnia tamen, apud jam dictum Principem accusatus cladem nominis mei perperitus sum, Et quamvis neque crimen neque delatorem unquam cognoscere potuerim, ut justa criminis purgatio mihi patuisse, ad quam me semper obtuli, tamen bonus ille Princeps persuasione obtrectatorum eo inductus est, ut mihi incusato, ne dum crimine aliquo damnato, concionandi munere interdixerit. Non autem illius mandatum contumaciter, ut tibi persuaserunt, respui, neque prorsus excussum, sed, quamvis me insontem scirem, & calumniatoris illius, qui talia de me confinxit, conspectum intueri cuperem, Principis tamen mandato tam diu parui, donec, quantum fieri licuit, scriptis meis, cum copia conveniendi, non daretur, me purgarem ac contra vaniloquum istum fusurronem omne juris & æquitatis præsidium invocarem. Inde vero, cum neque juris neque æquitatis ratio ulla haberetur, neque accusator neque crimen in lucem prodiret, innocentia mea fretus & mandato divino obtemperans, quod primas apud me partes sibi vendicare debet, si veri concionatoris officio fungi velim, cœptam muneris mei vocationem

con-

continuando prosecutus sum, Proinde, Reverendissime Princeps, non potest judicari contumax vel rebellis, sicut mihi contingit, qui non solum juri paret, verum etiam in præsidium sui, ut ego semper feci & nunc facio, invocat; Qua igitur ratione, nempe falsis invidorum delationibus, Princeps adductus, securitatem publicam per denunciationem mihi misero ademerit, Domino Deo committam, atque Tibi exætius pensandum relinquo, ne si omnia hic. quæ mihi præter meritum contigerunt, ad unum enumerarem, prolixitate mea tedium ac fastidium audiendi tibi ingeram. Præterea Illustrissime Princeps, quod per falsas columnias apud te delatus sum, me in contemptum & ludibrium prædicti Principis intra mœnia urbis Monasteriensis concessisse, à vero prorsus alienum est. Nam minister ejusdem Principis me in urbem ad se vocavit, ibique securitatem publicam, defensionis jus, tutumque comatum nomine Principis mihi ademit. Necessitas itaque me adegit, ut in tutelam innocentia meæ Cæsareæ libertati ac urbis defensioni, in qua fui, me subjicerem. Adhæc scribis, me præsidio quorundam meæ factionis „ fretum citra legitimū Magistratus permisum intemplum „ D. Lamberti ingessisse, ibidemque insueta docuisse „ novas cæremonias & cantiones veteribus abrogatis in „ vexisse. Utinam Ornatisissime Princeps, mea tibi innocentia perspecta esset, sine dubio delatores istos falsæ accusationis & virulentæ linguae puderet, cum etiam tempore Friderici ad concionandum requisitus atque rogatus essem, non solum legitimū meum Magistratus adii, verum etiam gravissimis rationibus commonistravi, me divinæ dispositioni atque concionandi vocationi, si permittrat, deesse non debere, Petivi quoque, cum passim ad concionandum urgerer, ut Magistratus suæ voluntatis indicium mihi faceret, me enim se invito nihil acturum, unde facile liquet, quod nullo factiosorum,

rum, sed folius omnipotentis fideli præsidio adjutus, vocationi meæ satisfacere voluerim. Cum itaque ad concionandum vocarer, Magistratus permisso illic quo populus verbi divini avidus convenerat, sine alterius injuria atque incommodo suggestum ascendi & officii mei memor verba vitae docui, quod nulli Christianorum merito denegari debet, quo enim jure alius alium docere, maxime in loco ad docendum destinato prohibetur? Postquam igitur vocatus sum & nihil aliud quam bonum publicum tranquillitatemque civilem, teste veritate, quasi si, necesse non esse putavi, bene agendi facultatem à quoquam efflagitare, hoc enim laudabili consuetudini & Christianæ libertati prorsus repugnaret. Nam bene agere citra cujusque adsensum semper licuit semperque licebit, Ego quidem etiamsi absque Magistratus auctoritate hæc egissem, sine quatenus nihil egi, gratiam bene gentæ rei merito ab illo expectassem. Cum omnis Christianus Magistratus à Deo ad hoc constitutus, ut quosvis ad bene agendum sponte sua invitet. Si quid vero Deo adversum præceperit, Deo magis parendum esse quam hominibus Scriptura jubet.

Quare, Illustrissime Princeps, cum à calumniatoriis meis inobedientiæ & rebellionis accusatus sim & quasi impia, erronea, nova & contra omnem huc usque promulgatam tranquillitatem pacemque docuerim, unde nihil nisi dissidium & horrenda sedatio eruptura sit, per omnia sacra, per jus divinum & humanum oro, ut delatorem ad probandum illata mihi crimina constringas, si autem inexpugnabilibus argumentis convictus fuero, non solum à concionandi munere me ablinebo, sicut & Senatus, Tribuni mechanicorumque Magistri hujus urbis tuo iussu permoti me facere voluerunt, verum etiam, dignum factis supplicium subire paratus ero, sed, cum me objecti flagitiū cri-

crimine infontem esse sciam & concionandi officium à Deo mihi impositum sit, cui plus quam ulli hominum parendum est, & plurimi pii homines meam operam poscant, sine æterno salutis periculo à publica docendi functione me continere non possum nec debo. Te igitur mihi patronum & defensorem fore non dubito, nam singularem veritatis & gloriae Dei te propugnatorem esse plane confido. Hanc meam qualecumque nominis mei purgationem æquo animo feras ac calumniatoribus meis sine fronte mentientibus, animo generoso & Principe digno aures tuas præcludas.

Num. VI.

Stanislai LUTHOMIRI
Epistola ad
Johannem UTENHOVIVM
A. 1560.

Est Stanislai LUTHOMIRSCII nomen abunde notum in *Historia Reformationis Polonicae*, quam breviter, licet non optima semper fide, descripsit Stanislaus LUBIENICUS, Meminit ejus quoque in *Historia Augustana Confessionis* Vol. II. p. 653. &sq. ubi de Historia Lutheranismi in Polonia agit Doctiss. SALIGIUS; Fuit enim deinceps Superintendens Diaecesis Pinczovienſis, quippe qui &, A. 1562. quæ talis, subscriptis Literis, quas Seniores & Ministri in Synodo Pinczovienſi congregati scripserunt ad Professores Theologiae & Pastores Ecclesiae Argentinensis, quæ, unâ cum Argentoratenſum ad eas responsione leguntur in Hier. ZANCHII Epistolis, Operum Tom. VIII. fol. 77.

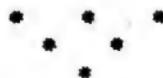
Nunc verò temporis, eum Casimiræ, quæ oppidulum est Palatinatus Lublinensis in minori Polonia, egisse
Y y y Pallo-

Pastorem ac V. D. Ministrum, ex hisce patet literis datis ad *Johannem Utenhovium*, fiduci quondam Johannis à Lasco in Poloniā usque Achatem, sed, qui tum ad Ecclesiam Londinensem se iterum converterat; Has autem edimus ex Archivo Ecclesiæ Peregrinorum, sive, Belgarum Londinensis, ubi sub Lit. L. p. 159. earum reperitur Autographum, cum hac Inscriptione: *Ornatissimo, insigni pietate & doctrina viro, Domino, Johanni Utenhovio, peregrinarum Ecclesiarum Londini fidelissimo ministro, Domino & Fratri observandissimo.*

Cæterum, cum *Lutomirscius* noster hic causam Filiit Dei, strenue adversus *Franciscum Stancarum*, atque aduersus Unitarios & qui cum illis colludebant, suscipiat, mirum cuidam videri posset, quod tamen deinceps, ingraevscentibus turbis, & advenientibus Italis quibusdam, se à veritate abduci est passus, ut magis ad Arii sententiam accederet, referente *WENGERSCIO* sive *Regenvolscio* in *Hist. Eccl. Eccles. Slavonic.* p. 413. Unde et *LUBIENICUS* lib. cit. p. 152. & p. 215. eum nobis describit, tanquam qui jam A. 1562. ad Antitrinitarios secessum fecerit, atque gloriatur „ quod diu multumque veritati „ reluctatus tandem ei vietas manus dederit “ quamquam, cum constet, Lubienicum pro more suo festæque suæ, facillimum esse ac liberalem in faciendis proselytis, etiam iis, qui ceteroquin ab ea impietate prorsus sunt alieni, solum, ut vel ita suorum hominum numerum adaugere possit, ejus solius auctoritati vix credi id alioquin potuisset. Conf. *SANDII* biblioth. antitrinit. p. 42, 43.

De *Francisco* autem *STANCARO*, gente Italo, atque primum in Academia *Cracoviensi* lingue Hebrææ Professore, deinde in Academia *Regiomontana* Borussiæ, *Osiandri* collega & Antagonista, postmodum inter *Polonus* versante, ac multis modis primò Reformationem promovente, deinceps turbante, conferri debent que à *Conr.*

à *Corr. SCHLUSSELBURGIO* in Catalogo hæretico-rum sunt tradita Lib. IX. & à Petro BÆLIO in dictionario, voce *Stancarus*. Conf. WALCH. in *Introduct. ad Controvers. Eccles. Luther.* T. I. p. 96 sq. T. IV. p. 175-182. Erat ejus opinio primaria, *Christum Mediatorem nostrum tantum secundum humanam naturam fuisse*, quæ adeò magnas in Ecclesiis Polonicis sub primis carum inititis turbas dedit, ut consulti super ea fuerint Phil. Melanchthon, Joh. Calvinus, Petrus Martyr, Hier. Zanchius, Th. Beza, aliisque, qui eam solidè confutarunt, & *Tigurini Theologi* in Epistola ad Ecclesiæ Polonicae inserta *Corr. SCHLUSSELBURGII Catalogo hæreticorum loco cit. pag. 184-225*. Prouti diversæ Synodi adversus Stancarum congregatae sunt, & *Lutherani Doctores in Formula Concordia* serpenti ejus hæresi obicem ponere sunt anni si, quæ tamen non nisi cum ejus vita A. 1574. exspiravit. D.G.

De Johannis à Lasco filiis, eorumque fortuna & rebus domesticis quedam, itemque de ejus Testamento. Stancari doctrinam & turbas per eam excitatas commemorat. Pontificios à Stancaro in Evangelicos excitari conqueritur, atque statum Ecclesia' post Lasci mortem deplorat.

S. P. Clarissime Vir, Non ita longo tempore dedi ad te literas per Sebastianum Pechium. Nunc has per Warnerum Emdanum scribo, qui ad nos adduxit Jo-hannem Hieronymum, & Thomam, Lasci filios. Sed quia te audiendi esse avidum scio, de fortunis eorum. Scio enim te esse verum contutorem affiniorum horum meorum. Pater adhuc Francofurti condidit Testamentum Germanico idiomate conscriptum, quo medium partem

omnium facultatum suarum conjugi tradidit, reliquam vero medietatem per novem liberorum capita aequis portionibus dispartiri jussit. Jam estimare potes quā nam sint horum orphanorum fortunæ. Accepit enim mater potiorem partem omnium bonorum, sine ulla exceptione. Et illa tantum partivimus inter eos, quæ ipsamet mater protulit. Mundum etiam muliebrem suum, quem sancè copiosissimum habuit, sub censu divisionis non revocavimus. Hunc illa sola integrum habet.

Stancarus turbas hic excitat graves; Cujus delirium, imò potius venenum *Hieronymus Ossolensky*; *Stanislaus Sarnicki* & *Stanislaus Drononiski* ex nobilitate præcipui viri, cum aliis multis, cupidè sane, odio veritatis, amplexi sunt. Quærunt enim & venantur isti centauri, sub nomine Christi, licentiam vivendi sine ulla lege. Tu potes estimare frater, quanto moerore hic simus nunc in hac prima herba Ecclesiæ affetti. Sed sit Emanueli nostro summa gratia. Nos omnes reliqui ministri (excepto *Martino illo Wlodislavensi Pseudo-pastore*) firmiter tuemur missionem ad nos Filii Dei unigeniti, & ejus humiliationem nostri causa in divinitate suscepimus. Quam *Stancarus* *Judæus* & *Mahometi* discipulus impinguat & omnino negat, suminam consolationem nobis eripere studens. Deitatem enim Filii Dei Dni nostri Iesu Christi hic Sathanæ apostolus nobis nititur abolere astu mirabili. Ora pro nobis Patrem Domini nostri Iesu Christi, cum universo sanctorum cœtu. Furit Sathan pro impotentia animi sui. Pontifici cum Stancaro clançularios, imò jam manifestos habent congressus. Instigat Archiepiscopos, Episcopos Papisticos, & Legatum Pontificium in nos, Arrii, Eutychetis, Nestorii, Macedonii, & omnium aliorum hæreticorum erroribus, impudenti & maledico suo ore nos infamando & one-rando. Quum ipsemet horum omnium hæresium sit scaturigo. Impoltor enī sceleratus sacrofæctæ Tri-

nitatis gloriam, obliquato impetu evertre conatur.
Percutiat eum Dominus.

Tu nosti copias nostras, Lascio erepto ^{a)} nemo est
qui conatus hujus nebulonis enervare possit. Ex ore
tamen infantium & lactentium suorum producit suam
laudem clementissi. Emanuel noster, ita, ut *Offolinus*
pœnitentia coepit sui incipiat affici. Nos, cuius gloria
impeditur, certi sumus nobis non defuturum. Vale &
nos Patri Domini & Dei nostri Jesu Christi commenda.
datum in parva Cazimirza 1560. Julii 28.

Tuæ præstantiæ animo & corpore totus *Stanislaus*.
LUTHOMIRSKI minister verbi æterni incarnati.

Num. VII. EJUSDEM Epistolæ tres

A. 1563. & 1565. scriptæ.

Et has Stanislai LUTHOMIRSCII literas ad *Historiam Polonicam* facientes hic legi voluimus, de promtas ex LUBIENICII Historia Reformationis Polonicæ p. 161. sq.

A.

Ad Fratres Cracovitæ congregatos 1563.

Illustres, Magnifici, Spectabiles, Generosi, Honorati, Benevoli Domini & Fratres in Filio Dei.

Hanc vestram alacritatem, quam in custodienda & conservanda imò propaganda gloria Dei viventis, & ejus æterni unigeniti Filii, ei æqualis & similis, tum & Spiritus S. ex corde diligimus, & amore fraterno amplexi in corde exosculamur: Hanc ut Dominus in

Y y 3 vo-

^{a)} Erat enim hoc eodem anno fato suo functus Johannes à LASCO ipsis Kat. Januar. magno cum detimento rei ecclesiastice cum omnis tum præcipue Polonicae.

548 STAN. LUTHOMIRI Ep ad
vobis exsuscitet & magis magisque augeat, omnes uno
animo & uno ore dicimus Amen, Amen.

Quum magni nominis viri istum quorundam conven-
tum, qui his diebus Cracoviæ habetur, pro Synodo
habere nolint: tum & ipse frater Paulus Gilovius cum
aliis fratribus idem affirmavit. At processus (sententia)
Synodum hanc edicens rem se aliter habere aperte dicit:
cum tamen per eandem multi Viri Christiani, quibus
rerum Eccleßiae cura incumbit, ad hanc Synodum non
fuerint invitati. De Synodis Petricoviensi & Cracovien-
si, quæ, ut accepimus, decurrente anno nuper decurso ^{a)},
celebratae sunt, nihil nobis constat. Imò nec quisquam
erat, qui a nobis post ultimam Synodum Princzoviæ
4. Novemb. 1562. habitam Synodum aliam convocari
postularit. Verum enim vero nunc per amorem Dei
rogamus vos, ut Synodum Ministrorum omnium in
utraque Polonia, Litvania & Russia reformatas Eccle-
sias regentium convocari diligenter curetis: eisque tem-
pus & locum conveniendi præscribat: cum consensu
Seniorum Eccleßiae filii Dei, si forte quidam eorum
(sicut hanc eorum debitam diligentiam nobis pollice-
mur) huc convenerint. Talis enim Synodus necessario
convocanda est ad conservandum Eccleßiae Dei ordi-
nem, ad officii admonendos omnes & conscribendos
processus (sententias Synodales.) Rogamus pariter, cum
Deus pro æterna gratia sua multos ad ecclesiam suam
vocet, & centum populi sui augeat, vos, quo res me-
liori quam adhuc ordine gerenda sit, consilium inea-
tis. Interea verò temporis per nomen Dei viventis vos
obsecramus, ut judicio genuino, constanti, Christiano,
verbum Dei sequente has dolendas non necessarias &
valde noxias turbas (quas à parte nostra non fieri po-
stea cum bono Deo videbimus) examinetis, non secun-
dum

a) Hæc illustrati possunt ex SALIGIO Histor. Aug. Conf.
Tom. II. p. 654. 655.

dam faciem, sed recto iudicio judicando. Valde hoc quoque necessarium est, habetis nempè huc spectans Sp. S. monitum: Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec iudicio plurimorum acquiesces, ut à verò devies. Si Deus est, verbum ejus est veritas & triticum. Homines autem & doctrina eorum à præscripto verbi aeterni Dei exorbitantes, sunt paleæ. Ezech. xx: 18, 19. legimus: in præceptis Patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Rogamus itaque vos iterum iterumque per Deum vivum Patrem nostrum aeternum & ejus unigenitum Filium & Sp. S. memores estote, nos omnes coram Throno iudicij Dei comparituros, & coercete mentes contumacis hominum, qui pertinaciter suas opiniones tueruntur, non vero verbi divini custodiam & obedienciam, ut par erat, testantur. Nolite uni parti, præterita & non audita altera, fidem præbere: omnes sumus homines. Nobis sanè valde dolet, quod illi viri Generosi & Nobiles, qui proxima die Veneris in domum Generosi Domini Lubomirscii convenerant (licet ut hoc sacerdentis sollicite, postulaverimus) noluerint quatuor viros è medio sui deputare, qui audirent & dijudicarent colloquia, quæ cum Ministris fratribus nostris habuimus. Facili enim negotio totam rem perspectam habuissetis & vidissetis quam inique fratres nostri agant? quod vobis brevi Deus clarissime monstrabit. In præfensi tamen rogamus, ne narrationibus cuiuscumque finistris de Fratre Gregorio cœtus Cracoviensis Ministro, huc ab ecclesia Dei legitimè misso, fidem detis, vel eum suspectum habeatis. Nos enim usque adhuc nil mali vel in ejus doctrina animadvertere vel de eo opinari possumus. Evidenter habemus per gratiam misericordis Dei verbum ejus ad formandum iudicium, & sumus membra ecclesie Dei. Plura non addimus.

Cum

Cum vobis placuerit, id Deo juvante re ipsa, non tantum verbis testabimur. Interim nos gratiae & precibus Christianis omnium vestrum commendamus. Dabantur a) Cracoviæ Anno. Domini 1563. Mensis Maji die decima septima.

B.

Ad Fratres Wilnenses.

1563.

Clarissimi, vera pietate & Doctrina cœlestis custodia, Viri.
Gratiam, misericordiam, pacem, ac salutem à Deo Patre ex quo & à quo omnia, & nos in ipsum, per Jesum Christum, per quem omnia & nos per ipsum, Electorem, Servatorem & Interpellatorem, Filium illi consubstantialem; coæternum & coæqualem, in Sancto utriusque coessentiali, ac æque coæterno, coæqualique Spiritu, omnia vegetante, in quo clamamus Abba Pater. Authoribus Jacobo Silvio, Sarnicio & Discordia ad d. 14. Maji (neglecto ordine Ecclesiæ Dei usitato, spretis & contemtis, ignorantibusque atque inconsultis, utriusque ordinis Senioribus, projecta ac protrita disciplina Ecclesiastica) convocata est Cracoviæ Pseudo Synodus; b) processu mendaciis referto, evulgato: quem abusi bonitate quorundam Procerum, negotiorum Ecclesiæ Dei plane ignororum, curarunt subscribi, manibus Magnificorum Castellani Cracoviensis Palatini Lublinensis, Castellani Zawicholensis, Capitanei Marieburgensis Joachimi Lubomirski, Josii Ludovici Decii & quatuor Civium Cracoviensium, inter quos connumerantur etiam illi, qui Papisticam impietatem sequuntur. Ad quam Pseudo Synodum nos Ministri pro-

a) Literis hisce permulti subscripterant, quos recenset SALIG. I. c. p. 656

b) Conf. SALIG. I. c. p. 657.

proprios, non sumus accersiti: imò dabatur opera, ne ulla pacto immotesceret nobis consilium; studebant enim damnare nos unà cum doctrina sana & Ministerium Cracoviensem loco suo movere inque ejus locum sufficere Discordiam illum celebrem factis suis. Quare ne quid detrimenti acciperet Ecclesia Dei ambitione horum fratrum, pravis consilis, atque actionibus: *Ministri viginti tres* accurimus *Cracoviam*: ubi id quod actum sit, brevibus vobis pro fraterno in vos meo amore, perscribo: ut vobis veritas constet, ne forte, ut nunc sunt mores, affingant boni illi fratres, pro sua confuetudine. Triduum integrum insumisimus, multa largiendo ipsorum pertinaciæ &c. Illi autem abrogata Synodo contra processus per ipsos publicatos sententiam: *** quem tam accurate (ut nunquam antea ullus fit æque exquisite scriptus) consecutum ediderunt, ad proceres qui nondum coiverant omnem Synodicam actionem rejecerunt, colloquium nostrum repudiando. Sed ut quæ acta hic sint sciant Fratres; En vobis mitto breviter consignata omnia, ex protestatione per nos facta, tum ex responso à nobis dato fratribus, nunc nobis immerito infestis. Dabant operam illi Ministri, ambitione turgidi fratres, ut me ex sua parte haberent, & usi sunt in eo vafricie indigna ministerio ipsorum. Sed per Dei gratiam ipsorum voti non habuerunt optatum succelsum, imò & ista Pseudo Synodus, ab illis tanta cura convocata, in ventum abiit, nihil in ea actum est. Timentes enim suæ causæ, & ne in apicum proferrentur per nos technæ eorum, Castellano Cracoviensi & Palatino Lublinensi clam persuaserunt, ne Synodicas actiones inchoarent &c. Sed ut ad diem Stanislai, similem generaliter convocarent, & *Discordiam* Cracoviensi ecclesiæ præficerent. Non licere enim absente Capitaneo Mariæburgensi, Castellano Sendomiriensi & aliis multis, nobiscum agere. &c. Dijudicate Fratres, num deceant ista Ministros. Nos d. 13. Cra-

Zzz

co-

coviam hujus mensis convenimus, illorum causa: perseveramus ipsis invitatis, ne absentibus nobis in nos rejicerent culpam. Orate pro illis, & pro nobis. & ad Synodum futuram concurrete: ut incendium Ecclesiae Dei periculosum unanimi consensu, ut opus est, Emmanuel praeunte, restinguamus, & fratres à nobis disilientes colligamus: Ventos enim cerebri humani, non verbi aeterni sequuntur præscriptum aliqui, quorum opera & persuasione *Calvinus* vir alioqui magnus adductus, certe iniquè *Gregorium nostrum*, (*Blandratam*) & ecclesiistarum nostrarum Ministros accusavit. Simlerus Tigurinus modestius egit, qui in suo libello, quo maledico Stancari respondet libello, ita scribit. *Neque nobis de verbis, ut aliqui arbitrantur, certamen propositum est, sed de rebus ipsis, de quibus si inter nos conveniat, nomina Essentia aut Persona, aut alia ejusdem generis, quibus veteres usi sunt, non patimur impedimento esse concordie.* Quare agite Fratres, ut Synodus futura sub finem mensis Septembris sit frequens, à quibusunque tandem convocata fuerit. Nos curabimus, ne ultra mensē septembrem prorogetur ejus indictio. Miror nos non evocari unquam à vobis. Certe non gravaremur ullo labore, in tuenda & propaganda gloria Dei, & ejus unigeniti coeterni Filii, sint illi quicunque tandem sint &c. Dat. Cracoviæ Anno 1563.
d. Mensis Maji 20.

C.

Ad cœtum Wilnensem a) 1565.

Gratiā & pacem aeternam cum acremento lucis vobis Fratres dilecti sincero Christiano corde precamur.

Agant fideles debitas gratias Patri coelesti, qui facit ut quotidie magis magisque perspiciamus fideli-

bus

a) Hæc Epistola nomine Synodi Wengroviensis, manu Stanislai Luthomirisci Ecclesiistarum minoris Poloniae tum Superintendentis est scripta d. 10 Junii 1565. referente Lubienico in Hist. Reform. Polon. p. 177.

bus inter se unum cor & unam animam esse, licet longè ab se sint distiti, prout id apparuerit magno cum omnium nostrum solatio ex benevolentia vestra erga nos fratres vestros, missis ad nos per tot terrarum spatia, nulli parcendo sumtui, duobus fratribus è medio vestri, *Wendrogowio & Andrea Ciznera*, & quod maius est, declarata vestra fiducia erga nos, quibus exorta inibi dissidia componenda commiseritis. Idem ille Pater cœlestis vos & nos Spiritu suo Sancto roborer, ut in vera caritate crescamus usque ad vitam aeternam. Nos vicissim vobis, fratres perdilecti, corda nostra sincera & promptæ benevolentiae plena offerimus, nulli dubitantes, vos ea eodem affectu, ut soletis, grato suscepturnos, qua spe freti libenter accedimus ad componenda dissidia inter vos suborta, ecclesiæ Dei noxia, ad gloriam Dei, in nomine Domini nostri J C. non ut vobis hac occasione dissidii dominemur. At proinde vos reddimus certiores, factam esse inter fratrem *Wendrogovium ac Paulum Superintendentem* ab una, & *Martinum Cz-chowicium* aliosque fratres, qui se injuria à Fratre *Wendrogowio* affectos opinabantur parte ab altera conciliationem. Ostendit enim Spiritus S. ab utrinque peccatum fuisse, non leviter laesam & contritatem Ecclesiam Dei per facta eorum inconsiderata & temeraria, quibus ante oculos eorum positis, operante Spiritu S. ad agnoscendam culpam & agendum pœnitentiam, adeoque ad redintegrarendam coram nobis concordiam perducti sunt. Id solum reliquum est, ut offendiculum, quod fecerunt Fratres *Wendrogovius & Martinus* ibi ubi illud factum, scil. coram Ecclesia vestra deponant, & missum faciant, citra invidiosam commemorationem injuriarum vel exacerbationem animorum, publice tantum confitentes delicta ut pacem & caritatem gloriae divinae studio conservent secundum sanctam Dei voluntatem, & apud fratres sororesque culpam vere contrito corde deprecentur. Cum autem

acceperimus & alios fratres cætus vestri , inprimis *Caterlam* & *Carnicum* magnam isti scandalo præbuuisse occasionem ; ideo per Deum oramus , ut humiliatis cordibus & mutua conciliatione ac deprecatione , non tantum illos fratres fororesque , sed & nos consolentur , quo Deus inde referat gloriam , Satanás verò hostis concordiæ & caritatis pudorem . Quod vos pro prompta benevolentia vestra facturos minime dubitamus , ut tristitia ex discordia orta tanto magis fidelibus adferat gaudium . Ut autem deinceps in omnibus actionibus vestris modestia vestra nota sit omnibus hominibus , nihil que fiat ad contumelia afficiendum nomen Dei , sed omnia in spiritu lenitatis & vera caritate peragantur , per Deum rogamus . Pariter obsecramus ut illud incommodi , quod ex suborta de baptismo disceptatione evenit , in solatum vestrum & nostrum mutuum vertat . Nam quod ad baptismum attinet , de quo nata inter vos est quæstio , ne omnino spiritui divino repugnemus , propria eaque crebra edocti experientia ex consilio S. S. tale temperamentum inventum est à nobis , quo dissidentes se invicem æquari putent , ne ab utrinque quispiam ad aliquid reclamante conscientia faciendum cogatur , sed ut omnes pacem illibatam conservent , abstinentes titulis invidiosis Anabaptistarum vel antagonistarum , perseverantes in precibus ad Deum ardentibus , expectantes tempus Synodo præfixum , quo Deus pro sua misericordia unam viam monstrabit , in qua nullus fidelium impinget , cum sit ovis obediens pastori suo , quin potius tanto majori cum solatio getit solam Pastoris sui in negotio æternæ salutis audire vocem , prout id experti sumus è tristi carcere & infinitorum Antichristi errorum vinculis educti . Qua de re plenius vobis referent fratres . Nam quoque fini convocari Synodus curabunt per istum Superintendentem , quem vos concorditer elegistis , & cui obedientiam in Domino secundum verbum Dei debetis , eique adjumento esse .

N O

Num. VIII.

NOVA LITERARIA.

TIGURI Prodiit pars quinta documentorum *ad Historiam Reformationis Helvetice spectantium cura & industria Viri doctissimi J. C. FUESLINI* Tiguri 1753. 8.

Complectitur verò hæc collectio I. Excerptum ex *Ge. Vögelini Historia MSL. Reformationis Constantiensis*. II. *Martini Buceri Judicium de controversia sacramentaria inter Carolo Stadium & Lutherum 1524.* III. *Huldrici Zwinglii Apologia adversus calumnias de ipso præter rei veritatem sparfas. 1524.* IV. Syllogen documentorum ad *historiam Helvetie anabaptisticam* spectantium. V. Commercium Epistolicum *Catharinae Zelliae*, Matronæ Argentoratensis & *Ludovici Rabi*, Superintendentis Ulmensis. VI. Indicem librorum quorundam ac monumentorum rariorū in *Histor. Ecclesiasticam & cumpr. Reformationis* incurrentium. Tiguri apud Heidegg. & Soc. 1743. 8.

Accepimus verò etiam Viri præstantissimi J. J. ZIMMERMANNI Theologi Tigurini Opulcula in unum collecta, atque duobus in 4. voluminibus edita Tiguri 1751. 4. apud Gesnerum. Continentur vero in hisce

I. Meditationes XII. de causis magis magisque invalescentis incredulitatis & Medela huic malo adhibenda. p. 1-547.

II. Meditatio de præstantia Religionis Christianæ collata cum philosophia Socratis p. 549-603.

III. Dialogus de natura Idearum, in quo Auctior probare vult, nos nescire quid sint idea. p. 604-628.

IV. Dissertatio epistolica de pretio artis rhetoricae p. 629-645.

V. Disquisitiones Historicae & theologicae de Visionibus, quæ quatuor primis post excusum Christi & Apostolorum leculis, Christianis quibusdam contigisse dicuntur. p. 646-760.

VI. Exercitatio de Atheismo Platoni impacto p. 762-774.

VII. Vindiciae Dissertationis de Atheismo Platonis contra
Z z 3 ea.

ea quæ mosuit N. H. Gundlingius in *Gundlingianis*, part. 43. 44. pag. 827—960.

VIII. *Meditationes Sacrae*, complectentes salutaria quædam monita, ad verum & legitimum S. Cœnæ ultum pertinucentia p. 961—1040.

IX. *Oratio de præcellentia Eruditionis Theologicæ*, qua instructæ erunt mentes cœlo receptæ, collatæ cum imperfecta & umbratili, quæ in terris locum habet, rerum divinarum cognitione p. 1041—1092.

X. *Oratio de disciplina arcani veteris Ecclesiæ nostre ætate non usurpanda*. p. 1093.

Idem vero ille Vir. Celeb. de *Crimine heretificationis*, ejusque cauiss & remedius nuper quædam præcipere aggressus est, duas ejus *Meditationis* partes jam publicando A. 1752 & 1753.

Prouti non minus sex disputationes edidit, *de pia & circumspecta in tradendis sanctoribus disciplinis sectanda simplicitate*, quarum ultima superiori autumno anni 1753 prodiit.

Est vir eximius BODMERUS, Tigurinus, qui elegantissimum carmen Epicum, sub titulo *Noachi*, lingua Helvetica exaratum, cum præsenti tum futuro seculo, tradidit, opus ære perennius, quodque cum Miltoni *Paradiso*, atque summorum quorumvis Poetarum exquisitissimis carminibus merito conferas; Aded sublimi ferit sidera vertice!

Ceterum & de *Christo Iesu Ιλασηγεῳ*, Propitiatorio ad Ep. ad Rom. III: 25. tres jam disertationes theologicas publicavit Vir Cl. J. Jac. LAVATERUS. S. Th. Professor.

Pergunt vero etiam in instituto nobilissimo edendi *Musei Helveticii*, Duumviri præclarí atque omni nostra laude majores, Cel. BREITINGERUS & ZIMMERMANNUS, uti partem XXVIII. ante aliquot menses accepimus, quæ nobis sequentia meletemata sicut.

I. Jo. JALLABERTI Orationem in Memoriam Viri Cl. Gabrielis Crameri Philol. Prof in illustr. Acad. Genev. dignissimi A. 1753. d. 4. Januarii defuncti.

II. Catalogum Librorum à Cælio Secundo CURIONE, ejusque filiis Cælio Horatio & Cælio Augustino editorum ex Mſl.

III. Epistolas ineditas C. S. Curionis ex Mſl.

IV. Christoph. TRETII, Poloni, Epistolam ad Tigurinos de tumultu Cracoviensi A. 1574. ex autographo

V. Sam. KOENIGII Orationem de optimis Wolfiana & Neutoniaua philosophandi methodis, earumque amico confensi.

VI. Anecdota de Gul. POSTELLO.

VII. Libros à G. Postello conscriptos ac editos.

VIII Anecdota quædam de CLAUDIO Allobroge, homine fanatico & S. Triadis hoste.

BASILEÆ. Uti bonarum sacrarumque literarum studia cumprimis hic florent, ita non desunt Specimina Academica quam multa inde ab aliquo tempore publicata, quæ luculentum eruditioris Basiliensem referant testimonium;

Cæterum, & prodiit opera Viri pl. Rev. Jo Rodolphi OSTERWALDII V. D. M. Opus posthumum beati OSTERWALDII Theologi dum vivebat Neocomensis, sub tit. *Des Entretiens pieux* 1751. 8. in quo omnem illam de pīis colloquiis ita pertractat materiam ut I. quid per pia colloquia intelligatur, indicet, simul verd etiam observet, quam ipsa hæc pia in speciem colloquia sèpenumero possint esse inutilia, quin imò etiam noxia. II. Utum & summam horum colloquiorum necessitatem exponat ac adstruit. III. Agat, de argumento horum colloquiorum, de perlonis, de tempore aliisque circumstantiis, ac cautelis circa hoc pietatis exercitium observandis.

Prodiit verd etiam ante triennium opera Cl. GRYNÆI ex Anglo idiomate, in Germanicum translatus libellus paradoxus, sub titulo: *Mannduffio ad inferos*, Auctore BEEL. ZEBUL. 8. In quo diabolus, mirum dictu, sub Monitoris perlona introducitur ac mortales furoris sui, quo insci & omnia alia cogitantes suis consiliis & exemplo viam ad Tartara munient atque expeditam reddunt, coarguit:

Sed & idem ille Sam. GRYNÆUS V. D. M. in tractu Basileensi, tacitum quendam Sermonum ecclesiasticorum ad moralem Christianismi disciplinam spectantium publicavit, atque publicum promeruit applausum, ad Hebr. XIII: 17 III: 12. Luc. IX: 26 Rom. II: 23 24 2 Cor. IV: 18. Jac. VI: 13. & Luc. XXII: 19. Bas. 1751. 8.

Curavit vero etiam Vir. Clariss. J. Henr. BRUCKERUS Historiarum Prof. P. edi Syllogen quandam Scriptorum de rebus Basileensibus minorum 1752. 8. Quæ sequentes continet libellos. I Christ URSTISII Epitomen Historiz Basil. II. Nic. GERUNG dicti Blawenstein, Chronica Episcoporum Ba-

Basileensium è Codice Monasteriensi. III. *AEn.* SYLVII Epistolam de Basilca. IV. *Aeg.* TSCHUDII Glaronensis Delicitationem veteris Rauricæ è Mū translatum. &c.

FRANCOFURTI AD VIADRUM. Edidit superiori anno 1753. d. XI° Junii novam disputationem periodicam, eamque Theologicam primam, *qua Argumentum pro divina Religionis Christianæ origine, à martyribus defunctum, examinatur*, Vir Cel. E. H. D. STOSCHIUS. Ubi inter alia §. V. p. 17. Vir Cel. ita animi sui mentem exponit:

„Quando igitur martyrum inter argumenta referimus,
 „quibus divina christiana religionis origo, hominibus commenda est, non ad eos, pertinere censemus characteres,
 „quos ratio absolute postulat, sed quos à Deo datos, approbat: non ad eos, qui plenam perfectamque dant certitudinem, sed mortalem tantum convictionem; non ad perseprobantes, sed paedagogicos, ad attentionem excitantes,
 „cor afflcientes, affectus moventes, & qui ad examen doctrinæ instituendum, homines, veritatis negligentes & incurios, ex alto quo tenentur sopore excitatos, fortiter movere & impellere debent.“ Atque §. VII. pag. 43.
 „Soli hi proprie, mihi hic in censum venire posse videntur,
 „qui ob Christianæ religionis professionem, ab hostibus ejus in jus vocati, Christum libere & fortanimo professi, ignorari, carceris squalorem, bonorum omnium jacturam, cruciatuſ favos & immanes, ipsam denique mortem, suppliciumque ultimum, ob nominis Christi professionem, cum veræ pietatis & sanctitatis demonstratione perpessi fuere, licet Christum abnegando, & a fide deficiendo, dura omnia & ignominia evitare potuerint.

HALÆ SAXONUM. Uti Vir summè Venerandus Sig. Jac. BAUMGARTEN innumeris modis sibi literatum orbem devincit, ita quod bibliophilis laudabilem inde ab aliquo tempore præstiterit operam, certum est, edendo per partes, excellentissimæ suæ Bibliothecæ, quam lub. tit. einer Hällischen Bibliothec designat, notitiani quandam, & quidem primario librorum ejus præstantissimorum ac rarissimorum. Sunt vero ejus Notitiae jam octo quoque publicata volumina, quando idem consilium sub innovato titulo: *Nachrichten von merkwürdigen büchern* prosequitur, atque hujus quoque collectiois jam tria publicavit volumina. Edidit is quoque atque in formam disputationis Academicæ publicavit *Examen vari-*
an-

antium Lectionum in Epistola Jacobi obviarum. Hal. 1751. 4.

Prodiit sub praesidio Viri pl. Ven. atque doctissimi Jo. Georgii MICHAELIS Theol. Prof. in Gymnasio Reformato Regio dissertatio Theol. Philologica, *de progressu & incremento doctrinae salutaris, inde a Protoevangelio usque ad Noachium.* A. 1751. d. 28 Sept.

Itemque de *templo Hierosolymitanorum Juliani Imperatoris mandato per Judaeos fructu tentata restaurazione.* A. 1751. d. 13 Sept.

Porr̄, *de Angelo Imperatore exercitus Israeliticis Josue adepente ad Iosue V: 13 leqq.* A. 1752. d. 20 Martii.

Edidit Vir et. Job. SIMONIS Histor S. & Antiq. Prof. Introductionem Grammatico criticam in linguam Græcam, qua de lingue illius origine & antiquitate, natura fatis ac subtiliis, de præcipuis Grammatices Græca momentis, lingua & textu N. T. Græco, de versionibus debique V. T. Græcis differitur &c. Sumtibus orphanotrophei 1752. 8.

Edita vero etiam atque sumtibus orphanotrophei publicata: Joh. SIMONIS Histor S. & Antiq. Prof. Introduc̄tio grammatico-critica in linguam Hebraicam, qua de lingue illius appellationibus, origine & antiquitate, natura, fatis ac subtiliis, de præcipuis it. Gramm. Hebreæ momentis, de textu denique Hebraico codicis V. T. differitur &c. cum appendice de Lingua Chaldaica. 1753. 8.

Est vero superiori anno 1751. ad cathedram Theologicam in Regia Fridericana vocatus Vir Cel. Job. Salomon SEMLERUS Salfeldiensis, nuper Historiarum & Poetæos Professor in Altorfina, atque Professioni illi inaugurus est, posteaquam in Altorfina prius pro rite obtinendo Doctoratu theologicō, publice defenderat *Observationes exegeticæ & criticæ & miscellas præcipue super 2 Timoth. III. & IV. quas d. V. Martii 1753. in Universitate Altorfina* publice disputandas propuluit.

Edidit vero is Halæ, dum publicas suas indicebat *Lectiones, Sessionis VI Concilii Tridentini exemplum ex Msl. Coburgensi*, quod ab editis exemplaribus in permultis deviat, atque clarissimum mutabilitatis & anxietatis, membrorum illius Synodi in decidendis controversiis exhibet documentum.

Ceterum prodierunt quoque Cel. BAUMGARTENII Meletemata varia , inter quæ & est Institutionum Hermeneuticarum particula tertia de *Sensu Sacrae Scripturae*, publice defensa ; itemque sub ejus Præsidio Dissertatio theologicæ de *periculo sacrementorum in ceremonias & barum in sacramenta permutatione* d. 26 Martii 1753. auctore Joh. Ge. Buschii. Porro Dissertatio Theologica de *Miraculis in regno gratiæ* d. 3 Aprilis 1753. auctore J. C. Tbenn. Augusta vindelico. Itemque, Scriptio Theologica de *omnipræsentia vera notione*, auctore Chr. Wendt, Haslo Darmstadii d. 16 Aprilis 1753. Sed & , specimen Theologicum de *Autosacra & Eius sacra humana Christi natura* d. 7 Junii 1753. auctore Jo. Dieter. Deimann. Fries orientali. Nec non, Meditationes de *limitibus libertati conscientiae ponendis* ad d. 29 Jun. 1753. auctore Ern. Phil. Noltenio, Paleo Marchico. Item, *Antientiam doxologie Matth. VI: 13 obvia a recentissimis oppugnationibus vindicatam* d. 12 Julii 1753. auctore Car. Abr. Weyland, Sedino Pomerano. Denique Diss. Theol. de *vera operis operati indola, ejusque necessaria sed causa debellatione* d. XVI Jun. 1753. auctore Ern. P. Rosenow. Wildeberga Pomerana.

HAMMONÆ: Cum ad Gymnasium hoc & quidem ad Historiarum Philosophia & Eloquentia ordinariam Professio nem vocatus eslet Vir Doctiss. atque expertissimus Jo. Phil. Laurentius WITHOFIUS J. H. Filius, Medicinæ Doctor, isque solenniter eam capesleret provinciam A. 1752. d. 4. Decembbris , pulcherrimaru , quæ & variis annotationibus referta, typis excripta est, orationem dixit de *Religione Medica*.

HAMBURGI. Prodiit A. 1753. Tomus posterior *Historiae baptismi infantum* per Gulielmum WALLUM descriptæ atque in Latinum idioma translatæ à V. D. Jo. Ludovico SCHLOSSERO V.D. M. Hamburgensi. Hamb. 1753. 4. Cujus en. Tibi capitum Elenchum!

- I. De locis pro parvolorum baptismo malè ac præter veritatem allegatis.
- II. De recentiorum doctorum opinionibus , qui vel baptizatos olim fuisse infantes , vel non fuisse statuunt.
- III. De iis qui christianis parentibus nati, tanq[ue] adulta demum ætate baptisati dicuntur.
- IV. De Britonum veterum ecclesia & de leæis Novatianorum

- rum scil. ac Donatistarum, qui paedobaptismum rejicisse putantur: item de Arrianis.
- V. De baptismo iterando controversia, ubi cum primis de Paulianitis, quos denuo baptizari, si in ecclesiam recipi vellent, praeceperunt Patres Nicenii.
- VI. De statu infra tum aliorumque non baptizatorum, opiniones veterum.
- VII. De Waldensibus, horumque accusatoribus S. Bernardo, Petro Cluniacensi, Reinerio, Pilichdorffio &c.
- VIII. De baptismo infantum controversia status, it. de Antipedobaptistis in Germania, Belgio, Anglia, Polonia & Transylvania.
- IX. De antiquissimis baptismi ritibus.
- X. Argumentorum Ανακριτικών.
- XI. Dehortatio à schismate, ob dissensum de cunctate baptismi recipiendi.
- Ceterum non contemnendas Cl. SCHLOSSERUS, doctissimo Walli libro per omnes fere paginas adjectis annotationes.
- HANNOVERÆ: Habemus hic curâ pl. Rev. D. Caroli Antonii DOLLE Superintendentis Schaumburg. Lippiaci &c. Biographiam Theologie Professorum qui in Universitate Rintelieni, inde ab ejus initio, usque in hunc diem floruerunt. Hanov. 1752. 8 Parte I. & II continentur Vitæ Joh. Gisenii, Joh. Stegmanni, Eberh. Mesomylis, Balth. Menzeri, Joh. Henichii, Hent. Mart. Eccardi, Petri Musæi & Gerh. Woltcri Molani.
- AMSTELODAMI. Prodiit ante hoc biennium illa dum à Cl. Editore promissa, ac toties totiesque tentata, ab his prohibita, ab aliis expedita, Editio Novi Testamenti WETSTENIANA, duobus in folio voluminibus, sub hoc titulo: *Novum Testamentum Græcum editionis recepta, cum Lectionibus variantibus codicum Mſ. editionam alias, versionum & Patrum: nec non commentario pleniore, ex scriptoribus veteribus Hebreis, Græcis & Latinis historiam & vim verborum illustrante, operu & studio JO. JAC. WETSTENII: Tomus I. continens quatuor Evangelia. Tomus II. continens Epistolæ Pauli, Acta Apostolorum. Epistolæ Canonicas & Apocalypsin. Amstelod. MDCLII. MDCCCLI.*
- Habes hic Lector Prolegomena, quæ arma facesque subministrant, quinimò etiam Post. legomena; incredibilem porro variantium Lectionum multitudinem, prodigiosam denique omnis

omnis generis citationum, commentarii titulo insignitam faraginem,

'Οστας τε φυλλα κας αιθια γιγνεται οιχ
Ηγετ μυικων αδιναων ιηνα πολλα.

Sed juvat hic referre Summi apud Lipsienses Theologi C. F. BOERNERI Judicium de priori volumine latum in *Dissertationibus sacris*, quæ prodierunt Lipsia 1752. 4. Diss. IX. p. 180. 181. in nota (e) textui subjecta.

„Ergo igitur, secundis vero minime avibus, in lucem publicam prodire coepit Novum Testamentum Græcum, in quo toto fere vitæ suæ tempore desudavit WETSTE NIUS, & cuius, viginti abhinc annis prelo parata, editionis retardationem ipse quidem adversariorum suorum odio adscribit hostili. Titulus est: *Novum Testamentum Græcum, editionis receptæ, cum Lectionibus variantibus Codicum MSS., Editionum aliarum, Versionum, & Patrum: nec non Commentario pleniore, ex scriptoribus veteribus Hebreis, Graecis & Latinis historiam & vim verborum illustrante. Opera & studio JOANNIS JACOBI WETSTENII Tomus I. continens quatuor Evangelia.* Amstelædami, MDCCCL. Instituti sui rationem Vir Cl. jam olim, anno videlicet MDCCXXX, Amstelædami aorūbus edito exposuit scripto, hocce insignito titulo: *Prolegomena ad Novi Testamenti Graci editionem accuratissimam, e vetustissimis Codd. MSS. denuo procurandam.* Atque hæc ipsa prolegomena, quæ de Codicibus MSS. N. T., de scriptoribus Græcis, qui N. Testamento usi sunt, de versionibus veteribus, editionibus prioribus, & claris interpretibus, historico criticam in se continent tractationem, nonnihil autem immutata, & accessionibus quamplurimis locupletata, tomo huic præfigenda curavit. Multa vero etiam iisdem inseruit, addidit, ve, quæ ad lites inter ipsum & Helveticos quosdam Theologos spectant. Græcus N. T. textus, editionis, ut titulus habet, est *receptæ*. Eo enim, quo constitutum habuit, modo illum exhibere, ipsi haud licuisse, ferunt. Nihilo minus tamen, non solum receptam illam, *Elzeviriana* quæ est, editionem in prolegomenis p. 151. sq. acri notavit censura, sed etiam in ipso textu Græco, quæ vel delenda, vel addenda, vel substituenda esse, arbitratur, certis appositis signis, indicavit. Variantes lectiones ex Codd. MSS. Patrum scriptis, versionibus, & cet. longe maximo numero

„tex.

„textui subjunxit. *Commentarius*, historiam & vim verbo-
 „rum illustraturus, improbo consecutus est labore. Congessit
 „in illum, nullo habitu delectu, nullo servato ordine, &
 „sine ulla addita *explanatio*, Rabbinorum dicta, Scriptorum Græ-
 „corum, in primis *Tur* *Exodus*, innumeros fere locos, in quibus
 „vox phrasive textus sacri occurrit, & interpretum alien-
 „nas Iepius ab analogia fidei expositiones. Singulari adeo
 „arte, non tam ad illustrandum, quam ad obsecrandum
 „aliquoties, depravandum verborum facrorum scriptorum
 „fentum, commentarium hunc ab auctore compositum esse,
 „idonei facile animadventent lectores.

Quod verd posterior adtinet Volumen, ii, qui quid æra di-
 stinx lupinis, discernere norunt, facile vident, quam eodem
 quo cœpit tramite pergit, siue posterior illud priori nou-
 magis simile, quam ovum ovo.

Ceterum & eruditii *Lipsienses* in Actis Eruditorum, & *Got-
 tingenenses* in Relationibus literariis, & *Halenenses* in Diariis suis,
 ita totum hoc institutum jam denudarunt, ut laudabilem suam,
 ne quid detrimenti caperet res christiana, sollicitudinem,
 nervosè latiss ac graviter, nec minus tamen modestè, detexe-
 rent, atque scapham vocaverint scapham.

Sed &, Cel. VENEMA, Theologus Franequeranus, ad-
 vertitus eas, quas Cl. Wettsteinus Operi subjunxerat *Clemen-
 tis Epistolas duas*, calamini stringere, atque quod Epiph-
 ario & Hieronymo nota fuerint, in dubium vocare, nuper-
 time est aggressus, edito singulari schediasmate sub tit. H.
 Venema ad Virum Celeb. P. Wesselingium Epistola, qua,
 duas Clementis Epistolas à Cl. Wettsteinio ad calcem N. T.
 nuper publicatas, Epiphario & Hieronymo notas suis, in du-
 bium vocatur, & de scopo posterioris sic dicta Epistola Cle-
 mentis ad Corinthios differuntur. Harling. 1754. 8.

De reliquo, quod felix faustumque esse jubeat supremum
 Numen, *Professionem ordinariam Linguarum & Antiquitatum
 Orientalium*, sibi demandatam in Illustri Amstelodamensis
 Lyceo solenniter d. 14 Januarii hujus anni 1754. fulcepit Vir
 plur. Ven. & doctil *Willem KOOLHAAS*, Daventrien-
 sis, V. D M. Langeracensis, dicta Oratione, de *Gramma-
 tica sacra omni vero Theologo summo studio & argu-
 tatione, eaque à variis iordibus & navis, quibus adhucdum con-
 spurcata est, repurganda & desecanda. quæ & typis excusa
 tam legitur.*

Prodiit vero etiam indefesslo studio Viri Rever. Gulielmi ab EENHOORN, Tractatus singularis de Juventute Christiana, multis observationibus cum philologicis tum vero cum primitis practicis refertus, prætereaque Explicatione singulari in loca Eccl. XI: 8. 9. 10. & c. XII. itemque commentario in I. CXLIV: 12. instrudus. Amstelod. 1753. 8.

LINGÆ. Præter alia ingenia monumenta, quibus Vir pl. Vener. Ferdinandus STOSCHIUS in Gymnasio Lingensi linguarum & antiquitatum Professor, scholarumque Rector, sibi rempublicam obstrinxit literariam, est quoque cultissimus libellus, sive Tractatus Theologicus, *De Epistolis Apostolorum idiographis*, quo Apostolos, non per Amanuenses, sed sua manu Epistolæ suas scripsisse, luculenter demonstratur. Guelpherbyti 1751. 8. Est paucorum equidem foliorum libellus, sed qui varia cum eruditiois tum pietatis prodic specimen, multisque simul Sacrae Scripturæ locis affundit lucem; uti præcipue quod locum Rom. XVI: 22. concernit, tantum abest, ut inde colligendum arbitretur V. D. quasi per amanuensem conferibi curaverit Apostolus suam ad Romanos Epistolam, ut potius judicet, exinde confici debere, quod tria geslerit nomina, Tertii, Pauli, & Sauli, In quam tententiam, quam primus equidem protulit Vir Eximius Maturinus Veysiere, DE LACROZE, ita totus quantus abit noster, ut eam fere etiam nobis pertulerit: dictumque suisceamus Apostolum Tertium, Paulum, Saulum. Nimirum ii, qui in civitatem Romanam adoptabantur, nomen Romanum prioco nomini suo præponebant. Sic Ciceronis liberti Tyro & Trabea, in libertatem asterti, nomina sumerunt M. Tullii Tyronis & M. Tullii Trabea. Apud Gruterum & in Antiquitatibus Nemausensis est monumenum vetus cuiusdam Lucii Tertii Pauli: ibi nomen Tertii, loco nominis, non prænominis usurpatum, Conf. Thesaur. Epistul. lacroziani. Tom. III. pag. 229. 234.

Eundem hunc Virum Clarissimum, Groningana nostra singulari condecoravit honore, eum licet ablentem Theologie Doctorem benevolenter pariter ac liberaliter pronunciando, tum, quando & in Quatuor viros Academias Groninganae exornanda, eosdem illos conferebat Honores: Venerandus STOSCHIUS interea ne in ingratum ea Dignitas collata videretur, novum edendo tractatum, *De Epistolis Apostolorum non deperditis*, quo, nullam ex Epistolis ab Apostolis Jesu Christi exaratis periisse luculenter demonstratur, effectit, eumque dedicata-

cavit Amplissimo Senatui Academicō Groningano , & in pri-
mis Summè Venerandæ Facultati Theologicæ &c. &c. Est
verd is tractatus editus Groningæ 1752. 8.

Posteaquam Cl. Auctor in antecelsum eximia quedam circa li-
brorum divinorum ~~testimoniis~~ obtervasti, atque inter alia ad intru-
xisset duplēcē Virorum Sanctorum Inspirationem. Alteram ge-
neralem. & habitualem, ac contrūd immanentem, qua effuso in
eos solenniter Spiritu S. novis, ecclēstibusque & unicē veris ideis
menti infusis, judicioque in divinis veritatibus ac viis penitus
firmato, quicquid in opere ministerii tui docerent, licet pro-
prio jam iis instinctu, non tamen, nisi singulare divini Spir-
itus luce collustrati, potentiaque corroborati, ita docerent,
ut ab errore omni immunes, non possent, nisi bene sapien-
terque, quin optima, qua fieri poterat, ratione, docere.

Alteram *specialem*, & ad tempus, ceu transeuntē, qua
(quo) ex promissione Servatoris Math. XI 19. Luc. XII: 2.
Joh XIV: 26. in sermonibus etiam Apostolorum subinde
obtinuit, quales à Luca ad verbum in literas relatos habe-
mus) in scribendis iis, quæ certæ & infallibilis regulæ loco
forent, non proprio motu, sed à Spiritu S. iusti speciatim &
impulsi, novo & immediato eoque specialissimo ejus con-
curren, ita & mens & stylus scribentium adsciebatur ac diri-
gebatur, ut non nisi hoc solum, quod scriberant, scribere
possent, idque ita scriberent, ut Sp. Sanctus ipse & solus illi-
lius auctor esset habendus: &c.

Progreditur ad evincendum, *Prīmō*, quod Apostoli non plu-
res, ac hodie adiunt, scriplerint Epistolas specialiter ~~testimoniis~~.
Secundō, quod pauca, atque adeo probabiliter non plura,
quam quæ hodie existant, Apostoli scriplerint. Hilce enim
duobus primariis capitibus totum hoc veluti absolvitur opu-
sculum.

Tandem vero etiam adversus objectiones multifariaſ ſuam
hanc cauſam aſterit ac defendit Vir Celeb ubi cumprimis
expenduntur loca 1 Cor. V: 9. 2 Cor. XI: 9. 10 11. 2 Cor.
XIII: 1. porro Ephes. III: 3 4. Phil. III: 1. Coloff. IV:
16. Eph III: 3. 2 Thess. II: 1. III: 17 2 Petr. III: 15.
16. 1 Petr. V: 12. 3 Joh. vers 9. & ſim. atque haud per-
functoriè illuſtrantur:

Cæterum & Vir pl. Vener. atque Doct. Jo. Dan. van
HOVEN, præter alia eruditioñis haud proletaria specimenia,
edidit *Historia Ecclesiastica pragmaticæ N. T. Specimen*, ex-
hi-

hibens caput primum, *de origine & constitutione Ecclesiae Apostolice*, præmisa prolusione, *de Scriptorum qui litterariam suppellectilem ad Historiam Ecclesiasticam composuerunt*. itemque Specimen alterum, exhibens Theses de Apostolica Ecclesia religione; Et porro, Specimen III. de Christianorum seculi I. vita & moribus, ad ductum Iacob. III: 17. recentius Lingæ 1752. 8

Eididit verò etiam Vir plur. Vener Joh. Casimirus MIEGIUS Dissertationum, ad ædificationem atque practicam rerum diuinarum notitiam facientium bigam, *de Ministerio Verbi in Spiritu & Veritate*; itemque nuper admodum, Theses, de diverso carnis & spiritus gustu in studio sapientia caelestis.

HAFFNIAE. Prodit nuper Cbrist. PANIOPPIDANI, Aarhusensis Präpos. Gener. & Pastoris templi cathedralis *Dissertatio Irenica inauguralis de Vatis Jesiae calamitoso calamitatis camino*, c. XLVIII: 10. 4.

Vener. verò etiam Ericus PANTOPPIDANUS, cuius varia in Historiam Ecclesiasticam, Politicam & Litterariam Patriæ, extant merita, novo quodam dono litterario suos sibi devincire aggressus est, edendo, sed lingua Danica, *Introductionem in Historium Naturalem*, cuius Tomus primus prodidit in 4.

GRONINGÆ. Cum die 3. Septembri more modoque solenni celebrarentur Encanxia Universitatis nostræ, GERDESII h. t. Rector Magnificus, Oratione habita de duobus in Theologia Elenctica evitandis scopolis, altero, *in tr. à Sollemn. aperteq; altero, pia quam dicunt fraude*, à Rectoratu decepsit, eumque resignavit in manus Viri Consultissimi, Jacobi ECKII Jurium Professoris: Est ea Oratio typis impressa Gron. 1753. 4.

Sub ejusdem GERDESII Præsidio publice quoque ventilata est ad diem xx Junii 1753. Dissertatio critica in *Canticum Debore*, ad Judicium caput V. auctore Abr. Frid. Ruckersfeldero Moeno-Frai. cofurzano, Sacri Ministerii candidato; Cujus dissertationis finis primarius est, internam illius Cantici dispositionem investigare, atque cum alias cuiusdam vetustioris Poëtae operibus comparare, quo nexus ejus cumprimis se nobis offerat, atque à difficultatibus suis liberetur. Eum in finem Doctiss. Auctor, *Pindaricum quoddam carmen* meditationi substernit, atque cum eo deinceps totum hoc canticum comparat, traditis primo quibusdam odarum Pindaricas;

carum characteribus iisque applicatis ad prælens Debora
Επικουρος; Hoc autem ut tanto ipso cederet felicius , ante omnia quoque evincendum sibi sumit pag. 14 sq. quod *Debora etas*, carmina charactere postea *Pindarico* dicto insignita non ignoraverit: Qua occasione simul ad illustrationem *Cantici Mosaici* Exod. xv. post ægyptiorum in mari rubro stragem decantati quadam afferuntur minime proletaria. Cæterum illud Pindari carmen est ex Olympicis de promtum & quidem Elys tertium, inscriptum Heroni in Theoxeniis, quod totum quantum à p. 5—10. in suas partes priuarias resolutum illustratur. Cui deinde subjungitur hujus nostri *Cantici à Debora* compositi non tantum Schema, in strophas, anistiophas & *Επωδος* resolutum à pag. 18—22. sed & commentarius p. 22 —— 39. In ipsa Dilputatione pluribus legendus.

Cæterum idem ille RUCKERSFELDERUS haud ita multò post, ad *Professionem Theologicam* illustris Gymnasiū Daventriensis vocatus est in locum Viri Celeberrimi G. C. OFFERHAUSII, cui octogenario majori honorifica contigerat muneris relaxatio; Neque tamen Academia aut Facultas Theologica civem hunc tuum atque auditorem, sine quodam Honoris titulo à se demittere volebat , quin potius ad modum honorifice lumen in Theologia gradum quem vocant Doctoris in eum conserre , eumque *Theologia Doctorem* declarare.

Quo factō is Daventriam se conserre ibique decretam ibi S. Theologiz & Philologiz Orientalis Professionem capessere ac die XX Decembris Inauguralem suam Orationem pronunciare: *De recentioribus circa rerum universitatem observatis, Religioni Christiana baud contrariis, quæ & typis ex scripta prostat*, Daventr. apud J. H. van Wyk 1754. 4.

Est quoque die VI. Februarii hujus anni 1754. publice edita à GERDESIO Disputatio Exegetica V. ad 1 Cor. XV: 20—23. atque sub ejus praeditio publice defensa ab Henr. Joh. Folmero Zutphanensi S. Th. Studio.

Itemque die XXVII. Martii Disputatio Exegetica VI. ad 1 Cor. XV. v. 24—28. *De Christo Regnum Deo & Patri tradituro*, Defendantē C. P. Schultzio Benthemensi S. Th. Stud.

Quum apud nos vacuesfacta esset morte Cl. Croeseri Facultas Medica, ne quid inde detrimenti caperet res Academicā,

B b b b

vo-

vocati sunt in ejus locum, primo, Vir Celeberrimus, quique jam inde ab aliquo annis Franequeranam Academicam exordiaverat, **Tibensis LAMBERGEN**, Professor Medicinae, & cum primis Chymie atque Botanices, qui jam inde ab aliquo tempore privataram suarum lectionum exordia fecit, deinceps Vir Juvenis doctissimus **Gualtherus DOEVEREN** Flandrus, Medicinae Doctor in civitate Leidensi, Medicinæ, Anatomiae, Chirurgice atque artis obstetricandi; Quibus adjunctus insuper est **Lector Anatomiae & Chirurgie publicus**, Vir Cl. **STENHUIS** Medicinæ Doctor Groninganus.

HELMÆSTADII Prodierunt **Jo. Bened. CARPOVII** Theol. & Græcarum Literarum in Acad. Helmstadiensi Professoris *Sacra exercitationes in S. Pauli Epistolam ad Hebreos ex Philone Alexandrino*: Helmst. 1750. 8. Præfixa sunt *Philonianæ*, Prolegomena, in quibus de non adeo contemnenda Philonis eruditio Hebraica, de convenientia stylis Philonis cum illo Divi Pauli in Ep. ad Hebreos, & de aliis nonnullis variis argumenti exponitur.

Edidit quoque Vir Cl. Ern. Aug. **BERTLINGIUS** S. Th. Doctor & Prof. pub. *Observationes Historio-Theologicas ad Litteras PAULLI*: III. Rom. Pontif. de Modo concionandi Anno 1542. datas & publicatas ab Ill. Ro. Eccl. Cardiuali **QUIRINO**, in Litteris Vicennialibus Brixiensibus, quæ Georgia Augusta celebravit insertis. Helmst. 1752. 4.

Est vero cum primis memorabilis Viri Doctissimi **Francisci ROTHFISCHERI** ad Professionem philosophicam in Academia Julia vocatio; ante biennium sere facta, posteaquam is paulo ante à Pontificiorum sacris ad Sacra Evangelico-Lutherana transitum fecisset, sieque, quam Veritas etiam nunc triumphos agat de Praejudiciis, cum educationis tum informatiōnis, suo exemplo notabili restatum fecisset; Ceterum de transitu ejus ad Protestantes extat Fius Apologia & Relatio Historica, Germanicè edita Lips. & Gulpherbyti 1752. 4.

H. IDELBERGÆ Qui in Cel. J. H. **HOTTINGERI** successit locum Vir pl. Ven & Cel. Jo. Jac. **WUNDIUS** Disputationem pro summis in Theologia Honoribus edidit Inauguralem, ad diem XII. Sept. MDCLIII. qua copiam *Charismatum & virtutum in Ecclesia Apostolica recenset*, atque multis Sacra Scriptura cum primis novi testamenti locis lucernam affundit, uerhas muneric Professiorii primitias merita cum Viro Clarissimo, tunc Universitati Archi Palatinæ gratulatur. Eid-

Edidit Vir Cel. *Christianus BRUININGS* Théologus Senior Observationes prácticas generales ad Orationem Dominicam, circa ejus auctorem, scopum, materiam formam & usum Heidelb. 1752. 4.

Sunt quoque sub ejus præsidio à Carolo *Buttinghausen* S. Th. Cult. ventilatae Theles *Milcellaneæ de Excommunicatione Judaica*, ad diem 4 Aprilis 1753.

JtNAE Extat J. Fr. FALCKII Oratio 1752. habits de Reformatore Primo Lutero, ad anniversariam Augustanæ Confessionis memoriam renovandam.

Edidit vero etiam Cel. Jo. Ern. *Imman. WALCHIUS* Prof. publ. & Societatis Latinae Jenensis Director, diss. de *Christianorum sub Diocletiano in Hispania persecuzione*, quam ex antiquis inscriptionibus illustravit Jen. 1751. 4. atque varia eruditio perfudit.

Uti hon minoris eruditionis opus est, Ejusdem *Persequuntionis Christianorum Neroniana in Hispania ex antiquis monumentis probande* uberior explanatio Jen. 1753. 4. qua multa tam sacræ quam profanæ antiquitatis capita explicantur atque illustrantur.

Caterum ea quoque quæ hic floret, *Societas Latina Jenensis*, quæque Superiori anno 1753. admodum honorifice *Danielm GERDESIUM*, numero *Sociorum honorariorum* inscriptis, ut eruditio latices ad plures deducat omnem navat operam: Et sunt ab ejus direcione Viro Celeb. Jo. Ern. *Imman. WALCHIO* Phil. doctore & Professore publico edita ejusdem Acta quorum Volumen secundum sequentia continet meletemata.

I. Frid. Ottonis *MENCKENII* diss. de hodierna litterarum per præcipias Europæ cultioris partes facie & statu.

II. Jo. Math. *GESNERI* ad disputationem *de nomenclatura latina παραλιπομένων*.

III. Jo. Dit. *WINCKLERI* de genuina της Εγχειρίας significacione schediasma.

IV. Jo. Sal. *SEMLERI* Spicilegium variarum lectionum ad librum I. Epistolarum Plinii.

V. Jo. Christ. *STRODTMANNI* centuriam differentium apud Latinos vocum, ab Ausonio Popma vel omislarum, vel curatiis explicandarum, una cum ejusdem ad hanc centuriam appendice.

VI. Imman. Frid *GREGORII* de scribendi genere Δια Σημειών, præcipue apud Veteres Romanos dissertationem.

- VII. Io. Ern. Imm. WALCHII Poccillatorem Phrygium.
 VIII. Io. Goth. MULLERI Syllogen lectionum variantium è codice lenensi antiquo Terentii.
 IX. Car. Frid. WALCHII Iovem serenum.
 X. Lud. Gul. BALHORNII de Diis Σωτῆρεis commentationem.
 XI. Io. Frid. SCHOEPPERLINI disl. de veteribus Romanæ lingue cultoribus κακογλωσι.

Accedunt Elogia Virorum celeberr. Io. Gottl. HEINECII, Iacobi BURCKHARDI, & Mathiae BELII LAUSANNÆ. Prodiit his diebus, tractatus, prodromus veluti Operis vastioris ac diffusioris, sub titulo: *De Malis ex Ecclesia Romana dogmatibus disciplina & praxi principibus, Respublica humanaeque societati obvenientibns*, diatribæ XII. Auctore D. H. QUIRINO PHILALETHE.

Erunt verò harum diatribarum argumenta, hæc I. Diatriba ostendet Oeconomiam illam a Deo definitam & a Redemptore nostro commendatam, procedendi nempe per liberum Rationis exercitium in salutarium Veritatum meditatione, ab Ecclesia Rom. everti ac eliminari II. Argumentum erit, Religionis Rom. diversitas ab antiqua per Apostolos annunciatâ, humanis placitis pro genio innixa: & quod gravissimum est, superstitionibus multiplicibus humanae Societati noxiis vitiatæ III. Demonstrabit, Religionis Rom. nervo Salutis viam populis difficultorem rudioremque omnino reddi; cum externa quedam devotionis exercitia promoveat, chimericis dotibus tantummodo afficta, vitiorum radices & semina non praecidat, non extinguat. IV. Ad Sanctuarii pondus librando præcipua illius Dogmata, ex eorum origine, cæterisque annexis, nonnisi ex pravo superbia avaritiæque spiritu, pietatis specie personato, illa processile (unde prima cœpit mali labes) ut temporanea Papæ potestas, Ecclesiasticorumque regnum longe lateque protenderetur, cæteris præstaret, opibusque afflueret, compertum redder & exploratum. V. Romanensem artes indicabit, quibus, vel Traditionis beneficio aut fraudum vulgo piarum, quibus indulgent, ope, propria Dogmata vallare ac propagare satagunt VI. Larvam præcipuis illius Religionis Patronis d. trahet, eosque caroalii prudentiæ porius machinamentis & dolis, pestiferaque Politices canonibus, quam vero Dei justitiæque zelo instructos exhibebit. VII. Circa Tyrannidem, quam in bona, in conscientias & in personas Re-

Religio. Rom sibi adjudicat, versabitur. VIII. Palam faciet, quam immaniter Religio illa temporaneam Principum potestatem parvpendat, impetrat, convellatque. IX. Persecutionis cacodæmonem, quo Religio illa munitur, indigitabit & exerabitur; quoque nullam non movet machinam, ut seditionibus vel proditionibus ipsi non obtemperantes opprimat. X. Eam armis stipatam, quæ citra vel minimum immodum sibi comparare potest, & bella ausam perficere, & ipsos Principes morti tradere, in aperto ponet. XI. Principia recensebit detimenta juribus Reip. Civili propriis, quibus promovetur, a Rom. Religione illata; quandoquidem illam membris subiectisque destitutus, eosque paucos inertes omnino, ignavos, pauperesque reddit. XII. Religionem Rom. eisque Pruxin, tanquam tranquillitati publicæ, paci ac securitati infenam apodictice convincet.

Is, qui celeb. Abrabamo RUCHAT datus est successor (v. Tom. III. P. II. p. 380.) I. P. SECRETANUS, uia novum munus adiit sermone auspicali, *de Controversiis circa religionem rite tractandis*, iia sub formam dissertationis Academicæ eum typis exscribi curavit Bernæ 1752. atque alteram mox disputationem eidem adjunxit, quæ summan fidei Christianæ exhibet. Bern. 1752. 4.

KILIAE HOLSATORUM Edidit Vir maxime Rev. Ad. Henr. LACKMANNUS, 1752. d. 17 Jun, ad præscriptum constitutionis Fridericanæ in alma Christian-Alberta, Disputationem ad Novellam c. XLVI. *De Controversia, nata ex sacrarum literarum lectione in Synagogis Judaicis, compostaque per Justinianum Imperatorem.*

LIPSIÆ. Inter ea quæ hic quotidie circa rem litterariam, promovendam ac adaugendam aguntur, recenserri meretur illud quod inter Ro. Eccl. Cardinalem eminentissimum Angelum Mariam QUIRINUM & inter V. Cl. Jo. Rud. KIESLINGIUM intercedit commercium epistolicum, circa res communionem & ecclesiam Romanam cumpromis concernentes; Ut anno superiori 1753. prodiit Cl KIESLINGII Epistola ad Ill. Quirinum. Ecclesiæ Brixieniæ Episcopum, & Bibliothecæ Vaticanæ Præfetum, de Religione Lutherana Romanisibus ad eandem accessuris, sua præstantia amabilis Lipl. 1753. 4.

Est hæc Epistola ea occasione potissimum scripta, quod Eminentiss. Cardinalis ægre ferret Viri Cel. Francisci ROTHFISCHERI, Professoris Helmstadiensis, transitum ad Ecclesiæ

siam Lutheranam, eaque de re cum apud alios tum apud ipsum Kieslingum conquestus esset, atque etiam ad ipsum Rochficherum Epistolam scripsisset debortoriam; His enim querebis, ut satisfaceret, banc ad eum dare Kieslingius scriptiōnem, arque in ea evincere aggreditur, quam Religio Lutherana Romanensibus ad eam accessuris suā præstantia sit amabilis.

Neque autem solū variis argumentis id evincere studet Vir Celeb. sed &c., cùm primis pro veritate doctrinae Protestantium, & quam unusquisque veritatis fulgore tactus temet vel nulla alia vi cogente, persentiscat obstrictum, ad eam sequendam, adducit Testimonium D. HYACINTHI de Quiros, sive Quirini Philalethbi, Hispani, Reformatæ nunc Ecclesiæ socii & Professoris Theologiaz in Academia Lausannensi apud Helvetios, in ejus Diatribis, *de Romane Ecclesiæ dogmatibus, praxi & disciplina*, editis Lausannæ 1753. 4. Et hunc enim Quirinum Philalethum, pag. super. commemoratum, egregium veritatis Evangelicæ Confessiōrem, missis Pontificiorum laetis, ad nostra transiisse, merito latetamur nobisque gratulamur; Deumque ut his in propagandū veritatis regnum direxis consilis largiter benedicere velit, exoramus.

FRANEKERÆ. Prodiit A. 1752. d. ix. Maji atque sub præsidio Viri Cel. Ægidii GILLISSEN publice defensā est disputatio prior, *de SS. Evangelīis ad Apocryphos quosdam libros non accommodatis.* 4.

Edidit verò etiam Cl. VENEMA Epistolicam dissertationem ad Cel. WESSELINGIUM directam, qua duas Clementis Epistolas à Cl. Westenio ad calcem N. T. nuper publicatas, Epiphanio & Hieronymo notas suisle in dubium vocatur, & de scopo posterioris sic dictæ Epistole Clementis ad Corinthios differitur. Harlingæ 1754. 8.

Ceterum & Vir Celeb. Joh. ARNTZENIUS novam nobis curavit editionem Panegyrici à Latino Pacato Drepanio in laudem Theodosii Augusti conscripti, cum notis integris Claudi Puteani, Franc. Jureti, Johannis Livineji, Valentis Acidalii, Cont. Rittershusi, Jani Gruteri, Joh. Schefferi, Christ. Gottl. Schwarzii & aliorum selectis. Quibus accedunt Thomæ Wopkenſii Animadversiones criticæ nunc pri-
mum editæ. Amstelod. 1753. 4.

Cl. autem VRIEMOETIUS præter reliqua ad illustranda Scriptura: S. loca varia meletemata, sub finem quoque superioris anni 1753. Dissertationem edidit ad selecta V, T, præci-

epù ex Decalogo loca, quæ varii generis continent Observations philologicas ad præceptorum decalogi seu lumen rite percipiendum potissimum directas;

GOTTINGÆ. Est Vir Juvenis eximus Petrus PLESKEN, Viri Summè Venerandi Meinbardi Plesken filius, qui A. 1752. d. 16 Sept. summos in Philosophia honores Doctorales adepitus est editis binis elaborationibus de *Patrimonio Henrici Leonis*.

Idem ille, novum eruditionis historicæ specimen edidit publice ventilando disquisitionem Academicam, sub titulo: *Carolus V. Augustus Ferdinandum Fratrem Germanum, Regem Romanorum constitutus auspicato atque absque omni lapsu politico*. Gott. 1753. 4.

Prodiit Epistola gratulatoria de Poetis Biblicis Latinis ad virum Summè Rev. ac Celeb. Cbrift. Aug. HEUMANNUM p. misla à Fr. Cbr. LESSERO V. D. M. Nordhusano. 1752. 4.

BREMÆ. Obiit die XXX Junii 1753, supremum diem Vir Celeb. Conradus IKENIUS, atque morte sua vacuam fecit cathedram in illustri Gymnasio Theologicam, atque in cœtu Stephanensi Ecclesiasticam, multisque præclaris aulis in incrementum rei litterariorum atque ecclesiasticæ suscepit est intermortuus, longiori vita, si Deo visum fuisset dignus, Interea, bene est, quod variis scriptis iisque ad Cleanthis lucernam elaboratis sibi non morituram pepererit nominis famam, sive etiam mortuus adhuc loquatur & celebretur.

Sub prædio autem Celeberrimi NONNENII, qui per Dei gratiā adhuc floret, ac vegeta est ætate, nuper defuncta est Disputatio II. Theologica de *Donis extraordinariis Spiritus Sancti*:

LUGDUNI BATAVORUM. Sub prædio Viri Cl. J. SCHULTENSII edita est disertatio ac publice defensia d. VII. Martii 1753. qua disquiritur. *Unde Moses res in libro Genesios descriptos disticerit?* auctore Petro BROUWER Viri pl. Ven. & doctissimi Br. Brouweri Theologi Amstelodamensis filio.

HAGÆ COMITUM. Eximum prorsus ac varia eruditione reseratum tractatum edidit Vir plur. Vener. atque doctissimus Carolus CHAIS V. D. M. Ecclesiæ Hagæ Gallo-Belgicæ, sub titulo: *Lettres Historiques & dogmatiques sur les Jubiles & les Indulgences à l'occasion du Jubilé universel*.

verset celebre à Rome par Benoit XIV. l' An MDCCL. & etendu à tout le monde catholique-Romain, en MDCCCLI. par Charles CHAIS Tome I. II. III. Se vend à la Haye chez Jean Swart. MDCCCLI. 8.

ERLANGÆ. Edidit A. 1752. d. 2. Maji Dissertationem Academicam Polemicam, qua articulus de Redemtione à cavillationibus Authoris Religionis Essentialis vindicatur, Vic summe Rev. Jo. Mart. CHLADENIUS, Academiæ Fridericiano Erlangensis Prorector designatus.

Prodiit vero etiam hoc eodem anno 1752. liber sub titulo: Κυρηναία Bibliotheca regia Berolinensis Æthiopica delcripta; ex Ichedis hactenus anecdotis eruit, luci publicæ expoluit & præfatus est Jo. Dietericus WINCKLERUS S. Theol. Doctoꝝ & Ecclesiarum Hildesienium Superintendens.

DUISBURGI. Vir plur. Ven. P. JANSSENIUS nobilem quandam, nec à quoquam digne satis pertractatam aggressus est materiam, De equilibrio peccati & viciarum Iesu Christi passionum, eamque novem identidem sibi subsequentibus Disputationibus Academicis abolvit, quarum prima d. 3. Martii A. 1752. ultima d. 7. Aprilis 1753. in Academia Duisburgensi publicè proposiit ac defensia.

Cæterum & Cl. AMMENDORFIUS Disputationum Philologico-Theologicarum bigam edidit: de convenientia novissimi Iudicii cum Legislatione, alteram 1752 d. 18. Jul. alteram 1753. d. 5. Januarii.

Sub ius verd etiam prædio edidit Dissertationem pulcherrimam Frid. Theod. WITHOF, Jo. Hild. Filius, natu minimus, de Nomine novo ad locum Apoc. II: 17. d. 24. Maii 1753.

Apud DANTISCANOS Vir Cl. WERNSDORFIUS bigam edidit Dissertationum, ad comprobandum, Fabularum Historiam de Baccho ex Moysaica band confitam esse, contra Huctium aliosque. 1753. 4.

ULTRAJECTI. Quum A. 1752. d. 27 Aprilis, Vir eximius Seb. RAVIUS ordinariam linguarum Orientalium Professionem aulpicaretur, eruditam dixit ac publicavit Orationem, De Eloquentia & sublimitate dictionis Hebraicae scriptorum antiqui fæderis, Est ea typis excripta Traj. ad Rhene 1752. 4.

Vir. Cel. Christophorus SAXIUS extraordinariam Antiquitatem & Humaniorum literarum Professionem suscepit A. 1753.

1753. d. 1 Febr. dicta Oratione Inaugurali doctissima pro Antiquitatis scientia, quæ quam late te in omnem antiquitatis eamque eruditam scientiam immiserit, Celeb. Auctor, ipso opere demonstrat;

Sub praesidio Cel. WESSELINGII varia prodierunt Disputationes: v. g. de Marco Aurelio Commodo Antonino, cuius Auctor H. H. Meyer Bremenensis, eam defendit 1753 d. 23 Maij; de Afichernis, eorumque munere ac dignitate, cuius auctor Ryn Rynen, Haga-Batavus eandem defendit eod. anno d. 13 Junii; de Caussis superstitionum inter Christianos, cuius auctor est Gisbertus BONNET, Narda-Batavus d. 3 Octobris; qui ultimus, cum paulo post in S. Ministerii Candidatorum numerum receptus esset, intra paucos dies, ad Ecclesiastam Amersfortianam verbi divini praeco, exempli memorabili vocatus est.

Edidit quoque sub praesidio Viri Cl. Joh. CASTILIONÆI d. 6 Junii disquisitionis philosophicæ specimen, de Rationis in Philosophia usu & abuso Abr. Iac. Dryfhout Darentiensis A. 1753. 4. atque præclara futuri philologiæ præludia dedit, quæ ut fausta jubeat esse atque fortunata supremum Numen, veneror.

Prodierunt nuper I. Ge. ALTMANNI Lingua Graeca ac Ethicæ in Academia Bernensi Professoris, *Meletemata Philologico Critica*, quibus difficilioribus N. T. locis ex Antiquitate lux affunditur & verus eorundem sensus indigitatur. Accedit *Oratio de illâtri inscriptione crucis Christi*, ejusque mysteriis. Ultraj. apud. Nicol. Muntendam 1753. 4.

Hæc Meletemata tribus Tomis distincta, ac variam erudititionem pra se ferentia, videmus recenseri in Bibliotheca Germ. Nova mens. Septemb. anni 1753. à pag. 113—124.

* * *

Instructio Reverendi Dn. Doctoris LEONIS ALLATII ad suscipiendum iter in Germaniam, Bibliothecæ Palatine causa.
Postquam ad aures Serenissimi: Bavariae Electoris MAXIMILIANI singulare desiderium Rde Tuz Dignitatis, de
Cccc Pa

a) Est hæc non ita pridem intorta, novis relationibus de Libris Menorabilibus, quas Cl. BAUMGARTEN publicat. Tom. III. p: 522—528. unde eam in fugam vacui de promissimus.

Palatina Vaticanæ Bibliothecæ jungenda perlatum est , Sanctissimo Pontifici spem fecit , te , simulac Urbs capita esler , copiam Bibliothecæ ipsi facturum . Cum igitur Urbs Heidelberga à Comite TILLI expugnata sit , è re judicamus , integrum Bibliothecam , pro eâ qua usus est circumspetione Sanctissimus Papa , ullo sine damno , Romam transportandam : Quippe qua Sancta Sedes & vera Catholica Ecclesia est , ubi studia cum in finem excoluntur , ut maximas iis dignitates & florentem rerum nostrarum nobis acquiramus statum : Ut adeo & Serenissimo Electori & Illustrissimo Bavario Nomini propria hac futura sit gloria , quod tam splendidum spolium atque nobilissimum Trophæum in ejusmodi Orbis theatro ad perpetuam memoriam condatur . Hanc ob causam Sancti Pontificis in animum suum induxit , Rdam Tuam Dignitatem & ad Serenissimum Electorem , & ad Comitem TILLI ablegandi , ut Bibliotheca quam fieri potest ciuiissime huc adducatur . Quanto majorem igitur Sancti Pontificis fiduciam in fide atque industria Rda . T. D quam Dominus Cardinalis de S. Suliana R. E. Bibliothecarius commendavit , ponit ; Tanto magis , utope Vaticanæ Bibliothecæ minister , Sedi Pontificia obstrictum se sentier , conceptam de se spem implendi , omnemque diligentiam adhibendi , ut voluntati Pontificis Summi hac in parte fiat satis ; cum vel ipse intelligat , quanti hocce negotium sit momenti , quantum incommodi & laboris perferendum sit , si Sancto huic Patri placere velimus .

Commodissimam ergo viam propediem ingredietur Rda . T. D. nullamque non adhibebit curam , dictum Serenissimum Electorem , cuius sedes Monachium Bavariae Urbs atque Metropolis est , adeundi , atque tradito Brevi a S. P. fidei ipsius concredito , Germanico idiomate eum assandi : ex hoc Brevi abunde ipsum perspecturum , quam se totum Seren. Electori mancipaverit S. Papa , hac cum asleveratione , sibi verba defutura , taetum erga Sereniss. Electorem amorem atque Paternum affectum exprimendi . Post hæc , literas nostras ut tradat necesse erit , hac lege , ut ne plura neque pauciora , quam iis continentur proponat ; Hæ enim prolixè satis testabuntur , observantiam ac amorem nostrum , quantique Serenissimus Elector apud nos fiat , & quod maxima fortuna adscripturus sim , si qua in re mea eidem testari queam officia .

Cum vero R. T. D. circa abductionem dictæ Bibliothecæ occupabitur , mandato necessum erit ut sit instructa a Serenissimo

mo ad Comitem Tilli, vel ad alium quendam Ministrorum illius præcipuum, quo tota advehatur Bibliotheca. Adhæc omne subsidium humilime expetendum ipsi erit, ut quanta fieri potest celeritate *Heidelbergæ Monachium*, vel si ira videbitur, ad alium quendam commodiorem locum, atque hinc successively in Italiam, deducatur. In primis vero salvum a Serenissimo Electore Conductum desiderabit, partim ob Hæreticos Palatinos, partim etiam suspectos confinium terminos, quippe qui limis adspicent oculis, cum Bibliothecam inde Romam transvehi intelligent. Infuper humilius quoque Serenissimum Electorem exorabit, ut integro durante itinere, Ipsi currus, quibus Comitis Tilli Exercitus abundat, concedantur, quo tanto celerius ad locum exopratum perveniat. Præter Salvum Conductum literas quoque Commendatitias a Serenissimo æque ac Ministris illius Principibus expetat, ad ea loca, ubi vel commorandum ipsi erit, vel aliena opera se indigere intelliger.

Neque minus R. T. D. necessariam sibi in Aula comparabit notitiam, Viarum, Urbium & Regionum, per quas commodissime iter inire possit, ut prudenti circumiectione omnes qui evenire possunt casus, evitet, deque mediis tollita sit, quæ faciliter ac sine impedimentis hoc itinere ipsam defungi sinunt. Supervacaneum vero foret R. T. D. specialiori & plenaria instruere Geographia, cum Viarum ac Itinerum periti Urbis Monachii meliorem in ppeditare poterunt notitiam, quam nos, qui tanto intervallo inde remoti sumus.

Quod ad MSS. dictæ Bibliothecæ attinet, id operam dabit R. T. D. ut singula conquerat. Quia in re non parum adjuvabitur, diligenter evolutione Catalogi in Bibliotheca Vaticana latentis. Ceterum non multa de iis verba faciet; quin potius se illarum rerum prorsus ignaram simulabit, eamque adhibebit prudentiam, ne intelligent, illam venisse, in ea, quæ ad nos pertinent inquirendi, cum saltem dono nostra sint: Id quoque ager sedulo, ut Catalogum Bibliothecæ Palatinæ cum nostro conferat, ipsaque in super Volumina & autores quam citissime, sine jactura temporis perlustraret, adeoque, plura ne an pauciora in te contineat, intelligat.

Ad reliqua varia quod pertinet MSS. Sanctissimus Papa ferio desiderat, si forte Bullæ, Brevia, literæ, aut id genus alia antiqua æque ac nova ad Pontificiam Sedem spectantia, verbo, cuncta, quæ praeter Codices MSS. ibidem reperiuntur, ut R. T. D. illa sollicitate custodiat; Hac tamen lege, ut ad mandata Electoris, Scripta ad Serenissimam Domum Bavanicam pertinentia fa-

cilis rradat: Quanquam creditu facile sit, illa vix adhuc adfutura; si vero adhuc supersint, magis facient ad ornandum Archivum quam Bibliothecam, quippe cujus desiderio Serenissimus Elector non adeo tenebitur: Quod si autem Scripta & Literas Apostolicas requireret, exorandus erit, ut vel ad describendum vel perpetuo retinendum R. T. Dignitati eorum copiam faciat quæ ipsi in animum vocare poterit, plus utilitatis ac fructus tam in Sedem Pontificiam illiusque ministros, quam universum Literatum Orbem è Prototypo ac Apographo redundaturum, Siquidem hoc ipso & Hæretici & omnes, quotquot perpetuam Romanæ Sedis auctoritatem minuendo frustra hactenus laborant, in ruborem dari queant. Ad impresos quod attinet libros, Catalogum quoque evolvet, & signatos in eo inveniat libros, apud nos non obvios, dignos tamen, quibus Vaticana Bibliotheca augeatur, reliquis eosdem Jungere; qui vero in illorum censum non veniunt, aut quorum copia Romæ haberi potest, suo relinquare loco poterit. Enim vero, cum neque de numero Librorum, neque de Summa pecunia, qua R. T. D ad transportandam Bibliothecam indiget, constet, certum quid de tumtibus statuere non possumus. Quoniam autem ingenti laboramus desiderio, ut Bibliotheca quanta maxima fieri potest cura Monachium Heidelbergâ abducatur, Sancti. Pont. per literas Creditorias ad certos Monachii Mercatores datas mille imperialium summam ipsi destinavit, quorum partem Heidelbergam petens sibi numerari patietur, residuo relicto, ut exigente necessitate eorum, quorum in itinere utitur, operam compensare valeat; aut Heidelbergâ ad alia loca, ubi consultum videbitur, quibusque cum Heidelbergensibus literarum intercedit commercium, cambialibus, quas vocant, literis instructam esse oportebit; id quoque curabit, ut ejusmodi semper gaudeat monetâ, quæ iis in locis, ubi transeundem ipsi est, usu invaluit.

Quando igitur R. T. D. omnibus necessariis rebus instructa, aula valedixerit, castra Comitis Tilli colloquendi caula cum ipso, adibit, quem ex aula de cunctis certiorens jam factum fore confidimus: Hærebit is una cum copiis suis vel prope Mainzium, vel Francodalam, vel alium haud procul ab Heidelbergâ disstum locum. Traditis illustrissimo Comiti literis à Serenissimo Electore ad ipsum datis, breve quoque, a Sancti. Pontif. fidei ipsius confirmatum, una cum mea Epistola iisdem jungat: ex quibus latet superque intelligenter benignum Sanctissimi Papæ affectum ut & meum eidem prorius conformem.

Ad-

Adhæc prolixior erit R. T. D. in explicanda cum veneratione qua universus Orbis, cum benevolentia, qua Sanct. Pont. ipsum complectatur, tum denique debito, quo nomine Religionis Catholicæ nos eidem obstrictos prositeamur, & quanto ipsum prosequamur favore, ob singularem pietatem, humillimamque erga Sanctos Sedis Romanos Apostolos venerationem. Benedictionem quoque R. T. D. ipsi impertiat & Divinæ commendet Majestati, ob favorem, quem nobis exhibuit. Posthæc in argumentum amoris nostri Sanctorum reliquias, nec non, quas ex dono Pontificis Summi secum habet, literas Indulgenciarum ipsi offerat simul & in animum revocet, quod dona quedam spiritualia à Sanct. Pont. desideraverit, quibus de ubi paulo apertius mentem suam exposuerit, spem ejus benevolo atque paterno, quem erga eum Sanctissimus Papa fovet, affectu alat, meum quoque animum ipsi interviendi quam cupidissimum exponat. Cum ergo de Bibliotheca sermo instituerit, id R. T. D. curæ esse debet, ut cunctis adjuverit, quo integra adducatur Bibliotheca, & si ad securitatem ejus facere intelliget, milites quoque qui eam comitentur expetet, ut adeo neque R. T. D. molestiam neque libri damnum patientur. Quod vero præcipuum est, taciturnitati ut studeat necessarium erit, & erga cunctos Bibliothecam tantummodo Monachium, minime vero omnium Romam abduci simulet. Adhæc Comitem Tilli iterum iterumque rogabit, ut ipsius favore adjuta cistæ & currus conficiantur, atque ita bibliotheca Salvo Conductu munita abducatur, ubi ad id quoque attendendum erit, ne captae præ nimia gravitate sibi invicem molestæ sint. Singulæ earum dimidiâ summa, quæ 150 libris absolvitur, impleri posunt, ne bibliotheca cum à mulis per alpes portanda est quicquam damni perpeti possit: Adhæc cistæ picate & cerato linteo obducendæ sunt, ne pluvia eas penetret: Extremitates quoque angulorum ferro firmandæ sunt, ne hinc inde qualando aut concutiendo disolvantur.

Postquam igitur R. T. D. Heidelbergam pervenerit & justam librorum, cistarum, curruum, viæ, aliorumque ad deductio- nem necessiarum rerum & expensarum inierit rationem, minimum usque ad Bononiam, inde per inulos Tridentum, quæ ad Athesin fluvium sita est urbs, transportari & hinc per aquam minoribus sumptibus Ferraram aut Bononiam abduci curabit. Calculo subducto, de Summa expensarum R. T. D. literis Sanctiss. Pont. certiore faciet, ut, si forte mille thalerorum summa per Creditorias literas transmissa non sufficiat, novas Bo-

noniæ expectare tantoque commodius libros transvehi curare queat. Bononia R. T. D. auctoritate Cardinalis Cajetani adjuta dictam Bibliothecam ope mulorum & comitatus ordinarii Romam deducere poterit, ut adeo sumptus pro transvectione non prius quam Romæ expendere necesse habeat, nisi iis qui Bibliothecam comitantur, aliquid pecunia velit prænumerare. Id vero e re R. T. Dignitatis erit, ut accuratam omnium sumptuum, quæ in itinere Bononiæ usque requiruntur, possideat; hinc vero, quando Monachium progreditur, successive notitiam expensarum, quæ pro transportanda bibliotheca desiderantur, & quibus sumtibus Athèsis fluvius trajiciatur, comparare tibi poterit. De vestigalibus quoque solicita erit, ne si vel maxime ab ea desiderentur, vi Diplomaticum, quibus, ut ab omni periculo in itinere secura sit, à Comite Tilli, præcipuis Aulae Bavariae ministris, & Archi-Duce Leopoldo munitam esse oportet, piæterquam quod Publicanis exiguum offerat donum, quicquam exsolvat: Cunque R. T. D. Venetiis discedet, Nuntium Apostolicum conveniet, qua in re literis ad Nuntium datis adjuvabitur. Quod si consultum ducerit R. T. D. à Republica quoque Literas patentes expetere, easque Tridentum vel Oenipontum transmittere potest. Ad expensas pro transportandis libris quod attinet, id operam dabit R. T. D. ne nimis multæ atque magnæ sint. Qua in re non parum fiducia in studio ac singulari fide R. T. D. ponimus.

Ad sumus vero, quæ propriam ejus respiciunt personam, cum modo hac modo illac proficisciendam ipsi sit, quingeniorum Imperialium legamus summam: Probec autem sui ipsius curam habebit, suscepit præsternim in locis; unde etiam è securitate ipsius judicamus, ut brieviore incedit vestitu, ne persona ipsius prodatur. quin positus hoc habuimus Mercatoris Venetiæ speciem p[ro] se ferat.

Unum adhuc R. T. D. suppeditamus stragema; ut scilicet magnam sibi sacram nummorum comparet copiam, quos a Sanctis canonizatos esse finget, DN. Comiti Tillio cosdem offerat, eique persuadeat, ut per Sacrorum Ordinum homines, qui curam animarum exercitus gerunt, inter milites distibui curet, adeoque & hos homines, quorum opera ad propositum suum uti potest, sibi devinciat.

Prolixiorum vero R. T. Dignitati suppeditare instructionem minus necessarium judicamus, cum integrum negotium singulari ipsius prudentiæ committamus: Unum idque præcipuum erit, ut cum præcipuis Ministris prudenter agere ac vestiri sciatis, quippe qui cunctis in molestii auxilio ipsi esse possunt: Adhuc literis nos certiores reddat, qualēm institutum ijsius fortius eventum. Quod reliquum est, felix R. T. Dignitati preciarum iter, ut quanta fieri potest celeritate reliquæ facta integrant secundum adierat Bibliothecam: deque cetero id habeat, Sedi Ponificis hoc ipsum fore gratissimum, fidem vero & indefessam ipsius industriam nou sine praemissi futuram. Vale; Datum Romæ die 23. Oct. Ao. MDCXXII.

SCRINIUM ANTIQUARIUM.
S I V E

MISCELLANEA
GRONINGANA

N O V A

AD HISTORIAM REFORMATIONIS
ECCLESIASTICAM PRÆCIPUE

S P E C T A N T I A

I N S E R U N T U R
TRACTATUS VARI GENERIS.

EPISTOLÆ. ORATIONES.

BIOGRAPHIÆ. ETSIM.

S I V E

NUNQUAM ANTEA EDITÆ,

S I V E

ITA FACTÆ RARIORES UT PRO
INEDITIS HABERI
POSSINT.

TOMI IV. PARS. II.

cum Indicibus in Tomos quatuor.

G R O N I N G A E & B R E M A E

Apud CORN. BARLINKHOF }
& G. W. R U M P. } Bibliopolas.
A. 1755.

CONTINENTUR

H O C F A S C I C U L O.

- I. **R**eginaldi GONSALVI Montani Relatio de *Martyribus Protestantium in Hispania.* p. 581--662.
- II. Petri MARTYRIS Epistolarum ορδονες. ex Mſſ. Archivo Ecclesiæ Belg. Londinensis. p. 662--678.
- III. Alb. HARDENBERGII Anecdota quædam, scilicet
- A. Ej. Ep. ad Jo. Uttenhovium. p. 680--682.
- B. — ad Decanum Monasteriensem. p. 682--685.
- C. — ad C. Pellicanum. p. 686--688.
- D. — ad Ph. Melanchthonem. p. 688--695.
- E. — ad Canonicos Bremenses. p. 695--698.
- IV.

IV. Ad Alb. HARDENBERGI-
UM Epistolæ, *Buceri*, *Til. Hes-*
husii, *Herm. Hamelmanni* & *Pau-*
li Eberi, plurimam partem ex
Mſſ. p. 699--722.

V. Alb. HARDENBERGII Scri-
ptum *Apologeticum ad Capitulares*
Bremenses A. 1557. p. 722--740.

VI. Confessio Romano Catholica in
Hungaria Evangelicis præscripta. p. 740--744.

VII. Indices, cum Tractatum, tum
Rerum, in Tomos quatuor.

Num. I.

Num. I.

REGINALDI GONSALVI
RELATIO

De MARTYRIBUS

Protestantium in Hispania.

Quanta fuerit Evangelii temporibus Reformatiōnis felicissimē renati vis & efficacia, non melius sere quam a piis Confessoribus atque iis, qui ingenti copia, confessionis constantiā id meruerunt ut inter Martyres referrentur, addiscitur. Quantus verò in *Belgio* nostro fuerit Martyrum numerus, vel ex sola illa *Balei CARFENNÆ* oratione, quam nuper admodum huic *Scrinio* nostro inferuimus, colligitur, ubi inter alia refert, pag. 235. „ intra Belgium spatio quinquaginta annorum trucidatos „ fuisse ob solam Evangelii professionem, haud pau- „ ciores quam centum mille homines. conf. *Histor. nostr. Reform. Belg.* §. XLIX. pag. 160. seq. Quanta verò etiam in ipsa *Hispania* fuerit iisdem temporibus cumpri- mis ab A. 1550 ad A. 1560. multitudo eorum qui propensi erant ad Religionem Protestantium amplecten- dam, colligi potest ex *Ludovici à PARAMO*, *Boroxen- sis*, *Archidiaconi & Canonie Legionensis*, regnique *Siciliæ* Inquisitoris, in *Libris de Origine officio & progressu S. Inquisitionis*, testimonio; quando, *Nisi enim*, inquit *Doctoribus illis bac religione imbutis magna cura Inquisidores oblitissent*, religio ista baud dubie vehementis instar flammæ totam pervagata fuisse *Hispaniam*; Etenim populus omnis loci, sexus, ordinis & dignitatis mirifico in eam serebatur amore ac studio.

D d d d

Qui-

Quibus ex verbis simul cognoscitur, quam non habuerit unquam Religio emendata, adversarium magis infestum quam Inquisitionem a) illam Hispanicam facerrimam.

Eniüberò, cum per pauca admodum hoc spectantia monumenta ad nostram ætatem pervenerint, sintque ea, quæ quidein à Doctissimo Anglo, Michaële GEDDESIO in ejus Miscellaneis Tomo I. p. 445-474. brevi compendio relata leguntur, nimirum levia, atque superficiariè saltim collecta, tametsi Cel. MOSHEMIUS ea quoque digna judicaverit ut in idioma Latinum transserentur, atque subjicerentur ejus Volumini I. Dissertationum ad Hist. Eccles. pertinentium à pag. 678-697. operæ pretium judicavimus uberiorem harum rerum ad *Historiam Reformationis Hispanicae* pertinentium nobis acquirere notitiam, eamque cum Lectoribus nostris Historiophilis coömmunicare, atque huic *Scrinio nostro Antiquario* ad conservandam earum memoriam inserere:

Atque hic opportunè admodum nobis in manus venie *Reginaldi GONSALVI, Hispani b) Liber*, qui singularem raritatis notam habet, sub titulo *Sanctæ Inquisitionis Hispanicae artes aliquod detectæ, ac palam traductæ &c.* Heidelb. 1567. 8. Ei enim Appendix vice sunt subjuncta, Piorum quorundam Martyrum Christi, (apud Hi-

a) Conf. *Hist. Reform. Belg.* §. LXIV. p. 215. 216.

b) Hunc *Reginaldum Gonſalvum Montanum Scriptorem Hispanum*, Dominicani Ordinis Monachum primò, deinceps sacrorum Evangelicorum affectam & conflorem, nobis describit Doct. LIMBURG in *Præf. ad Hist. Inquisitionis*. Fuit enim is Confessionis Reformatæ, atque ex illorum numero unus, qui circa obitum Caroli V. in Urbe Hispalensi, detectis in Ecclesia Romana erroribus gravissimis, ac superstitutionibus, Ecclesiam Deum purius colentium instituerunt, sed quæ fævillima illa Inquisitione, cuius *Actus fidei A. 1559.* Hilpali & Pincæ habitu sunt, dissipata est. Conf. *Florileg. libr. rar.* p. 113.

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 683

Hispanos) Elogia, qui, cum mortis supplicium ob fidei confessionem Christiana constantia tulerint, Inquisitores eos suis artibus perfidiæ ac defectionis infamarunt.

Hæc piorum Martyrum Elogia, tanquam auctentiā quendam Relationem de *Martyribus quibusdam Protestantum in Hispania* a), inde decerpere, atque iis nostrum hoc exornare Scritum volupe fuit, tanto lumbentius, quod ita eandem illam quam GEDDESIUS I. c. egit causam, agamus, sed luculentius, quodque ira eum quem brevis collectio GEDDESIANA, habebat defecturn, supplere queamus, addendo scilicet ipsi relationi auctoritatem, atque domesticum idque coxum ipsius hujus Gonsalvi nostri testimonium.

Notari autem meretur, eadem hæc Elogia, sed ex Gonsalvo de promta, Joachimi URSINI b) libro itidem riori, cui tit. *Hispanica Inquisitionis & carnificina secretiora* Amberg. 1611. 8. ese inserta, ubi cap. XIV. & sq. p. 172 & sq.— 270 ea leguntur.

De reliquo, ne quis Gonsalvi nostri in his recensendis vel fidem labefactet, vel refugiat auctoritatem, efficiet gravissimus Historicus J. A. THUANUS qui Historiar. Lib. XXIII. cap. XIV. ad Ann. 1559 pag m. 787 brevi compendio omnem hanc causam Gonsalvi Montani auctoritate nixus, nobis enarrat, pericopa notabili, & in quam Gonsalvi illa relatio, quam exhibemus, jam commentarii vicem præstabit :

Sic enim THUANUS I. c. de Philippo II. è Belgio in Hispaniam redeunte : „ Statim enim, inquit, atque in Hispaniam venit à Sectariorum castigatione ini-

D d d 2

” ti-

a) Legitur ea in libr. cit. p. 173—197.

b) Sub eo nomine quod delitescat, *Jac. Beringer, Scholz Ambergensis Corrector & Ecclesiæ Pastor, Reformatæ religioni addictus, atque circa Ann. 1610—1620. florens, nos edocuit Doctiss. F. URLINUS Theologus Gottinganus in Biblioth. Myscell. Hamburgensi Tom. III. part. I. pag. 1—16.*

„ tium fecit; & cum anteā singuli, aut plures, ut casus
 „ tulerat, ob pravas de religione opiniones post con-
 „ demnationem mox carnifici traderentur, in ejus ad-
 „ ventum servati passim tota Hispania damnati, & *Hi-*
 „ *spalim ac Pinciam* deducti sunt, quibus locis theatraли
 „ pompa ad supplicium producerentur. Primus actus
 „ *Hispani* celebratus fuit *viii. calend. Octobr.* in coque
 „ ante alios quasi in triumphum ex Trianā arce eductus
 „ Joannes *Pontius Legionensis*, Roderici Pontii Baile-
 „ lenii Comitis filius, isque pro hæretico Lutherano
 „ pertinaci (sub hoc enim elogio ducebatur) combustus
 „ est. Huic ut vitæ, sic & mortis socius additus Joann-
 „ nes *Gonsalvus concionator*, quem secutæ sunt Isabella
 „ *Venia*, Maria *Virocsia*, *Cornelia*, & *Bohorquia*: ple-
 „ num inde misericordiæ, inde invidiæ spectaculum,
 „ ex eo audita, quod Bohorquia cæteris ætate minor
 „ (vix enim vigesimum annum attigerat) summa con-
 „ stantia morte subiit Quod autem *Venia* ædes cœ-
 „ tibus ad sacras faciendas preces patuissent hæreticis,
 „ eadem, qua illa damnata est, sententia à fundamentis
 „ dirui jussæ sunt. Post eas productus *Ferdinandus à*
 „ *Fano Joannis*, & *Julianus Ferdinandus*, ob corporis
 „ exiguitatem vulgo *Parvus dictus*, & *Joannes Legio-*
 „ *nensis*, qui primo sartoriā Mexici in nova Hispania
 „ exercuerat, dein in B. Isidori collegium cooptatus, in
 „ quo sodales puriori doctrinæ ut illi jactabant, in oc-
 „ culto studebant. Auxit & eorum numerum *Francisca*
 „ *Chauesia* ex B. Elisabethæ cœnobio virgo Deo dicata,
 „ quæ à Joanne *Ægidio concionatore Hispanensi*, de
 „ quo mox dicemus, instruxta, eandem pœnam magna
 „ etiam constantia pertulit. Ex eadem schola prodidit
 „ *Christophorus* etiam *Lefada Medicus*, & *Christopho-*
 „ *rus Arellanius* ejusdem B. Isidori cœnobii monachus.
 „ ac tandem *Garsias Arias*, qui primus in illud Isidori
 „ sodalitium ejusdem religionis scintillas intulit, assiduis
 „ suis

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 68;

„ suis monitis ac concionibus, ex quibus ingens ille ro-
„ gus accensus est, & cœnobium ipsum ac bona pars
„ urbis opulentissimæ poene conflagravit. Is rarae eru-
„ ditionis vir, sed parum constantis sibi ingenii, ple-
„ rumque nutabat, & quæ suis persuaserat ac præscri-
„ pserat, cum ex eo illis ab Inquisitoribus periculum
„ creabatur, ipse acutus in disputando disceptator re-
„ fellebat & evertebat: his artibus cum multos in erro-
„ rem inductos manifesto periculo objecisset, se vero
„ detestando fidei violatæ piaculo obligasset, à *Joanne*
„ *Egidio*, *Constantino Pontio*, & *Varquio* aliquando
„ monitus, quod parum sincere in amicorum atque adeo
„ idein cum ipso sentientium causa versaretur; ille præ-
„ videre se respondit, brevi fore ut tauros in sublime
„ spectaculum productos cernere cogerentur: Inquisi-
„ torum theatrum hoc sermone significans. Ad quæ
„ verba retulit Constantinus; si ita Deo placeret, non
„ eum è sublimi ludos despecturum, sed ipsum in arena
„ futurum. Nec Constantini augorio eventus defuit:
„ nam *Arias* mox postulatus est, & sive senectute sua
„ audacior, sive repentina mutatione ex meticuloso,
„ qui haðenus fuerat, jam fortior effectus, inexspectata
„ constantia inquisitorii tribunalis Allestiores acerbissimis
„ verbis objurgavit, aptiores esse assertens, qui vili aga-
„ sonum munere fungerentur, quam qui fidei, quam
„ turpiter ignorabant, censuram impudenter sibi sumer-
„ rent: præterea vehementer dolere testabatur, quod
„ veritatem, quam tunc tueri se ajebat, sciens ac volens
„ adversuspios illius defensores saepè coram ipsis oppu-
„ gnasset; quam poenitentiam, quaindiu in vivis esset,
„ ex animo nunquam deponeret. Ita in triumphum du-
„ etus, ac vivus flammis ustulatus, Constantini augurium
„ firmavit. Restabant ii, quos diximus, *Egidius* &
„ *Constantinus*, scenæ choragi, qui ultimum pompæ
„ agmen clauderent: Verum utrumque mors anticipa-

D d d 3

ta

„ ta vivum spectaculo invidit: siquidem ille ob eximi-
 „ am pietatis & eruditio[n]is opinionem, cum à Cæsare
 „ Philippi parente Episcopus Drolensis esset designatus,
 „ potea posulatus est, & recantato, seu astu seu hor-
 „ tutu Dominici à Soto publice errore, concionandi
 „ munere ac sacris ad tempus interdictus est, & aliquanto
 „ tempore ante actum illum obiit Sed cum Inquisi-
 „ tores initius cum illo actum purarent, cadaver in jus
 „ vocant, & mortuum ad mortem damnant, eumque
 „ tanquam ex machina excitatum ad spectaculum fistunt
 „ straminea effigie Constantinus vero, qui à sacris
 „ confessionibus diu Cæsari, eique in solitudine sua
 „ post imperii ac regnorum abdicationem, ac postremo
 „ animam agenti, semper prællo fuerat, ad idem mox
 „ tribunal raptus in terro carcere paulo ante exspira-
 „ verat: sed ne theatrum Constantino careret, ejus
 „ quasi concionantis effigies circumducta est: atque ita
 „ terribile per se spectaculum, quod primo plenisque
 „ astantium lacrimas excuslerat, larvis his in scenam
 „ productis, risum multis, ac postremo indignationem
 „ movit. Eadem severitate potea Pincie Octobri in-
 „ sequente cum aliis ejusdem criminis damnatis aetum
 „ est, ubi, spectante ipso Philippo rege, viginti oto
 „ ex præcipua regionis nobilitate palis alligati ac cre-
 „ mati sunt. Hucusque Thuanus.

Ceterum, cum quædam generaliora instar *Præfationis*
 cuiusdam huic suæ Relationi præmitterit GONSALVUS,
 ea quoque, tanquam Præfationis formam haberent, hic
 præmittere voluimus.

Tu verò B. L. lege & judica, Deum verò Opt. Max.
 supplicibus venerare suspiris, ne unquam vel unquam
 Diabolicas ejusmodi artes veritatem eliminandi ac genus
 humanum excarnificandi, permittat reduci in orbe[m]
 Reformatum, ac submissas ei gratias age, quod ab hoc
 hominum, quos Inquisidores vocant, carcinomate, tan-
 dem

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 687
dem ante hæc duo fere secula liberum præstiterit Bel-
gium nostrum fortunatum.

P R A E F A T I O.

Apponere hoc in loco visum est Inquisitoriarum atrium exempla quadam, in quibus, licet veluti in acervo quodam nulloque ordine tumultuarie conjectis, inspicere licebit dilucidius Inquisitorias artes, utpote in ipso usu atque exercitio, eorum etiam tum immanitas, tum avaritia inexplebilis, tum iniquitas, jurisque omnis perversio veluti in tabulis, suis coloribus depictæ & in sublumi defixa apud eos, qui illas intuiti fuerint, commodius pro merito traducentur.

Adde etiam, quod vel in eorum gratiam, qui propter Evangelium Christi & explosam ejuratamque impietatis doctrinam eisdem artibus circumventi, Patronum scilicet fidei sœvæ prædæ patuerunt, Ecclesiæ interesse puto, ejusmodi exempla ab oblivione interitique vindicare. Aperiat igitur jam demum oculos Christianus orbis, & hosce sœvos lupos, leones, dracones, viperarum proles, quos pro cœlestibus quibusdam numinibus in sœvitiae ac immanitatis suæ mercedem tanto cum Republicæ Christianæ malo, haec tenus adoravit, detracta pietatis ac sanctimoniacæ larva, qua tantopere commendabantur, & agnoscat, & e suis finibus exterminet.

Ceterum, quæ hic exempla recensentur, unius modo ex Inquisitorii tribunalibus, nempe Hispalensis, sunt, cuius solius mysteria cognoscere, & majori ex parte in se ipsis experiri, traductoribus est datum. Jam ex hoc tantum specimine conjectura haud infirma ducta, divi-
nare

nare quis poterit, quanta ac qualia illa fuerint, quæ in tot *Hispaniæ* totius inquisitoris tribunalibus ejusmodi exempla perpetrantur. Neque ea, quæ cum hic, tum per superiora commentaria dispersa exempla reposuimus ex longo recollecta tempore existimandum est.

Edita enim ea omnia sunt eodem planè tempore intra sex aut septem annos, cum primum in Lutheranos in Hispania, *Hispali* præsertim ac *Valleleti* in magno numero repente atque ex improviso erumpentes animadverti cœptum est. Id vero fuit anno *Quinquagesimo* *septimo* aut *octavo* a parta per Christum salute *supra sesqui millesimum*, ad annum *sexagesimum quartum*.

In Inquisitione Hispalensi captus fuit ob Religionem eo tempore Anglus quidam *Nicolaus BURTONUS*, *) vir in primis pius, quem postea in fidei Confessione & ejuratione impietatis immobiliter perseverantem combusserunt. Hujus, quum primum captus est, bonis omnibus ac mercibus, quarum causa in Hispaniam venerat, in Sequestri rationes, pro more Inquisitorio, redactis, inter ea quæ ipsius erant, multas quoque opes mercium involverant, quæ ipsi ab alio Anglo mercatore Londini agente, pro more mercatorum, Factoris nomine, ut dicunt, fuerant commendata. Is accepta Londini factoris sui ac mercium suarum captivitate, procuratorem cum tabulis in Hispaniam misit, repetitum res suas. Igitur procurator Hispalim appulsus, tabulis ac scriptis omnibus apud Sanctum tribunal repræsentatis, petit illarum mercium sibi fieri potestatem.

Respondent Domini, ut scripto agat, & Advocatum deligat, (haud dubie protrahendæ litis gratia) atque illi ipsi humanitati scilicet consulentes, ei quendam designarunt, qui supplices libellos ac scripta omnia, quæ in Sancto tribunali offerenda forent, illi conficiebat, pro singulis scriptis octo realibus avare exactis, licet tan-

* Conf. GEDDES Matyrol. ex edit. Moshemii. p. 678.

tantundem illi commodi, ac si nulla forent, scripta ea præstisissent. Aderat hic homo per totos tres aut quatuor menses singulis diebus bis, mane videlicet, & à prandio, ad fores Inquisitoriae arcis petens ac obsecrans genibus ad terram flexis Dominos Inquisitores, ut expediretur, præsertim vero Dominum Episcopum Tarragonensem, qui primarii Inquisitoris loco Hispali tunc erat, ut is, pro primaria sua authoritate, juberet res suas sibi restitui. Præda vero erat ingens ac opima, recuperatque proinde difficultilis.

Post quatuor demum totos menses in precibus ac inanibus obsecrationibus infumptos respontum tandem accipit, scriptis quibusdam, eis, quæ antea attulisset, amplioribus, ex Anglia allatis, ut rerum sibi fieret potestas, esse opus. Proficiscitur continuo Anglus Londonum, & allatis secum, quas desideraverant, amplioris fidei tabulis, Hispalim redit, eisque in Sancto tribunali repræsentatis, Domini responsum differunt, graviores occupationes, quibus tum distinerentur, causantes. Eodem responso singulis diebus repetito hominem detinuerunt totos alios quatuor menses. Exhausto jam pecunia Anglo, & expediri adhuc instanter supplicant, rem ipsam ad Episcopum rejiciebant: consultus Episcopus, se unum tantum esse, rem vero ad alios Inquisitores quoque, ut expediretur, pertinere ajebat: atque ea arte ab aliis in alios relata culpa, nullus apparebat liti finis. Tandem die quadam expedire hominem, ipsius victi importunitate, decreverunt. Expeditio vero fuit, Licentiatus Gascus, unus ex Inquisitoribus, homo Inquisitoris fraudibus apprime strenuus, jubet eum à prandio adesse. Ejusmodi nuntio lætus Anglus, de restituendis sibi rebus suis, deque se ad vinclum putandarum rationum causa introducendo, quemadmodum ab ipsis Inquisitoribus, licet non bene intellectus, scilicet opus fore, ut vinclum ipsum conveniret, saep-

Eeee

au-

audierat, eos jam serio cogitare credens, ad vesperam rediit. Reversum mandavit Cullodi carceris, ut in quodam carcere, quem illi nominarunt, recludat. Anglus ad conferendas rationes cum alio se introduci pri-
mum credens, haud multo post vindictum se atque in tenebroso ergastulo, præter suam expectationem deprehendens, intellectus deum, aliter rem habere, quam ipse cogitarat. Post tres aut quartuor dies educunt eum in audiencia & quando juxta ipsorum artes haud malè id quadraret, res suas ab Inquisitoribus repente Anglo, absque ulla alia præfatione, *Ave Maria* recitare eum jubent. Recitat ille simpliciter in hunc modum, *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui Iesus, Amen.* Excipiuntur scripto omnia, & de repetundis rebus omni sermone omnino, neque enim opus erat, jubent eum in carcerem suum reduci, & actionem adversus eum, ut hereticum, instituunt, qui juxta Romanæ Ecclesiæ morem *Ave Maria* non recitaret, quin potius in suspense loco eam finiret, deberet enim addere, *Sancta Maria, Mater Dei, ora pro nobis peccatoribus.* Qua præcisa cauda Divorum intercessionem non probare, haud obscure videtur: atque ita deum, iusta occasione inventa, mansit captivus per complures dies. Eductus postea fuit in triumphum paludatus, fortunis omnibus, pro quibus, licet non suis, utique certabatur, exutus, & insuper ad annum carcerem damnatus. Nomen illi erat *Johannes Pfrontomo*, a) civi Bristolensi.

Inter proscriptorum bona, aliorum quoque opes confiscare, Sancto tribunali neque novum est neque non frequenter usitatum. Ut enim fieri posset, ut, si importunitis allegationibus ullus concederetur locus, non nullis fraudulentis adductis testimonis, bona sua, que ali-

a) GEDDESIUS l. c. pag. 456. & apud Mosbem. p. 679.
eum *Framptonum* appellat.

aliorum esse comprobarent, è Fisco eriperent, Sanctum tribunal ejusmodi contentiones vitare, neque ejusmodi fraudibus ullum locum relinqui cupiens, inferre illi injuriam, quam ferre, sibi tutius fore dicit. Paucis ab hinc annis venit Hispaniæ mercator quidam advena prædives, cuius bona ob religionem fuerunt postea Inquisitorio Fisco adjudicata. Inter ea bona proscripta quoque fuit navis spectatæ pulchritudinis, qua meliorem opinionem omnium Bethis antea nunquam viderat. Probavit homo legitimis testimonis, navem illam ad se non pertinere: neque id oblitus, quin rationes, quibus sibi illam adjudicaret, in suis artibus Sanctum tribunal adinvenerit. Mercatori erat nomen Rebukino.

In eadem Inquisitione Hispaniæ animadversum est censura Inquisitoria, citra mortis supplicium, in prius quendam civem, Religionis ergo. Inter alias multæ partes, bonorum omnium ac proventuum, ex quibus honeste satis antea vivebat, proscriptionem tulit, utque in quodam privato carcere ad decennium, fortunis omnibus exutus, recluderetur. Exactis in eo carcere diebus aliquot, in quo in summa paupertate ex priis hominibus collecta stipendia sustentabatur homo alias minime sordidus, Notarius quidam Inquisitorius eum adiit, mandatum ex scripto adserens Sancti tribunalis, quo centum & triginta ducatorum summam expensarum ac vietus nomine, dum in arce Inquisitoria fuerat, numerare jubebatur. Respondit ad mandatum, id quod erat verum, nempe expilatis ab eisdem ipsis fidei patribus ac direptis ex integro bonis suis omnibus, unde eam pecuniam solveret, nihil sibi fuisse reliquum. Responsum hoc Dominis haud fecit satis, ac Notarium secundo mittunt jubentes, ut intra paucorum dierum spatium. quod assignarunt, pecuniam illam solveret, alioqui futurum, ut ex privato illo carcere eductus in publicum civitatis carcerem deduceretur, ibique detine-

neretur, quo usque numeraret. Improvidi videlicet homines relaturi in Fiscum hominis bona omnia, sibi ipsis antea pro expensis satisfacere non adverterunt.

Ceperunt eodem fere tempore in eadem Hispalensi Inquisitione nobilem quandam sceminaam Joannam BOHORQUIAM, uxorem Francisci Varguis viri in primis clari ac Higueræ Domini, filiam vero Petri Garcie Xeresii Hispalensis civis opulentissimi. Captivitatis causa fuit, quod soror ipsius Maria BOHORQUIA spectatæ pietatis virgo, quam postea ob piam confessionem igni tradiderrunt, in tormentis declarasit, se aliquoties cum sorore sua de ea doctrina contulisse.

Quum illam in carcerem conjecerunt, gerebat uterum semestrem ferme, qua de causa neque adeo arte eam recluserunt, neque cum ipsa agebant ea servitia, qua cum aliis vincitibus solent, foetui nimirum consulentes. Octavo à partu die foetum illi auferunt, quinto decimo vero eam recludunt, eandemque cum aliis vincitibus omnibus conditionem cogunt experiri, ac causa ipsius, quo rigore, quibusque solent artibus, agitari cepta. In tanta calamitate id tantum solatii afflictæ contigit, quod virgo quedam valde pia, quam ob pietatem postea inquisitorius quoque ignis absumpsis, tetri illius carceris forte data est comes.

Eam puellam ad torturam quadam die eductam, atque in carcerem à torturis reductam, adeo quasi statam, omnibusque membrorum compagibus dissolutam, ut in junceo lectulo ad laborem potius, quam ad quietem utrique concessio, vix ac nisi magno cum cruciatu volveretur, summa animi pietate, quando externis officiis nullus aut certe peregrinus ibi erat locus, prosequuta est. Vix ista cæperat à torturæ quasi statione convalescere, quum ad eundem ludum illa educitur, ibi tanta atrocitate in Burro torquetur, ut chordis ad ipsis brachiorum, femorum, ac crurum tibias usque penetrantibus,

car-

carceri moribunda restitueretur, sanguine per os affatim è vestigio erumpente, disruptis haud dubie visceribus, octavo demum à tortura die ex immanium illorum leonum unguibus ereptam Deus in æternam quietem ad se recepit. Laborarunt certe ipsi, ne hanc tenellam heroinam in tormentis, eos adeo crudeliter necavisi, ad vulgi aures perveniret, at qui conspexerunt eam crudelitatem, tacere non potuerunt. Si aut Strix, aut venefica, aut mariti liberorumve parricida hæc scemina fuisset ad flagitorum confessionem ex ipsis ore exprimendam secularis, quem vocant, magistratus ejusmodi tortura expertus esset, cum functionis suæ ratio pro more illi reddenda foret, haud abiret illi impune, ejusmodi scævæ atque intemperatae torturæ eum quoadam postulante. Ceterum à Sancto tribunali non exiguntur ejusmodi rationes, & licet ipsi in tormentis necare impune, vel eos ipsos, de quorum innocentia, testimonium fert post exactiorem causæ cognitionem: ut in hujus honestissimæ scemina facto accidit. Quin enim ad eam condemnandam sufficientia eos testimonia, licet omnibus Inquisitoriis artibus conquisita ac procurata, defecissent, quando accusata eo nota foret loco, ut negotii iplius apud plebeis esset omnino aliqua reddenda ratio, neque res ullo modo dissimulari posset, in primo triumphi actu, qui ab ipsis morte fuit indicatus, sententiam suam pronunciari jubent in hæc verba: „Quoniam hæc Domina in carcere obierit, „(suppressis haud dubiè causis) & ejus causa inspecta ac „diligenter examinata, innocens fuerit deprehensa, id „circò Sanctum tribunal eam ab omnibus gravaminibus „per Fiscalem illi intentatis pronuntiare liberam, litem- „que prorsus absolutam in sua tuin innocentia tum exi- „stimatione restituere, jubereque bona ipsius omnia, „quaæ in Sequestri rationes venerant, eis restitui, ad „quos ex jure pertinerent

Ac ita demum postquam eam in tormentis belluina truculentia necaverunt, liberam pronunciarunt. Eiusmodi barbararum immanitatum rationem Deus ipse aliquando exiget, quando ea autoritate in terra defenduntur, quam ad eas severè ulciscendas instituerat.

Anno Christi 1563. Sanctum tribunal rete suum in sinum quendam expandere meditatum est, unde, nisi meliore, aut deteriore postea consilio capturam remittere statuisset, eam imprudens cladem Romanis agris inferret, qua nulli haec tenus Lutheri graviorem forte vel imprudentes intulerunt. Res sic habet: Fuere nonnulli, curiosiores sortasse, quam Romanis rebus expediret, qui de Monachorum ac clericorum turba acerbè querebantur, quod ad ciendos cum sc̄eminis amores solicitandamque honestarum matronarum, virginumque pudicitiam, remedio, ut fertur, jam olim usitato, auriculari confessione abuterentur; Res sancto tribunali visa est consultatione ac remedio digna. Ceterum quod negotium esset cœcum (neque enim quicquam erant, veluti in communi ac vulgato malo, nominatim delati) publico edicto, quod per omnes Archiepiscopatus Hispalensis ecclesias solenniter fuit publicatum, decernunt, ut quicunque scivissent, audivissent ve de quibuscunque monachis aut clericis, qui ad ejusmodi flagitia, confessionis sacramento abusi essent, aut alias ex confessoribus quempiam cum filia aut filiabus Confessionis ejusmodi mala negotia quoquo modo agitassent, eum intra triginta dierum spatium sancto tribunali indicarent. Censuræ quoque in negligentes, contemptoresve quam gravissimæ adhibitæ

Publicato decreto, adeò ingens mulierum turba ex una Hispalensi civitate indicatum pessimos confessores in arcem Inquisitoriam accurrebat, ut vel viginti scribæ cum totidem Inquisitoribus excipiendis indicum depositionibus non sufficerent. Itaque negotiorum mul-

multitudine penè obruti Domini Inquisitores, triginta
alios dies indicibus atsignarunt, neque tantulo tempora-
ris spatio adhuc sufficiente, tandemē tertio, quartō
toque induciarum constituerē coacti sunt. Plenisque
enim honestis matronis atque sublimioris conditions
aliis ex censurārum atque excommunications super-
stitione, hinc urgente conscientia, inde virorum, quos
sinistra quapiam pudicitiae suspicione offendere vere-
bantur, respectu, eas domi contiente, quodivis tem-
pus ad conveniendos Inquisitores haud celebarūt op-
portuni, quare & velatis Bethico more vultibus, &
quoad poterant, occultissime Dominos adibant

Haud paucæ, quæ in illo Pateſtions tempore vi-
roruſ in obſervando diligētiam prudentia ſua aſtute
ſuperare nequierunt, amara Zelotypiæ aculeos ipſorū
animis inſixere. Ex alia parte perjucundum erat
ſpectaculum, monachoruſ & clericoruſ deimilis vulti-
bus cogitabundè ac melancholice ex male ſana con-
ſcientia incedentium, atque horis omnibus expetan-
tiuum tremebundi ac conterriti, quando quispiciam ex
Inquisitorius familiaribus eis manus injiceret: neque
latum unguem aberat, quin plerique ipſorum, neque
abs re, existimarent, turbulentiore in ipſos tem-
peſtatem ortum iri, quam quæ in Lutheranos per idem
quoque tempus graſſaretur. Verum Sanctum tribunal
re ipſa edictum, non modò ſibi ipſi, verum etiam
univerſæ Ecclesiæ Romanae factioni periculofillina ea
confilia elle, unumque illuin conatum, ſi ultrà pro-
gredereſur, ut minimū, ſatis fore ad ſummam atque
infanabilem invidiam ecclesiastico ordini conciliandam,
inprimis verò auricularis Confessionis authoritatēm,
quæ alioqui ex plumbeis aciculis jam modò pendere
videatur, ex hominum exiſtimatione prorsus abolen-
dam, eſi negotium, ſi quod alias, Inquisitoria tum
Inquisitione, tum animadverſione foret ſatis dignum:

tem-

tempestive ac præter omnium expectationem retulit pedem, sepultis etiam & æternæ oblivioni mandatis illis flagitorum acervis, qui ex legitimis indiciis jam constabant. Fama fert, clericorum aut monachorum nomen communis opera ingenti pecuniæ vi Papæ nates emuuxisse, ut bono eo odore demulsus universo Confessorum ordini diploma concederet, quo omnia illorum hac in parte errata ex paterna pietate remitterentur, præcipereturque Inquisitoribus, ut ab incepto desisterent, & quæ acta erant, æterno silentio premerentur, neque in hominum conspectum ultra prodirent. Cæterum, Inquisitoriarum rerum peritis hoc non videtur verisimile. Etsi enim illud Papa concederet, tamèn Sanctum tribunal ejus esse potestatis ut, cum quicquam seriæ rei perficiendum suscipiat, vel ipsius Papæ autoritate opposita, ab incepto desistere non soleat. Frequentiore in usu esse, ut Papæ autoritati illud opponatur, atque adversus eum obtineat, quod in sequenti exemplo jam apparebit.

Læserat biennio antea per eandem propemodum imprudentiam, Sancti tribunalis nassam Romanus Pontifex, Jubilæi, quod Plenissimum ipsi vocant, diplomate in Christiani orbis salutem, cui scilicet Christus minus abundè prospexit, divulgato. Præter ingentes alios indulgentiarum ac expiationum acervos, tactis quoque Lutherana labe eo diplomate consulebat: adeò vel ex ipso Evangelio, reti quæstuosam sibi nassam novit facere ingeniosus artifex, & telum, quod in ipsius perniciem Christus vulgare orbi hac tempestate fecit, quum vitare vulnus nequeat, vel in suum lucrum convertere non desperat. Diplomatis verba erant, „ Ut quicunque Lutheranis dogmatis ac opinio- „ nibus quoquo modo adhæsissent, relipiscentes à furo- „ re scilicet, per quemcunque Confessorem ab ea labe „ absolvvi possent.

Actu

Astutum certè & antiqui serpentis consilium, maxima rerum ea de causa perturbatione in *Hispasia* ac in primis *Hispali*, urbe omnium Hispaniæ longè celeberrima per illud tempus animadversa, & quòd peccante multitudine, & in primis ad defectionem adjacente animum, facilius minusque periculose regnum in officio retinetur, simulatione quadam universalis clementiæ, quām severa ac pertinaci vindicta. Desiderari hīc tantū poterat Sancti tribunalis incolumitas, cuius haud magnam rationem Pontifex videretur habuisse. Verū illud, hoc diplomatis articulo, quo universa illa ingens præda è manibus ipsi haud dubiè eripiebatur, vehementer offendit, damnata illa intempestiva Pontificis clementia, ei absque ullo pudore fese opposuit, ac summota omni rei controversia pro imperio præcipit, „ne illud Jubileum reciperetur, nève „publicaretur, quòd sancto tribunali præjudicaret: quare neque receptum neque publicarum fuit. Videre hic licebat Satanam adversum se ipsum divisum. Haud obscurè hinc apparet, Pontificis Romani obedientiam, quam probi isti Domini igni & sanguine alioqui vindicant, ut fidei articulum, cereum nasum illis re vera esse, quem quaquaversum lubeat, contorquent: eisque pro laqueo & reti, quo homines capiant, haberi potius, quam pro fidei articulo, ex cuius observatione ipsi salutem sperent.

Cujusque tyrannidis proprium est clementiam in primis iustitiamque odisse, una verò crudelitate atque saevitia niti, vel cum suinmo odio timeri affectantis, quando alia æquiore ratione consistere se non posse videt. Ita ille dicere erat solitus, *Oderint, dum metuant*. Si quis animadvertiscat, nullam suisle hactenus tyrannidem, deprehendet, quæ hanc legem Sancto tribunali pertinacius magisque tyrannicè observaverit, affectata quadam tum iniquitate, tum saevitia unum

terrorem incutiente, adeò ut ea sententia nihil magis sibi in votis videatur, Oderint, dum metuant, res ad eo leviculas, ut vix ullam reprehensionum mererentur, severissimis atque modum omnem excedentibus castigando poenis: id quod exemplis subsequentibus comprobatur.

Episcopus *Tarraconenſis Hispali* Inquisitor primarius, Ecclesiæ tūm rebus ejusmodi lætis, deambulationes gentiæ indulgentias exigentibus, æstate quadam ad amioēnos Bethicæ ripæ hortos animi gratiâ cum universo Inquisitorio fatellitio atque episcopali scilicet apparatu pro consueto sibi more est egressus. Ad stagni crepidinem ejus horti, in quo Dominus Episcopus tum voluptati indulgebat, sedebat fortè ludibundus hortulanî filius bimus aut fortè trimus. Unus ex pueris Domini Inquisitoris extorta è manu filioli hortulanî arundine, qua ludebat, ploratus ei excitavit. Hortulanus auditio plorante filio mox adest, & causa puerilium lachrymarum intellectâ, succenset Inquisitorio famulo, petitque arundinem puerō restitui: sed eo minus obtemperante, ac insolenter contemnente rusticum, arundinem is è manu arripit, quam dum Inquisitorius famulus pressiusculè conatur retinere, arundinis stipulae acie in manu nonnihil est laesus. Haud erat lethale vulnus, membris cuiuspiam mutatio, quæ multa severiore foret vindicanda: sed scalptura quadam cute tenus, qualem arundinis confractæ acies efficere poterat, puerile planè vulnus. Adit heruim suum non procul deambulantem puer Inquisitorius, questum sanguinem, hortulanum capi jubet Inquisitor, & in arcem Inquisitoriam trahi, ubi eum in prægravibus conpedibus detineri fecit per totos novem menses, jacturam in fortunis suis, alioqui satis tenuibus, pauperi homini non facilè resarcendam, recipientem, liberis interea & uxore fame fortasse pereuntibus,

bus, quod scilicet Inquisitorio puero, veluti sancti quoque tribunalis membro, non detulerit. Post novem demum menses eum remittunt, persuadentes, maiore longe misericordia, quam pro culpa sua erga eum fuisse usos.

Erat Hispani homo quidam pauper, ac ex sudore suo quotidianum sibi & familiæ victum parans, cui clericus quidam uxorem violenter abductam detinebat, nulla interea neque Inquisitione, neque alterius tribunalis auctoritate atrocem injuriam vindicante. Is pauper, dum inter alios ejusdem conditionis homines de Purgatorio sortit exoriretur sermo, exceptit ipse rusticana potius simplicitate quam certo consilio, „te satis quidem habere purgatori, cui pessimus nebulo uxorem violenter averterit &c. Is sermo ad aures boni clerici delatus, ingeminandi in pauperem injuriam occasionem obtulit, illumque, ut male de Purgatorio sentientem, apud Inquisidores accusat. Erratum hoc pauperis sancto tribunali dignius est habitum, in quod auctoritate Inquisitoria vindicarent, quam scelus clerici. Itaque ob illud tantulum verbum miser capit, detruditur in Inquisitoris ergastulis, biennio toto, ac demum in triumphum eductus damnatur ad gestandum Sambenitum ^{a)} per triennium, quod in privato carcere exigat: eoque exacto, an dimittendus liber, retinendumve adhuc sit in carcere, Dominorum Inquisitorum arbitrium esto. Neque qualibuscunque pauperis aliqui hominis fortunis est parcitum, ut uxor clerico, quod vero supererat tenuissimarum fortunarum post diuturnum illum carcere, Inquisitorio cederet Fisco. Atque haec est illa Hispanica Inquisitio, qua tam acriter fidem Christianam afferit, ab hereticis religionem purgat, in hereticos animadvertis.

F f f f 2

Erat

^{a)} Sambenitum q. d. *saccum benedictum*, appellant Hispani, palliamentum coloris crocei, cui impositæ sunt cruces coloris rubei, quod hereticis vel damnatis superinduunt &c. v. LIMBURG Histor. Inquisit. pag. 340.

Erat apud urbem Gadditanam advena quidam, ~~tamen~~ in Hispania per viginti annos insertus, qui communi superstitione ductus hæremum in facello quodam incolebat religionis ergo. Is audita in facello suo ingentis multitudinis captivitate eorum, qui *ob hæres*, quas dicebant *Lutheranas*, *Hispali* ab Inquisitoribus quotidiè capiebantur: auditio quoque Inquisitorum decreto. quo præcipiebatur, sub illis excommunicationum terriculamentis, ut quæ eis de rebus, vel de aliis, vel de se ipso quisquam nosset, Inquisitioni quamprimum indicaret: erga eos enim, qui se ipsos ita prodidissent, Dominos Inquisitores singulari clementia solere uti, stupidus magis, quam simplex hæremita Hispalim venit, Inquisitores adiit, se ipsum desert. Peccatum erat, quod cum ante viginti annos Genuæ esset, audivissetque fratrem quendam suum eis de rebus, veluti de hominis justificatione per fidem in Christum, de Purgatorio, & id genus aliis disputantem, visa illabi fuerint non mala, et si eorum postea nunquam vel meminerit (Pius scilicet hereinita) Se proinde peccatum suum accusatum ac misericordiam petitum venisse.

Accepta ea confessione, Domini Inquisitores, (forfatis ut vinclorum numerus ea occasione augeretur, iubent suum heremitam in carcerem detrudi, ubi multis exactis diebus in triumphum eductus Sambeniti & trimestris carceris & heremitarum opum proscriptionis sententiam tulit, neque dispudet Dominos Inquisitores, ejusmodi facetas neniae vel in publicum educere, vel tam severè punire etiam in suis.

In illo eodem triumpho eductus fuit quoque honestus quidam *civis Hispalensis*, sine pallio & pileo ceream candelam manu gestans, nummaria etiam crumena centum ducatis haulta in expensas scilicet sancti tribunalis, postquam annum in Inquisitorio carcere exegerat, tantum quod dixisse est deprehensus, „immoderatos illos sump-

„ fumptus, qui in exigendis, Christo scilicet in cælis jam agenti, die Magni Jovis operosissimis illis molibus pa- pyraceis ac carbafaceis (monumenta abusu vocabuli vul- go vocant) illos item, qui in festo panis, quod Corpus Christi dicunt, profundi solent (sunt enim Hispali pro- digiosè immoderati) acceptiores fore Deo, si in ege- nos, aut in locandas bonis viris orphanas virgines pau- peres profunderentur. ” Hoc dictum Inquisitoriam tūm censuram, tūm multātā, quam diximus, subiit: & au- thor veluti de Lutheranismo suspectus, de vehementi ab- juratus.

Eductus est in eodem triumpho pauper alias, quòd inimicitias fortè gerens cum quodam clero *Astigitæ* urbis Bethicæ, coram aliis de ipso dixerit, „ Deum inter manus nequissimi adulteri illius descendere, se credere non posse. Vicarius ordinarii ob illud dictum eum tum multaverat: sed Clericus ea vindicta non contentus, apud Inquisitorium tribunal *Hispali* eum postea blasphemiarum postulavit: neque Ordinarii multa prior obliuit, quin iussu Inquisitorum captus & in carcerem per annum reclusus, eductus demum in triumphum sine pallio & pileo, & ceream candelam manu-ge-stant, ac lingua ligneo morsu capta in blasphemiarum scilicet vindictam de levi abjuratus secundo multa- retur.

Auxere eductorum ordinem in illo eodem trium- pho studiosi juvenes duo: alter, quod in albo suo re- posuisset quædam carmina incerto authore confecta eo artificio, ut vel in summam *Lutheri* laudem, vel vituperium, eadem verba interpretari possent. Is hoc so- lūm nomine post integri anni carceres eductus fuit in triumpho absque pileo & palio cum candela cerea, ubi exiliū à toto Hispalensi tractu, ad triennium de levi abjuratus, multātā tulit. Alter, quòd eosdem versus ob ingeniosum artificium transcriptuisset, eamdem cen-

suram est expertus, exilio tantum in centum ducatorum mulieram ad Sancti tribunalis sumptus commutato.

Eiusmodi exemplis haud obscuræ tyrannidis totos liberos implere non foret difficile, nisi quæ possumus, satis esse arbitraremur, ad hominum aures vellicandas, ut ad complura, eaque insolentiora quæ Sanctum tribunal nova quotidie de se edit, oculos animosque intendant: quibus perspicue docet, quo sancto spiritu regatur, ac dirigatur in omnibus suis actionibus, quid demuin in ipsis querat, quoque jure ipsi quadret *Sancti tribunalis*, ipsis vero Inquisitoribus *Patrum fidei* nomen, quo hominum mentes haec tenus pernulserunt. Neque difficile cuivis jam erit divinare, augeaturne ac propagetur illis rationibus Christiana pietas, Dei veri agnitus ac cultus, Christique Regnum piis omnibus exceptabile, an destruatur potius, dissipetur, ac aboleatur? Satanæ regno, quod mendacio constat, fraudibus, dolisque augetur, sevitia, latrociniis, parricidiis justorum retinetur, aucto atque in immensum propagato.

Haud abundè sibi satisfactum putant Inquisitores acerba eorum morte, qui contempta ipsorum sevitia coram ipsorum tribunali constanter Christum fassi sunt, nisi etiam omnibus suis artibus adhibitis pro virili sua conentur auferre illis animorum quoque vitam, qui Christus est in illis per eandem fidem habitans, cui illustre testimonium & viventes & morientes reddiderunt. Verum quum conatus suos omnes, potenti sua manu Christo retinente suos, ex qua, ut ipse dicit, nemo eos unquam extorserit, frustratos atque incassos vident, auferunt illis demum quod possunt, bonum nempe gloriosæ constantiæ suæ nomen, falsis post eorum obitum rumoribus disseminatis (atque etiam antequam destinata de ipsis sumantur supplicia in ipso theatro, capris tamen prius illorum linguis, ne responde-re quicquam possint) scilicet veritatis agnitiæ pertæsos

ad

ad Romanæ Ecclesiæ mendacium & tenebras rediisse. Geminum istud est Satanæ opus, & spiritus sui afflentiae in sancto officio residentis perspicuum testimonium, quo non solum pios martyres constantiaæ suæ debita privat laude, verum etiam Ecclesiam Christi defraudat & exemplo & lætitia, qua de ea alioqui fruenterunt. Et, quando in nonnullis, quos vocant, *Fidei actibus*, cum quibusdam, de quorum fortitudine atque constantia nos Deus reddidit certiores, illud ipsum Patres fecisse, constat, expedit omnino id in lucem edere, ut qui piis Martyribus debetur in Ecclesia honos atque ex sua constantia existimatio restituatur ipsis, Ecclesiæ vero ipsis & sua constet lætitia, & ad Dei gloriam & sui exadi-
ficationem & ad sancti tribunalis æternum dedecus ejus-
modi exempla vindicentur.

RELATIO ipsa continens
PIORUM quorundam MARTYRUM
Hispanie Elogia.

* * *

JOANNES PONTIUS, *Legionensis.*

In primo *Fidei actu*, qui *Hispani* in Lutheranos piæ do-
ctrinæ assertores xxiv. Septembri anni 1559. est ce-
lebratus, eductus fuit in triumphum JOANNES PON-
TIUS *Legionensis*, Roderici Pontii Legionensis Bailenii
comitis filius, vir claro genere natus, atque in Christi
Evangelio in primis eruditus, & in ipsius praxi à mul-
tis jam annis longè exercitatissimus, ut ex diuturna
quaæ nobis cum ipso intercessit, atque artissima con-
suetudine, nobis constat: quo nostro testimonio, alio-
qui coram Deo veraci ac fideli, indigere utcunque vi-
deretur, nisi eorum omnium, qui hominem noverunt
aut

aut quoquo modo ipsius pios mores uspiam inspexerunt, hoc ipsum publicus consensus testaretur.

Quum enim virtutes omnes Christiana vera ac nulla ex parte fucata professione dignæ in eo conspicerentur, singularis quædam erga miseros atque egenos fratres Charitas, totum piissimi viri animum adeò occuparat, ut ex opulento patrimonio, quo natalium tueri ac retinere splendorem abundè potuisset, in extremam omnino, sed haud ingratam dejiceretur paupertatem. Incurrit inde judicia hominum ut cæca ac præpostera, ita etiam iniqua, ejusmodi rara exempla pietatis, aut inertiae aut damnandæ profusioni, plerumque tribuentium.

Atqui quando (ex fide haud dubiè,) ita vixit, ut de eo nemo unquam conquereretur, nemo ullam indigni exempli vel minimam suspicionem conciperet, complures vero in suis necessitatibus ipsius bonitatem re ipsa experirentur, fit ut prædura illa atque omnium oculis contestata paupertas, quam omnium Judicio ea animi æquitate tulit, qua vel mediocres opes alii humilioris conditionis vix tulissent, pietatis cujusdam singularis ac miniè fucata argumentum esse debet.

Is igitur pro pietatis in mundo mercede ob Evangelium captus ab Inquisitoribus, posteaquam veritatem adversus impia mendacia per menses aliquot in carcere strenuè vindicarat, aut torturarum gravitate aut incolumentis blandis promissionibus permotus, inexpugnabilem antea fidem flexit & ad Romanæ Ecclesiæ obedientiam turpiter descivit. Pertractus est in eam scđam defectionem suasu atque opera cujusdam pestilentis mulcæ, quam vincti nomine cum eodem conjecerunt. Is utpote homo literatus & insignis veterator, dolosus potius suasionibus ac promissis, quam argumentorum robore piissimi alioqui hominis fidem subfœctavit.

Verum, et si in tam turpi casu ei Dominus fragilitatem humani ingenii manibus veluti contrectandam dedit,

dit, verbi sui utique memor: *Nemo rapiet oves meas e manu mea*, ovinulam suam haud diu dereliquit, quin adeo scude jacentem ac prostratam erexit, & ad constantiae robur priore majus, potenter restituit. Ea nocte, quæ supplicii sui diem antecellit, veritatem professionis suæ adversus sacrificium confessorem, compluribus ex aliis tum vincitis tum Inquisitoris ministris audentibus (liquidem ea hora res non agitur silentio) animose defendit.

Interrogatus à Sacrificio, eequid sacra Confessione uti vellet (aspernabatur enim illam, revulso etiam atque objurgato sacrificulo) quum antequam caperetur, ea sæpe utus fuisset? Respondebat, id imbecillitati fratrum, quos nondum usque adeo progressos noisset, ut citra scandalum eam libertatem essent visuri, fuisse datum, Interea tamen eo se fuisse usum confessore, cuius confessio collatio quædam de vera pietate potius, quam confessio dici posset, ea vero confessione minime jam esse opus.

In sua sententia lecti sunt publice articuli, inter illos quorum nomine in primis ad incendium damnabatur,
 „ Horrori se habuisse idololatriam, quæ in adoratione
 „ panis committeretur: unde si quando ei ad agrorum
 „ domos in pompa gestato daretur oviam, aut citato
 „ gradu per aliam viam divertere, aut eum antecedere
 „ consueuisse, ne ullo adorationis cultu eum prosequi
 „ cogeretur. Sæpe in summo templo forte ingressus, nè
 „ Sacrificuli manibus elatum conspiceret, tergum ei ver-
 „ title. Plerumque ad basim, ubi pii ob veritatis con-
 „ fessionem comburi solent, deambulationis gratia con-
 „ cessisse, ac locum iteratis deambulationibus frequen-
 „ tasse, ut assidia cum suppliciis, tum in primis fidelis
 „ ac gloriose confessionis meditatione, quam exprimen-
 „ te per summam sævitiam mundo, pii Christo ibi ex-
 „ hiberent, horrorem supplicii veluti eò aliquando vo-

G g g

can.

„ candus animo deponeret , atque ad illud constanter
 „ ferendum ex humana mollicie obdurefceret. Item,
 „ quum adeslet status dies , quo pani Missatico ex more
 „ eslet participandum , ablegasle aliò à se famulos , qui-
 „ bus reversis , te jam pani communicasle confinxisse ,
 „ ne ejus libertate offenderentur.

Confessionis suæ summa fuit , *Justificationem hominis peccatoris uno Christi merito constare unaque in ipsum fide. Purgatorium aliud esse nullum. Indulgentias ac Bullas Papæ. meras esse bullas. Papam Romanum ipsissimum esse Antichristum &c.* a) Eousque flagrasle desiderio videlicet si quando ob hanc , quam fatebatur , veritatem aut comburi , aut quodvis aliud supplicium ferre contigisset ; In nullum alium usum se desiderasse opes , nisi ut in ejusdem doctrinæ defensione ac propagatione eas expenderet , in cuius confessione ut & uxori & liberis quoque daretur mortem oppetere quotidie sc atque instanter Deum precari.

Hujus illustris Confessionis laudem corrumpere conatum est sanctum tribunal , rumoribus ex interjecta illa pietatis illius continuato cursui claudicatione desumptis , atque artificiose maligneque in vulgus sparsis. Sed eo unico modo eodemque brevissimo argumento abunde refellemus , videlicet quod in illis narrationum exemplaribus , quæ de illo actu fidei conscribi ipsi fecerint , instituto suo minus provide attendentes in his verbis (quæ & extant) quibus viri hujus optimi & criminis & supplicium comprehendere voluerunt , rei

ve-

a) Conf. de hoc Job. Pontio GEDDES Miscell. I. c. ap. MOSEHEM. p. 684. ubi dogmata propter quæ is combustus fuit hæc tria referuntur.

I. Cultum publicum , quem Romana præscribit Ecclesia , esse idololatricum.

II. Pontificem Romanum esse Antichristum.

III. Homines justitiam apud Deum non operibus suis , sed fide tantum consequi.

veritatem imprudentes indicarunt. Ea sunt : *Joannes Pontius Legionensis pro heretico Lutherano PERTINACI combustus.* Inquisitoriam fraudem unicum illud verbum de hominis constantia dubitantibus traducit satis, nobis per antea tam vitam spectatissima ipsius pietas, cuius perimuti fuerunt inspectores, abunde sufficit.

JOANNES GONSALVUS *Concionator.*

Eduktus fuit in eodem triumpho quoque concionator quidam ex clericorum ordine minime clericus, integrumvitæ homo, & in sacris literis, ex quibus unus veram hauserat pietatem, relieto sophisticæ theologiae cœno, in quo haud mediocrem operam antea lusebat, in primis eruditus. Videbatur in suis omnibus concionibus jam ab annis aliquot eam sibi provinciam consulto destinasse, veram justificationis rationem, quæ explosis in universum quibusunque hominum meritis una in Christum fide constet, assidua neque incallita importunitate hominum animis infigendi, *Joanni GON SALVO* illi erat nomen, Ejusmodi studium, eo quem habuit, eventu carere non poterat.

Confessio porro ipsius, vel ipsis Inquisitoribus renunciantibus, eadem cum superiori *Johannis Pontii* fuit, ut qui mutuo sibi familiares antea fuerant, in fidei quoque confessione atque in ipso demum supplicio jungentur ^{a)}. Nocte parasceves sui transitus cum suis confessoribus acerrime quoque disputavit, quos & remisit post longos utrinque clamores pudore suffusos. Egressius ex arce Triana ad theatrum usque in triumphum duobus germanis sororibus ad eandem eductis fortunam comitatus, & matre cum duobus fratribus in carcere relictis, ex quibus mater & ex fratribus alter, in sequenti postea actu fuere combusti, singularem animi fortitudinem atque constantiam præ se tulit.

G g g g z

Arcis

a) Conf. GEDDES Tracts Milcell. Tom. I. p. 465. & apud MOSHEM, I, c. pag; 687.

Arcis limine egressus, & in totius populi, ad quem sepe antea de pietate concionatus fuerat, conspectum datus, Psalmum 109. *Deus laudem meam ne tacueris,* alta voce recitare coepit, hypocritarum pestimum genus utique diris illis devovens. Eandem omnino faciem in ipso theatro retinuit, vel accepto in os ligneo morsu, quod ex fororibus alteram, quam ingenio fortassis teneriore noverat, liberius atque apertis verbis consolatur, atque ad constantiam hortaretur.

Sententia, qua ad rogum damnabatur, attente auditâ haud demissiore animo vultue solennissimam illam degradationem tulit, accepitque vetles atque insignia confessionis suæ, probrofa illa quidem in oculis hominum, at decore ac gloria plena in oculis spectantis Dei & angelorum, videlicet impiis illis ac ipso incendio dignis Missaticis vestibus exutus, Paludamentum, restim, & papyraceam tiaram.

Appetente vespere, qui comburendi erant, in locum supplicii adductis, ut fidei symbolum recitent ab eis petunt, quod pro se quisque recitare non dubitavit: sed cum ad illud ventum est, *Credo sanctam Ecclesiam, ut Romanam adderent, jubent.* Hic omnes uno animo substiterunt. Clericis vero & monachis, qui Antichristi eo loco obibant munus, importunè exigentibus à fororibus Johannis Gonsalvi, & ab aliis piis sceminiis, in quas jam erat incendio animadverendum, ut particulam *Romanam adderent, illæ responderunt, facturas se, quod Joannes Gonsalus ficeret:* Non, quod quid sibi dicendum esset, quidve Johannes Gonsalvus, esset facturus, illæ ignorarent, sed ut ea occasione illi lingua acerrimo lupato solveretur, quo de illo articulo atque eo in primis tempore apertam fidei suæ confessionem edere liceret.

Solutus igitur morsu ligneo pius magister, ut forti animo essent, nihilque addendum superesse respondit.

Hac

Hic postrema Confessione edita, omnibus ante accensum pyram festinatò gulam fregeruit, & è vestigio cœperunt claimare, particulam' illos Romanam, prout ipsi postularant, addiditè, qua in Romana Ecclesiæ Confessione decepsissent.

QUATUOR FOEMINÆ. HISPALENSES.

EMinebant singulare vitae sanctimonia inter antiquiores pietatis Professores piissimæ illius Ecclesiæ Hispalensis, quam penè totam inquisitorius jam ignis absumpsit, quatuor sc̄eminae, *Isabella Venia, Maria Viræsa, Cornelia, & his tribus ætate junior. Bohorquia,* (vix enim attigerat vigesimum primum annum) sed licet pietate pari, sacrarum tamen literarum eruditione, in virginacula planè prodigiosa, quam assidua lectione & meditatione & collatione cum piis ac doctis viris, quibus illis diebus abundabat Urbs Hispalensis, in primis vero exercitio ipso pietatis sibi comparaverat, non solùm sodalibus superior, verum etiam compluribus ex doctissimis magistris nostris judicari poterat, quos, dum in carcere esset, pudore sèpè magno susludisse illi ipsi sunt testati.

Prioris, hoc est, VENIA, ædes perpetuae pietatis scholæ fuerunt, locusquè ficer, ubi sacri conventus habebantur, ac perpetuae Dei & Christi ejus laudes diu noctuquè resonabant. Nihil ibi videretur prophani, nihil etiam ad sanctimoniarum ostentationem, solidæ pietatis plena omnia. Pertingit eò demum Inquisitorium rete, illasque quatuor cum quibusdam aliis ex vicinia jactu uno cepit, Deo utique ad illustrem nominis sui confessionem maturas arbitrante. Promoverat ad tantam sacrarum literarum eruditionem virginem, BOHORQUIAM, latinæ linguae mediocreis peritia, qua imilla serva conscientiarum tyrannide, quem sacris literis vulgati

lingua populo interdicit, latinis porro vel ad satieta-
tem usque frui poterat.

Docto*r Aegidius* quo præceptore illa ob singularem
viri tum eruditionem tum sanctitatem frequentius ute-
batur, dicere de ea erat solitus, „Semper fē doctiōrem
„ ab illius colloquio discessisse.“ Habuerunt cum ea Mo-
nachi Dominicanū dum in carcere esset, mirabiles dis-
putationes, quibus prodigiosum plane erat in dissolven-
dis ac mediis discordanteris ancipiti gladio verbi Dei eo-
rum sophistis nodis puellæ acumen & sacrarum lite-
rarum recens memoria ususque promptissimus. Hi
quoties ē disputatione egrediebantur, illius tum con-
stantiæ tum sapientiæ, licet pertinaciæ nomine, lucu-
lentum testimonium dabant.

Post diuturnam in Cyclopeo illo carcere captivitatem
& torturas omnis generis, in quibus & fororem veluti
ejus doctrinæ conscientiam per summam sævitiam ab ea
tortores exprefserunt, quod forori captivitatem pri-
mum, deinde acerbam in ipsis torturis mortem conse-
cit, educta est demum in triumphum cum aliis piis
viris & sœminis à nobis supra commemoratis, sed quæ
de sancto officio triumphantis speciem potius hilaritate
vultus p̄r se ferret. Eām inusitatam virgunculæ trium-
phantis lætitiam aperta veritatis confessione & divina-
rum laudum cantu declaratam Inquisitoria malignitas
atque invidia intercipere conata est, injecto in illius os
lupato in ipsa via, quod paulo post antequam ad the-
atrum veniretur, ei abiulerunt.

Perlepta in theatro ejus sententia & mortis supplicio
illi publice denunciato, eam interrogarunt Inquisitores,
„an resipiscere demum vellet, ac fateri errores, quos
„antea adeo pertinaciter defendisset, ad quæ illa alte &
„perspicue respondit, se id fateri neque velle neque pos-
„se. Delata inde cum beato illo sodalitio in batim sup-
plicii, exigentibus hypocritis haud minus impie quam
im-

impudenter à toto illo Martyrum choro, Romanæ Ecclesiæ confessionem in Symbolo Apostolico, ut supra dictum est, præ cæteris animose restitit.

Eam tamen constantiæ gloriæ adactis festinanter capistris ad pia Martyrum colla, tanquam qui in ipso viæ limine videlicet Romanæ Ecclesiæ detulissent, ac proinde ex Inquisitoria misericordia mortui, non vivi cremarentur, impudentissimi nebulones suis nebulis obscurare decreverunt. Quin & in illos sanctos parientes, qui pios cœtus ad Dei laudes convenientes toties congerunt, savitum est. Iusta est enim *Venia* dominus ab imis fundamentis excidi ac solo aquari, & in perpetuam aream conversam erecto in ipsius medio marmoreo titulo impiis ac cæcis idololatris patratorum ibi scelerum, piis vero verorum Dei cætuum, quibus Christus ipse ibi utique inter suos interfuerit, æternum monumentum esse.

FERDINANDUS à *Sando Johanne*.

ERAT & hic ex illustribus illius Ecclesiæ membris, si verum Dei metum, cygneum pectoris candorem, ardens ac indefessum studium de proximis bene merendi citra omnem proprii commodi respectum, non natalium splendorem, aut accuratiorem corporis aut sermonis cultum quis requirat.

Juvenis sed pieatæ vitæ conspicuus, instituendis pueris in collegio puerorum, (domum doctrinæ vulgo vocant) piorum virorum judicio, qui Sanctum illud institutum primum condiderant, fuerat praefulus. ^{a)} In eo munere, octennio fere multa cum laude omnium exacto, comprehensus est demum *Lutheranus*, id est, ad veræ pietatis normam exacte institutus, ad quam & commissum sibi puerorum gregem, quoad fieri poterat in tanta tyrannide, ex officio diligenter institueret.

Mer-

^{a)} Conf. GEDDESI. c. p. 471. & ap. MOSHEM. l. c. p. 693.

Mercedem tulit, si humanam rationem spēctes, qualis pro benefactis ab ingrato populo referri solet, si fidem, qualem prædixit suis Christus.

Expertus est in torturis adeo immanem s̄ævitiam, ut membris omnibus quassatis, ac officium facere non valentibus, ex trochlea aut Burro deponeretur, atque inde qua ipius carcer à torturæ loco dilitat, à ministris iniqutatis veluti saccus quidam stercore plenus, aut putridum quodpiam bestiæ cadaver per pedes traheretur. Lacebant ad eam s̄ævitiam Dominos patres fidei rotunda semiruſtici hominis responsa, à quibus vel transverbum unguem deflectere erat impossibile. Etiam in illo arctissimo carcere usus est Deus ipsius ministerio ad erigendum *Morzillium* quendam juvenem monachum, ex cœnobio Divi Iſidori ob liberorem Evangelii Confessionem eo pertractum: qui dimotus pollicitationibus ac blandis promissis Inquisitorum, à pia Confessione paulo ante desciverat. Dei consilio, qui *Morzillium* sane in Christo amabat, factum est, ut hunc Ferdinandum eo tempore inquisidores, careeris illi comitem darent, qui intellecta juvenis vccordia eum acerbe objurgat, accusat defectionis coram Christi tribunali, facit resipiscere, erigit, consolatur, confirmat.

Paucis postea diebus *Morzillus* audientiam petit, in qua coram Dominis solenniter ejurat retractationem paulo ante à se factam, atque eam sibi fidei confessionem constare postulat, quam ediderat primum, quamque pro Christiana haberet. Combustus hic fuit in hoc eodem actu mortuus, an sub Inquisitoria rursus, an sub Dei misericordia, nescitur. Igitur Ferdinandus perlecta in theatro suā sententia, interrogatus ab Inquisitoribus, an in illis erroribus adhuc permanere statuisset, audiente universo theatro respondet rotunde suo more, „quæ à se fassa essent, ipsissimum esse Evangelium Christi, ac Christianorum fidem, tantum abest, ut pro erroribus

,, ribas habere constitueret. Ablata mox illi cruce lignea, quam ei inter ipsa vincula manibus inferuerant, ac lupato in os injecto, quod & retinuit quousque ignis illud dissolvit, combitus est vivus.

JULIANUS FERDINANDUS.

IN tantulo corpore atque eo ipso adeo strigoso ut ex ossibus & pelle tum videretur constare, tantos includi spiritus meritò miraremur, nisi & sacro vaticinio & experientia ipsa compertum esset, quæ & specie & re ipsa in mundo infirma sunt, Deum deligere ut plurimum consuevit, ut fortissima quæque ejusdem mundi pudefaciat.

Is JULIANUS, quem à corporis parvitate *parvum* appellabant, quum in Germania, ac extra omne ab Inquisitione esset periculum, ubi in complurium doctorum virorum contubernio veram pietatem didicerat, duothomem spiritus sequutus potius, quam cuiusquam consilium, rem est aggreditus ut momenti haud mediocris, ita etiam præsenti plenam periculo. Duo ingentia dolia facrorum librorum Hispanica lingua in Hispaniam transvexit, propagandæ in patria Evangelicæ lucis cupidine accensus, à qua re haud minus fuisset verendum, quam si scorpionum ac venenatorum omnis generis tota plaustra invexisset, obsecrantibus ac obturantibus diligenter superstitiosis atque hypocritis hominibus meatus omnes, ne lux ad eos uspiam penetrare possit. Cæterum perduxit Deus incolume sacrum illud onus, &, (quod magis mirandum adeo fuerit, ut facilius bovem oculatissimo Argo abduxiles,) vel vigilantibus undique inquisitoris ministris, intra ipsa urbis Hispanensis mœnia fuit introductum.

Cepit tempestivam illam pluviam ac salubrem irrigationem summa cum lætitia Paradisus Domini, qua haud

H h h h du-

dubie ad maturitatem perduci fructus collectionem quoque maturarunt. Innotuit enim res Patribus, superstitionis hoininis primum vano metu, perfidia deinde alterius, qui cum Evangelium apud pios videri profiteri velleret, in quo erat abunde instructus, perfidum Ecclesiae hostem atque Inquisitorum satellitem speciosissima illa larva contegebat. Itaque, qua sunt diabolica sagacitate, Inquisitores eo fili capite deprehenso atque apprehenso insequutoque, in totum illius Ecclesiae nudulum pervenerunt, ceperunt matrem cum pullis, ac nudum ipsum in saevi illius Draconis morem crudelissime dissiparunt.

Hæc prima illa piorum capture fuit, quæ piissimam illam Ecclesiam dissipavit, conterruit sua multitudine vel ipsos venatores, implevit carceres, atque ipsis exundantibus privatas quoque occupavit domos, accedit ingentes pyras, quæ piorum sanguine propemodum extinguerentur. Visabantur eo tempore in una *Hippoli astringenti* simul ob pietatem captivi, aut prope aut ultra viginti codem rogo combusti. Captus fuit inter primos ipse JULIANUS, quo in carcere & ferro onusto & perpetuo solo ultra triennium detento, nova interea ex eadem capture subinde spectacula edebantur. Tortores ipsos cum suis torturis omnibus prodigiosa sua constantia fatigavit, neque in tantulo corpusculo ad tot ferendas quassationes vires unquam desuerunt. Neque minore tum constantia tum alacritate exibat è quæstione quam intrabat, adeo ut nullo ex quassationibus dolore, nullis minis ministrorum, nulla denique saevitia cohiberi posset, quin e quæstione rediens, aut tractus potius per medios sociorum carceres, eosdem & de victoria sua de hostium pudore ejusmodi cantione admoneret a), *Vencidos van los frayles, vencidos van.*

a) Conf. GEDDES I. c. p. 466. & apud MOSHEM. I. c. pag. 688.

van. Corridos van los lobos, corridos van. Latinè sic: *Vitii revertuntur monachi, vieti revertuntur. Fugati revertuntur lupi, fugati revertuntur.* Habuit in audientiis primum cum monachis & cum cæteris impietatis assertoribus, qui indoctis utique & rei theologicæ omnino imperitis Inquisitoribus ab hæresium qualificatione sunt, acerrimas mirabilesque disputationes, à quibus quum reverteretur, cantione illa in primis insultabundus hostibus sese oblectabat.

Triumphi die eductus e suo ergastulo, quum primum in arcis aream accepturus insignia reatus inter concaptivos venit, eos his verbis mira & animi & vultus constantia adhortatus esse fertur: „Macte ergo virtute „fratres, hæc est ea hora, in qua ut strenuos milites „Christi decet, ei, veritatique ipsius coram hominibus fidele testimonium reddere debemus, post paucas „deinde horas ipsius vicissim probati testimonio cum „eodem in coelis perpetuo triumphaturi. Interceperunt illico piissimam atque tempestivam concessionem impii ministri, acerrimo illi capistro in os injecto, quod ad ipsum usque supplicium tulit.

Conscensurus basim, in qua damnati ab Inquisitoribus comburi solent, constantiam atque fortitudinem animi in ferendo, ob pietatis confessionem, quam verbis explicare non poterat, gestu expressit. Ad genua enim procumbens gradus basis deosculatus est: colligatus deinde ad palum & aggestis fasciculis capite tenus cooperatus, caput inter eosdem fasciculos iteratis vicibus abdebat, veluti supplicium ipsum ultro provocans, atque lacefens. Confulebat his gestis providus Christi miles & integritati confessionis suæ, & sociorum tum confessionis tum supplicii imbecillitati, si qua esset, quos signis illis ad constantiam & supplicii contemptum hortabatur.

Aderat morituro insignis quidam pseudapostolus Doctor

stor *Fernandus Rodrigius*, qui inconcussam pii hominis fidem sua importuna oppugnatione redderet clariorem. Is quum contemplatione instantis supplicii conterritum athletam Christi existimaret, obtinuit à Praefecto, ut lingui ei lupato solveretur, ut conversionis suæ scilicet significationem aliquam edere sermone posset. At sub-sidium illud in divertum illi cessit.

JULIANUS enim adeptus loquendi libertatem, & fidei suæ perspicuam si quando alias confessionem edit, & impium monitorem, quem sciret contra conscientiam suadere impia dogmata, adeo duris verbis objurgavit, ut blatero responione destitutus pudorem ingente hujusmodi sublata exclamazione ulcisci constituerit: "O Hispaniam gentium dominricem, ac Dominam, nunc vero homunculi unius opera perturbabam! Occidatur, occidatur! Aderant praeterea satellites, qui adhortationem impostoris executi, Julianum lethale vulnus inter ipsos ignes inflixerent. Et de hoc dum esset in carcere rumores exitere, eum pietati renunciasset, quos tamen eventus abunde refellit.

JOANNES LEGIONENSIS ^{a)} ex cœnobio D. Isidori Hispalen. monachus.

EXERCUERAT hic primum in Mexico Hispaniæ novæ urbe celeberrima novi orbis sartoriam artem: unde *Hispalim* reversus, cum cæcus quidam Dei metus eum (ut plerisque alioqui probis accidere solet) ad monachatum adegit, Deo ita hominis præcipitum temperante, in D. *Isidori Hispalen.* cœnobium forte incidit, in quo bona tum monachorum pars ad solidorem pietatem aspirabat. Post annos aliquot in ea disciplina exactos, cum ex illorum convictu nonnihil veræ institutionis delibasset, damnatae angustiæ pertæsus,

con-

^{a)} conf. GEDDES p. 468. & apud MOSHEM. p. 690.

**conquisito probabiliore praetextu ex valetudinis scilicet
perpetuo incommodo, monachatu abrenunciavit.**

At egressus, quum illorum pia colloquia, ex quibus initia illa pietatis hauserat, vehementer desiderasset, claustra, eis frumentos, repetivit, sed frustra. Eo enim absente, illi ad unum omnes, quorum desiderium ad damnatum antea vita genus repetendum eum impulerat, desertis illis periculis sedibus in Germaniam paulo ante commigrarant. Igitur non ventrem, sed pietatem, licet in tam periculosa recidiva querenti post paucos dies, tantisper dum, quo illi abiissent certius nosset, institutum rursus fuit deferendum

Vocabunt fortassis euin ob bis desertum monachatum
male feriati homines bis apostolam: at qui melius sapient,
utique bis pium. Igitur piorum commilitonum
vestigia inseguuntur *Francofurtum* ad eos pervenit, haud
absque magnis laboribus & periculis in itinere exantlati.
Francoforto cum eisdem commigravit *Genevam*, ut
aliis, qui ex eodem sodalitio ibi fides fixerant, ad-
jungeretur.

Contigit per eosdem dies, ut sublata è medio *Maria Angliae Regina, Ecclesia Anglicana*, quæ savitia ipsius per Germaniam fuerat dissipata atque dispersa, *Elizabetba* in ejus locum suffecta, ad proprias sedes beneficio DEI plane singulari revocaretur. Hispanis ob pietatem Genevæ exulantibus colligendæ ex suis Ecclesiæ Anglia visa est commodior ^{a)} , quo consilio factum est, ut nonnulli ex ipsis cum Anglis in patriam revertentibus proficiscerentur, sed, ut insidias vitarent, diversis comitibus. Inquisitores enim adeo agre tulerunt piorum illorum monachorum fugiā & à vetere impunitate de-

H h h h ; festi-

a) Certè, quod eo tempore etiam reliquæ fidelium ex Hispania collectæ in Anglia sustentarentur & liberam haberent Fidei Professionem liberamque Ecclesiam, notum est & constat ex illorum temporum historia,

fectionem, ut, et si, neque multi essent numero, neque alioqui humana aestimatione magni, muscis suis omnino decreverint infestandos, quæ eis ubique locorum perpetuo insidiarentur.

Erant illis *Colonia Agrippina*, *Francoforti*, *Antverpia* in primis, constitutæ insidiæ, quæ itinera omnia *Genavam* usque magna diligentia percurrebant. Neque iter *Geneva Mediolanum* usque, ex altero scilicet latere minus erat observatum. Suppeditabantur insidiis sumptus ab ipsis Inquisitoribus ex *Fitco* regio abundantiter fatis pro regali munificentia & Inquisitorio Zelo: ac tantis tum conatibus tum expensis (præter ingentes pollicitationes, quibus singulorum capita, si darentur, licitabantur) quærebantur decem pulices aut totidem canes mortui. Adeo stupenda res est odium Inquisitorum quo in divinam Christi lucem ad suorem usque sœviunt.

Igitur noster JOANNES LEGIONENSIS, ascito sibi socio *Joanne Ferdinando* quodam, viro in primis pio, *Valletoletano*, per Germaniam in Angliam iter instituens, incidit *Argentorati* in intidas, quarum indicio captus est cum socio in portu quodam a) *Zelandie* in ipso in Angliam trajectu. Excepit primum apparitores tanta animi & vultus constantia, ut eis dicentibus, *se eum querere*, nihil aliud responderit, quam, *Eamus igitur, aderit enim haud dubie nobis Deus.*

Traducti in oppidum, torti primum sunt vehementissime ut socios indicarent: post paucos deinde dies navi impositi & in Hispaniam vecti. Habuit uterque dum in mari atque in Hispania in ipso itinere fuerunt, ferreum quoddam capistrum, in modum cassidis, quo & caput & vultus tegebatur: inserta est illi interne lamina quædam ferrea in modum linguae, quæ accepta in ore usum omnem linguae prohibet, atque hoc torturæ generere

a) GEDDES I. c. p. 468. disertè commemorat civitatem *Medioburgensem*, quæ tum Hispanis adhuc parebat.

nere perpetuo cruciati, præter ferrea vincula, quibus & manus & pedes constringebantur, in Inquisitorios carceres delati sunt. *Joannes Legionensis Hispanus*, socius *Valleotum*, ubi postea in veræ pietatis contumelie constantissime persistens, vivus est combustus. Fuerat hic Doctoris *Cacalle*, qui Valleleti ob Religionem ignis supplicium tulerat, paulo ante, contubernialis, cuius & neptem ex sorore aut ex fratre despontaverat.

Exegit in Inquisitorio Carcere **JOANNES LEGIONENSIS** complures dies, ubi sævitiam Inquisitoriam tum in omni torturarum genere, tum in communis vietu expertus est. Eductus est in triumphum paludatus, eisque omnibus ornatus insignibus, quibus educi solent constantissimi. Horrori erat aspicientibus ex diuturna illa maceratione vultus hirsutissimus, & ad ipsa usque osla cerulea pelle contexta macer, augebat horrorem, acerrimum lupatum linguam adeo acriter mordens, ut ubera ac prælonga pituitæ fila ad terram usque stanti pendentia elicaret.

Cum audita jam mortis sententia ad supplicium ipsum duceretur, libertatem linguae ad Christo abrenuntianendum adeptus, tanta cum animi & vultus tranquillitate fassus est verbis quam paucissimis, sed eisdem gravissimis, quanta vel extra omne periculum fassus esset. In postremis illis vitæ horis datus illi fuit antagonista monachus quidam ex cœnobio suo, cum quo male auspicatum illud monachatus primo anno tyrocinium fecerat, qui initia illa veteris superstitionis in memoriam reduceret: at, quo plures illi artes ad fidem ipsius labefactandum adhibebant, eo illa reddebatur spectator: nimurum protegente ob id præsentius Christo athletam suum. Oppetivit atrocem mortem eadem plane tranquillitate ac securitate animi, neque enim viro in primis pio aliis vitæ exitus debebatur.

F R A N.

FRANCISCA CHAVESIA.

ADORNAVIT eundem triumphum spectatæ fidei virgo FRANCISCA CHAVESIA claustræ D. Elizabethæ monacha, quo magis miremur absolutam in Christo institutionem ad illa quoque & ferreis vestibus, & in primis pervicaci superstitione obturatissima claustra fœminarum penetrasse: adeo Dei gratuitam in Christo electionem, quin suo tempore exequatur, remoratur nihil. Nacta fuerat clarissimum in Christi Evangelio institutorem Doctorem *Ægidium*, de quo mox dicemus. Vel sub illo modo occultata, divina lux abscondi in perpetuum non potuit, quin præstituto sibi tempore educta aspectu suo latificaret Ecclesiam Dei, eandemque percelleret, redargueretque acriter impiorum tenebras.

Delata demum ad Inquisidores & communi more tractata, in triumphum est educta ac deum combulta. Pudore suffuderat Dominos Patres fidei masculis suis responsis virgo aliqui hominum colloquiis per totam vitam non admodum assueta, quoties in audienciam fuerat vocata: assertionebus enim veræ pietatis addebat quoque acerrimas atque adeo tempestivas objurgationes ex verbo Dei, prodigiosa patribus fidei dexteritate petitas, canes mutos, viperarum proles subinde eos vocans. Spectabilis in primis fuit omnibus eam contuentibus mortis ac supplicii contemptus, vultus alacritas, quam ad ipsum usque supplicium præ se tulit.

CHRISTOPHORUS LOSADA a) Medicus.

ET hic quoque ex Doctoris *Ægidii* privata Institutiōne prima rudimenta pietatis hausit. Inter cæteras

a) v. GEDDES I, c. p. 469. & apud MOSHEM. p. 692.

ras enim Sancti illius viri divinas dotes illud erat sane mirabile, quod omnibus, quos in pietate instituendos susciperet, igneam quandam pietatis facem ad eorum animos cum ipsa institutione admovisse diceres, qua ad omnia pietatis ipsius exercitia cum interna tum externa, in primis vero ad imminentis crucis tolerantiam atque adeo amorem accendebarunt: quo uno, divina luce collustratis testabatur aede Christum ipsius Ministerio, qui, verba eo externe ministrante, eadem in ipsis visceribus suorum virtute Spiritus sui exararet.

Ad eam tanti præceptoris felicitatem venerat opera
foceri sui viri adeo pii, ut LOSADAM, ipsius filiam in
uxorem ambientem, licet honestissimis moribus, erudi-
tione non vulgari, peritia rei medicæ ultra medio-
critatem excutum juvenem, haud prius ad affinitatem
admiserit, quam in pietate erudiendum Doctori Egidio
se dedidisset. Homini erudito & abunde Christianum
se esse existimanti haud erat satis honesta conditio, dis-
flicilis vero, Doctore Egidio, ad cujus pedes erudiendus
in religione mittebatur, religionis non satis integræ apud
vulgus suspecto. Admisit demum conditionem an melio-
ris institutionis, an vero conjugii cupidine, incertum.

115 institutions, in veris coniugii cupidine, incertam.
Ut ut fuerit, adeo serio prima illa in Christo rudi-
menta imbibit, ut vel post obitum institutoris pra-
mature sublati sibi, insignes in pietate progreslus fecer-
rit. Itaque ob singularem pietatem atque in sacris lite-
ris eruditionem, qui Ecclesiam illam, numerosam qui-
dem, sed in cavernis delitescentem, gubernaret, dignus
habitus, Pastoris munus quoad licebat in tanta angustia,
suscepit, obiitque. Captus ab Inquisitoribus occasione
illa librorum *Parvi Juliani* a) (qui enim in illa gregis totius
dissipatione abscondi posset fidus Christi servus?) atque
pietatem ingenue fassus, carceris prius acerbitudinem, ac
torturas, triumphi deinde ignominiam, ac demum

⁴) conf. quæ de eo jam in anteced. pag. 613. sunt dicta.

ignis supplicium tulit. Disputavit egregie de vera religione in ipsa basi supplicii adversus importunos hypocritas, qui vana spe eum à pia sententia dimovendi, respondendi ad eorum strophas ei copiam fecere. Itis vero, ne, quæ utrinque dicebantur, circumstans vulgus intelligerer, dictionem ex vulgati sermone in latinum callido consilio commutantibus, ipse, arte fortassis minus observata, latine quoque cœpit agere, tanta sermonis tum ubertate tum puritate, ut miraculum pene omnibus videretur, hominem iam jam moriturum tam esse sui compotein, ut ne tum quidem à sermonis elegantia quicquam remitteret.

CHRISTOPHORUS^{a)} ARELLANIUS.

CHRIStOPHORUS Arellanius monachus cœnobii D. Isidori Hisp. omnium, qui ante ipsum intraverant Iuquisitoriam arcem, ipsorum Inquisitorum testimonio longe doctissimus, traductus à suis, quibus & utilitati & ornamento fuerat ob eruditionem, quale habuerant antea nunquam, in Inquisitoriam nassam est pertractus.

Eo in primis nomine illam summæ eruditionis opinionem apud Inquisitores sibi conciliaverat, quod homo in Scholasticis (quos dicunt) Theologiae Doctoribus, Aquinate, Scoto, Lombardo, & cæteris ejus classis versatissimus, quæ illi in quavis religionis controversia pro veritate imprudentes uspiam dixerunt, eximia ingenii dexteritate ac memorie præsentia post sacras tamen literas ac Doctorum incorruptionis judicii sentencias ad institutum accommodaret: quo in primis fiebat, ut adversarii, quotquot erant, quibus vel aperte illorum authorum nugæ ipsiis sacris literis sunt longe antiquiores, suis eisdem propugnatoribus expugnarentur.

Dam.

^{a)} Conf. GEDDES l. c. p. 470. & ap. MOSHEM. p. 693.

Damnatus est nihilominus ad rogum superantibus & erudititionem & veritatem ipsam apud immanes tyrannos fasciculis. Quum ad audiendam sententiam in solenni theatro sisteretur, audavit in ea impudentissime confitum scelus sibi objici. Illud erat, afferuisse ipsum: *Illibatam virginem Matrem Christi non magis extitisse virginem, quam ipse esset.* Digna scilicet verba, quæ, etiā quoquā haud minus impie quam impure essent prolatæ, in orbis theatro per sanctos fidei patres vulgarētūr. Atqui hoc artificio creare solet Sanctum tribunal maximam invidiam iis, quos ob singularem & omnibus perspicuum virtutem apud vulgus ipsum gratiosiores norunt.

Audita impurā illā blasphemīA ARELLANIUS, qui non sine DEI Providentia liberam tum habebat lingua, exclamat audiente universo populo, mendacium illud esse impudentissime confitum: se enim & contrarium credere firmissime, & credidisse semper, ut qui illud ex compluribus scripturæ locis didicisset, quibus & tum paratus esset illud ostendere, si esset opus. Ad ipsum supplicii limen stetit ex composito coram illo ridens, veluti calamitoso insultabundus, unus ex illis suis monachis, quem ininicum sibi ac in primis adversarium senserat. Neque enim in eam calamitatem conjectisse hominem pium, singulari eruditione ornatum, adde etiam innocentem, satis fuerat, nisi etiam in ipso supplicii ingressu insultarent.

Commotus est non nihil repente ac improviso illo spectaculo ARELLANIUS, sed mox ad Christiani hominis officium eam animi tranquillitatem recuperavit, quæ & decora sibi & spectantibus exemplum esse posset. Consolatus est etiam in ipsa supplicii basi alium quendam monachum ejusdem sodalitii Joannem Crysostomum, qui discipulus ipsius antea fuerat, tum autem supplicii comes. Hujus quia supplicii causas omnino ignoramus,

in hoc ordine illum reponere ausi haetenus non sumus.
Fuit alioqui concionator inculpatæ vitæ ac sanctis omnino moribus præditus, neque aspernandæ eruditionis, ac proinde suis porcis uni tantum ventri deditis non admodum gratiosus.

GARSIAS a) ARIAS,
MAGISTER BLANCUS *Vulgo dictus.*

ELUCEBAT mirabiliter in hujus viri exemplo, erga electos suos divina providentia, quem vel ex inveteratissimæ ac singulari studio affectatae hypocrisis abyssø quadam, atque adeo ex ipsa spontanea oppugnatione agnitæ veritatis Evangelicæ, (quod delictum in Spiritum Sanctum vocant Sacré literæ, denuntiantque pro ejusmodi peccatoribus frustraneas omnino fore Ecclesiæ preces) eos nonnunquam præter communes leges potenter extrahat, eoque in sublimiore honoris gradu collocet, quo in desperatiore prius statu esse videbantur.

Fuit hic ARIAS (quein à cutis & pilorum omnium candore *Blancum* appellabant) acutissimo ingenio, quo ad licebat in ea ætate, sacrarum literarum cognitione abunde exculto, vafro tamen, callido, maligno, verisepilli. Contegebat vero ea exitialia animi vitia specie quadam sanctimoniacæ adeo studiose compositæ, ut vel prudentissimorum quorumque oculos, nisi prope valde accessissent, sæpiusque contemplarentur, posset fallere, imo fefellit complures.

Erant *Hispali* illius tempore factiones duæ concionatorum, quos auditorum studiosa partium ingens turba sequebatur. Alia, si verba ipsa spectares, ad *Epistles* Stoici placita, quam ad Scripturæ sacræ normam, accedebat proprius, eo *Epistleto* inferior, quod iste factis sermoni consentaneis ferio. videretur agere, illa omni-

Conf. GEDDES. I. c. p. 470. & ap. MOSHEM. p. 693.

omnino secus. De crebris enim jejuniis, de mortificazione & abnegatione sui, de perpetuo precando, de præse ferenda submitione ac dejectione animi, quam humilitatem ipsi vocant, in ipso veltitu, sermone, vultu, ac in universa deum vitæ ratione multus ac pene infinitus sermo: at sub ista adeo plausibili ac speciosa pictatis larva, si proprius inspexisset, vidisset, ne quid durius dicam, plane homines Summa, Sanctorum totius orationem & puppim, quod ajunt, in operibus adversus contrariæ factionis institutum collocantes actuosi in primis videri cupiebant, Eo studio, utpote ex ignoratione veræ iustitiae nato, ad Missas complures, ad sacerorum locorum frequentationes, ad Confessionis & communionis, quas vocant, usum frequentissimum, & ad multa alia nugamenta, quæ araneorum telas, quæ in operimentum nunquam futuræ sint, merito vocant sacræ literæ, à veræ iustitiae exercitiis, judicio scilicet & misericordia, atque adeo ab ipsa fide, unica acquirendæ iustitiae ratione, expiacionis ergo divertebant. Urgebant paupertatem ac cœlibatum vel conjugibus, in primis vero obedientiæ votum, monachorum credo æmulatione, qua auditores sibi adstringebant. Hanc ajebant esse ipsam propriæ voluntatis abnegationem, eisdemque prorsus ornabant titulis, quibus obedientiam sui ornat Deus.

Ut vero in perpetuis tenebris liberius licet in impostura progredi, à bonorum authorum lectione, maxime autem *Erafmi*, à quo nihil scilicet præterquam superbe sapere edocendi essent, veluti à peste deterrebant suos, ablegantes eos ad *Henricum Herpium*, *Bona-venture opuscula*, *Abecedarium*, *Montis Sionis ascensum* & id genus alios, ex quibus humilitatem, in primis vero, coryphæis obediare, didicissent. Prodierunt demum ex ista disciplina *Mansi*, *Cavallii*, *Guerre*, *Petri Cordubensis*, & alii quorum nomina exciderunt,

quos fortassis fuisset satius nunquam in orbem natos,
prolemve dedisse.

Fuere in ea complures probi alioqui & animo pio
viri, fateor, sed qui intellecta postea impostura magi-
strorum, eis desertis, ad saniorem redierint mentem,
aut qui ex crebris atque intemperatis jejuniis, & ex
aci, supra humanas vires, cœlestium rerum videlicet
meditatione versi sint in furorem: aut, qui, si in insi-
tuto perseveraverint, in majus malum atque immedi-
cabilius inciderint, nempe ex probis improbi, ex com-
muni hominum forte Pharisæi, osores justitiae, ejus-
dem crucifixores, filii Gehennæ duplo quam ipsorum
magistri fuerint, evadentes.

Altera factio concionatorum erat quorundam, qui
ut sincerius tractabant sacras literas, ita etiam verum
justitiae ac sanctitatis fontem ex eisdem aperiebant ho-
minibus, quorum & industria factum est, ut ea urbs
hoc in primis nomine, omnium totius HISPANIAE felici-
ssima, toto duodecim annos, quod ad veræ justitiae
argumentum attinet, purum Christi Evangelium audi-
verit, neque sine fructu. Illa enim messis, quæ per
totos jam octo aut decem annos colligitur, ex illa la-
boriosa novatione provenire certum est. Hæc sanctitas
utique pro ingenio lucis, fucatam ac phaleratam illam
digo veluti commonistrans ac palam traducens haud
illius primum subire odium, deinde insectationem sui
omnem concitare non potuit. Erant istius primarii
Afflatores, Doctores, *Constantinus*, *Egidius*, *Varquius*,
viri doctrina ac morum probitate conspicui, quorum
labores in promovenda Evangelii luce inter tantas
ignorantia tenebras, atque vita exitus in ipso opere
illustris, ut æterna sunt digni memoria, ita etiam ne-
que æterna oblivione sepeliri patiemur.

Illi vero (prioris scil.) inter primos propugnatores
noster hic ARIAS censebatur, utpote quæ hac receptior,
&

& speciosior, suis autem professoribus utilior & quæstuosior apud omnes ferme foret, omnibus suis comilitonibus eo nequior, quo illis fortasse ignorantibus, veritatem ipse, quam oppugnabat, exacte nosset. Neque tamen eam mendacio prætbat operam adeo aperte atque alii ejusdem factionis, ne apud complures alicujus estimationis viros, quibus vera pietas cordi erat, eam amitteret gratiam, quam larva illa pietatis acquisiverat: sed adeo callide ac veluti ex insidiis, ut licet ius, qui ipsius sentiebant jacula, utcunque esset notus, ab aliis tamen pro amico ac fratre haberetur.

Ingenii colliditatem ac vasritiem tum maxime exeruit, quum *Gregorius* quidam *Ruizius*, vir (ut serebatur) in primis doctus, ob nonnulla, quæ inter interpretandum publice in Summo templo *Hispalensi* sacras literas assuerat pietati consona, de Justificatione hominis, de merito Christi, & de meritis hominum ante & post justificationem, ab hypocritis ejusmodi doctrinam infestantibus accusatus, ad Inquisitorum tribunal vocaretur. Quum enim Inquisitores illi diem dixissent, bido antequam ad dicendum causam ille compareret, Magistrum *Ariam*, cum quo nonnihil familiaritatis ob communia studia, præcipue vero ob singularis pietatis falsum nomen, antea contraxerat, forte convenit consilio suo usurpus. Arias inter alios jussus erat ab Inquisitoribus, ut ad illum diem adestet instructus, adversus Ruizium disputaturus. Igitur ingenii lui memor, ab incauto & simplici homine & ejusmodi insidias à tali viro non magis verenti, quam ab eo, à quo caparet salubre consilium, astute expiscatur rationes atque argumenta omnia, quibus sua foret in illa disputatione defensurus: eisque acceptis comiter dimittit hominem absque ulla insidiarum suspicione. Quum vero ad disputationem ventum est, apparuit tan-

tandem noster *Arias* inter eos, qui pia dogmata erant oppugnaturi. Ad id primum veluti ad rem incredibilem expavit *Ruizius*, ac hominis perfidiam tum demum deprehendit, quum argumenta sua, quæ illi biduo ante sincere communicaverat, ab eo in medium proponi atque dissolvi videret, adeo accurate, ut nihil sibi dicendum relinqueretur. Itaque homo ea arte circumventus ac armis exutus, arena celsit, victoriam summatum perfidia tum impietate partam apud unum Ariam relinquens. Neque in causa Doctoris *Ægidii*, de qua nonuihil mox dicemus, probatiore fide egit. Quum enim (ut constantior fama est) homo syncerissimus, eum, quem noverat de doctrina judicium inter complures ferre posse, doctrinæ suæ arbitrum apud ipsos judices compellasset, judicium tulit, quale tulisse de mendacio honestum foret.

Cæterum is suit, qui in D. Isidori Hispalensi cœnobio, omnibus usque ad illud tempus profundiun ignorantiae somnum in inveterata illa superstitione dormientibus, nonnullas veritatis scintillas primus intulit, quibus præcipua ejus sodalitii pars veluti in tetra caligine è profundo suo somno expergefacta detergere cœpit oculorum lippitudinem, ac denum meliorem in vera religione institutionem desiderare. Acerrimis enim ac crebris concionibus, quibus & interdiu & noctu saepe post matutinas preces ab hora noctis secunda ad quartam usque dabatur locus, id agebat Arias, ut totum institutum plane everteret, licet non aperre, sed teste nimis, & à remotissimis scaturiginibus aquam ducens. Docebat, " in choris totos dies noctesque nunc ser-
,, mone nunc cantu recitare sacras preces, non esse pre-
,, cari Deum. Exercitia veræ religionis esse alia, quam
,, existimaret religiosum vulgus, Legendas ac præmedi-
,, tandas esse summo studio sacras literas, ex quibus unis
ve-

„ vera Dei & voluntatis ipsius cognitio, item ejus religionis notitia, quæ ipli in primis probaretur, haberi posset. Adhibendas esse ad id obtinendum alias preces, nempe quæ ex ipso necessitatis sensu & ex vera in Deum fide orirentur ”.

His & similibus Christianæ Religionis axiomatis saepe ac eximio ardore inculcatis, & quidem circa ullum periculum (neque enim ea nisi plane impius inficiaretur,) præsentis ac usitatæ illius religionis tedium, desiderium vero melioris, maxime autem faciarum literarum acre quoddam studium sere in omnibus excitabat. Concionibus addebat quotidianas ex Proverbiis Salomonis prælectiones eruditione plenas, & ad institutum mira dexteritate accommodatas.

Accedebant privata ac familiaria colloquia, insuper & quotidiana vitæ consuetudo, omnia ad idem institutum ex professo comparata. Inciderat in mitia ingenia, & (quod prodigio simile merito videatur) superstitionibus monachatus haud impense addicta, unde arcanorum divinorum dispensatori alioqui fido totam illam superstitionis operosam molem, invento puro Dei verbo, brevi evertire quam facillimum suisset.

Sed homo nunquam sibi satis constantis ingenii, post pulcherrimas illas præparationes, quibus avocatos à præsenti superstitione animos, sibi autem mirum in modum conciliatos suspendebat, ad intolerabiles inedias, ad perpetuas vigilias coram ipso panis sacramento, unde novas quasdam, nefcio quas, illuminationes expetarent, ad evacandas omni supellestili, & libris & lecto ipso, cellulas, ad cubandum super nudam terram, aut porro standum, cum somno concedendum esset, ad gestandum loco interulae, ex equinis fetis contextum thoracem, & ferreum baltheum ad carnem ipsam, ac demum ad alia innumera ejusmodi perniciosa nugamenta revocabat, quasi vero pessima illa Zizania non satis com-

K k k k

mode

modo recepta forent, ni divini verbi sarculo, quo supra retulimus modo, terra ipsa prius innovaretur.

Namque revulsa vetere superstitione noster ARIAS, nihil quam novam eandemque periculosem ac nocentiorum invehebat. Reportarunt inde coimplures ex auditoribus eosdem fructus, qui ex ejusmodi perniciose disciplina provenire solent, nempe, alii furorem, alii perpetuos quosdam astius atræ bilis, ut neque ipsi longe absint à furore alii immedicablem prorsus capitis dolorem, quo bona parte vacuum cerebro caput gerant, nulli postea futuri usui, qui vero eās tum animi tum corporis ægritudines ex robustiore habitu corporis superaverint, contracta ex illa inani opinione sanitatis, iminodica quadam ac plane Pharisæica astimatione sui, aliis feliores nemo sanus indicaverit.

Excusaret sortassis Ariam à gravissimo aliqui piaculo, aut melioris institutionis imperitia, aut denique fatalis quispiam eventus, quo ad eam provinciam primum capessendam, deinde ea ratione administrandam fuerit compulsus, nisi & ea omnia, quæ veritatis loco supposuerit, exacta veritatis ipsius cognitione animo habuisse condemnata, & apud aliquos per idem tempus suavissime risisse illorum stultitiam, quos adeo facile reddidisset sibi obsequentes ad ea omnia, quæ ipse præscripsisset, compertum habereamus.

Atqui ex illis veritatis granulis, inter tot nugarum plenos pugillos tanta malignitate communicatis, uberes postea veræ pietatis fructus (quæ est vis divinæ electiōnis) provenerunt. Quorundam enim animi vetere jam superstitione omnino vacui, neque in nova illa satis aquilantes, dum solidiorem quampliam institutionem requirunt, in aterius factionis magistris, qui purius docebant veritatem, imprudentes inciderunt. Illorum amicitia ac consuetudine nocti sunt purioris ac solidioris cognitionis principia, in primis vero terra illa ac horribilis

bilis opinio de *Lutheranis*, quos vocant, animis executi cœpta. & quando absolutam habituros se veritatis cognitionem, nisi eorum libris aliquando liceret uti, arbitrarentur, ne in hoc quidem desit Deus eorum plus votis respondere

Mirabili enim quadam ratione ipsis plane dormientibus, intulit eis non solum quicquid ejusmodi librorum paulo ante desiderare ausi fuerant, verum etiam quicquid optimum & pingue, vel *Geneve* vel uspiam per *Germaniam* ad illud tempus erat editum. Ea copia ditati ac suis ipsis magistris facti opulentiores, ita suum cœnobium instituere cœperunt, ut ex duobus, qui periculoso illi negotio dederant initium, intra paucos menses in cœnobio alioqui populoſo perpauci eſſent, qui aliquem pietatis gūſum non delibarent, nullus qui reclamaret.

Jam precariæ horæ quas vocant, in sacrarum literarum prælectiones erant verba: consuetæ pro mortuis preces aut delectæ, aut majori ex parte accisæ: indulgentiæ & expiationes à Romanis Pontificibus olim concessæ, quibus unis magna sui parte innitebatur illa moles, in totum obsoletæ: imaginibus nullus aut certe perpaucus honos erat reliquus: superstitione jejunia in perpetuam sobrietatem comunitata, ad monachatum nemo jam instituebatur, sed ad veram pietatem: de veteri instituto promovendo nullus propemodum jam sermo, de irridendo, abominando, denique abolendo, plurimus. Neque intra ipsa Cœnobii septa modo continebatur divina illa lux, ad ipsam urbem, & ad circumvicinia oppida extendebatur, tum libris tum sermone communicatis.

Cumque jam eo res deducta eſſet, ut præter robustissimum illud Missæ idolum, & ipsam Monachatus personam, quæ vestitu & capitis ræſura conſtat, nihil propemodum convellendum ſupereret, neque id aut

K k k k 2

ultrà

ultra tolerari sine manifesto piaculo, aut convelli demum posset sine certo periculo, neque ut videbatur, cum magno fructu, de deferendo illo nido, & in Germaniam ad loca pietati liberiora commigrando cogitare cœprum. Ausus videbatur ingens, imo & quibusdam temerarius. Neque enim ratio ulla apparet, qua non unus aut alter, sed tot simul, atque ii non solum in toto illo fodalito authoritate præstantes, verum etiam nonnulli ex ipsis ob singularem doctrinam in ipsa Urbe conspicui deserto ac propemodum depopulato, in tota *Bethica*, celeberrimo cœnobio ab ultima pene *Hispania* ora tuto in *Germaniam* penetrarent.

Neque singulatim erepere, iis qui postremi forent, sine magno erat periculo, Inquisitoribus præsertim, qui altum antea dorinire somnum videbantur, novitate ac celebritate rei à malignis quibusdam expergesfactis: quare, aut omnibus, qui in eo erant consilio, egendum erat simul, aut demum periculum de proximo impendens simul expectandum. Itaque illis in ea perplexitate hærentibus, aperuit DEUS rationem, qua arreptis ex occasione honestis prætextibus, intra mensem unum duodecim elaberentur, ac diversis itineribus *Genova*, quem locum figendis sedibus ante egressum sibi destinabant, anno tamen revoluto, se se mutuo conspicerent. Qui vero sacra doctrina initiati in cœnobia manfere, aut quod consilium abeundi non probassent, aut quod ad discessum non fuissent dispositi, paucis postea diebus irruenti tempestati patuerunt.

Combusti jam sunt ex eodem cœnobia quinque, plerique alii diversis aliis affecti multis, neque aliquis hastenus est habitus *Hispani* Inquisitorius fidei actus, seu potius triumphus, ad quem cœnobium illud unum aut alterum, aut etiam plures non suppeditarit: estque vero consenteaneum, veræ doctrinæ semina, quæ per complures dies in eo affatim exundavit, usque adeo vel inter ipsos ædi-

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 633

ædificii lapides adhærere, ut nisi disjiciantur, & in calcem demum convertantur, suppeditare quotannis Inquisitorio rogo *Lutheranum* unum aut alterum non cessent.

Ad hanc pulchram Historiam consulto digressi sumus data occasione, studio gratificandi Ecclesiæ Christi, erga quam maligne nos astros arbitraremur, si pios hosce viros ea privaremus memoria, qua ob adeo cominus oppugnatam superstitionem, idque non minus strenue quam periculose, contemptis propter pietatem tanta animi magnitudine, sponteque abdicatis certis illis tum honoribus, tum deliciis, atque in earum locum recepta paupertate, contemptu, exilio à patria, dedecore ingenti, ac vitæ ipsius, quam alioqui ærumnis plenam ægre admodum tuentur, quotidiano periculo, essent adornandi. Atque hos eventus memoria dignos secundum Deum idcirco ARIÆ, de quo nobis institutus est sermo, bona ex parte acceptos ferimus, quoniam ex illis primis scintillis, quas ipse in cœnobium illud, licet aliud agens, primus induxit, ingens ille rogus est accensus, quo & cœnobium ipsum & foris bona urbis pars, ut aha complura loca prætereamus, in Dei laudem conflagravit.

Igitur ARIAS, ut qui ex inconstantia & varietate ingenii adeo esset suspectus suis, atque aliis exitialis apud Inquisidores à suis sæpe delatus, causam dixerat. Evenit tandem, ut in illis calamitosis diebus, in quibus veluti in fatali quodam malo ad supplicium quisque ob religionem rapiebatur, ipse quoque postularetur, neque ut antea sæpe, sed serio. Prædixerat hoc ipsum illi ante annos aliquot ipso CONSTANTINUS, ac sub juramento quidem.

Nam cum ab ipso *Constantino*, quodam die ad prandium vocareretur, cui intererant *Aegidius* & *Varquius*, ut commodius atque acrius de deplorata illa sua perfidia

eum objurgarent, siquidem leniorem commonefactio-
nem sape antea eluserat, ipse inter jurgia minitabundus
jactavit, vereri se, ne tauros aliquando in publicum
editos spectaculum videre cogeretur, Inquisitorum the-
atrum ænigmate illo, haud obscure tamen, illis omni-
nans. Ad ea Constantinus." Testatum (inquit) tibi per
" Deum facio, nequaquam te, ut tu cogitas, è sublimi
" tum spectaturum ludos. quin potius in ipsa arena su-
" turum Deitamen occulto ac plane adorando consilio
factum est, ut ea postrema captivitas perfido aliqui
homini, non exitio, sed veræ, & à quoquam nunquam
antea sperata reliquentia fuerit.

Adeo enim seria anteætæ vitæ pœnitentia ipsius ani-
mum subiit, ut homo aliqui quovis lepore aut simia
meticulosior, inter ipsas quæstiones inexpectata animi
constantia, & quæ miraculosam quandam in eo muta-
tionem argueret, veritatem oppugnantibus restiterit,
Inquisitores vero ipsos majestate illa semideos quam
acerbissimis verbis objurgaret, aptiores esse asserens, qui
post ternos aut quaternos asinos agafones agerent,
atque id fore ipsis satius, quam fidei censuram sibi su-
mire, quam turpiter ignorarent: se vero vehementer
pœnitere, neque eam pœnitentiā, quoad victurus
eslet, ex animo depositurum, quod eam veritatem,
quam nunc defenderet, sciens & volens adversus pios
illius defensores sæpe coram ipsis oppugnaslet.

Eiusmodi acerbas objurgationes, quoties in audienti-
am eum vocabant Patres fidei, ab eo ferre cogebantur.
Eductus est in triumphum omnibus illis teterritis qui-
dem hominum judicio, at clarissimis & supra quam di-
ci possit, judicio DEI honestissimis notis insignitus,
senectute gravis, sed in primis illustrissima tum anteætæ
vitæ pœnitentia, tum veritatis confessione venerandus,
scipione innixus, adiitque ex triumpho ignis supplici-
um hilaris ac latus, quæ sua illa perfidia ac hypocri-
sis

fis Ecclesiæ prius dederat damna, clarissimo illo & æternæ memoria digno resipiscientiæ exemplo in ipso vitæ exitu abunde compensans.

O virum vere beatum, atque ob id inter Principes illos ab Ecclesia in mundo condita fidei strenuissimos assertores, singulari honoris sede collocandum, quod ex malitia omni alia, quæ excogitari possit, deploratore, ad parem cum illis veritatis Confessionem repente emersit ! Paulus, selectissimum illud Dei vas, primum in ordine peccatorum se constituit, quod Ecclesiam Dei, sed ignoranter, & bono quodainmodo Zelo persequutus fuerit : at vero nostrum Arianum, qui sciens volens, non aperte, sed ex insidiis, domesticus fane hostis eandem afflixit, quanto inter peccatores reponemus loco ? Paulus *occulto Dei consilio* factum esse dicit, *ut misericordiam*, qua se tot modis reddiderat indignum, *consequeretur*, *ut in me* (inquit) ostenderet Christus Jesus omnem clementiam ad exprimendum exemplar iis, qui credituri sunt illi : Quantum ergo in hoc noltro novo Paulo clementiam suam, bonitatis suæ divitias, ac misericordiæ thesauros illustrat Christus ? Quale peccatoribus incomprehensibilis clementiæ, gratiarum, ac dilectionis suæ in isto edit specimen ? Itaque ex hoc mirabili ac plane novo divinæ bonitatis exemplo addiscere erit operæ pretium, erga eos, quos vel in deploratissimo omnium statu viderimus, & linguas & judicia impræmatura cohibere, quod, quid Deus de ipsis constituerit, omnino ignoremus. Quin potius juxta Pauli præceptum speremus usque meliora.

DOCTOR JOANNES ÆGIDIUS

in summo Hispanensi templo Canonicus Concionator.

CONTRIVERAT Doctor Ægidius meliorem ætatis partem in studiis adeo infelicibus, vir aliqui ad studia

studia literarum neque ineptus, neque in eisdem persequendis mediocriter pertinax, ut neque post absolvitatem eorum studiorum encyclopædiam, & adeptos in scholis eruditio[n]is nomine summos honoris gradus, post denique diuturnam in Theologia professionem (quæ erat illius ætatis erga studia literarum conditio) vix commode Latine loqui posset. Neque integrum foret malum, nisi & turpi cum linguarum, tum bonarum discendi artium partim ignorantia, partim corruptioni, sacrarum literarum blasphemus ac plane impius quidam contemptus acceperisset.

Audivimus ex ipsis pii viri ore, studiorum suorum ins[er]cilitatem, & seculi illius tenebras deplorantis, ea tum tuis tempora, " ut qui in Complutensi Academia, „ ubi ipse didicit, quoquo modo attigisset sacras literas, „ tantum abest, ut inter doctos scilicet censeretur, ut „ probri nomine bonus *Bibliotheca* aliis vocaretur, Lombardo, Aquinate, Scoto, Gregorio Arithmetico & aliis ejus classis authoribus omne punctum sapientiae, atque adeo sacræ Theologiæ præ ipsis sacris literis fermentibus.

Quum *Siguenza* Theologiam publice proferretur, ascitus fuit *Hispalim*, ut in summo templo esset à sacris concionibus, ab *Alexandro* quodam, qui in eo munere eum præcessit, probitatis ac doctrinæ nomine adeo studiose commendarus, ut Ecclesiæ Capitulum, contra receptum morem & studia ipsa, nulla prius instituta doctorum oppositione, quam vocant, eum nihil ejusmodi expectantem accersiverint, & suggesto præficerint. Et *ÆGIDIUS* quidem in ea Theologia, quæ tum in toto Christiano orbe obtinebat, eminentissimus habebatur, at neque publice concionatus fuerat, neque attigerat unquam sacras literas. Itaque suggestum conscendens cum ineptissimus ad id munera præter omnium expectationem deprehendetur,

tur, & sibi ipsi gravis, & aliis, magno contemptui esse cœpit: quo indies magis magisque aucto, & eos, qui eum prius minus prudenter accersiverant, & ipsum, qui provinciam, ad quam omnino esset ineptus, haud minus imprudenter adiisset, tanta facti pœnitudo incessit, ut & ipse de ultiro deferenda statione, & illi de eo loco submovendo non semel cogitarint. Post annos aliquot in ea rerum difficultate exactos, Ægidius incidit in opportunum monitorem quandam, (divina utique Providentia & illius & totius urbis rebus benigne ita consilente) qui intra paucas horas eum exacte edocuit Christiani concionatoris officium, ad quod fœliciter obeundum, & aliis studiis, & libris aliis, aliisque viæ commonitoribus, quam quibus ad illud usque tempus suisset usus, opus foret.

Obstupescerat primo Ægidius ad inexpectatam illam concionem: in primis vero hominis audaciam vehementer mirabatur, qui unus è media plebe, idiota, neque de mentis sanitatem omnino bene audiens, tantum doctorem, eundemque antea neque familiarem neque satis notum, tanta fiducia edocere ausus esset. Sed, ut erat natura mitis, & sermo erat de officio concionatoris, in quo adeo inauspicato ipse versaretur, facile sibi imperavit, ut æquis auribus illum audiret.

At fuit divina monenti tanta spiritus Dei vis in dicendo, ut ab ea hora Ægidius in alium virum mutatus, totius anteactæ vitæ studia ac labores omnes inanes ac prorsus incallos judicaret, ac novam aliam sapientiæ viam sibi fore ingrediendam, cuius neque Alphabetum iplum didicisset. Et quando neque ipse monitor ab officio Concionatoris absolvebat, vocari se sentiebat intus ad eam provinciam, ex qua nihil neque honoris neque commodi in mundo esset reportaturus.

Obstupescerunt fortè multi ad monitoris nomen, qui tanto viro tam brevi temporis spatio & tantæ mutationis

author, & veræ sapientiæ magister extiterit: Atqui evulgandum omnino nobis est, ut admiranda Dei consilia per mundi fatuos mundanam sapientiam infatuantis impensis celebrentur, atque adorentur. Is fuit *Rodericus V A. LERIUS*, Pseudoprophetæ ac Pseudoapostoli & nequisissimi impostoris nomine ab Inquisitoribus antè viginti sex annos *Hispali* publico judicio damnatus, ac in exilio ob veræ pietatis confessionem mortuus.

Hujus admirandam sanè vocationem ad veram cognitionem Christi hoc quoque loco paucis recensere, neque ingratum piis, neque (quando in ejus memoriam incidimus) ab instituto alienum judicamus. Igitur hic *VALERIUS Nebriffe* civis, (oppidi Berthicæ ob antiquitatem ac præcipuè ob *Antonium Nebriffensem* virum doctissimum, & latinæ linguae in Hispania, nostra ætate, restitutorem in primis clari) ex honesta familia natus, cum neque opes decesserent ad tuendam familias honestatem, eam tuebatur communi hominum more, non in virtute, sed in equis, in equorum apparatu, in ludis, in vestium luxu, in venationibus, & id genus aliis studiis nobilitatem reponentium. Erat enim in iis exercitiis *Valerius* juvenum urbis suæ facilè primus, adeò, ut non solum æqualibus & ætate & opibus par esse vellet, verum etiam eos omnes anteire.

In medio illorum vanorum studiorum cursu repente divinus quidam furor (qua verò occasione, quo monitore, quo demum modo, ignotum) eum corripit, quo, abjectis in universum pristinis studiis, &, quod difficilius videri poterat, contemptis hominum judiciis, universas tum corporis tum animi vires adeò acriter ad studia pietatis intendit, ut mundanum nihil in eo fuisse reliquum videretur. Admiranda hominis mutatio, quæ tum in verbis, tum in ipso cultu corporis antea molliculo & splendido, tum verò horrido & sordido apparebat, ab aliis

aliis suspiciebatur, ab aliis, atque id quidem à pluribus, ut insania aut etiam ebrietas, irridebatur.

Sed quemadmodum ejusmodi corrupta judicia, cum hoc ipsum Apostolis Spiritus Sancti virtute afflatis contigit, ipsa Spiritus effecta refellebant, sic serius quidam Dei metus, prioris vanitatis deploratio, ardentiissimum iustitiae desiderium, studiumque indefessum, in primis verò de his rebus, ac de omnibus demum veræ pietatis capitibus jugis sermo, ad ipsam sacrarum scripturarum amissum accuratè collimatus, ejusdem Spiritus presentiam sanioribus judiciis in Valerio quoque testabatur. Assequutus fuerat in adolescentia nonnullam Latinæ linguae cognitionem, quâ adjutus, sacras literas diu nocturne versabat, quo pertinaci studio siebat, ut bonam earum partem memoria retineret, ad usumque miraculosa quadam dexteritate ac promptitudine applicaret.

Habebat quotidiè cum Ecclesiasticis, quos dicunt, viris, clericis ac monachis perpetuas concertationes, quorum causa factum esse afferbat, ut non solum ipse ecclesiasticus ordo, verùm etiam omnes Christianæ reipublicæ status tanta corruptione laborarent, ut nulla aut certè parva spes appareret sanationis: atque hoc nomine acerrime eos perpetuoque objurgabat.

Petebant ab eo, nempe Pharisaorum proles, Unde sibi ea nova rerum sacrarum peritia? Unde illa audacia, qua in sanctos Patres, Ecclesiæ lumina atque columnas (siquidem universos Ecclesiæ ordines acerrimi suis objurgationibus percellebat) adeo insolenter invehernetur homo laicus, sine ullis prorsus literis, imo profanis studiis, ac majori ex parte perditis per totam vitam deditissimus? Qua id demum autoritate faceret? quis misillet? Ecquod vocationis luce signum? Belli homines cum neque inficiari flagitia, neque justis rationibus coarguenti eorum tenebras luci, resistere posint, ad ea subterfugia in omnibus statibus confugerunt.

Respondebat vero ad ea omnia *Valerius* candidate ac constanter. Constat quidem sibi eam sapientiam non ex suis ipsorum lacunis, quæ corruptissimæ jam essent: sed Spiritus DEI beneficio, cuius tota flumina è corde vere credentium in Christum essent exundatura. Audaciam vero suppeditare sibi tum eum, qui mitteret, tum veritatem ipsam. Spiritus Dei, qui nulli ordini quantumvis ecclesiastico, præsertim corruptissimo, esset alligatus, ex laicis olim, eisdemque idiotis pescatoribus Apostolos constituisse, qui eruditam in lege synagogam totam cœcitatibus redarguerent, universum orbem ad salutis scientiam vocarent. Ab eodem Christo se missum, ejus nomine atque autoritate agere, generationem vero notham, & quæ à vera filiorum DEI stirpe jam olim degenerarit, signum querere, quum coruscante luce ac fulgore suo perstringente omnium oculos, tenebræ ipsæ jam sint manifestissimæ.

Vocatus demum istis de causis ad Inquisitorum tribunal, disputatum est acerrime de vera Ecclesia Christi, de ipsius notis, de hominis iustificatione, & de iis similibus capitibus, quorum notitia nullo plane humano ministerio, sed pura eademque mirabili Dei revolutione *Valerio* contigerat. Exculavit illum ea vice apud Inquisidores insania, qua hominem laborare existimauit, & sic demum exutus omnibus fortunis, ut scilicet ab insania resipisceret, dimiserunt.

Resipuit vero nunquam, adeo ut post aliquot annos iterum ob easdem causas accerseretur: atque ad palinodiam adactus, parcitum est vitæ ipsius, quod adhuc insanire æstimaretur. Damnatus tamen fuit ad Sambenitum perpetuo gestandum, & ad perpetuos carceres, ex quibus, singulis Dominicis diebus cum aliis concaptivis ad audienda sacra ducebatur in templum Sancti Salvatoris, quod dicuntur: ubi sæpe è sua sede surgens, spectante universo populo, concionatoribus falsa docen-

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 64

centibus vel captivus contradixit: sed ea omnia Inquisidores eo tempore haud omnino mali nomine insanie excusabant.

Translatus ex eo carcere Sanctum Lucarum in cœnobium quoddam, obiit quinquagenario major, vir, eo tempore in prodigium orbi datus, quo monitore ab illo impietatis lethargo excitaretur. Et quoniam inauditi erant *Hispali* eo tempore illi tituli, ob quos piissimus Vir iniquissimam illam censuram tulit, Sambenito omnium, qui ad eam ætatem quisquam gestavit maximo donatus fuit, qui & visitur ob singulare quoddam haereticissimi hominis monumentum in æde Sacrarii summi templi Hispalensis in loco conspicuo, hoc scripto prægrandibus literis insignitus: RODERICUS VALERIUS, civis Nebrisensis atque Hispalensis apostata & pseudapostolus, qui à Deo se missum dixit.

Hoc monitore expergesfactus primo est Doctor ÆGIDIUS, ut supra dictum est, eoque doctore primo didicit verum Christi Evangelium, quod per multos antea annos neque discipulus neque magister ne audiverat quidem. Favit ei, quoad licuit, dum causa ipsius coram Inquisitoribus agitabatur, cuius opera factum esse creditur, ut Inquisidores ad clementiam flexi, judicium erga relapsum præcipue, ut ipsi vocant, temperarent. Nec parvo constituit Ægidio illa pietas erga magistrum, contraxit enim inde ingentem tum invidiam, tum suspicionem, apud illud Phariseorum genus, quibus vera pietas usque exosa fuit.

Secundum illam salutarem commonefactionem, accedit Ægidio Constantini FONTII viri ad prodigium usque eruditii familiaris consuetudo atque arcta amicitia, qua, communicatis utrinque studiis, Ægidius in melioribus literis institui, & bonos authores legere, ac demum in vera Theologia vehementer proficere cœpit.

Inprimis vero, ut quibus de rebus jam cum fructu ad populum concionaretur, & melius sapientium communicatione, & præcipue sua ipsius experientia erat edocitus, tam docte, tam pie, tanto denique in dicendo ardore cœpit concionari, quam frigide, indocte, atque inepte antea.

Sentiebant auditores doctrinæ virtutem, quæ à tribus jam eximiæ authoritatis viris ÆGIDIO, CONSTANTINO, & VARQUIO, magno consensu tradebatur, quo fiebat, ut quo magis ex inveteratis illis ignorantia tenebris emergebant, eo illi in majori haberentur precio, vilesceret vero indies assidua congressione lucis hypocritarum turba, qui tanto cum dispendio animarum aliter docuissent. Oriebantur hinc apud Inquisidores de tribus illis veritatis afflitoribus perpetuae querelæ, in primis verò de Doctore ÆGIDIO, qui ut sociis & simplicitate ingenii & autoritate præstabat, ita quoque & apertius & frequentius lucis hostes lacescebat.

Atqui tum maxime eorum invidiam in se concitavit summam, cum post aliquot annos in ea functione electos, ob singularem & doctrinam & morum sanctitatem electus est à Cæsare in *Episcopum Dortensem*: tum enim hypocritæ insignem quampiam regno suo calamitatem ominantes, si Aegidius Episcopalem sedem concenderet, junctis undique viribus, non levioribus ut antea pugnis, eum opprimendum censuerunt. Itaque vocatur serio ad Inquisitorum tribunal, agitur causa per artifices iniquitatis subtiliores, conjicitur in Inquisitorum carcerem.

Primarium quæstionis caput erat *de hominis justificatione*, quod & connexa quoque alia sequebantur, videlicet, *de hominum meritis*, *de purgatorio*, *de adventis humana industria peccatorum expiationibus*, *de unico mediatore Christo*, *de certitudine fidei in justificatis &c.* His accedebant quoque alia, videlicet, occasione

fione cujusdam nefandi idoli divæ Virginis à Sancto rege Ferdinando (ut fertur) miro artificio fabricati; quod in nonnullis feris divæ Virginis sacræ magna cum pompa ostentatur, de *Idolatria*, sive de cultu *imaginum*. Item occasione cujusdam lignei fragmenti, quod in summo templo pro *ligno crucis*, in qua pependit Christus, prodigiosa quadam superstitione colitur, quam, incineres redacto ligno, Aegidius aboleri concupiverat, de eo quoque actum est. Item, de *invocatione sanctorum* mortuorum, de abolendis è Christianorum suggestibus *humanis doctrinis*, & puro Dei verbo in eis tradendo: & de aliis argumentis in primis necessariis. Illud quoque appendix vice fuit additum, studiose eum faviliè *Valerio Nebrissensi* &c.

Respondit ad ea omnia AEGIDIUS, in primis vero circa primarium illum articulum accuratissimam edidit doctrinæ suæ defensionem, qua nullam neque doctrinæ, neque magis piam, neque pleniorē hactenus vidimus. Ea ipsa responseō latissimam fenestrā aperuit adversariis, scilicet novos alios atque complures errores hæresesque colligendi. Nondum eo audacie pervenerant Inquisitores, ut de eo tanto viro ob illas causas comburendo cogitarent, licet ab adversariis ad eam fævitiam vehementer urgerentur. Iniebantur itaque rationes, quibus vitæ ipsius, qui aliqui nullo modo a sententia dimoveri posset, esset consultum, ipso Ecclesiæ Hispalensis capitulo, ac ipso Casare, qui paulo ante amplissimo Episcopatu dignum judicaret, pro illo intercedente.

Sublevabat quoque multum illius causam CORRANUS, venerandus senex, alter ex Inquisitoribus, cui & ipsius pietas, & hypocritarum, à quibus accusabatur, perversitas perspecta erat, licet adversante impio collega *Petro Diazio*, qui abjecta veritate, quam & ipse à Vale-

rio

rio Nebrisensi, ex D. Pauli Epistolæ ad Romanos familiari interpretatione ante didicerat, & cum gratiarum actione acceperat, hypocrita nimirum ambitiosissimus ad adversariorum partes apostataverat.

Mortuo iam *Varquio*, & *Constantino* cum Cæsare, cui erat à concionibus & confessionibus, apud Belgas agente, doctrinæ nimirum inter Hispanos novæ, arbitri utriusque partis nomine quærebantur. Nominauerat pro se *Ægidius* inter alios *Bartholomeum Zamorensem* Dominicanæ factionis monachum, virum in primis doctum, & in veritatis cognitione instructum, qui ad archiepiscopatum Toletanum beneficio Cæsaris postea emersit, atque eo ob religionem, sive (quod verius existimatur,) ob invidiam Archiepiscopi Hispalensis Inquisitoris Primarii, amissio, inter acerrimas cum Inquisitoribus concertationes nuper obiit diem. Atqui & hic quoque cum Cæsare agens, causæ examinationi interesse non potuit.

Tulit per idem tempus de ea doctrina judicium ARIAS, Magister *Blancus* vulgo dictus, sed quale in ipsius historia retulimus, quod & aliquando forte cum ipsa Ægidii responsione edetur, atqui, an ab ipso Ægidio, an verò ab ipsis Inquisitoribus ad id vocatus, nondum satis compertum. Itaque aliis absentibus, aliis periculoso judicium detrectantibus, ad *Dominicum Afotum* Dominicanæ factionis in Academia Salmanticensi sophistam magni nominis, judicium est devolutum.

Is posteaquam diu expectatus magno molimine *Salmantica Hispalim* venit, callidiore consilio, quam alii anteà egissent, cum homine alioqui nimis sincero, ne dicam improviso, cœpit agere. Præ se enim ferens omnem benevolentiam atque animi candorem, postquam hominem inexpugnabilis sententia, si cum eo aperte foret agendum, esse intellectus, simulato consensu in doctrina, persuasit tandem, ut ea doctrinæ capita, quæ in

de MARTYRIBUS PROTESTANT. HISP. 645

„ in controversiam erant vocata , ad tollendam publi-
„ cam illam infamiam , quā jam eslet apud omnes diffi-
„ matus , publice quoque commoda quadam declaratione
„ exponeret : se vero coimmodam illam interpretatio-
„ nem præscripturum , qua , si placeret , uteretur : sin
„ minus , collatis inter ambos rationibus , ea demum
„ ederetur , qua & conscientiæ utriusque & veritati in
„ primis melius foret consultum . ”

Præscribit *Afotus* eam declarationis formulam , conser-
unt de ea inter se , convenientem demum citra ullam om-
nino controversiam . Constituitur ab Inquisitoribus
publicæ illi declarationi dies solennissimus : adornantur
suggestus duo in summo templo , *Ægidio* alter , *Afoto*
alter . Convenitur magno totius populi concursu .
Concionatur *Afotus* , atque mox à concione educit è
finu declarationis formulam , illi omnino contrari-
am , in qua convenerant ; Namque in illa nihil fuerat ,
quod & Confessioni *Ægidii* , & veritati ipsi non eslet
consentaneum : in ista nihil , quo ea omnia , de quibus
fuerat accusatus , & quæ tanta animi constantia toro
biennio , atque in ipsis porro vinculis desenderat , non
aperte revocaret .

Distabant longiuscule inter se suggestus , murmur po-
puli de rebus illis diversas sententias ferentis adeo per-
strepebat , ut quæ *Afotus* diceret , *Ægidius* non posset
intelligere . Itaque homo nimis credulus , *Afoto* ad
singula fraudulentæ illius revocationis capita assensum
nutibus , & sublata altius voce , quo exaudiri ab incauto
posset , petente , mutu quoque testabatur ex ipsis elle
sententia , quæ *Afotus* ex scripta formula legisset .

Condemnatus ibi fuit ad triennalem carcerem (eam
sibi gratiam conciliaverat perditissimus ille Monachus)
concionibus , lectionibus , & scritptione per decennium
interdictus , quo etiam jubebatur , ne Hispanie finibus
excederet : ac ne sic quidem intellexit actioni illi fraudem

M m m m sub-

subfuisse, licet multas illas miraretur, quousque demum in pristinum carcerem reductus, ex expostulantibus secum auncis propter abnegatam veritatem, fraudem deprehendit. Ea omnia haud aliunde, quam ex ipsius ore, atque etiam in ipso carcere didicimus. Vidit, dum in eo carcere esset, trium præcipuorum hostium suorum obtutum, *Sbarroyæ* Dominicani sophistæ, *Petri Mexie*, hominis Philologhi nomen absque ullis bonis literis ridiculè sibi arrogantis, & *Petri Diazii* Inquisitoris, quem à veritate impiè apostataesse, suprà diximus: neque enim circa speciale quoddam judicium Dei accidisse videbatur, tres acerrimos veritatis hostes, innocentis ac pii viri oppugnatores, intra alterum annum, quo ipse esset in carcere, & de causa ipsius ageretur, è medio tolli, & alium post alium rapi, neque sine rumore decepsius parum tranquilli.

Vixit ÆGIDIUS post illam fraudulentam revocationem quatuor aut quinque annos, pia illi Ecclesiæ venerabilis, neque minus utilis, quam cum integra illi erat libertas Concionandi. Invicit per illud tempus occasione legationis fratres, qui *Valleolesi* sub Doctoris *Cacallæ* disciplina, Evangelio Christi, abnegatâ impietate, nomen dederant: atque eis consolatis & confirmatis *Hispalim* rediens ex itineris longiusculi agitatione, qua à multo tempore non erat assuetus, incidit in adversam valetudinem, ex qua intra paucos dies è laboriosa vita mitigavit ad æternam quietem.

Reliquit in *Genesim*, in Epistolam Pauli ad *Colosenses*, in *Psalmos* aliquot, in *Canticorum* commentaria Hispanicè longè doctissima, atque Christianam pietatem & pectus quoddam spiritu Dei plenum undique spirantia, quæ ut singulares quedam Ecclesiæ delitiae in ipsis usum à fidis viris affervantur. Ea omnia, et si plurima atque doctissima sint, tamen quæ in ipso carcere, atque adeò inter ipsa vincula conscripsit, adeò fin-

singulari pietate & affectibus ab ipso Dei Spiritu excitatis alia præcellunt, ut videre quivis possit, ad eximiè de divinis rebus sentiendum ipsam Crucis præsentiam piis ac renatis animis maximo adjumento esse.

Post duos aut tres annos à pessimi viri obitu, visum fortè est novis Inquisitoribus, eos, qui de illius causa judicarunt, mitius cum eo egisse, quam pro Inquisitoria truculentia: & quando sanetos illius manes ab interpellabili illa requie ad suum tribunal revocare non possent, in inane cadaver & secca ossa esse senviendum. Ergò edutum è sepulchro, & in theatrum allatum, suffecto in illius & locum & nomen simulachro stramineo, supplicio afficiunt, quo à dextris Dei cum Christo confidentem in terris captum affecissent. Sed, qui habitat in calis, irridet eos.

DOCTOR CONSTANTINUS FONTIUS ^{a)} in summo templo Hispanensi Canonicus Concionator.

FOELICISSIMIS illius Ecclesiæ auspiciis, ni ad majorem sui condemnationem contigisset, piissimo Concionatori Ægidio CONSTANTINUS succedit, per quem ille & in pietate & in doctrina solidiore permagnos brevi progressus fecerat. Sed, quando viri dignitas eò

M m m m 2 nos

^{a)} Solet equidem Constantinus hic FONTIUS à quibusdam appellari Pontius, atque confundi cum Johanne Pontio Legionensi, de quo jam in superioribus actum est. Sed minus rectè. Fuit enim hic FONTIUS sive de la FUENTE planè ab illo distinguis, atque Carolo V. Imperatori à sacris confessionibus, cum is in Germania verlaretur: Quanquam id tamen nec THUANO, nec SARPIO, concedi queat, quasi etiam Imperator in ulnis ejus expiraverit; quippe cum Fontius noster jam prius quoque in carcere fuerit detentus, quod nec annotare, qui Sarpium er-

nos jure vocat, nonnihil altius erit nobis ipsius historia repetenda, in qua nihil prosectorum magis veremur, quam quod infantia nostra viro de pietate adeo bene merito de ipsius laude multum decedat.

Namque quibus laudibus te ornavero Virum omnium sacris studiis addictorum, quos nostra vidit ætas, ornatissimum, quem rarissimis, & vix in uno homine antea visis, tot dotibus divina munificentia adeo accurate adornavit, ut suspici quidem possint, æstimari pro dignitate nunquam. Mendacio potius, quam prodigio simile, quod dicturi jam sumus, merito quis judicaret, nisi compluribus hominum millibus testari possemus, neminem fere viri istius perspexisse dotes, quem non ad mediocrem aut invidiam, aut benevolentiam excitarint.

Itaque vir ad summum odium & ad summam pariter dilectionem, ut videbatur, natus, inimicos acres complures, idemque haud pauciores amicos habuit. Amicos sane non intelligo, quos ipse modo amaret, sicut neque inimicos eos, quibus ipse male vellet: sed à quibus, sibi forte ne cognitis quidem, ipse ex animo amaretur, suspiceretur, coleretur. Quos enim ipse pro veris amicis coleret, humani ingenii instabilitatem apprime noscens, unum aut alterum vix habuit in tota vita, neque id obstabat, quo minus, quos ob virtutem benevolentia sua dignos judicaret, quibus poterat humilitatis officiis sincere prosequeretur. Juventutem quidem transegit pro studiosorum juvenum libera educatione

**erroris convincere studebat, neglexit PALLAVICINUS
Hist Cone Trid. lib. XIV. c. 11. fin.**

Cæterum FONTIUS noster in Germania cum primis Evangelicæ doctrinæ gultum acceperat, quod quomodo sit factum, à Jacobo SCHOPPERO enarratur in Orat. de vita & obitu parentis p. 26-28. conf. Andr. CAROLI in Memorabil. Sec. XVI. lib. II. p. 341 sq & SALIG. in Hist. Ang. Confess., Tom. II. p. 11. 12.

catione non admodum laudatam, sed quæ, quo minus, quod ætatis subsequutum est, quam laudatissimum extiterit, haud impedimento fuerit. Probatos enim satis mores, ut erat ingenio mire festivo, & in jocis peracuto, una subinde jocandi licentia vel in proiectiore ætate corrumpebat: at id apud unos adversarios, quos, ni jocaretur, nihil feciis communis gravitate, tanquam Curiana, aut Catoniana austernitate offendisset.

Circumferuntur lepidissima complura ipsius dicta, quæ si extra jocum pensentur, prudentissima apophthegmata, quam jocosa dieteria rectius dixeris. Ea in aliam transfundti linguam integro lepore omnino non possunt. Neque falsius neque frequentius unquam est jocatus, quam in hypocritas Monachos, aut clericos sanctitatis opinione turgidos, quam tamen in rebus flocci colligent. Inprimis vero ridebat ineptos concionatores, quorum nulla ætas fuit unquam stetilis, vilissimum hominum genus, ex sacrarum literarum estimatione, utpote qui infatuato sibi, nullis profuturo usibus, cæno ipso viliores, comparentur. Nemo satis unquam admiretur ingenii illius acumen, quod vel inde apparet, quod in barbaro natus seculo, bonis tum literis, tum disciplinis pene e memoria hominum jam olim sublatis, in communis errore aut unus, aut certe inter paucissimos, saperet, tribus linguis, Latina, Græca, & Hebraica, nullo magistro, adeo exacte perdoctus, ut vel solus eas posset restituere. Atqui omnes alias disciplinas, quæ ad absolutum oratorem constituerendum requiri solent, non tam didicisse, quam perdidicisse videbatur.

His adminiculis aggressus est sacrarum literarum studia, in quibus vel in ipsa juventute usque adeo eruditus evasit, ut eo de sacris aut rebus aut verbis serio ferente censuram, nihil, nisi forte inficitæ secundæ morbo la-

borantibus, relinqui videretur, quod in illius dicto desiderare quis posset. Accelerat ea Hispanicæ linguae peritia & facundia, quæ quibuscumque illius studiosissimis miraculo esset.

His in primis præclaris dotibus suggestum adiit, atque in ea functione & prioris & nostræ ætatis clarissimos quoque citra ullam controversiam antecelluit. Eminebat in illo inter cæteras dotes mira quadam prudentia ad judicandum, ex multa illa eruditione, & ex longa rerum experientia, (videbatur enim veluti à specula quadam humana omnia negotia contemplari) in primis vero ex exacta illa sacrarum literarum cognitione parta, in quibus, ceu in speculo quodam, res omnes tum divinas tum humanas certissime contemplabatur. Cum concionandum illi erat, (concionabatur vero ut plurimum, oðavâ herâ) tantus erat populi concursus, ut quartâ, siue etiam tertia noctis hora vix in templo inveniretur commodus ad audiendum locus.

Atqui ex summa illa gratia, quam apud omnes (unis malignis hypocritis demptis) sibi comparabat, præter frugalem victum & bibliothecam mediocriter instructam, nullas omnino opes retulit, homo nimis ab illis pestibus, quæ Ecclesiam Dei semper devastarunt, avaritia & ambitione pro rofs alienus. Quum ad pingue Canonicatum in Ecclesia *Toletana* vocaretur, ad conditionem, quam complures sui ordinis ipsam felicitatem existimarent, adeo non accurrit, ut eam potius contemnendo, ne suis quidem jocis abstinerit.

Mortuo enim Episcopo Uticensi, qui in summo templo fuerat à concionibus, Capitulum Constantino eum honorem citra ullam controversiam, (*oppositionem* vulgo vocant,) decernens, Hispali eum honorifica legatione accersebat. Respondit ille haud multa deliberatione, se quidem ingentem ipsis habere gratiam, quod tanto se honore dignum æstimaverint, daturumque operam, ne

ne in ingratum collocasse videantur. Cæterum parentum avorumque suorum ossa ante multos annos sepulta conquiescere, se vero nolle quicquam admittere, occasione cuius à sancta illa quiete interturbarentur. Ea fuit responsionis sententia, neque pluribus (credo) verbis.

Inciderant eo tempore acerrimæ controversiæ inter ipsum archiepiscopum *Siliceum*, pīx scilicet memoriæ, & Capitulum. Namque archiepiscopus, publicis etiam inustis notis, primoribus ex Capitulo, quod è Judæis originem alicunde ducerent, erat insensissimus: illi contra acerbæ injuriæ impatiens (ut erant alioqui viri honesti atque opibus clari) stolido episcopo, qui ex aratro & glebis, neque virtute, neque eruditione, sed (si ita dici licet) fortunæ potius temeritate ad summam totius Hispaniæ, secundum regem ipsum, dignitatem convolarat, publicæ pacis turbatori dirissima quæque moliebantur. Ea occasione neque à centum annis sepultis parcebatur, inquirente malo archiepiscopo, & quidem sub prætextu religionis, in parentes, avos, atavos canoniconum, eosque ad originum rationes pessimè è suis sepulchrī revocante. Eas non minus impias quam stultas contentiones, ex sua ipsius vocatione occasione arrepta, *Constantinus* tempestive admodum illo concilio Laconismo peritringebat.

Eadem propemodum ratione & Canonicatum *Genguensis* Ecclesiæ, opulentum, honorificum, in propria patria paulo ante contempserat. Quum primus omnium veræ pietatis notitiam invexisset *Hispalim*, tanta dexteritate veritatem proponebat, hypocritas religionis caupones subindicabat, urgebat, premebat, ut cum exitialem eum & sibi & regno suo adversarium persentiscerent, tamen, qua citra suum exinium pudorem illum accusarent, nulla videbatur ipsis justa relicta occasio. Oderant sane hominem odio ingenti atque acerbo, sed illo telas' eorum omnes

mnes, qua pollebat, mira dexteritate præcedente, nulla apparebat opportunitas, qua virus suum omne in illum evomerent: neque tamen ob perpetuas illas insidias studium propagandæ lucis, quoad licebat, unquam remisit.

Contigit, haud dubie Dei providentia felicitati illius urbis benigne considente, ut eodem tempore tribus viris doctissimis, *Constantino*, *Aegidio*, *Varquio*, qui & *Compluti* antea simul didicerant, magno consensu, imo vero, conatu uno pietatem propagantibus, Ecclesia illa frueretur. *Varquius* in Ecclesiæ cathedra prælegebat Evangelium Matthæi, quo absoluto, occipit Psalms Davidicos. *Aegidius* assidue concionabatur, *Constantinus* minus quidem frequenter, sed haud minore cum fructu; atque in eo cursu perseverarunt, quousque tandem Deus duriora tempora ad ædificii cuiusquam explorationem adducere constituit, ut *Varquius* quidem inter ipsas jam cum Inquisitione concertationes obiret supremum diem: *Constantinus* à Cæsare & filio Philippo ascitus Hispali discedere cogeretur: *Aegidius* vero solus in luporum dentibus relictus tragediæ à nobis suprà recitatæ argumentum dederit.

Reversus à Cæsare & ex aula Hispalim *Constantinus* post Doctoris *Aegidii* obitum ad interpellatum propagandæ lucis cursum, & prudentia & doctrina auctus, ex illa professione rediit, quem sane tanto animi ardore arripuit, quanto nunquam antea: neque populi universi studium erga illum & illius conciones merito suo erat minus. Contigerunt ei ex Capituli decreto conciones in summo templo secunda queaque feria alterius à redditu suo quadragesimæ, quas quum nondum ex adversa quadam valetudine confirmatus, imo adhuc ægrotus, admisisset, munus illud inimplere coactus est, delatus in templum viribusque adeo exhaustus, ut in medio concionis filo, uno atque altero limphati vini haustru vires ad pergendum in concione reficeret, novam neque

que unquam antea visam licentiam summa viri tum gratia, tum autoritate, qua pollebat excusante.

Prosperiorē nactus valetudinem, rationem iniit pii instituti promovendi omnium commodissimam, neque à quoquam unquam anteā tentatam. Namque Magister *Schobarius*, vir & doctrina & sanctitate in ea urbe conspicuus, cui ex Senatus decreto collegii puerorum (*domum doctrine vulgo vocant*) cura erat commenda ta, communicatis cum *Constantino* consiliis, publicam sacrarum literarum Prælectionem in eodem collegio instituit, translatis in vīctum prælectoris ad annos singulos eis proventibus, quos, se mortuo, impius quispiam *Sacellanus* fuisse devoraturus. Ad id munus delectus est **CONSTANTINUS**, qui rei inprimis salutari extrema sua illa eruditione auspicatum initium daret.

Accepit primo Salomonis libros, *Proverbia*, *Ecclesiasten*, & *Cantica canticorum*, atque his mirabili eruditione explicatis, librum *Jobi* est aggressus, quem ultra medium interpretando perduxit. Extant ipsius in hos libros *Prælectiones* omnes manu scriptæ opera Bab. diligētissimi cuiusdam ex auditoribus exceptæ, quas cum vulgaverimus a), deprehenso quarito intervallo post se relinquat eos omnes, qui haētenus in eos libros quippiam ediderunt, de summa viri eruditione certius judicari poterit. Invidit demum urbi illi tantam felicitatem pessimus quispiam genius, qui speciosa amplioris pietatis larva coniectus, ab illo salutari cursu hominem alioqui mire circumspectum primum avocavit, deinde eis difficultatibus implicuit, ex quibus nunquam postea, nisi una morte, emersit.

Vacabat per eos dies **Concionalis**, seu (ut vocant) Magistralis summi templi Hispalensis, post obitum Doctoris *Aegidii*, ad quem Capitulum libenter **CONSTANTINUM** admisisset, cui uni ob spectacis-

N n n n simas

a) Quod tamen unquam factum fuisse non constat.

simas dotes, & ab ipso Capitulo, imo & ab universa urbe, in suo vetere concionandi curriculo à longo tempore satis exploratas, deberi videbatur: at neque id licebat citra oppositionem ^{a)} (Capitulum enim post eiorem electionis Doctoris Ægidii, ut in ipso diximus, decreto caverat, ne citra consueram & in omnibus Ecclesiis usitatam oppositionem, cuiquam in posterum illud mutus deferretur) & Constantinus ejusmodi oppositiones concionatorum, ut quæ circulatorum aut citharrædorum concertationibus non admodum essent absimiles, semper irriserat.

Intercedebat præterea Archiepiscopus Hispalensis VALDESIUS, homo curialis, & ob secretiores quasdam causas Constantino, ab eo in primis tempore, quo in aula regia fuerat concionatus, & Cæsari familiaris, vehementer infensus, qui, Capitulo de decreto illo ob Constantinum rescindendo cogitante, decretum acriter urgebat. Igitur indicta est Oppositiō, qua per celebriores Hispaniæ urbes divulgata, mox veluti vultures ad pingue cadaver nonnulli concionatores accurrerunt: sed senioribus gratia atque autoritate Constantini ab illius congresu abterritis, unus Majuelus Complutensis Canonicus, & alter quidam Malacensis, pinguioris prædæ avidi, in congresu perseverarunt.

Sed & ille, seniora recepta mente, Complutum paulo post eft reversus, Malacensi, Archiepiscopi favore in odium Constantini pro virili sublevato, pertinaciter in congreſu perseverante. Vixit tandem autoritate Capituli CONSTANTINUS, nullum adhortationis genus erga eum omittentis, in primis vero importunis tum sua-

^{a)} Oppositionem uti videtur tum vocant Exercitia illa scholastica, quæ sub *disputationum* nomine venire consueverunt, quæ pro loco, pro gradu, pro cathedra & simili confueverunt, quod ex lequentibus quodammodo colligitur.

suationibus, tum precibus amici ejusdam, cui utinam nunquam tantum derulisset (quod ni fecisset, fortassis adhuc in vivis extitisset) in animum induxit, ut consueta Oppositionis forma Canonicatum peteret, qua una ceremonia, decreto integro, *Malaccensibus* excutebatur, & eo promoto Capitulum adversus Archiepiscopum fiebat voti compos.

Decepit *Constantinus*, tum zelus, ne doctrinæ sedem loquutuleius quispiam occuparet, qui doctrinæ salutari perpetuo ex alto obganniret, tum species quædam amplioris spei instituti doctrinæ cursus commodius ex eo loco promovendi, potius, quam repræsentatæ in eo honore opes, quas generoso animo sæpe ante contempserat. Igitur competitor & eruditione & autoritate, & ipsa demum gratia Capituli Constantino nullo modo comparandus, ad exceptiones personales conatus omnes convertens, fuscitavit ei ineptias omnes juventutis suæ, contracta videlicet, antequam sacræ initiaretur, matrimonia, neque rite sacræ initiatum, neque recte atque ordine Magisterii & Doctoratus insignia accepisse.

Premebat ex alio latere hypocritarum cohors, veteres hostes, quorum ut ex illa inauspicata promotione invidiæ ulcus recrudescebat, ita etiam, renovatis omnibus veteribus de doctrina quæstionibus, in jus serius, quam unquam antea, vocabant, idque apud Inquisitorium tribunal, in quo Archiepiscopus *Waldeſius* novus jam hostis summa autoritate præsidebat. Inter eas acres controversias concendit demum cathedralm CONSTANTINUS, Capituli favore innixus, atque eisdem maxime gliscentibus, exorta est sæva illa tempestas in illam Ecclesiam, occasione librorum *Parvi Juliani* a), de qua supra sæpe mentionem fecimus.

In ea tempestate, qui abscondi poterat CONSTANTINUS? Itaque raptus ad Inquisitoriam arcam, etsi
N n n 2 ex

a) vid. pag. 613.

ex controversiis præcedentibus omnium adversariorum animos habebat vehementer exulceratos , tamen acutissimis suis responsis omnes eorum cavillos facile , more suo , eludens , ad apertam fidei confessionem , ex qua periculum , ut ipsi exoptabant , crearetur , trahi non poterat : atque evasisset tandem , ut saepe antea , ipsorum manus , ni mirabili quodam Providentiæ suæ artificio rotundam confessionem veritatis suæ , Deus ab invito & modis omnibus tergiversante extorsisset.

Capta fuit per eosdem sane dies vidua quædam pia atque honesta , & in primis opulenta *Isabella MARTINIA* , apud quam Constantinus selectiorem librorum suorum suppellectilem , eos videlicet , qui citra præsentissimum periculum haberet in *Hispasia* non possunt , propter Inquisitorum insidias , absconderat . Quum opes illius viduae sequestrabantur , pro more Inquisitorio , filius ipsius *Franciscus Bertramus* , ex universa matris suppellectile opulenta valde , subduxerat nescio quot arcas rebus pretiosioribus plenas , ne universæ opes in illo Inquisitionis gurgite inexplicibili absumerentur .

Indicavit illud Inquisitoribus perfidus quidam servus post aliquot dies , itaque Inquisitores per alguaziliura a) suum *Ludovicum Sotellum* res illas peritum miserunt . Isquum primum ad Bertrammum venit , ut coepit legationem suam modestis verbis exprimere , Bertramus arcarum forte oblitus , propter *Constantini libros* eum venisse ratus , illius sermonem antevertens , Scio , inquit , Domine Ludovice , quid velis : quod si bona fide pollicearis , iis acceptis , ob quæ venisti , me misum facturum , mox ea tibi ostendam .

Alguazilius de arcis intelligens , (libros enim Constantini neque quarebat , neque de eis quicquam audiverat) pollicetur se id facturum : atque illico Bertramus

a) Est *Alguazil* vocabulum Hispanicum , quo apparitores iudiciorum publicorum denotari solent , majoris tamen auditoratis , quam apud nos ejusmodi solent esse apparitores .

introducto eo in secretissima amplissimarum ædium parte, ac diruto tenui quodam latericio muro, ostendit illi *Constantini thesauros papyraceos* quidem, sed qui cuvis auro præstarent. Alguazilius eo inexpectato eventu stupefactus, dicit, se quidem ea quæsitum non venisse, sed arcas aliquot, quas è Sequestro maternarum opum subduxisset: neque se data teneri fide, quominus & ipsum Bertramum & libros ad Inquisidores trahat, atque ita demum scripta omnia CONSTANTINI, quæ aliquujus erant momenti, præter suam & adversariorum expectationem, qui prædam illam multo auro alioqui redemissem, è latebris illis in medium lucem ad manus Inquisitorum pervenerunt.

Repertus est inter alia multa, ingens liber, propria Constantini ipsius manu totus conscriptus, in quo aperte, & veluti sibi ipsi modo scribens, de ipsis præcipue capitibus (ut ipsi Inquisidores in sua sententia in theatro postea pronuntiatâ rerulerunt) agebat, nempe, *De statu Ecclesie*. *De vera Ecclesia*, & *de Ecclesia Pape*, quem appellabat Antichristum. *De Eucharistia sacramento*, & *de Missa invento*: qua de re asserterebat, orbem fascinatum propter sacrarum literarum ignorantiam. *De Justificatione hominis*. *De igne Purgatorio*, quem appellabat lupinum caput, & monachorum inventum ob ventrem. *De Bullis*, & *Indulgentiis Papani*, *De meritis hominum*, *De Confessione*, & de omnibus aliis demum Christianæ religionis capitibus.

Viso hoc libro, CONSTANTINUS interrogatus ab Inquisitoribus, an propriam manum agnosceret, quum per multos dies, conquisitis undique subterfugiis, cognatus illorum elusisset, agnoscens porro Dei voluntatem quæ omnem tergiversandi amplius occasionem sibi præcidiisset, „agnosco (inquit) manum meam, ac proinde „sator, me ista omnia scripsisse, quæ & vera esse „ingenue profiteor. Neque est, quod in conquirendis

„ contra me aliis testimonii ultra laboreis: habetis hie
 „ jam apertam atque copiosam sententiæ meæ confessi-
 „ onem , agite ergo , & de me jam, prout magis liber,
 „ constituite.

Egit postea in carcere biennium integrum , ubi ex pessima illa totius viæ ratione homo aliqui ea in parte sui negligentissimus, in primis vero ingenti ac plane inconsolabili moerore confectus, tot tamque diuturnos suos & piorum sociorum labores , piissima illa Ecclesia adeo truculenter devastata , perire videns, ægrotare primum leviter coepit, deinde, cum vehementem in illis fornacibus solis ardorem ferre non posset, ad interulam usque nudus diu noctuque esset, dysenteria correptus , intra quindecim dierum spatum in mediis illis fôrdibus felicem animam , & tali omnino dignam vitæ exitu, quam in strenue promovenda Christi gloria erogaverat, Christo reddidit.

Adfuit & ægrotanti & morienti pius quidam juvenis, monasterii D. *Isidori Hispalensis* Monachus, ob religionem captivus, qui ei fuerat datus carceris comes, *Ferdinandus* nomine. Insipientium quidem oculis vitus est mori , at ille degit in pace. Atrocia illa tormenta , quibus alii ibi excarnificari solent , nunquam vidi: non quod truculentos illos cyclopes ullus subiret tanti viri respectus, quorum in primis iram duris suis objurgationibus vel captivus saepe in se concitaverat: sed, aut , quod in illorum perpetuum metum ac solitudinem, qui ipsius doctrina quoquo modo profecerant, eum diutius captivum assertare constituentes, tormenta distulerant: aut certe, quod tam cito è manibus sibi eripiendum non cogitabantur.

Ad eum , quem diximus , metum discipulis incutendum, quo perciti se ipsos proderent Inquisitoribus, antequam ab ipsis accerterentur, Inquisitoria scilicet misericordia freti, sparserant rumores , dum viveret , cum

eum vehementer tortum complures ex discipulis inter quæstiones indicasse: atque in hoc ipsum, qui dicerent, clamores & ejulatus torti se audivisse, nonnulli ex arcis vicinia subornati. Eo autem mortuo, & ex ipsorum manibus Dei providentia eretto, quem vivum, in quem sœvirent, non haberent, in optimam sancti viri existimationem sœvire decreverunt, frequentibus sparsis rumoribus, vitreis fragmentis scissa vena, ut dolorem atque ignominiam supplicii effugeret, *mortem sibi conscriuisse* ^{a)}.

Decantata quoque fuere passim à pueris turpia atque ignominiosa carmina, post ejus obitum, in ipsius vituperationem, an ab ipsis Inquisitoribus, sive eorum asséclis studiose procurata, an ab stolido & vario populo malitiosa edita, nescitur. Illud sane verisimilius. Triumphi die exhumarum cadaver est eductum, & in demortui locum suspectum simulacrum stramineum suggesto impositum, altera manu erecta, altera suggestum tenens, tanto artificio fabrefactum, ut CONSTANTINUM eo habitu, quo concionari erat solitus, ad vivum repræsentaret. Neque dubium, quin inanis illa statua multorum animis atque efficaciter eo die concionata sit, atque is olim vivus, quem ad ludibrium reserebat.

Quum publicanda fuit illius sententia, ad quam unam audiendam complures ex diversis ac remotis Hispaniæ locis *Hispalim* venerant, jussérunt Inquisitores, ne ea e suggesto, ubi aliorum sententiæ legebantur, vulgaretur: Sed allato ad ipsorum tribunal simulacro, ibi quoque sententia legeretur. Locus erat sublimis, neque populus, quæ legebantur, audire poterat Id fraudulentum, aut certe iniquum visum est *Calderonio* Prætori curiali: quare sublata voce admonuit Inquisitores, ut sententia illa alto ac consueto loco legeretur, ut constaret populo, quibus de causis eum Virum damnarent.

Quum eo contempto, Inquisitores in instituto nihi-
lomi-

^{a)} vid. Nic. ANTONII Biblioth. Hispan. Tom. I. fol. 196.

Iominus pergerent, exortum est ingens populi murmur, eam injuriam non admodum æquo animo patientis, neque omnino tulisset, ut videbatur, ni Calderonia turlus severiore voce commonescente officii Inquisitores, simulachrum illi in priorem locum restituissent, & sententiam jussissent legi alte ac consueto loco, quo universo populo id petenti fieret satis. Duravit sententia lectio amplius sesquihora, in qua illud erat præcipuum, quod ex libro Constantini supra retulimus. Addiderunt tamen Inquisitores, multa se consulto & bono scilicet consilio prætermisssæ adeo horribilia, impia & stupenda, ut neque vulgari, neque audiri quidem possent citra piaculum. Consuluerunt (credo) bona existimationi illius.

Extant illius Scripta typis edita multoties, *Parva doctrina Christianæ summa* a). Item, *Magna*, sed dimidia sui parte imperfecta: duobus enim tomis constituerat tradere universum doctrinæ Christianæ corpus, In priore agebat de Fide: In altero aeturus erat de Symbolis, de Operibus, ac demum de universo Christiani hominis officio. Primam partem jam ante annos aliquot ediderrat, qua quod in materia de Fide Lutheranas hæreses non aperte fuisset insectatus, insuper Romano Pontifici nihil attribuisset, derogasset præterea potius Indulgenciis, Purgatorio, Meritis hominum, & aliis ejusmodi nugamentis, quam detulisset, multum sibi & invidiae & suspicionis hæresecos apud doctorum & sanctorum vulgus sibi conciliavit.

Ipse vero ea quærentibus solebat respondere, ad alterum promissum tomum ea omnia pertinere, ibi se de eis rebus copiose tractaturum. Hic tomus nunquam exiit, nisi is fortassis fuerit, quem Inquisitores reperebunt, cuius præcipua capita ab ipsis vulgata supra me-

a) Dolendum est horum librorum nihil amplius superesse, aut in nostris oris esse cognitum.

minimus. Edidit præterea *Catechismum* haud magni momenti in locis liberioribus: at sub illa plusquam Babylonica tyrannide, & in illis tenebris Ægyptis multum attulit lucis. Extant & sex illius *conclaves* in totidem versus *Psalmi primi Davidis*, ex quibus & raram viri doctrinam cum summo dicendi artificio conjunctam eruditiores deprehendunt.

Sed in his omnibus, licet omnium, quæ hactenus *Hispania* legit, eruditissimis ac piis lucubrationibus, nihil est, quod cum una hominis peccatoris *Confessione* duorum aut trium foliorum, sive pietatem, sive sacrarum rerum peritiam, sive flumen illud Christianæ eloquentiæ, Christianis affectibus pro argumenti natura æstimans quis consideret.

„ Sistit enim hominem ad Dei tribunal, ministerio „ Legis apertis oculis foeditatem ac turpitudinem suam „ meditantem, ac vivis affectibus deplorantem: rejici- „ entem deinde, quicquid humanis aut etiam creatis „ viribus aut industria, ad tam turpem nuditatem conte- „ gendam adducere solent hypocritæ, sibi in sua justitia „ blandientes. Dumque illud agit per universa legis ca- „ pita, sigillatim dicta accusatione sui, tam dilucidam, „ luculentam atque copiosam legis totius brevissimo illo „ compendio explanationem edit, ut tam parvo editam „ volumine (quod citra cujusdam invidiam dictum vo- „ lumus) dilucidiorum hactenus non viderimus. Vestit „ eum tandem nuptiali illa ueste justitiæ Christi per „ fidem, qua una illum coram Deo eo reddit animo- „ siorem, quo dejectiorem eundem antea depinxerat ex „ vera illa atque penitissima cognitione sui.

Denique nullus est Christianæ doctrinæ locus, quem in illa perbrevi tabula non attigerit, ad usumque reducerit: nullus Christiani hominis affectus ab ipso primo legis officio ad postremos usque cœlestis doni gustus, quem ad vivum non expresserit: neque ingenium, quan-

Oooo

tum.

tumvis mirabile cum exquisito artificio ad id effingendum unquam fuislet satis, nili ipsa quoque earum rerum frequens experientia accessisset.

Eos libros omnes æterna sane memoria dignos à se, incautis licet, antea probatos, damnarunt tum Inquisidores, non quod quicquam in eis deprehenderint, ut in sua sententia testati sunt, damnatione dignum, sed ne quicquam extet, quod execratam per eos scilicet hominis memoriam honestiore quopiam monumento à se relieto in posterum cohonester. Sævitum deinde in sicca & exhumata sancti viri osla, & in inane illud simulachrum. Inquisitorio more.

Ipse vero è catenis & iniquissimo illo judicio ad Deum sublatus, præter insignia atque immortalia illa, quæ jam diximus, monumenta, iis, qui eum propius agnoverunt, inconsolabile quoddam reliquit desiderium sui. O inillies detestanda Barbaries, quum restituere unquam non possis, ecquid tandem orbi pendes pro tot clarissimis lumenibus à te extinctis!

Num. I I.
Petri MARTYRIS ^{a)}
Epistolarum ορδονας
ex Mss.

A.
Ad Joh. UTENHOVIVM
Cantuaris in ædibus Reverendissimi.

Gratias agit pro suppeditato argento, idque remittit. Ad Ponnetum sè scripsisse resert. Julium suum de brachio luxato dolet.
S. D. Quando certi nuntii oblata est occasio, & quomodo res nostræ habeant, significare, &

^{pe-}
a) Has Epistolas P. MARTYRIS ad Virum Nobilem ac
pium

pecuniolam à Te mutuo acceptam reddere, judicavi opportunum. Accipies itaque ab hoc bono Viro tres Gallicos coronatos, cum probati auri, tum justi ponderis; sed una curare debueram, ut gratias Tibi cumulatissimas agerem: sed quia sum in scribendis literis, nec minus in ceteris rebus (ut loquitur Horatius) rusticus, anormis, & crassie, ut ajunt, Minervæ, supersedeo, ne gratias, quas animo Tibi ago, jucundas, candidas & ingentes, cum tentavero sermone declarare, illas à me habeas insuaves, obscuras, & parvas; quam ob rem eris contentus, non quidem his literis eas cognoscere, sed in animi mei tabulis, quoties visum fuerit, legere, ubi illas videbis, quales Tibi à me deberi nunquam obliviscar.

Hocnostrum oppidum adhuc immune est a peste, quare Deo favente, cum tota familia belle habeo; vobis quoque paria concedi & cuperem, & libentissime cognoscere. Ideo si nos amas rescribere non intermittes, & de vestra omnium valetudine significabis, & de pecunia recepta certiores facies.

Ad Dominum Doctorem *Ponetum* *), uti à me petieras, literas dedi, nec fane frigidas, quare velim, ut cum eum interdum videris, meo nomine salutes.

OOOO 2 J.

rium Joh. UTENHOVIUM Ecclesiaz peregrinor. London Presbyterum, cuius in Historia Reformationis (v. Hist. noſt. Ref. Belg. p. 224 & Ieq.) satis notum est nomen, debemus Archivo Eccles. Belg. apud Londinenses, ubi in Falciculo literarum sub lit. L. reperiuntur fol. 25, 27, 29, 31, 33, 35, 39. Sed, quaz hic loco quarto D. extat, ad Henr. Bullingerum, nobis benevolè communicata est, ex Archivis Tiguriniꝫ à Viro Summe Rev. Jo Jac BREITINGERO, ex cuius apographo eadem hic legitur.

*) Johannes PONETUS erat Theologiaꝫ doctor ac Episcopus Russensis, deinceps Wintoniensis, ac singularis Reformationis Ecclesiastizꝫ Fautor ac Promotor, de quo GODWINUS in Opere de Præfulibus Angliaꝫ conf. BAYLE diſtioꝫ, Tom. III, v. Poines.

Julius a) ad te scribendi satis est cupidus, sed brachio invito ei non licuit. Satis veremur, ossa non fuisse illi bene ad cubitum aptata: non enim convaluit, & forsitan opus fuerit, denuo illum torqueri. Nimirum quoad suo loco reponantur luxata. Non tamen adeo propterea frangitur animo, ut perturbetur mente, ut amicorum obliviscatur; sed plurimam salutem voluit ut suo nomine Tibi impartirem. Quod idem ut facherem uxori justit. In summa te omnesque sanctos, quos Tecum habes, optamus in Domino bene valere. Nil vero gratius auctorundius facere nobis omnibus poteris, quam ut subinde scribas, quo pacto res vestrae habeant. Oxonii 21. Septembris 1548. Tuus ex animo.

PETRUS MARTYR.

B.

Ad EUNDEM, ibid.

Valerandi causam se suscepturnum promittit. Apud Oxonienses de religione nondum quicquam erat definitum. Londinenses conciones privatas laudat, atque de Ecclesia rite constituenda monet. Franciscum & Dominum de Valwich salutat suo & Julii nomine.

S. D. **L**iteras Tuas, Vir optime, sero admodum accepi, nimirum 14. Januarii, quare ne quæso-expostules, quod ad Te rescribere tamdiu distulerim. Citius id sane fecisset, si prius literæ suissent redditæ. Neque debes mirari, me Tibi, ut debui, gratias egisse pro pecunia mutuo accepta, quia id mei fuit officii, ut non esse in beneficii accepti immemor. Detestatur ubi-

a) *Is est Julius Terentianus natione Italus, quique cum Petru Martire patria relicta in Angliam venerat. Ejus extat epistola ad Johannem quendam, forte Utrenbouium nostrum, A. 1553. lcripta, & inferta Centurie Epp. à Reform. scriptar. quam edidit J. C. FUESSLINUS n. LXXVI. p. 304. fqq.*

ubique Scriptura ingratis, & quod in aliis, quoque
piorum hominum non libenter videt, ne ipse idem fa-
ciat, summopere cavere debet.

De *Vulerando*, quem mihi commendas, operam dabo, ne frustra id fecile videar; verum nil certi polliceri possum. Nam in præsentia Oxonii nullas conditiones video. Cum tamen propediem futurus sit apud nos hujus Academiæ Cancellarius, negotium cum illo, quanta cum diligentia potero, conseram, & quid effecerim, significabo; quod ferme idem scripsi ad eundem *Vulerandum* a); rogo autem, ut literas ad eum perferri curres, nisi forte sit apud Te.

Quod oras, ut de rebus, quantum ego arbitror, pertinentibus ad Religionem, scribam, quomodo habeant, cum aliquid certi audivero, libentissime faciam. Adhuc nil scio esse definitum, sed omnes, qui rem proprius valent agnoscere, jubent ut bono simus animo, spemque faciunt, rem quam optime successuram. Det Dominus, ut id & cito & pacate contingat. Reverendissimus noster & strenue, & maxima cum laude bonorum pugnat. Quod autem vos & conciones intra parietes habebatis, & conventus piorum quandoque sint, non possum non vehementer gaudere. Faxit Deus, ut istorum bonorum videamus quandoque justas accessiones. Neque dubito, diabolum invidere ipsis initiis, verum cum tu in hac militia sis jam veteranus, impetrabis tua fide & sollicita cura, ne de ovibus lupus vixor triumphet. Nil difficultius in mundo esse video, quam Ecclesiam fundare. Lapidès frequenter sunt rudes & admodum impoliti: unde nisi Spiritu, verbo & sanctæ vita exemplis red-

Ooooo 3 **dan-**

a) *Valerandum* intelligit *Pollanum*, cuius in Historia Eccles. Civit. Francofurtanae nomen est nomen, sicut enim V. D. M. ac cœtus Reformati apud Francofurtanos Pastor, sed qui tum in Anglia versabatur: Et que is qui edidit *Acta disputationis Londinensis* 1553. que infra leguntur huic Scrinio nostro T. III. P. I. pag. 163. sq.

dantur plani & laeves, non possunt facile simul coalescere. Det Dominus, ut inter nos recte plantetur vinea, quæ fructum demum producat & hominibus & Deo suavem.

Fratres meo nomine salutes, potissimum *Franciscum a)*, quem ut dolui ægrotasse; ita jam mihi persuadeo convalluisse. Deinde etiam Dominum *Valwick* & nomine meo & nomine uxoris meæ salvere jubeas, nec minus uxorem ejus. Oratque mea, ut suas literas meis conjunctas reddendas cures *Valerando*, & plurimum Te salutat, atque *Franciseum*, quod idem facit & noster *Julius*. Oxonii 15. Januarii 1549.

C.

Ad EUNDEM.

Se minus valere refert. Dryandri causam suscipit. Secundas nuptias à se amolitur. Julio uxorem destinat. Lascum & Micronium salvere jubet.

S. D. **A**d suavissimas literas Tuas, mi dulcissime in Christo frater, pauca rescribere cogor per valitudinem: nam ab aliquot diebus dolor lateris, difficultas spirandi, tussis & quotidiana febricula me perpetuo vexant. Proinde brevitatem hanc boni consules. De adolescente illo b) nihil muto, conditiones manent, veniat cum voluerit, experiri poterit; si fortuna placebit, utetur; sin minus, semper redire poterit, quoctunque voluerit. Nec eum (ut arbitror) poenitebit, hanc urbem & universitatem semel vidisse. Quodvero ad eruditio-
nem & doctrinam ejus, quam commendas, gaudeo
plu-

a) Is procul omni dubio est *Franciscus DRYANDER*, de quo in *Historia Reform. Belgicæ* à nobis est actum § LI. pag. 165—171.

b) Adolescentis ille p. d. est idem ille *Franciscus Dyrander* à *Melanchthon* in primis commendatus.

plurimum; ut enim doctior fuerit & eruditior, magis ejus conversatione recreabor.

At de novis nuptiis propter vitæ varias necessitates ineundis, plurimum Tibi, optime frater, & debedo, & gratias ago, videsque niveum candorem Tui christiani pectoris nihil aliud quam charitatem Evangelicam spirare: velles enim omnibus bene prospectum. Quis tallem animum in Christo non amplectatur (ut dicitur) ambabus? Quam ob rem ne quæso suspiceris me offendendi, quod de re hujus generis tecum egeris. Homo enim sum atque Christianus, unde nullum humanum consilium atque Christianum non possum non boni consulere. Nunc vero mei propoliti rationem accipito. Si proles mihi esset, & quidem tenera & numerosa, ut Domino à Lasco Viro Dei est, absque uxore nullo modo esse velim: quare quod ille fecit & commendabo & probbo vehementer. At, ego cum sim orbis, ætate jam grandiori, & ut hoc anno experior, corpore affecto, melius esse judico, ut quemadmodum sum, permaneam.

Julio autem, quem ut filium habeo, dare uxorem cogito, quo ab illis mea hæc senectus soveatur. Dabo autem illi ancillam dulcissimæ conjugis defunctæ; cui etiam, dum vivebat, placuit, ut hoc anno jungerentur matrimonio. Quod igitur illa statuit de his duobus, ego sequar, & curabo, ut ad proximum Johannis festum, si concedetur, hæc nuptiæ hant. Habes itaque meorum consiliorum summam. Dominum à Lasco meo nomine salutabis amantisime: nec non Dominum Martinum a), Ecclesiæ nostræ concionatorem. Julius & Henricus Te quoque plurimum salutant. Oxoniis 9. Maji. Vale, in Domino feliciter vivas, & me, ut facis, ama.

D.

- a) Martinum MICRONIUM; intelligit, de quo in *Hift.*
Ref. Belg. pag. 234 conf. BERTRAM. in *Parergis Oost-*
Grifinus. pag. 233. lq.

D.
Ad Henr. BULLINGERUM
Tiguri.

De Joh. à Lasco ex Anglia in Daniam peregrinazione, ejusque post varios casus in Frisiam appulsa. De duplice apud Emdanos ecclesia peregrinorum, altera Anglicæ, altera Gallicæ. De Angliæ statu sub initium Regni Mariæ. Quid Evangelici armata manu petant à Regina? Exules quidam Angli Argentoratum petierunt.

S. D. **B**inis tuis jam ad me scripsisti, Vir Clarissime, ut si quid haberem de optimo Viro atque charissimo in Christo fratre Dn. à LASCO tibi statim significarem, neque te paterer ignorare quæ ad nos *de rebus Anglicis* afferrentur: Quare cum habeam, quæ de his nuntiem, ut ea jam nunc ad te scriberem differendum non censui. Iverat noster à *Lasco*, quemadmodum significaveram, cum suis peregrinis in *Daniam*, sed ibi sati male, ne barbare dixerim, fuit acceptus: non quidem, ut existimo, culpa Regis, at Doctorum & Ministrorum Ecclesiæ, quorum denique concionibus & impulsu ex illo Regno cum suis ejectus est. Nec dubites illos homines rei Sacramentariæ causa nos habere deteriore loco quam Papistas. Cæterum Deus, qui nunquam suos deserit, curavit, ut ille Vir Dei cum suis omnibus in *Pbryha* summo exciperetur honore: Ubi Princeps illa processit eis obviam, largissimis eleemosynis recreavit, curavitque ut *Hemde* duas liceret haberi peregrinorum Ecclesiæ, unam sane *Anglicam*, alteram vero *Gallicam*: Sed ibi ferme per omnia loca error *Schwenkfeldii* crudelissime grassatur. Hæc de fratre nostro Dn. à *Lasco*.

Nunc de *Anglia*. Infensus adeo est populus Reginæ, præsertim ob *Hispanicum* matrimonium ut in validam con-

conspirationem eruperit: Exercitus jam est collectus
 vijanti millium citra equites: occuparunt universum
Cantium, una cum illius regionis *Cantiana* portibus, ac
 naves tormentis bellicis expoliarunt, quibus nunc in
 castris utuntur: Præterea Duce sibi delegerunt non
 solum strenuum, sed rei militaris peritissimum: Progressi
 jam sunt usque *Londinum*, Vintoniensis domum obti-
 nent, neque multum distant ab ædibus Domini Can-
 tuariensis quæ sunt ad Lambeth. *Londini* portas, cum
 venissent ad pontem, invenerunt clausas. Non sane quod
 Londinenses a sensu istorum armorum abhorreant; sed
 timuerunt ne diriperentur, vel a Regina vel ab exercitu
 conjuratorum. Qui sunt in castris, tria petunt a Regi-
 na. I. Ut Rex deligatur Anglii sanguinis. II. Ut Reli-
 gio, quæ vigebat sub Eduardo, nunc quoque valeat.
 III. Ut Pascua communia, quæ a potentioribus jam
 fuerunt usurpatæ, restituantur. Et obsides petunt, ut ista
 serventur, Episcopum Vinthoniensem & Dominum Pag-
 gettum. Atque in hac sua expeditione bene magnum
 numerum Sacrificorum suspenderunt. Civitas Londi-
 nensis est in magno periculo, quæ si diriperetur, quod
 avertat Deus, non possent illi mercatores naufragium
 facere, quin secum infinitorum quodammodo calamita-
 tem traherent. Scribitur præterea Imperator Antuerpiæ
 omnia bona mercatorum Angliæ prohibuisse ne distra-
 herentur, vel alio transferrentur. Ad nos huc superi-
 oribus diebus permulti Juvenes Angli venerunt, partim
Oxonenses partim *Cantabrigenses*, quos hic alent in literis
 multi pii mercatores, ut si quando illi regno Deus Re-
 ligionis pristinum statum restituere dignatus fuerit. Ec-
 clesiæ Anglicanæ usui esse possint. Hæc habui quæ scri-
 berem: Deus te incolumem diutissime servet. Salutat
 te D. Zancus. Ego vero meo nomine salutem omnibus
 vestris Symmystis dici cupio 24. februarii. 1554. Ar-
 gentinæ.

P p p p

E.

E.

Ad Joh. UTENHOVIUM. Emdæ.

Argentinensis Ecclesie status delineatur. Petri Alexandri ministerium laudatur. In locum C. Pellicani, apud Tigurinos vocatus Martyr, animi mentem declarat. Jo à Lasco colloquium Wurtembergicum urget, sed incaustum.

S. Quæris tuis literis, Charissime in Christo frater, quo loco res nostræ sint. Paucis, quod rogas, expediam. Se habent eodem modo, quo eas, cum in Anglia essemus, audivimus. *Interim* quod à Cæsare obtrufum a) fuit, retinetur; In summo Templo & duobus aliis, Petri inquam junioris & senioris, Missæ habent & sacrificios Papisticos. In ceteris vero templis pristini sunt Ministri, quos hic reliquisti, solitamque Religionem profitentur.

Clamarunt & clamant quotidie adversus Magistratum, qui Ecclesiam non repurget Missa & Papistica superstitione. Sed huc usque frustra. Debachantur præterea in sacramentarios, & eorum sententiam pro viribus infectantur. In Ecclesia Gallica D Petrus Alexander Garnerio succedit. Puram doctrinam de Sacramentis, quam nos profitemur, audacter docet. Aliquamdiu turbata fuit illa Ecclesia; sed nunc Deo gratia, satis pacata est. Ego vero sum hucusque in docendo functus meo munere.

Nunc autem, quia Tiguri mortuus est piæ memorie bonus senex Conradus Pellicanus, ea schola, Ecclesia & senatus, ejus b) loco me delegerunt, scripferuntque litteras.

a) de Libro *Interim* à Cæsare Argentinensibus obtrulo conf. SLEIDAN Lib. XXI.

b) Conf. quæ in vita P. Martyris sunt annotata in *Scrinio* hoc antiquar. T. III. P. I. pag. 40. & seq.

teras ad nostrum Magistratum, ut me sibi permitteret, qui vix magnaquaer difficultate adduci potest, ut me dimittat; neque sane id faceret, nisi ego ipse missionem flagitarem. Petiti spatium mensis ad deliberandum. Causa vero, cur ego, hac oblatra occasione tantopere abire cupiam, est, quod in doctrina præsertim sacramentaria consensum desidero, & in Ecclesia hic Germanica & Schola illum despero; non tamen adhuc sum dimissus.

Dominus à *Lasco* profectus est Francfordia c) usque ad Electorem *Palatum* & Ducem *Württembergensem*; satagit pro aliquo virorum doctorum Colloquio impretrando, sed meo judicio intempestive ac sine fructu. Quo enim magis hæc ambiuntur, animi adversariorum magis exasperantur. Deum tamen oro, ut bene vertat: Hæbet jam de rebus nostris; id modo supereft, ut mei non obliviscaris in Tuis precibus: roges quæsto Deum, ut nil me sinat committere, quod suæ gloriæ & ædificationi Ecclesiæ adversetur. Saluta omnes fratres meo nomine. Argentinæ 1556. 7. Junii.

F.

Ad EUNDEM. In Polonia apud *Dnum à Lasco*.

De rebus Polonicis sciendi cupidum prodit animum. Tigurinæ scholæ statum aperit. *De abrupto colloquio Wormatiensi conqueritur.* Saxoniæ inferioris discordias luget, vereatur ne minus prospere cedant Polonica. *De Anglicis rebus & de Gallicis quadam monet.* Hispanos multos Genevam se recipere refert, ac ecclesiariu Pedemontanarum constantiam laudat. *Res quasdam publicas commemorat.*

P p p p 2

S. D.

c) conf. Jo. à LASCO Ep. n. LIX. LX. & LXI. in *Scrin. antiqu.* T. II. P. II. p. 721. sq.

S. D. **N**on dubito, Generose Domine, atque Chariſſime in Christo frater, & pergrave Tibi eſſe, & mirum videri, quod à me tam raras literas accipias, quum ego quoque non parum fructus ex ea-dem re amitto. Nam hic de Te ac de negotiis istius regni quoad Religionem, dum parum aut nihil audio, animo sum admodum fufpenſo, quod incredibili desiderio teneat, ut iſta *Sarmatica* natio ad Evangelii puritatem atque sinceritatem adſpiret. Sed locorum intervallo plurimum diſtamus; neque fidorum tabellariorum facile datur copia. Scripti per Burcherum Anglum iſta hyeme. Is vero absque Tuis huc rediit; verum id propterea existimo factum, quod jam, ut cerebatur, in Pruſſiam conſelleratis. Utinam Deus optimus Maximus tantorum laborum atque itinerum expectatum optatumque fructum ad Eccleſiam redire faciat. Quoniam igitur licet & potes, rogo Te per nostram veterem amicitiam atque charitatem, qua una cum Christo jungimur, ut ad me ſcribas. Etenim Tuis literis mirifice recreor, ut quae non ſint inaneſ, ſed juſtum pondus habeant; & de iis, quas ad me miſisti, gratias, quantas poſſum, ago.

Res hic apud nos Dei beneficio tranquillæ ſunt. Et quoad Eccleſiam & ſcholam attinet, ſolito more vivimus. Infauſtum *colloquium Wormatiſe* ^{a)}, quod ut noſti, finiſtrum admodum exitum habuit, aliqui omnibus modis cuperent iſtaurari; ſed ratio vix inveniri poeteſt. Et verendum eſt, ne diſſidia non parva in Eccleſia oriāntur. Jacta ſunt ab illo malo homine ſemina. Proinde cum datur tempus, invocandus eſt Dominus noſter Ieſus Christus, ut à ſuo puſillo grege aver-

^{a)} De eo Colloquio, quod partim ob componendas lites inter Pontificios & Evangelicos, partim ob conſociandos inter te Protestantes, qui in cauſa adiaphoristica, eucha-ristica & ſim diſtentiebat, eſt habitum. vid. MELANCHTH. in *Confil. Theolog.* à Pezelio editis p. 295. 302. 310. 315.

avertat scandala. Inferioris Germaniae b) partes variis multiplicibusque ardent hæresibus & phantasiis inauditis discinduntur. Nec Italia, ut audio, tolerabilius habet; & sane ita necesse est, ut omnes ex Christiani orbis partibus habeant, in quibus Evangelii publicum ministerium non extat. Ibi enim quisque inventa sua pro libidine hostiatim docet.

Audivimus etiam, proh! dolor, & vestras ditiones variis modis infestari. Christus gratia sua vobis adsit, & cito conterat Satanam sub pedibus vestris. *Anglia* non lenius, quam cum in iis regionibus eras, quoad Religionem premitur. Populus autem *Gallie* tam Evangelii studiosus est, ut in dies mirificæ fiant accessiones fratrum; & pauca sunt admodum loca, ubi non sint verbi Dei ministri, & sacri habeantur conventus. Et incredibile dictu est, quam copiose atque uberrime sub cruce crescat Ecclesia.

Quin & *Hispani*, ac ii docti & probi viri, turmatim *Genesiam* confluent c). In vallis item *Pedemontanis* versus *Italianam* ingens numerus fratrum in fidei publica confessione perseverat, quibus diu noctuque Gallici Regis gladius imminet: perpetuo enim illis minatur, nisi à proposito recelerint, se cum illis actuorum, ut Pater contra Waldenses. Deus primitiarum suarum misereatur. Et si oportet ita fieri, sacrificium earum magna suaveolentia odoretur.

Non adhuc bella sunt composita. De pace diu tractatum est; sed qui possit coalescere, ratio non invenitur. Tanta est utriusque partis ambitio. Inter Helvetios miles à Gallo conscriptus est; sed non adhuc profici-

P p p 3

b) Respicit procul dubio illam *Ubiquitisticam*, quam ea tempestate Theologici Saxonici *Hamburgenses*, *Bremenses*, *Brunsvicenses*, *Luneburgenses*, instruebant controversialium.

c) Conf. que in GONSALVI tractatu ea de re commincrantur in hujus *Scribni* pag. 617.

siciscitur, quod inter duos Reges de pace rursus tra-
ctetur. Utinam in caput Evangelicorum malis Papæ
artibus non conspirent. Filius Lantgravii magno cum
equitatu transivit ad Gallum: quod idem fecit Dux
Luneburgensis. In Italia Ferrarensis princeps & Far-
nesius pacem fecerunt. Papa sævit ut nunquam magis.
In Gallia nuptiæ celebratæ sunt magno sumtu atque
splendore inter Delphinum & Reginam Scotiæ. Hic
est rerum status. Nostri omnes Te plurimum salutant,
nominatimque D. Bullingerus, & meus Julius. Valeto,
& in Christo feliciter vivas, meumque ministerium Tuis
precibus juvato 10 Junii, Tiguri 1558.

G.

EIDEM. In Polonia.

*De successu Evangelii in Polonia lætatur, de Anglia statu
felici, suoque adversus Gardinerum Opere quadam refert.
de Evangelio ejusque in Scotia cursu felici. De Philippo
Hispaniæ, & ejus editio pro sublatione Inquisitionis His-
palensis.*

S. D. **M**i Utenhovi, amice suavissime, atque Fra-
ter in Christo percolende. Me postremæ
Tuæ literæ, more aliarum, magnopere oblectarunt.
Quis enim bene Christianus ad ista nova non exhilaretur?
Si de una perdita oviæ tantum gaudium est
angelis Dei; quid nobis par est ut sit voluptatis, de
tot provinciis tantoque regno, uti est *Polonia*, si, ut
spem facitis, ad veram Christi Religionem convertatur?
Deus hoc tempore videtur undique regnum suum yelle
proferre.

De *Anglia* scripsi ad Dominum à LASCO, quomodo
res habeat. Scio, ambo gaudebitis, & gratulabimini
Christo ejusmodi accessiones: nam illi regno uterque
veltrum egregie favet. Misí quoque ad vos partem li-
bri

bri mei, qui jam imprimitur, quo confutavi *Gardineri* olim *Vinthoniensis Episcopi* fallacias, captiones & sophismata de re *Eucharistica*. Tibi fortasse magis quam *Dno.* à *Lasco* vacabit legere; quare te rogatum velim, ut quo major fructus ad Ecclesiam redeat, agas cum vestris *Bibliopolis*, ut in proximo *Francosurdieni* mercatu sibi exemplaria, quot videbitur, parent, quæ per istud regnum distrahant. Cæterum hujus totius rei Tu judicium facias. *Ipsum* vero librum novæ Reginæ Angliæ dedicare statui. Nos continuatis precibus Deum oramus, ut regna ista *Polonia* atque *Anglia* Christo Filio suo vendicet.

Sed cum Domino à *Lasco* non significavi de *Regno Scotorum*: hæc Tu illi meo nomine referas. Populum ibi jam Evangelium habere: sunt enim ibi publicæ conciones, & iustum sacramentorum ministerium. Non tamen hæc illis publicis legibus data sunt, aut Reginæ voluntate; sed ipse populus magno consensu sibi usurpavit. Quin primo Septembribus die, cum *Hedimburi* solemnis de more processio haberetur, ^{a)} qua circumferebatur per urbem idolum præcipuum civitatis, cuiusdam *Ægidii*, quod & ipsa Reginæ cuin aliquot proceribus comitabatur, excitatus est populus, universamque illam pompam dissolverunt, & idolum in publicam civitatis cloacam detruserunt. Reginæ se in arcem cum processibus subduxerunt. Populus autem ad Regem Galliæ scribi curavit, se omnino velle puram sequi religionem, quod si eis concedatur, quiescent; sin minus, testantur fæse conjuncturos cum Anglis. Hæc de *Scotis*.

Rex item *Philippus* dicitur in civitate *Hispania* quæ appellatur *Vagliaduli*, timens aliquam seditionem, editum proposuisse, ut nemo ab Inquisitione Religionis causa occidatur: & putant in Flandria idem brevi faciendum. Vide, frater in Christo charisme, quantum

jam

^{a)} Conf. *BUCHANAN.* rer. *Scoticar.* Lib. XV. c. XX. p. m. 563.

jam ostium Evangelio aperiatur. Taceo, numerum fratrum in *Gallia* quotidie augeri. Taceo, quod mortuo *Brunsvicensi* Duce succedit Filius, qui Evangelium suscepit. Sequantur & *Poloni* hæc exempla, nec diutius cunctentur. Vale, ac me, ut facis, in Christo ama. Tiguri; 7. Januarii 1559.

H.
EIDEM. In Polonia.

De prospere Evangelii in Polonia successu, de paucitate verè credentium conqueritur. Hortatur ad constantiam. Se commentariorum in Ep. ad Rom. & opus adversus Gardinerum edidisse tradit.

S. D. **E**quidem, Vir Generose, atque charissime in Christo Frater, mihique pluribus nominibus observande, cum ante paucos dies à *Sebastiano*, *Dni Johannis à Lasco* famulo, Tuas literas acceperim, & ad eas jam responderim; jam nunc rursus aliæ mihi & fratribus redditæ sunt, per hunc *Johannem Lusensky* servum Dei, & Ecclesiæ Christi fidelem ministrum. Fuerunt sane quod ad me attinet, jucunda nec non acceptissima, quæ scribis, nec satis possum, ut promeretur, officium istud tuum crebro scribendi, laudare: quod sane tanto mihi gratius est, quanto in Tuis literis non vulgaria & humana lego, quæ solent a mici locis dissipiti sibi mutuo communicare sed res gravissimas, quæ nimirum ad Regni Dei justam sanctamque amplificationem attinent, quam in dies promoveri ut est optabile, atque omnibus animi viribus expetendum, ita cum eam audimus lætos ac bonos habere succellus, non possumus, quotquot sumus Domini gloriæ studiosi, non mirifice lætari. Quare de iis omnibus cumprimis gratias Deo agimus, eumque indefesse rogamus & obsecramus ut

ut opus suum , quod in isto regno manu sua potenti atque plus quam mira virtute cœpit , augeat , fortunet , ac denique Spiritu suo sancto absolvat .

Est enim cordibus Filiorum Dei molestia & dolor incredibilis , perpetuo intueri , Antichristi regnum , Mahumedis gravem tyrannidem , Atheorum infinitam protemporium turbam , & numerum jam fere incredibilem aliarum sectarum , ita crevisse , imo quotidie augeri , ut orbem propemodum totum suis deliriis , amentiis ac furoribus compleverint : è diverso autem Veritatis doctrinam , & Evangelium Jesu Christi Filii Dei ad tam paucos recidisse , & ad angustos , obscuros , parvosque angulos mundi quodammodo redactum . Justus utique Dominus est : nam peccata nostra tum hoc tum longe graviora damna & mala commeruerunt . At , ceu , quod jam commemoravi , piis durum est , & quodammodo intolerabile spectaculum , sic vicissim melle quovis dulcior longe dulcior est , cum videre , tum audire puri sincere Christianismi veritatem diuturno postliminio revocari , atque id in iis regionibus , ubi minor olim spes divinæ hujus instauracionis affulgebat . Benedictus itaque Deus in donis suis .

Tu vero , charissime in Christo Frater , quamvis Papistarum malitia & fraudibus Comitia regni differuntur , quamvis mille (nendum unius) Cardinalium potentia , doli , gratia & auctoritas se se opponunt , adversantur & fremunt , ne timeas ; non est sapientia , non est consilium adversus Dominum . Ipse de cœlis irridebit eos , qui potest & solet sapientes in astutia eorum comprehendere . Is enim turrim olim Babel nullo negotio est demolitus , Aegyptum percutit horrendis plagis , Hebreos in captivitatem abduxit & reduxit ; neque illius potentissimo brachio quisquam se unquam opposuit , qui se perverse fecisse magno suo malo tandem non senserit . Unum ego hic tantummodo periculum video

Q q q q

à no-

à nobis ipsis, id autem est, ne ad credendum fidelissimo Deo corde tardo ac duro sumus, aut si quoquomodo crediderimus, de munere divinitus accepto sumus ingratit. Dignetur Deus, quæ ipsius clementia & bonitas est, à sua Ecclesia hujuscemodi pestes avertere.

De nostris rebus quod scribam non habeo. Hic pacate satis & tranquille vivimus. Ego meo modo ac more doceo. Edidi *Commentarios in Epistolam ad Romanos*; & nunc habeo sub prelo *Defensionem adversus Stephanum Gardinerum olim Vintonensem Episcopum Anglum* De negotio Eucharistico, liber est bene magnus, atque uti spero, universam rem dilucide complectetur. Hic Te omnes salutant, & præsertim *Julius* meus cum uxore. Tu bene valeto, Christoque feliciter vivas, atque mei ne obliviscaris, cum ad Deum preces Tuas effundis. Domino quoque *Sabino* Italo, si eum videris, in eo nomine salutem dicere ne graveris. Tiguri; 29. Novembr.

Num. III.

Alb. HARDENBERGII Anecdota quædam.

Alb. HARDENBERGII nomen ac merita in Doctrinam Reformatam, in Ecclesiam Frisicam, Bremensem & Emidanam, tanta fuerunt, ut ea etiam longe post ejus fata in oculis merito ferantur, ac omnibus in exemplum ponantur. Neque tamen admodum multa quæ quidein ad res Ejus illustrandas faciunt in lucem sunt edita, aut ad posteritatem translata, cum magna eorum pars situ & squalore manferit obsita, multa vero etiam forte per injuriam temporum prorsus interierint, atque se manibus nostris subtraxerint: Quid? quod, uti diversa sunt hominum ingenia, jam ab initio non defuerint, qui ejus nomini obtrecture, famam vero laceare

rare ac merita prorsus diffamare, quantum in ipsis est, omni opera fuerunt anni si, cum quibus tamen uti alii contentionis ferram reciprocare aut iis obloqui noluerunt, ita fere factum est, ut ejus *Memoria* apud quamplurimos intercidet, apud alios longe aliam ac à veritate diversam induerit faciem:

Quotus enim quisque est, qui P. BÆLIUM in Dictionary, quod variae eruditio[n]is promum condum merito appellamus, aut eos, qui eum sequuntur in *Dictionariis* sive *Belgicis* sive *Germanicis*, universalibus, legendo, & quæ adeo superficie de HARDENBERGIO referunt, contemplando, atque cum iis conferendo, quæ cum veteres tum hodierni scriptores inter Evangelico Lutheranos polemici, de eo tradunt, non ad eam quam hi nobis referunt Hardenbergii imaginem, exhorrelcat, eumque pro homine vafro, turbulentu, hæretico, seditionis habeat, qui p[er]sum penſi habuerit, num summis ima misceret, ecclesiæque ac reipublicæ pacem turbaret, num vero minus, modo suo litaret genio, proprioque suo animo obsequeretur. Cum tamen, velex iis solis, quæ in causa BREMENSI ab eo & per eum sunt effecta, unusquisque, modo non sit illiberalis, ejus humanitatem, animi moderationem, ingenii facilitatem, doctrinæ puritatem, morum sanctitatem, in adversis patientiam, pacisque adeo & concordia Evangelicæ studium, colligere queat.

Sed, in hanc descendere arenam jam non libet, cum nobis propediem haud defutura sit occasio, omnem illam causam tricis suis exsolvendi atque in clara luce ponendi. Interea, cum pauca quædam ANECDOTA, sive ab eo scripta, sive ad ipsum data, ad manus nostras pervenerint, ne iis careret polteritas, efficere voluimus, unicuius liberum facientes, ut vel ex hisce paucis conjecturam faciat, de ejus ingenio, vita, moribus, doctrina, &, num is adeo tetricam meruerit censuram, ut nigrum theta semper ejus apponatur titulis? num vero ejus

virtutes ac doctrina in exemplum merito ponantur posteritati, atque debitis evehantur laudibus? D. G.

A.

Alb. HARDENBERGII a) Ep. ad
Joh. UTENHOVIOUM.
Aquisgrani 1545.

*Adventum suum Colonensem refert, de familia Dn. Fal-
letii & cum primis de Virginibus nobilibus Aquensis-
bus quædam monet. Ut enovium hortatur, ut earum
curam gerat spiritualem, easque ad Evangelicam doctrinam
deducat. De Jo. à Lasco reditu in Frisiam instanti scribit,
itemque de ejus cum Electore de causa Virginum colloquio.*

Venimus Coloniam, mi UTENHOVI, ut negotia
hic quædam expediremus. Ubi autem colloqui
contigisset cum familiaribus Dni. Valesii b) audivimus,
Te cum nobilibus illis Virginibus (servis Jesu Christi)
longe fidelissimis Aquas esse profectum, ut cum parenti-
bus colloquantur; quod ut bene vertat, oro Deum,
æternum Patrem Domini nostri Jesu Christi. Te vero
hortor, mi Utenuovi, ut eas moneas, ne nimium heic
tribuant humanis consiliis. Scio, obediendum esse pa-
rentibus; sed Deus primas requirit, qui solus Pater est;
non admittens quenquam, cui contra præceptum suum
obediatur. Non est obscurum, quo nos prima tabula
vocet, quæ forna est, regula & perpendicularum omnis
obe-

a) Hanc Epistolam servat *Archivum Ecclesie Belgico Lon-
dinen sis*, in fasciculo Epp sub lit. L. fol. 43. unde eam
decepimus, atque ut hic legeretur effecimus.

b) Est is idem ille D. de Falais, de quo in notis ad Jo à
LASCO Ep. ad BULLING, vid. hoc Serin. antiqu. pag.
472.

obedientiæ. Et sane oportet meminisse verbi Christi ,
 dicentis: *Qui non reliquerit Patrem, matrem &c.* Jure
 metuo optimis Virginibus , & interim tanen bene spe-
 ro, cum & Te habeant, qui consilio valeas; & alioqui
 confidam, illum qui cœpit in illis quod perficiet in
 diem Domini Jesu Christi. Scriberem ad illas exhorta-
 tionem: sed premunt me negotia, eo quod Dominus
Johannes à LASCO nunc redditum paret in Frisia ;
 quem officii causa *Coloniam* prosecutus sum. Is & Tibi
 & suavissimis Christi Virginibus precatur æternam fa-
 lutem, & offert operam suam, si qua in causa poterit
 vel Tuæ nobilitati, vel cuiquam Tuorum usui esse.
 Meam operam non est cur offreram, cum videam, me
 nihil posse. Tamen si putabis, me Tibi vel Virginibus
 nostris vel cuiquam alioqui Tuorum gratificari posse,
 oro, ne quid rogeris, sed imperetis omnia. Utinam
 dignetur piissimus Deus confirmare & confortare optimas
 puellas; ne is qui Hevam seduxit, quoquam modo
 animos illarum illaqueat. Valde periculosem est
 in tantis versari periculis; ubi hinc imperium magistra-
 tus, illinc pietas parentum obturbat. Sed fortior est,
 qui nobiscum , quam qui in mundo est. Dominus
 conseruet nos omnes ad gloriam nominis sui. Spero,
 parentes etiam virginum sanctitate ad Deum conversum
 iri. Id etiam existimare malo, quam ut nimium mihi
 de earum constantia diffidam. Neque nomina illarum
 sciebam, neque putabam satis tutum fore, ut ad igno-
 totos scribam : quare ad Te hæc dare malui, ut Tu pro
 officio eas horteris, & coram admoneas, que in itinere
 colloquebamur, cum Tu *Bonna*, ego *Colonia*, redirem.
 Bene vale, vir ornatissime cum sanctissimis sororibus, &
 aliis omnibus. Si voles post redditum Tuum seire, quid
 D. à Lasco egerit cum principe Electore de cœla Vir-
 ginum, non gravabor ad Te scribere. Nunc non vi-
 detur consultum.

Coloniæ 9 Martii 1545.

Qqqq 3

B.

B.

EJUSDEM. Ep. ad N.
Decanum Capituli Monasteriensis. 1545.

Captat benevolentiam, seque & Johannem à Lasco ejus humanitati commendat. Ad Episcopi Monasteriensis quiescum respondet, suamque operam ipse non denegat, modo id concedat Elector Coloniensis, cui operam suam locaverat. De libro Reformationis Coloniensis, & responione adversus Clerum Colonensem. Circa vocationem Monasterensem quedam monet. Conditiones tres circa vocationem observandas ponit, seque de reliquo paratum ad Ecclesiae inserviendum prodit.

Multa me & magna nunc negotia premunt, mi Domine Decane, itaque non possum hoc tempore pro eo ac debeo tuæ amplitudini scribere, quod tamen facturus sum abunde, ubi illis vadis caput paululum exferuero. Et est ad manum Vir optimus Joh. à LASCO, qui & ea quæ nunc circa me sunt, indicabit omnia. Et gratias aget meis verbis, pro admiranda tua erga nos ignotos homines humanitate, pro qua libenter tibi debebimus, donec tu judicabis esse occasionem de te ac tuis vicissim bene merendi, si modo ulla nostra diligentia ac studio tantis beneficiis tuis à nobis responderi queat. Certè, quod à nobis fieri volebas, ut tibi protectionem & tutelam apud Principem a) Electorem impetrarem, id à nobis ea factum est fide, qua potuit & debuit.

De-

a) Is erat *Hermannus à WEDA*, Archiepiscopus Coloniensis & Elector, cuius pro Reformatione Coloniensi promovenda, quanta fuerint studia, nouum est; Ei enim tum interviebat *Hardenbergius*, uti ex hac ipsa Epistola colligitur.

Deinde, quod jubebas, ut deliberarem, ecquid Principi nostro *Monasteriensi* b) (quare enim non minus vocem, in cuius diocesi educatus sum, & pridem tantis ab eodem beneficiis affectus) operam meam addicere velim, in administrandis ecclesiis Dei, sed ea quidem, mihi meritissime D. Decane, non segniter mecum perpendi, & plane jam deliberaveram, optimo nostro Principi per te ac D. nostrum à LASCO, deferre operam meam, cui certè ego primam obedientiam debeam, ut proprie meo Antistiti; Itaque adii Principem ineum Electorem, missionem & libertatem impetraturus, afferens iterum omnes causas, quæ uti hoc ficerem me urgerent. Sed usque adeo libertatem ab ipsius Celsitudine impetrare non potui, ut vehementer etiam mihi indignaretur, qui in hac rerum omnium maxima ac turbulentissima controversia se deférere velim. Itaque nobis evenit, ut per hæc Comitia c) saltem cum Cels. sua maneam. Deinde, si inveniam vel apud nostrum Monasteriensem, vel alium, meliorem conditionem,

quam

b) Princeps ac Episcops *Monasteriensis* erat eo tempore FRANCISCUS Waldeccensis, qui & Osnabrugensem ac Mindensem Episcopatum regebat, & iamdudum Evangelicæ doctrinæ favere cœperat, unde &, eo convivente, in urbibus primariis *Monasterii*, Osnabrugæ & Minde, locus illi fuit, quanquam Episcopi conamina præstantissima deinceps æque ac molimini Coloniensis Electoris, per Capitulares redditibus suis meruentes & à morum emendatione alienos, lufflaminarentur. Vid. SECKENDORFF. Hist. Luth. Lib. III §. CXVII. fol. 513. 514.

c) Sunt ea Comitia Wormatiensia quæ A. 1545. habebantur, & in quibus Cleri Colonensis actio adversus Archiepiscopi Reformationem instituebatur, quando Cæsar Clerum & Academiam in patrocinium recipiebat, Electorem citabat, atque le adverlus ipsum declarabat, magno cum Reformationis propemodum constitutæ detimento, quæ à SLEIDANO Lib. XVI, & SECKENDORFIO, aliisque enarrantur.

quam sua Celsitudo mihi dare possit aut velit, tunc ut liberum mihi sit alium quærere Dominum. Interim se hoc polliceri, quod nihil mihi sit defuturum, quoad sua Celsitudo vivat, si secum manere statuam. Hæc cum vehementer urgeret optimus & piissimus Princeps, deinde, cum viderem ipsius Celsitudinem fere omnium Doctorum ope destitui, in tam pio & necessario ecclesiæ conatu, non putavi officii mei esse, ab ipso hoc tempore discedere, quare ex consilio Illustris Viri Dni. Jo. à LASCO amici mei, addixi ipsius Celsitudini iterum operam meam per instituta Comitia; Interim libertatem mihi reservavi, manendi postea aut abeundi, pro eo ac videro res ecclesiæ & mei officii postulare.

Absolvam interea ipsius Celsitudinis librum *Reformationis d)* latinum, & item responsionem Latinam ad antididagma *Cleri Coloniensis*. Et, si incidat forte, ut in Comitia postea eam, vel cum Cels. tua, vel certe ipsius nomine, jam reliquum totum transtuli in Dm. à LASCO, ut ille, aut cum Illustrissimo principe nostro, aut sane tecum agat de me, ut si Princeps noster me hic apud Coloniensem manere malit, quam esse post comitia secum, id ut per te mihi significet: Sin ipsius Celsitudo mea opera uti velit, id etiam ut in tempore sciam, ne aut huic meo Principi, aut cuiquam alii me totum simul addicam. Porro, si ita etiamnum sententia staret, qua secum me esse malit, tunc ut per te mihi significet, quæ isthic mihi futura sit conditio, quæ vitæ ratio, quod officium & ministerium? Deinde, qua mediocritate me alere velit? Ea, ubi ex te comperta ha-

d) Ex hīlce colligitur, quam *Liber ille Reformationis Coloniensis*, quem *Bucerus* & *Melancthon* compulerant, ab *Hardenbergio* in Latinum idioma translatus fuerit, prouti eundem dein ad *Johannem à Lalco* misit, cont. J à LASCO Ep ad *Hardenb.* in *scrin. hoc antiq.* n. XIII. pag. 515. itemque *SECKENDORFF*. l. c. fol. 443. seq.

DECANUM MONASTERIENSEM. 685

habeam mox tibi certi aliquid potero respondere. Sunt autem quædam mihi indicanda nunc tibi, quæ & ipsa Principi subindicare per te posseint, ne quam postea difficultatem utriusque sentiamus; *Primum*, ea est valetudinis meæ ratio ac constitutio complexionis, ut omnino solitariam vitam ferre non queam, itaque statui in Domino uxorem ducere mihi aliquam piam, quare videndum erit, num is suo tempore me in conjugio ferre ac sustinere velit? *Deinde*, cum etiam in controversia, quam periculosam habui illic cum Sophistis, mihi libri sere omnes perierint, partim exusti partim ademti in captivitate, necesse erit, ut quicunque meâ operâ uti volet, tantum prænumeret, ut bibliothecam meam restaurare, & tenuem aliquam supellectilem domesticam comparare possim; *postremo*, ut aliquod salarium constituantur, unde vitæ necessaria promam, & tale ministerium offeratur, cui sufficere possim, libenter enim agnosco infirmitatem, & ~~siderem~~ nostra facit, ut non temere de rebus magnis præsumam, sed in his, quæ valetudo patietur, liberaliter & fideliter serviam in domo Domini, quæ est ecclesia Dei viventis.

Hæc tibi indicare volui Vir Cl. & idem meritissime, ne si à nostro Principe non vocer, videar quoquomodo ingratus, qui ad tam liberalem tam pii ac sublimis Principis oblationem nihil respondeam. Bene vale mi Patrone, & Deum mecum ora pro Ecclesiæ suæ fane quam afflcta tranquillitate. Buschotii 3. dominica Quadragesimæ 1545.

Tibi ad omnia honesta devotissimus

Alb. HARDENBERGIUS, Doctor.

Rrrr

C.

C.

EJUSDEM ad Conr. PELLICANUM a)
Tiguri.

Se apud fratres excusat, quod non omnibus scribat, utque suam Ep. reliquis communicet, orat. Ad Electorem Colonensem se vocatum tradit. Reformationis Colonensis hostes describit, de misero rerum in Frisia & in Frisia orientali statu. De Regulis Reformandi cœnobii ad Abbatem Aduardensem ut scribat Pellicanus, eum hortatur. Se Wormaltiā tendere scribit.

Volebam ad singulos vos scripsiſſe, mi amantissime. Pater Pellicane, & quidem ista statueram in animo. meo ; nam multi estis, quibus ex æquo debeo, & quos pro eo ac debo, plurimum tum amo, tum veneror : Sed præoccupaverunt sub tempus Nundinarum alia negotia Principis mei, quæ vix patiuntur, ut tibi quædam & Gualthero nostro pauca scribam : Quod tamen apud alios fratres meos non alia nunc ratione excusatum cu- piām silentium meum, quam ut veniam dent occupatio- nibus, & accipiant stipulationem, quod volente Deo ex Comitiis (in quæ nunc nos paramus) abunde sim omnibus & singulis scripturus : Si modo intelligam meas nugas non aspernari a fratribus, in quibus nihil plane erit lectione ipsorum dignum, præter amorem & studium erga omnes meum : deinde, si quid forte novarum rerum interveniat, quod audire ipsi cupiant : quamvis & hoc, si quid erit, una Epistola ad omnes perscribi queat, quos ego unice amo & veneror. Interim te oro, mi Pellicane, saluta omnes meis verbis, & si qui sunt qui has dignabuntur legere, tum statuant ad se etiam scriptos esse : Satis sit alioqui te unum nunc litoris inanibus molestare.

Non

a) Hæc Epistola nobis benevole ex Archivo Tigurino à Cel. BREITINGERO, Viro πολλων ανταξιων αλλων, est fuppeditata.

Non enim nunc aliud scribam, quam quæ ex eo tempore, quo a vobis discessi, mihi vel acciderunt ipsi, vel aliis fratribus qui pietatis sunt studiosi. Ubi Argentenam sum reversus, paulo mox me Eleitor COLONIENSIS Clementissimus Princeps meus evocavit, quem veniens ostendi molestissime luctanteum cum canibus & lupis, h. e. cum hominibus circa fidem reprobis, impiis, perverbis, obstinatis, qui nullam neque Reformationem neque Emendationem recipiunt. Sunt qui in contemptum Eleæ Christi Ecclesiæ se clerum & spirituales vocant. Hi convocatis statibus Archidiœcelesos horrendis mendaciiis Episcopum suum proscindebant: Et Appellationem ad Cæsarem & sanctissimum Deum suum, Romanum Pontificem, instituebant. His ut quoquo tandem modo responderetur a Principe vocatus adfui, & quod pro tenuitate mea potui, præstiti:

Poitea in Friesiam profectus, volebam matrem & familiares invilere: Sed intellexi mox Aulam Brabanticam mihi struxisse insidias, ita quod nihil mihi tuti apud nostros esset: Quare mox coactus sum in Orientalem Friesiam me proripere, quæ quod sub Imperio sit, haec tenus illius Aulæ jugum non patitur, etiam si nunc eo res perveniente videatur, ut & in illam etiam partem Aula impenitum facere conetur. De ea re noster Gerardus narrare multa poterit: Nam Joannes quidam ex Comitibus illis in Aula uxorem duxit, & nihil aliud molitur, quam ut Christi Evangelium (quod ipse inter primos non modo illuc induxit, sed propugnavit quoque), rursum profliget: Deinde quiritantur, quod illa pestifera Religio suas ditiones Hæresibus contaminat: h. e quod agna fontem inficit turbatque ne bibat Lopus, itaque se facere non posse quin legibus utantur. Sed hæc a) omnia

Rrrr 2

ad

a) Ex hisce patet: Hardenbergium tum quoque ad Tigurinos exculum fecisse, atque cum iis contraxisse amicitiam; & cum primis Bullingeri hospitio suisle gavimus.

ad Dominum meum hospitem Bullingerum scripsi: hæc scribo etiam tibi & meo... Theodoro scribo: ne nihil scribam. Dom. a LASCO a te expectat literas, & spero te in has nundinas misisse Abbatii meo tuas *Regulas Reformatiæ Cœnobii*: Sed surdo canimus, nisi aliud interveniat Ego mox a paschate venio, Deo volente, in Comitia Wormatiæ, illuc si quid erit, ad vos scribam. Quæfo diligenter serva quæ ipse ex ore Theodori nostri scripsisti: Spero quod etiam mihi erunt usui. Vellem etiam tuos Rabbinos edi: Id si tibi non probatur, sic tamen oportebit te curare ut ego exemplar habeam. Vides me festinare. Valebis itaque 25. Martii ex Arce Principis Electoris Poppelsdorph.

Tuus ALBERTUS HARDENBERGUS.

D.

EJUSD. Ep. ad Ph. MELANCHTHONEM^{a)}
Witebergæ. A. 1549.

Respondet Philippo, suumque tenerrimum erga ipsum explicat affectum. Indicat vero etiam graviter, quæ sibi circa librum Interim dictum, & circa Melanchthonis lenitatem videantur. Quid in Melanchthonie desiderent quidam, quid alii in eo carpan, quid ipse vereatur, libere exponit, suamque animi mentem de doctrinæ puritate servanda, & moderata tamen servanda prudentia prodit.

A cecepi binas tuas Epistolas, una cum honestissimis muneribus tuis, observande Præceptor Literæ testan-

a) Has literas ex apographo Viri dum vivebat Cel. Theodori HASÆL, quod forte fortuna ad manus meas devevit, tibi communico, tametsi haud omni ex parte exactias, dignas tamen, quas legeret posteritas; Ceterum, Literæ Melanchthonis ad quas hic responder HADENB. utræque leguntur in Ep. ad Hard. D. 4. & D. 5. cum post

testantur animi tui vehementissimum dolorem, quem tamen spero proximas meas literas tibi neque peperisse, neque auxili& adeo. Scis enim me simplici studio ea saltē ad te scripsisse, quæ cum lacrymis hic quotidie cogor audire. Propterea te oro, vir omnium piissime, quod facis, perge me amare, ego Te dum vivam, non desinam & revereri ex animali, & debito cum cultu venerari. Sed ita est, quemadmodum tu & erudite scribis & vere Hoc scil. Satan molitur, ut post tentata omnia, tandem Fratres non Cadmaeos sed Christianos, cosque & doctissimos & piissimos, inter se committat. Sed non proficit malignus inter nos, modo in officio unusquisque pro sua statione permaneamus. Ego, si mea simplicitate auxi tibi dolores, tunc judicio lapsus sum ex imprudentia, qui non didicerim, quibus verbis cum tantis viris sit loquendum. Certe studio & proposito pietatis falli non potui, qui discipuli munere functus, ea indicavi, quæ mihi videbantur quoquomodo in Preceptoris meritissimi ignominiam vergere, existimationemque lacerare, vel coram Deo vel coram bonis viris, vel infirmis ecclesiæ membris, posse.

Rrrr 3

Ea

post scripto. Sed ipse tamen etiam PHILIPPUS ad has literas respondit d. 29. Martii in fasciculo epistolarum ad Hardenb. B. 7 & B. 8. Ceterum, notari debet Joh. CALVINUM nostrum, eodem fere tempore ad Phil. Melanchthorem conferiptisse Literas auro contra cariores, quibus eum ne latus apertum præbeat adverlariis, neve meticulosus nimium Pontificiis quædam concedat, exhortatur, ac gravissimis argumentis in fide temel agnita constantiam urget, adeo ut, rigidiiores quoque Lutheri auctoræ & Calvini adverlarii, tamen has Literas & magni æstimare, & suis scriptis intertere, easque ad posteritatem transferre non dubitaverint. vid. *Conr. SCHLUSS+ L-BERG. Catalog Hæreticorum. Tom. XIII. pag. 645 &c.* Legitur vero ea inter CALVINI Epistolas, quæ Operibus ejus sunt adjectæ fol. 54. 55.

Ea in re quum spero nihil esse à me peccatum, non dubitem etiam de tuo in me animo bene sperare. Dolui vehementissime & hodieque doleo, Tuum nomen, quod in ecclesia Dei semper audivit optime, nunc profundi passim, idque à viris partim non malis, sed tuae moderationis fontes non expeditibus, partim ut imperitis, partim denique, qui fortasse alias videntur habere inclemteriae suae causas. Et ego licet nunquam dubitaverim de animo & candore tuo, licet & ea meminerim, quæ inter nos sæpe coram contulimus de istis rebus, tamen præ pudore & parvitate ingenii mei ac ignorantie rerum sacrarum, nunquam autus fui certe pronuntiare de tota causa, non nisi quia video ita variare optimorum virorum sententias.

Scio gravissimas esse causas, quare tu ac alii mei præceptores existimetis, hac moderatione esse utendum, scio prudentiam, studium, pietatem & necessitatem, deinde bonitatem in hac causa vestram. Ceterum, si alii graves viri non obstante, tamen cogerer dubitare, quod hac via hacque moderatione perturbatis ecclesiæ rebus succurri possit, & vera stabilitati concordia. Nam nescimus quid moliatur Antichristus, rursus scimus, quid Christus præcipiat, quid infirma & senescens mater Ecclesia postulet, cui non poterit approbari illa concordia, nisi quis persuatum habeat perpetuo duraturam, & quod dilecte possit Christo sposo suo approbare. Tibi hæc scribo, quem credo literas liberi hominis non damnare. Sed hoc addo, me nisi ex sacris literis, & tua sententia, vix velle, certe nihil posse sapere. Imo, me in multis magnis rebus malle despere, quam cum magnis istis ~~αναζητούσις~~ sapere. Quid enim ego habeo, si quid omnino habeo, quod non post Deum, meum Tibi debeam? Sed interim angit me animus cogitante, ecquid licuisset rebus tam exculceratis vel tantillum concedere Papistis, qui etiam nihil de impietate con-

concedunt, sed conantur sicut facere ut aburantur simplicitate & candore nostro. Sphynx ^{a)} permittit articulum de Justificatione integrum; Quid ergo est, quod non castigantur impostores, qui totum mundum hactenus diversa doctrina & deceperunt, & hodieque pergunt decipere? Certe finem nullum facerent, nisi semel omnia sua restituerent, id quod non dissimilanter jactant: Si piissimæ tuæ aures possint perferre eas voces, quas ad me Brabanti scribunt, jurares, meros fucos queri istis adversariorum promissionibus. Et, post Adiaphora concessa, nunc & Augustæ & Argentinæ ^{b)} & per totam sere Germaniam aperta vi grallari. Quales viri sunt, cum quibus res nobis est, Domine? Legitur nobis Islebiæ epistola ^{c)}, in qua gloriatur, Philippum per omnia secum sentire, quæ res Papistas in spes maximas erigit, nostris nihil præter dolores & lacrymas parit, Epicureis, quorum plena onnia, risum facit. Quid hic facias, mi anime! an jugum hoc cum illo viro trahes? an illum permittes tales jactare voces? Ego quidem tuo judicio permitto omnia, & juro Deum, me non audere improbare, quæ tibi tanto Viro probantur. Tamen, quod dixi, mihi non satisfacio, longe minus aliis, coram quibus te tuaque defendenda sumsi. Ago enim tuæ innocentiae patronum quantum possum maxime,
quo

^{a)} Ita Interim illud Auguſtanum ordinario appellabatur.

^{b)} Conf. SLEIDAN. Historiar. lib. XX. & XXI. à fol. 374. 381.

^{c)} Jo AGRICOLA Islebius, uti fuerat Antinomorum Pater, ita nunc ad id conductus auctor dicebatur cum duobus Pontificiis libelli illius Auguſtani, quem dicunt Interim nisi quis potius judiceret Pſugio, Sidonio & Agricola hanc causam commendatam suis ab Imp. ut eum Librum proprie à Lovaniensibus compositum, recognolcerent ac comprehendarent, quo eundem tanquam ab iis confectum publicaret, ne gravarentur Protestantes suscipere librum ab exteris Theologis Germaniæ Protestantii invisis concinnatum. v. HEUM. ſylloge nov. diſert. P. II. p. 119.

quo nomine multis non placeo. Sed hæc parum ad me, modo Deo nostro omnia approbemus.

Comes *Albertus* (scil. Mānsfeldensis) videbatur offensus nonnihil, quod diceret, te non scripsisse te pecunia corruptum, sed monuisse a), ne corruptionem ullam ab illo aut alio permitteres. Illius tamen animum satis placavi. Persuasi etiam, non esse nullas causas, quæ vos ad moderationem vocent, & visus est mihi rationes non prorsus spernere, etiamsi mallet apertè confessionem, & (si necesitas coget) discessionem, quam ullam permissionem, quæ cum infirmorum scandalō constaret. De Judicio viri tibi sententiam permitto, de pietate illius nihil equidem dubitem. Comes *Christopherus* (scil. Oldenburgicus) totus est tuus. Is existimat te reētē facere, qui scholæ & ecclesiæ cum primis consultum cupias, etiamsi vereatur, has nos minimum promoturas. Habent illi viri alia consilia, quæ ubi per Dei gratiam continget colloqui, ex me audies. Utinam omnia in honorem Dei & Ecclesiæ utilitatem spectent !

Quæ hic addo, nescio ex quorum literis & aliquot hominum clamoribus scribo, Volo enim ingenuetum agere, sed tecum; apud alios alia mihi de te vox. A junct, te alicubi scripsisse, te non recusare servitutem ferre in omnibus, modo doctrina pura retineatur b). Eam illi

a) Ita enī MEL. in Ep. cit. Comes *Albertus* scribit me à Julio (scil. Pflugio) pecunia corruptum esse Hanc falsissimam calumniam refutare possum ipsius Julii & totius aule testimonio. teque oro, ut me excuses.

b) Sic ad Jo. Aepinum scriperat PHILIPPUS. Sed servitutem in adiaphoris potius ferendam esse & Pastoribus & populo censeo, quam ut deferantur ecclesiae non cogitans quam in ecclesia nulla ferenda sit servitus spiritualis, quamque non deceat ecclesiam nec in doctrina nec in ritibus attemperare falso cœctui vid. GREV. in vita Aepini pag. 64. Sed &, idem colligitur ex quam variis aliis Ph. Melanchthonis Epistolis cum publicis tum privatis, quod ita rationes suas subduxerit.

illi vocem nimis servilem judicant. Ego exissimo non mala esse suo loco scripta , ut à te scripta esse non dubitem. Dicunt autem, doctrinam non posse manere illibatam & integrum, si ceremoniae papæ adnectantur: In doctrinæ puritate oportere Dei cultum (in quo ejus honos vertitur) primum locum habere. Deinde, mul-
tum interesse , dicamusne , nos solo Christi merito iustificari, an verò fide sola? . . . . addi multas ceri-
monias a), quibus si non . . . . saltē insit imaginatio aliquujus iustificationis , tamen ea in usu suisse apud Papistas,
&, quum ille nos in regnum suum revocet, non dubi-
um esse, quin talibus nugis moliantur rursum puriorem
conspurcare doctrinam ; dicunt , corrupti totam mas-
sam exiguo sermento. Et, quæ prius essent libera reli-
cta (utinam in totum semel ablata) tunc rursum effici
ornamenta Antichristi: Præterea , rem nobis non cum
infirmis esse , quibus inservire debemus, sed cum deplo-
ratis hypocritis & desertoribus veritatis proditæ; qui-
bus si deseramus, nos multos offendere infirmos, neque
nos posse in ullis scholis aut paucis ecclesiis docendo
tantum ædificare , quantum per universam Europam
destruimus. Ita contristari Sanctum Dei Spiritum, quo
sit obsignata ecclesia , ita piorum causam malam , dia-
boli ac suorum bonarum fieri; Et , Cæsarem non hoc
moliri , ut aliqua saltē serventur , totum Interim vel-
le servari , neque permittere mutationem in minimo
jota , donec totum Papismum restituat.

Hæc qui clamant, Domine, si non omnia, certe aliquid dicunt. Nam cum jam in Phrisia Orientali essem proxima septimana, vidi illuc minacissima Edicta b) Cæsaris Dictato-

- a) Cum exemplar, ex quo hæc deponimus, hic sensum nobis ac verba referat hiantia, inde non satis accurate hæc imprimi potuerunt, ita tamen ut quod tendat Hardenbergius, sit liquidum
 b) conf. Hist. noſtr. Reform. Belg. § LXI. p. 206. & EMM. rer. Frisiae hist. L. LIX. fol. 936-937.

ris Germaniæ, qui nunc ferrum nunc aurum videtur in manu habere, ut aut cogere aut corrumpere possit. Eheu, quam inde placita plane sanguine humano conscripta ! *Nisi ad minimum Jota totum Interim servent*, hoc est, ni novum interitum recipiant, mox se excisurum esse totam ditionem. Horrenda sunt hæc & nimis trita oculis mihi visa. Eadem nunc fiunt in Germania. Quid itaque existimandum nobis de vestris Principibus, qui, si tales essent quibus vera religio curæ esset, & ex animo pietati studerent, tamen non putandum. Cælarem illis permisurum ut quidquam habeant peculiare. Abuti poterit operâ illorum; Ut vero illis scintillam permittat veræ religionis, id multi magni viri existimant, non sperandum esse.

Ego pro stupore meo minus fortasse hic video, Ge-mo tamen & horreo ad multarum rerum cogitationem. Si auderemus profiteri omnia, quæ haec tenus, & eadem libertate, cum eum videmus adhuc ferrum in manu habere, ac Domino permittere possemus eventum, nihilque moveri nos sineremus hominum aut minis aut pollicitationibus, nosque & scholas & ecclesias nostras Deo committeremus, haud dubie citius nos precantes exaudiret, & faceret cum benedictione eventus. Verum est, in Germania ecclesiæ vastatae sunt & desolatae, sed, hoc citius evocabunt miserorum hominum gemitus Christum in Judicium. Si ita comparati essemus, ut scopus sit cervices nostras feriendas præbere non dubitemus, nimium maximum cauterium animis adversariorum inureremus. Sed nihil futurum existimant plurimi, quod nostra bonitate tales bestias nos placaturos plerique speramus, sed magis irritatas esse haec tenus nostra conniventia. & ita se ineliorem causam habere existimant, si quid iis concedatur, nostram vero pessimam esse, qui concedamus. Itaque, orandum Dominum, ut contra hanc mundi potentiam & regnum Satanæ non alle-

afferamus ambigua consilia, sed confidenter pugnemus
cruce D. N. J. C. hoc est, patientia & fiducia, ita de
adversariis nos gloriofos triumphos ducturos, certe
pulciores, quam si opibus & armis superassemus.

Hæc non mea sunt, Domine, quanquam mihi multas absumant cogitationes, sed sunt aliorum gravissimorum hominum, quorum sententias ut non prorsus damnare possum, ita & tuæ moderationis fontes diligenter perpendo, & video, neque te neque hos magnis causis destitui. Det Deus, ut ea quæ meliora sunt sequamur. O Deus, Tibi derelictus est pauper, orphano tamen & pupillo eris adjutor! Ne projicias nos in tempore senectutis, quia virtus nostra defecit nos, doce nos. Amen.

E.

EJUSDEM Ep. ad *Canonicos*
BREMENSES. 1560.

Est Apologetica, adversus Rolwagii Syndici Bremensis accusations ad Georgium Archiepiscopum delatas. Confessionem fidei de S Eucharistia edit, eamque illustrat. Quid in reliquorum sententia desideret ac desideraverit, exponit. De Belmero Consule quædam monet. A seditione alienum animum prodit, seque benevolentia Archiepiscopi commendat.

Clarissimis Viris Dominis vere Reverendis Capitularibus Metropolitani Collegii in inclyla Brema Patronis suis Colendissimis.

Reverendi viri Domini Patroni observandissimi;
Legi, Illustrissimi & Clementissimi Principis nostri literas ad vos das, ex quibus colligo,
qua vehementia Doctor *Rolwagius* a) me apud
Sss 2 Cel-

a) Erat Joh. *Rolwagen* ea temestate Syndicus Bremensis,
sed qui favebat partibus *Ubiquistarum*, qui tantus, tum
in

Celsitudinem suam deformaverit, nomine et (ut videtur mandato Senatus hujus *a)*) Ad quæ ego simpliciter & vere respondeo, „ me nunquam negavisse præsentiam corporis Christi in Sacra Cœna, sed eam opinionem, „ quæ fictam & periculosam corporis Christi ubiquitatem *b)* implicat, ex officio reprehendisse, vos alioquin testes esse potestis, quæ perpetua mea fuerit doctrina de sacratissima Cœna Domini. Docui enim & doceo, quod quotiescumque Sacramentum Domini in Ecclesia percipimus, mortem Domini annunciantes & gratias agentes. vere nos in sacramento participes fieri Corporis Christi, in quo fuit pro nobis victimæ, & ve-

re
in ecclesia tum in republica fuscitabant turbas, nec prius ab iis remittebant, quam *Harденбергiус* uibe exire justus esset, quamvis etiam ne tum quidem cœlarent summa imis mittere.

- a)* Per Senatum hic intelligi debet ea Senatus civici pars, quæ Hardenbergio infesta erat, quæque dein, cum Hardenbergium expulseret, ipsa quæque, fugante eos nemine, sedes suas relinqueret, siue abinde propripe, dulcissimaque patriam gravissimi periculis exponere non dubitavit, licet Deus, quæ ipsi cogitabant mala, in bonum converterit; quod ex Historia illorum temporum constat.
- b)* Ex hinc saltem colligitur, quam plane immerito fuerit accusatus HARDENBERGIUS, quasi à doctrina Confessionis Augustanae recederet, aut erroribus Sacramentariis quos ita dicebant, fuisset addictus. Cum enim ne γενοι quidem nec in *Confessione* nec in *Apologia de Ubiquitate corporis Christi* reperiretur, & concionatores tamen Bremenses eam omni conamine invehere vellent, atque pro ea tarquam pro aris & focis dimicarent, facile patet quam Hardenbergius ei commento semet opponendo, irritaverit equidem crabones, non vero à doctrina ab Evangelicis, imo ne quidem à Lutheranis moderationibus recepta deviaverit; Ut merum φιλοσοφικæ studium in caula fuerit, quod Bremenses tanto cum æstu ac fervore adverlus ipsam essent animati, dum, qui moderationia fentiebant, tempori cedere, atque tranquilliora expectare debebant.

re bibere ejus sanguinem, qui effusus est in remissionem peccatorum nostrorum. Et eam corporis Christi praesentiam agnosco, quam fidei verbi consequimur in legitimo usu Sacramenti, & quatenus essentia sua praesentia suo ritui adeit aeternus filius Dei patris, qui in unitatem personae naturam humanam, h. e. rationalem animam & humanum corpus assumpsit Credo item totum hominem, interius Spiritu per fidem, exterius autem per Sacramentum seu sacramentaliter, corpus Domini percipere. Credo quoque & doceo species panis & vini esse corpus & sanguinem Domini, non naturali sua substantia, sed quia media illa sunt sacramentalia, quibus vere efficiuntur participes & membra sociique corporis & sanguinis Christi. Sed quoniam haec mysteria fidei, ideo fide quoque percipi debere, quoniam quae ibi praecipua sunt, videri, gustari, tangi & sentiri non possunt. Et proinde doceo, Christum propter hanc sui communicationem celum naturaliter non relinquere, sed per verbum institutionis & Spiritum S. omnia haec perficere. Hanc doctrinam ex me Vos a) & tota Ecclesia semper audivit, quid vero ipsi (id est, reliqui Concionatores Bremenses) de hac & aliis rebus doceant, fatis constat. Neque statui illos hic ullo modo accusare, dies declarabit, quid quisque quaesierit & docuerit. Quod vero attinet ad horridiora verba, quibus in Concionibus abusus elebor, id ego totum ad vestras conscientias & cognitionem totius auditorum refero Coactus sum aliquoties leniter respondere adversariis, qui neque modum ullum neque rationem conviciorum suorum b) statuunt. Et, quum aliquando

Sssss ;

et le

- a) Erat enim *Hardenbergius* capituli Bremensis, in æde cathedrali Minister Evangelicus, qui ne adeo non tam ci-vitati tuberat, quam Archiepiscopo & Capitularibus.
b) Quantis vero convitiis optimum *Hardenbergium* protec-derint reliqui, colligitur ex *Historia metum* illa tempo-re *in civitate & ecclesiæ Bremensi suscitatorum*, quam pro-pediem ex ipsis authenticis reruni documentis haustam publicare constituimus.

ellet referenda hujus infelicitis tragædiæ inchoatio, coactus
fui recitare non autem lacerare Consulis *Belmeri* nomen
(^e), qua in re nullum me pisculum commisile, illumne
ulla injuria affecisse existimo. Quod autem mihi de sedi-
tione objicitur, novit Deus, quod ego ad seditionem
causam nullam neque dedi, neque unquam dabo per
Dei gratiam; Scio enim, cuius Spiritus filium me esse
oportet, qui certe non est seditionis, sed pacis auctor.
Sed quum quotidie Sacra doctrina magis ac magis
corruptitur & Christi gloria quasi per meum jugulum
violatur, vos ipsi judicate, an expeditat, ad hæc semper
connivere & relinquere miseras popularium conscienc-
tias dubias, perplexas & suspensas? Scitis tamen me multa
premere, & ad tam multa & frequentia convicia vix
raro respondere, & dabo operam ut servem justam me-
diocritatem. Dolet autem vehementer mihi, quod ita sum
deformatus apud Clementissimum Principem nostrum,
cujus Celsitudini, uti me ipsa veritate dignemini excu-
fare, submissè & humiliter oro. Bene & feliciter vale-
te & Christi Domini veritatem pergite vestra opera &
intercessione propugnare, meamque innocentiam &
calamitatem miserandam, pro eo ac poteritis defendite.
Sic nos Deus adjuvet, & ejus Evangelia. Raptim, sed
cum summo animi dolore, ex ædibus nostris 1560. 27 May.
Reverendæ vestræ dignitatis Minister.

Albertus HARDENBERG S. Theol. Doctor &
Professor in Metropolitana ade Dominica Bremæ.

Num.

^{e)} Is erat Luderus BELMER Consul Bremensis, qui tanto cum
fervore femer Hardenbergio opposuerat, atque Timanni Am-
sterdami partes secessabatur, ut quoque Farraginis Timanni-
anae causam in le publice sulciperet, & quoscumque qui
te ei opponenter pro sacramentariis habendos esse aste-
reret. &c.

Num. I V.

Ad Alb. HARDENBERGIUM Epistolæ
plurimam partem ex Mss. editæ

A.

Mart. BUCERI Ep. ad
Alb. Hardenb. 1549.

*Ecclesiam peregrinorum Londinensem ipsi commendat, atque
ut pius quondam V. D. Ministrum illis mitteret bortatur.
Quænam ejus de Eucharistia sit fides & qua formula
verborum eam exponi velit, explicat. Hardenbergii mode-
rationem laudat, ac petitionem suam de missendo ministro
repetit.*

Gratiam, consolationem, & robur precor tibi a Pa-
tre nostro cœlesti per Dominum nostrum Jesum
CHRISTUM, augeri tibi quam amplissime, frater ve-
nerande & fortissime. Scripsi ad te ante mensem, ut
Germanis qui habitant Londini mitteres concionatorem
doctum ad regnum CHRISTI, & disciplinæ CHRI-
STI studiosum. Literæ illæ num tibi sint delatae, qui
nihil rescripsisti, incertus sum. Volui itaque rursus
scribere, & te orare, ut nostratum hominum hanc cu-
ram suscipias, præmonui illos de vero Evangelici Do-
ctoris officio: præmonui de disciplina, sine qua nullus
fidelis CHRISTI minister tranquillo animo potest mi-
nistrare. Præmonui de Catechismo. Illi pollicentur
se velle jugo Domini penitus subdere: & Ministrum
fidelem CHRISTI duplici honore prosequi. Sunt viri
tales, quibus debo fidem habere. Te itaque in Do-
mino rogo & oblecro, quamprimum poteris, mittas
aliquem, quem tu ipse possis probare. Lingua velrate
opus est: sunt enim hi Germani, omnes fere interi-
oris

oris Germaniæ homines. In præsenti vero persecutiōne ^{a)}, quæ apud vos sœvit, existimo te facile qualem petimus inventurum. Non absterreat vero te, si quid audivisti de nova concusſione in hoc Regno: neque moveant te vulgares rumores, qui veris falsa multa solent admiscere.

Si frater, quem mittes, Scripturæ verbis in explicatione mysteriū Eucharistie uti consuevit, hoc gratior erit, ut agnoscat, Dominum se nobis tradere in Eucharistia, sicut in Baptismate, traditione & communione qua nos facit membra sua, quam communionem sola & viva fide, nulla ratione hujus seculi percipiamus. Pane enim & vino non aliter uritur hic Dominus, quam aqua in Baptismate. Quare hæc symbola in sua natura inanent iminutata, sicut aqua in Baptismate. Nec enim Dominus symbolis, sed discipulis dixit: *Accipite & manducate.* Symbolis igitur nec includitur, nec affigitur pani corpus Domini: sicut nec Spiritus sanctus statui oris Domini, cum insufflans in discipulos hunc illis tradebat; Exhibitiva modo signa hæc sunt. Si itaque CHRISTI veram communionem, quæ augeri in nobis semper, dum hic a Domino peregrinamur, necesse habet, agnoscimus & in Eucharistia exhibere re ipsa, sed addimus, SOLA FIDE & viva recipiendum, & symbola relinquimus prorsus immutata, non video, quid superstitione cogitationis non sit exclusum: nec video causam ullam disputandi de loco cœli, in quo regnat CHRISTUS. Fides enim CHRISTUM suum complectatur, & eo fruatur, vereque inducet & bibat, nullis locis, intercapelinibus nullis, vel juvatur, vel impeditur: multo minus virtus CHRISTI, se nobis suis membris communicantis.

Hanc simplicitatem video placere omnibus, qui mysteriis suam reverentiam deferunt, & disciplinam CHRI-

^{a)} Tempora indigitat *Interimistica.*

CHRISTI amant. Sed nihil scrupulosius agi cum quam velim, qui non adimit nobis membris Christi CHRISTUM, caput nostrum, & coenam CHRISTI nobis non exhibit sine CHRISTO. Est enim in medio nostri, non ut Deus tantum, sed etiam ut Mediator, qui nostra vota reddit efficacia, ubique in nomine ejus convenimus. Et quicunque manducat carnem ejus, & bibit sanguinem ejus, manet in eo, & ipse in illo. Hanc Domini mei presentiam & conjunctionem nemo mihi auferat, & facile de ceteris rebus convenimus. Sed hanc meam fidem nosti pridem, & audio te mira dexteritate intercessisse & effecisse istuc, ut illi qui de symbolis loquuntur adhuc durius, mitiores se nunc praebent: sitque pia inter ministros consensio. Quod scripsi hac de re nunc, in causa est, quia a me petitur concionator: optarem talem mitti, qui mysteriorum reverentiam, qua sine disciplina & communio fratrum in CHRISTO restituи non potest, habeat cordi Opto te cum tuis omnibus rectissime valere, atque cuncta mundi pericula evadere. Amen. Cantabrigie 22. Octob. Anno 1549.

MART. BUCERUS tuus.

B.

Tilem. H E S H U S I I Ep. ad
Alb. Hardenb. 1556.

Se amicitia Hardenbergii commendat, eique suum notificat infortunium, in dimissione a munere ecclesiastico Goslariensi. Propriam suam cum orthodoxiam sum zelum laudat, suamque operam defert Ecclesie, si cui per Hardenbergium denuo commendari posset. &c.

S. D. Reverend & clarissime vir, patrone colende.
Etsi inter nos scribendi officium aliquamdiu est inter-
Tunc mis-

missum, quod uterque nostrum incommoditate loci in quo haec tenus vixi (si tamen hoc est vivere, in magnis ærumnis esse) & tabellariorum penuria excusare potest: tamen certò scio amicitiam nostram opera doctissimi & optimi viri Nicolai Buscoducensis felicis memoriae, inter nos conciliatam & utriusque vera benevolentia & pari studio pietatis & salutaris doctrinæ auctam & confirmata m, non modo non dissolutam, sed ne laſtam quidem esse, imò ætate stabilitam esse spero & statuo. Nam inter bonos & recti judicii homines & sanctæ religionis pariter studiosos, quicunque etiam casus inciderit, solet esse perpetua animorum conjunctio.

Ut autem hoc nostrum diuturnum silentium fuit ingratum, ita nunc me insigne beneficium ab hoc adolescente accepisse puto, eo quod suam ad vos profectionem mihi indicarit, & officium perferendi literas detulerit. Ac facere non possum, quin tibi, mi Alberte, dolorem meum exponam, quo nunc exerceor, non tantum eo, quia in versu dicitur: *Est aliquid fatale malum per verba levare*, sed multo magis ideo, ut me & hanc Ecclesiam, quam homines sacrilegi fraude & scelerè perturbarunt, consilio & precibus juves.

Cum autem totum negotium brevi epistola comprehendendi non possit, tantum hoc dicam quod rei caput est; Docui triennio in hac ecclesia salutarem doctrinam de Filio Dei; sed sexto die Maji severè & crudeliter mandavit Senatus, ut à munere docendi abstinerem, & aīnovit me atrocibus verbis ab inspectione hujus Ecclesiæ. Tanta est autem impudentia horum hominum, ut quanquam me imtempetive rejecerunt, tamen nullam causam indicarunt. Ac ne poslunt quidem. Nam habeo bonam conscientiam me bonam militiam militasse. Quod veram & salutarem doctrinam de filii Dei incorrupte & pure docuerim in hoc cœtu, & quidem perspicue & non sine fructu, hostes mei testantur. De in-

integritate vitæ etiam ab hostibus testimonium peto, præterea tanta diligentia legi in schola, & docui in templo, ut nullo die à laboribus publicis sine gravi causa cessaverim. Qua igitur impudentia, quo scelere Senatus me nunc pellat in exilium, & perturbarit hanc ecclesiam, & contristarátur Spiritum Sanctum in multis piis, tu facile aestimare potes. Intelligo autem, inde natum esse odium mei, quod in ministerio nolui ad aliorum affectus alludere, sed potius taxavi acriter inpietatem utriusque consulis, nec passus sum me corrumpi inunericibus. Semper igitur homines scelerati quæsiverunt occasionem me ejiciendi. Et, ne fallerentur, beneficiis sibi adjunxerunt quosdam ex nostro collegio, qui cum sint indocti asini, & impii pastores, tum etiam turpissimi sunt adscitatores consulum, & clam me calumniis apud Senatum detulerunt, fictis exquisitis mendaciis, ut impium consilium consulum juvarent.

Ego vero hanc contumeliam & ærumnas præsentí animo fero, & consolor me promissionibus Christi, *Beati estis cum maledixerint vobis homines propter me.* Vehementer autem dolco perturbationem hujus Ecclesiæ. Nam impii nunc lætantur. Pius cœtus luget, & horribilis odii semina sparsa sunt inter concionatores qui adulantur consulibus, & homines pios, qui me studiose audiverunt. Oro autem filium Dei samaritanum, ut hoc triste vulnus sanet, & authorem puniat. *Philippus* ad me scriptis ingentem consolationem, & jussit ut statim ad se veniam. Spero igitur me *Hitebergam* cum conjuge & filio profecturum esse. Ac precor filium Dei ut me regat & defendat. Cumque mihi nunc propter confessionem veritatis & fidelitatem quam in ministerio Evangelii præstisti, in exilio sit vivendum, defero meam operam Ecclesiæ. Ac, si tibi cœtus pius notus est, qui mea opera uti vellet, potes ad me scribere, & literas mittito vel ad *Pbilippum* præceptorem vel Ve-

Tunc 2

fa.

faliam ad meum patrem *Gofridum Hesbusium*, bene vale;
clarissime vir & rescribe. polstridie της πετρεος. Goslariæ.

Tuus ex animo
TILEMANNUS HESHUSIUS. D.

C.

Herm. HAMELMANNI a) Ep. ad
Alb. HARDENB. 1558.

De Propositionibus suis Rostochiensibus quædam monet, ad captandum Hardenbergii benevolentiam. Se cum Ph. Melanchthonem consentire docet, imo etiam dissentientes facile ferre testatur. Christophori Comitis Oldenburgici favorem sibi per Hardenbergium expetit, ac se magnopere Alberto commendat.

Salve vir Reverende & Clarissime. Existimo te meas propositiones quas defendi in *Academia Rostochiensis* & vidisse & probare, nam relatum habeo, quod te ad Electorum scriptum b) referas, & nihil aliud nisi Ubiquitatem corporis & Transsubstantiationem impugnes, nec aliud ego ago, & scio meas positiones nihil remotius ab Electorum scripto habere, quarum etiam duo vel tria exemplaria in vestra sunt urbe. Nullum nunc ad manum habeo, alioqui tuæ pietati unum transmitterem, nam in istis fere comprehendì totam doctrinam, quæ in me olim condemnata est à Juliacis, dum ex Bleveldana ecclesia ejicerer. *Philippus* non videtur improbare meas

posi-

a) *Hujus & Superioris Epistolæ Autographæ in scrienis meis servo. Patet vero ex hisce atque similibus Literis, & quanta fuerit Hardenbergii in ecclesia auctoritas, & quam hi tales, qui tamen inferissimi erant Hardenbergii hostes, quod eventus docuit, ipsi tamen adulati fuerint, dum ejus commendatione videbantur indigere.*

b) *Electorum scriptum, est Recessus ita dictus Francofurtiensis A. 1558. de quo STRUV. in Hist. Eccl. Pal. p. 63. SALIG. in Hist. A. C. T. III. p. 363 sq.*

positiones, nec ego etiam ab ejus sententia statui recedere. Quod vero ad me attinet, Vir clarissime, si maxime mihi cum aliquo dissensio, vel disputatio esset de uno aliquo articulo doctrinæ, tamen si de reliquis articulis mecum recte sentiret, nihil certe causæ haberem, cur me plane ab ejus consortio alienum facerem. Alius enim scenum, alius argentum super unum fundamentum adstruit. Sed hac hactenus, quæ à te, non malo ut arbitror animo, cum sint ex vero candore profecta, capiuntur.

Opinor te nuper literas ad *Albertum Buschium*, isti juveni enim id in mandatis dederam, tradidisse, & quoque supplicatorias literas meas, quas apud te reliqui, transmissæ inclyto Comiti *Christophoro*, & certo optare inticere, quid in hac causa per Generosissimum Comitem effectum est. Quare à te de his singulis amicum responsum peto, rogo, ut vere existimes *Hamelmannum* tibi & symmystis optima quæque cupere & felicissima precari; Si vero quædam adhuc in me & in meis scriptis, dictis vel factis desiderares, faceres certe gratissimum, si mihi indicares; Is enim sum, qui pias piorum admonitiones vel potius reprehensiones libenter sufferam & amicissime excipiam. Vale cum bellissima uxore in Christo feliciter, & salutat te noster *Cytraeus*, Dominica 3. post Trinit anno 1558. tumultuanter admodum.

Tuus HERMANNUS HAMELMANNUS
Licentiatus.

Sed hoc fere neglexeram, de meo statu si forte certior fieri cuperes, hoc tantum significare possum, nihil dum in eo actum esse, tantum quod intercessione Philippi & aliorum excellentissimorum hominum mihi clementem audientiam petam apud Principem, & reconciliationem cum Vlatteno. Quid sit futurum, expecto.

Ttt;

D.

D.

*Pauſli E B E R I Prof. Witeb.
Ep. ad A. HARDENB. 1550.*

Prior Epistolæ pars meris humanitatis & officiorum protestationibus absolvitur. De Bremensi & de Meppenti quoddam ab Hardenb. ſibi commendatis ſcribit. De Rodolpho (Munchausen) commemorat, ejusque mores laudat. Scriptum quoddam ſuum nittit. Salvere juhet Henricum quendam, qui in canobio virginum apud Bremenses docebat.

S. D. **D**ici non potest, quam gratæ mihi fuerint litteræ tuæ, Rev. D. Doctor, quod ex illis intellexi, te, cuius ego amicitiam merito plurimi facio ut viri ornati excellenti eruditione & virtute, meam non adsperrnari conjunctionem, imo eam etiam expetere, quod, quam conveniat, & quam te deceat, tu videris, Ego certe me ineo pede metiens, nihil in me comperio, quod ullo modo conferri cum his laudibus ac egregiis donis queat Quare mihi erat magis conveniens tuam ambire benevolentiam, quam, cum tu ultro offeras, est, quod vehementer gaudeam, & tibi merito gratias agam, quod me pusillum & abjectum, ipfe, ut corpore major, ita & ingenii & spiritus donis ornator, non deditur nisi invitare in fœdus amicitiae, quod ego quidem promtissimo animo tecum ineo, sed nequaquam æqualitatis jure, sed ita, ut ego sim tibi subditus, obnoxius ad omnia officia, ad quæ me ipfe merito tibi obligo & offero, quibus si voles uti, cognofces me tui studiosissimum esse.

De quibus ad me scripsisti, sic habeto, *Bremensi* me officia mea detulisse quæ ſibi experietur ſemper promtissima esse propter tuam in primis commendationem, quæ apud omnes pietatem amantes merito valere debet plurimum. *Meppensis* aliquamdiu mea mensa uetus, mihiique propter excellentem doctrinam, pietatem &

& modestiam percarus fuit, sed cum vereretur, ne sumtus majores cogerent ipsum citius justo ex hac schola discedere, meo consilio quæsivit viliorem mensam, semper autem conquestus est de imbecillitate corporis propter affectum ventriculum, egoque ipsi aliquoties hortator fui, ut de studiorum assiduitate, quam experiebar valetudini officere, remitteret nonnihil. Credo eum post paucos menses petiturum esse testimonium suorum studiorum publicum, quod si faciet, ego, cum jam fungar Decani officio, nulla illi opera, commendatione aut studio deeru. *Rodolphus* a) jam ferme annum domesticus mihi est conviva, quem propter judicii dexteritatem & facundiam & pietatis studium & modestia, antea quoque dilexi, sed nunc cepi artius complecti, postquam & tua cominendatio accessit, & cognovi illum tibi necessitudine quadam conjunctum esse. Illis omnibus, si postea scribes, tute auctor esse poteris, ut audacter ine compellent, si qua in re sua, mea vel opera, vel quoconque officio sibi opus esse intelligent. Non fallam fidem tuam, quam tu pro me apud illos interpones, sed efficiam, ubicunque potero, ut me tui observante & studiosum esse cognoscant. Mitto hoc tibi opusculum quoddam nostrum pueris scriptum, & indignum, quod in eruditorum manus perveniat. Sed, cum legantur etiam alia passim hoc non multo meliora, poteris etiam meas has nugas patienter percurrere.

Cupio puerorum studia quoquo modo excitare, ideo dum talia dictabam publice, accesserunt postea flagitatores multi & assidui, quorum ego auctoritatem nequa-

a) *Rodolphus* ille est *Rud. MUNCHAUSEN*, quem deinde 1560 regidores Lutherani *Rodochio* expulerunt, sed qui, aliquot annis post, apud *Bremenses* multa cum laude verbi ministerio functus est. Conf. Zach. *GRAPIUS* in *Rodochio Evangelico* p. 305. & 383; *SCHUTZIUS* in *vita Chytræ* P. I. p. 200. *GREVIUS* in *Vita Pauli Eitzenii* pag. 69. 70.

quam detrectare salvo officio poteram, qui obtinuerunt tandem, ut meam stultitiam publicatione hujus puerilis laboris omnibus eruditis proderem. Deus te ecclesie Christi incolumem conservet ac tueatur adversus Diaboli ac hypocritarum insidias. Saluta tuos collegas & in primis optimum senem Henricum (supra scriptum fuit Nicolaum,) nisi fallor, Euangelium docentem in cœnobio Virginum, cuius mihi doctrina & humanitas olim in communione mensa D. Philippi cognita ita hominem conciliavit ut ejus amorem non antequam vitam, depositurus sim. data Wittenb. d. 28. Maii 1550.

PAULUS EBERUS.

E.
EJUSDEM ad EUNDEM.

1551.

Gratulatur sibi de Hardenbergii amicitia. conqueritur de calamitate temporum, & cum primis de hostili manu ecclesie adhuc imminentibus. De Turcarum potentia, de anabaptistarum factione, & de metu Concilii. Augustanos quosdam concessionatores & alios Suevicos expulsoſ resert. De Stancaro. Adversus bee mala solarur & pie quadam monet. Philippi constantiam iuferendis malis & singularem in vita temperans laudat. De Ant. Barnlio Anglo itemque de Rodolpho. Se Anglis commendatum latatur, reliqua Deo committit.

S. D. **B**inas a te literas diverso tempore scriptas accepi. Rev. & eruditissime D. Doctor, quæ quantæ mihi voluptati fuerint, dicere non possum. Gratissimum enim mihi, & non cum amplissima aliqua fortuna commutanduni est, quod mihi datuni video hærrere in aliqua parte amicitiae tuæ, quam merito multis de causis maximi facio, præsertim cum illa conglutinata sit consensu cælestis doctrinæ & invocatione ejusdem Filii Dei, quem

quem toto pectore oro, ut te suæ Ecclesiæ incolumem & valentem conserver, & hanc nostram conjunctionem faxit durare ad æternam cum ipso conjunctionem, sicut ipse in postremo agone oravit pro suis discipulis & eorum auditoribus, *ut unum sint in ipso.*

Intellexi autem ex scriptistuis, te perturbatum esse, quod quidem mirum non est. Ejusmodi enim nunc sunt tempora & mores, & tanta impendens pericula, ut si quis non assiciatur vehementer, illum aut malitiose contemnere ecclesiæ adversitates, si intelligat, aut si non intelligat, stupidum prorsus & aliis vel curis vel spibus ebrium esse necesse sit. Nos quidem & coram cernimus, & audimus atrocias. Nam confluentiam jam cum initiis famis, quam auget hominum malitia, non agrorum malignitas. Deinde in vicinia adhuc cernimus sumum, & sentimus ad nos volitantes favillas incendiū bellici, cuius restinguendi, et si aliqua nova spes nobis hisce diebus ostenta est, tamen metuimus, ut aliqua pax fieri possit in tanta canonicorum insolentia, qui videntur urgere obfisionem jam eo confidentius, quod existimeni inclusos rerum necessiarum penuria labore cepisse. Deus ecclesiæ vastationem clementer avertat, & bellandi cupidos saturat sanguine externorum hostium, qui jam magna vi impressionem facere in hospitio ecclesiæ Christi dicuntur. Nam Ungariam à Turcis infestari certus jam rumor est, & in Aultriam quoque adscendere magnos exercitus, ita ut rex Romanus auxilia Germanorum Principum sollicitate expetat. Classem quoque Turcicam dicunt oram Italiæ & Siciliæ non leviter carpere, & si adhuc exspectatur Traguti Africi reguli classis adjungenda cum Turcica. Audivimus etiam quosdam tumultus ortos in Belgica à factione Anabaptistica, quæ si fieret potens & vellat progredi ulterius, profecto magnam vastationem efficere in hac voluntatum fluctuatione & exulteratione posset. Inflat etiam Concilii metus, cuius, si modo aliquod

Vvvv

quod

quod celebrari; per bella quæ in Italia jam exarsisse feruntur, poterit, quis sit futurus exitus, & quam atrocia decreta, facile conjicere quisque non prouersus fatuus potest. Et illo judicio finali non exspectato dicuntur certe concionatores omnes ex *Augustia* & aliquot aliis ecclesiis ad Podamicum lacum & *Suevia* expulsi, cum hoc interdicto, ne intra fines imperii fese contineant. Inter hæc tanta mala externa & interna, quæ ecclesiam terrent, etiam exortus est in Sarmatia novus subtilis Doctor, (*Stancarus scil.*) qui articulum justificationis haec tenus magno consensu in his ecclesiis simpliciter & uniformiter traditum convellere impudentissimis scriptis conatur. Hæc tanta mala & alia, quæ tu haud dubie plura vides, & attentius perpendis, intuiturus, non valde commoveatur & posteritatis vicem doleat? Sed, mi carissime D. quid facere aliud nos imbecilles & miseri homines possumus, quam ut gemamus cum ecclesia, & deploremus primum ac emendemus nostra peccata vera conversione, deinde etiam pro suo quisque loco ac officio simus vox clamans in deserto, hoc est, limus, hortatores iis, qui circa nos sunt, & à quibus exaudiri possumus, ut idem faciant ipsi quoque, & deinde simul vota ac preces nostras prosternamus ante Deum unâ cum Pontifice nostro, per quem deferentur preces nostræ, & interpellantem pro nobis, habemus fiduciam accedendi ad thronum gratiæ; & postremo simus firmo & tranquillo animo, ad feren-
dum ea, quæ Deus cuicunque in hac communi ecclesiæ exploratione ac castigatione perferre voluerit?

Sed hæc tu pro tua pietate & sapientia multo rectius intelligis, quam à me scribi possunt, quæ tamen ideo a me adjecta existimes, ut meum cor excitarem ad periculorum considerationem & curam & diligentiam quærendi remedii. A te vicissim summa cum animi gratitudine accipiam, quamcunque medicinam in his tantis malis mihi ostenderis. D. PHILIPPUS in his tantis procellis est bene

bene erecto animo, qui haud dubie divina ope fulcitur, non alioquin valiturus contra tot acerbissimos ieius, quibus ipse non publice modo, sed & privatim sēpissime concutitur, ut valde mirer, eum sustinere tantos tot simul ingruentium malorum impetus posse. Ipse verum suo exemplo facit dictum Christi (de quo dubitare nemo pius debet) dicentis *non solo pane hominem vivere &c.* Comedit enim parcissime, & rarius bis in die quam semel, a qua tamen abstinentia periculosa eum dehortatur, sed ipse sibi illam prodesse ait, & aliquando necessariam, volenti expedire molem negotiorum, quibus magis magisque indies obruitur. Sæpe opto ei quietiorem locum, in hac ipsius senecta dari. Sed illuc fortassis eum comitarentur negotia, sicut aliquando per jocum ad eum dixerat vir sanctus *Antonius Barnes*, Anglus, qui jocose dicenti Philippo, *Tu Antoni cum fies in Anglia Episcopus, ego accersitus ero tibi Cancellarius, Minime, respondit, redderes me nimis occupatum, nam te ubicunque sis comitantur negotia.* Sed extra jocum oreinus Deum pro ipsius incolumitate, quæ multum adhuc Deo juvante, prodesse ecclesiæ & rei literariæ potest. Jam retexit scriptum de anima, quod publice dicto, ut audivisti ex *M. Rudolpho*, quem spe-ro propediem ad nos reversurum, ita enim ad me scriptis.

De Anglico responso miror tuam nimiam sollicitudinem, cuin mihi hoc unum sufficiat, scire me, scriptum meum in manus episcopi pervenisse, non aliam ob causam, quam ut si aliqua sacra persecutio ex Germania nos ejiciat (ut jam videmus Augustanis Concionatoribus evenisse) & exterias sedes tutas requirere cogar, nomen nieum notum sit ei, cuius patrocinio nidulum ibi aliquem invenire nos posse speramus, idque maxime tua commendatione. Quare, cave quidquam aliud illinc exigas, aut querelas, aut labores, quam quod hactenus a te, ita, ut volui, perfectum est.

Vvvv 2

Quod

Quod reliquum est, Deo ut ante, tuam salutem & totius ecclesiæ tranquillitatem commendo, &, cum nunc aliud scripti genus nullum hic exierit, mitto tibi has chartulas, quas ut boni consulas rogo. Vide ex his scriptis, qualis metus nos urgeat. Ipsum libellum nondum legi. Docere igitur non possum, an dignus sit, qui tam proculmittatur. Bene vale, datae Witebergæ 9 Sept. 1551.

PAULUS EBERUS.

F.

EJUSDEM ad EUNDEM.

1556.

Hardenbergii de *Eucharistia* sententiam laudat. Ab artolatria sc̄ abborrere profitetur. Optat ut vivo Melanchthonne de modo præsentiae insituantur Virorum Doctorum colloquium. Vergerium à Calvinī sententia non esse alienum refert.

S. D. Venerande D. Doctor Alberte. Gratiam tibi habeo pro significatione sententiæ, quam videris anteferre illi duriori, quæ, aut rerum disjunctissimarum transmutationem, aut saltē copulationem tales statuit, ut ex substantia panis & corporis fiat Τποσας. Quorum priore posito, non video, quomodo separari ac impugnari adoratio, aslervatio, circumgestatio spetiose saltē possit. Altero autem constituto, non intelligo, quomodo accommodari ad eam sententiam verba hæc Cœnæ debeant, cum dicit Christus, Ιουλό ἐστι non dicit εὐ Ιουλώ, εὐν Ιουλώ, υπερ Ιουλού ἐστι τὸ σῶμα μς. Cum autem toto pectore abhorream ab Αειολαζεια, reformato illas sententias, quæcunque eam stabilire videntur. Ideoque summopere opto & spero fore, ut in colloquio aliquo eruditorum & piorum virorum agatur, & concludatur de re tanta, ea adhibita moderatione, ut nec illa papistica idololatria restituatur, nec saluberrima &

& summe necessaria Cœna Dominica ad prophanum contextum redigatur.

Quod tu haud dubie ardentibus votis a Deo petes, ut fiat adhuc, his præceptoribus nostris viventibus, quibus defunctis, facilè erit inter juvenes ecclesiarum rectores talis gubernationis forma, ubi quisque volet esse Lutherus & Elias, Kai ~~etiam~~ iudei iudeis iudeos. Jam cœnabimus cum *Petro Paulo Vergerio*, qui fuit Justinopolitanus episcopus, & nunc vocatus a Duce *Alberto* proficisciatur in Borussiam.

Eum audio non dissimulanter probare sententiam Calvinii. Deus adsit nobis omnibus, & te quoque regat, tueatur, ac ecclesiæ olim conservet. Datae d. 21 Junii 1556.

PAULUS EBERUS.

G.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1557.

De Legatis Saxoniciis Witebergam missis in causâ Flacii Illyrici resert, qui tamen de Ubiquitate hactenus nihil protulerant. Idem Breminium confessionem approbarunt. Flacius in urbe Cosvicensi erat. Totum Conventum nihil effectuum prædict. De Adiaphoris quadam monet. Marchionis Alberti mortem nunciavit.

S. D. **C**lariss. Frater. Sexto die post abitum tuum venierunt hoc a civitatibus Saxonici missi legati, Valentinus Curtius, & collega, Lubecenses, Westphalus & D. Paulus, Hamburgenses, D. Morlinus, & D. Martinus, Brunsvicenses, & duo Luneburgenses mihi ignoti, ad quorum accessum a) omnes sumus excitati, speran-

V v v v 3 tes

a) Conf. RITTER in Vita Flacii Illyrici pag. 66. 67.
SCHLUS.

tes eos de hac ipsa causa , de qua nos angi scis, cum
hac ecclesia & schola acturos , atque ita occasionem
fore, aliquid explicatius de re tota dicendi. Sed quan-
tum adhuc ex actionibus eorum animadverti potest,
hoc unum in mandatis & animo habent , ut *Illyricum*
apud *Philippum* in gratiam reponant. Lubecenses qui-
dem præ se tulerunt, se cum Philippo etiam de ubiqui-
tate locuturos, sed id factum ab ipsis nondum est. Audio
eos falsos esse, quod sua scriptio[n]e tui collegæ ^{a)} Confessio[n]em approbarint &c. Quam valde cuperem mihi facul-
tatem dari cum *Wesphalo* colloquendi, quam ego qui-
dem, quibus potero honestis modis adhuc queram. *Il-
lyricus* cum aliquot suis manipularibus in vicino op-
pidulo Cositic est. Eo excurrerunt, jam bis Martinus
& aliquot ejus comites, hodieque adhuc aberant, cum
hæc scriberem, quid allaturi sint, incertum est. Ut vi-
dentur adhuc negotia procedere, nihil video conciliationis.
Non vult enim Phil. admittere conciliationem cum
Illyrico, nisi is prius aperiat, quid de toto corpore
doctrinæ sentiat. Idque jure postulat, cum Illyricus,
ut scis, in dubium ceperit vocare, utrum *λόγος* in

Scri-

SCHLUSSELBURG Catal. hæret. Lib. XIII. p. SALIG.
in Histor. Conf. Aug. P. III. L.8. c. 27. p. 242. GREV.
in Vita Eitzenni p. 26 & q. Iste vero etiam Melanech-
thon hujus inter se & Flacium tentatæ conciliationis men-
tionem facit in Ep. ad Hardenbergium B. 4. Post iter
tuum venerunt buc Pastores Ecclesiarum, Brunsvicensis, Ham-
burgensis, Lubecensis, Luneburgensis, sint ut diuinares &
arbitri inter Flacium & me Dixi , me non recusare , quo
minus instituant reconciliationem, sed velle me, ut de toto
corpore doctrinæ agatur Illi diserte testati sunt. se non
venire, ut de doctrina in situatur collatio, tantum se recon-
ciliationem tentatores esse. Adhuc igitur cum Flacio deli-
berant , quos articulos mibi proponant. Nec certiora jam
scribere possum, quia nondum ventum est , ad initia bū-
jus actionis

^{a)} Johannis TIMANNI, dicti Amsterdami,

Scriptura dicatur Filius Dei, & cogitatione Patris dignatur. Sed quid proderit consensum de adiaphoris inter eos esse factum, si relinquantur in ecclesia alia vulnera aliquando in longe maximum ejus malum eruptura? De iis sanandis velim aliquando serio agi potius, quam, utrum minister linea ueste amictus esse debeat, nec ne? Deum oremus, ut ipse medicinam faciat. Video in humanis præsidis nihil esse spei. Aliud nunc scribere nihil possum, quam actiones legatorum lente procedere, cum jam octavum diem hic hærent cum magno sumtu, quo causa, proprie quam hic agunt, vix digna videtur, siquidem aliud nihil acturi sunt, quod tamen nescimus, nisi ut Illyricus nostris, vel nostri illis reconcilientur. Eventum totius negotii curabo ut scias. Vale feliciter, mi D. Alberte. Scriptum à te mihi relictum lego cupide & cum voluptate, & jam versor in tertio libro. Mar- chio Albertus certe mortuus est d. 8. Jan. Data Witteb postridie conversionis Pauli 26 Jan. 1557.

P. E B E R U S tuus.

H.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1557.

De Vice Recloratu sibi imposito scribit. Miratur Bremensium Pastorum adversus Hardenbergium astutias. Hamburgensium ad Bügenhagium Epistolam commemorat, ac quenam sua & Philippi sit sententia, exponit. Bugenhagi explicatio mysterii de presentia Christi in S. Cana. Flacius Jenam concessit. Rorarii mors. Lis inter Amsdorffum, & Viatorinum de bonis operibus.

S. D. **D**estituor omnino tempore scribendi ad te pro voluntate mea novo labore oneratus. Nam supra

supra alias occupationes Calendis Maji creato in Rectorem Academæ hospite meo D. *Davide UGNAD*, Barone &c., mihi Vice-Rectoratus, id est, omnes labores & curæ & molestiæ Rectoris sine titulo & fructu impositæ sunt. Heri etiam rediit ex aula nostra Doctor *Laurenzius Lindeman*, qui inde reportavit responsum Rectoris, quo confirmatur successio *Forsleri*, sed literas nondum vidi. Crescunt igitur ab hac quoque parte curæ & labores. Ignoscet igitur mihi cum non satisfecero. Ex *Gerardo* cum voluptate quadam, quædam etiam cum dolore, omnia fideliter & diserte ab ipso delata cognovi.

Miratus autem sum Tuorum adversariorum astutias, quod tam varia movent, ut etiam a Regibus ^{a)} auxilia contra te implorent. Multa audio imputari Buscodunensi, quem tamen sperabam pro eruditione mitius suasurum & acturum. Hamburgenses ad Dominum Pastorem huc scripserunt, petentes etiam ab hac Ecclesia confessionem cum eorum scriptis consentientem in hac controversia. Is heri D. Philippum ante examen ordinandi ea de re compellavit. Ibi, ut cognovi ex iis, qui adstiterunt, cum maxima commotione respondit Philippus. *Nec possum, nec volo Saxonum vehementiam*, (sed locutus fuerat durius, quam scribo) *universam defendere aut approbare, non si mibi moriendum scirem*. Et gener (nempe Peucerus) non minus jam, minusque cælare suam sententiam hac de causa. Me heri idem Pastor subito nihil minus cogitantem compellavit, se comperisse te ad me scripsisse literas, in quibus fuisses conquestus de ipsius subscriptione, quæ tamen fuisset moderatissima, neque quidquam habuisset, quo offendendi merito debueris.

Eas

^{a)} Notum est, quam *Bremenses* concionatores tum *Regem Daniæ*, per *Henricum Buscodensem* Theologum Aulicum, induxerint, ut adverlus *Hardenbergium* ad Senatum *Bremenensem* scriberet, &c.

Eas tuas literas serio postulabat sibi a me legendas exhiberi. Ego consternatus non inficiabar te interdum ad me scribere solere. & legebam ei eas literas, quas Gerardo dederas, nihil continentes, quo offendendi ipse posset. Quod nunc ad illam querelam suam attineret, respondebam mihi excidisse, si quid ejusmodi scriptis-
ses, nec me literas vel tuas vel aliorum duu asservere solere. Dicebat Lucam . . . . tuam apud me legisse. Petebam eum ad me mitti, ut mihi revocaret in memoriam, ubi & quando illi tales legendas literas oslen-
dissem. Sciebam enim me Lucæ illi intra anni spatiū nullam epistolarum, neclum tuarum aliquam, quas stu-
diose premo, monstrasse. Id quod Lucas ipse fassus est mihi ita esse. Ita quievit D. Pastor. Aliquoties jam de hac controversia diebus Mercurii verba fecit ex suggestu,
ubi palam rejicit transubstantiationem, & his verbis usus
„ est; Accepit panem; & cum gratias egisset, fregit, quid?
„ panem, ac dedit illis, quid? panem, dicit, accipite, quid?
„ panem, comedite, quid? panem, numerum hoc quod
„ comeditis, est corpus meum, non imaginarium, phan-
„ tasticum, significativum, sed quod pro vobis datur; Et
usus est etiam aliquoties hac formula; So war du das Brod
iffest, so war empfâbæts den waren Leib unsers Herren. Et ta-
men nihilominus invehitur in sacramentarios, & pugnat de ubiquitate. At illa conciliare non possum, & profecto existimo tantum deesse multis, quorum & eruditorum placida collocutione ejus magis verbis, quam re diffidere videntur. Deum igitur rogo, ut ipse occasionem det ejusmodi, ut sanari hoc tantum malum possit. Tuuin Vintoniensim me habere adhuc plane ignoravi, ignoscas meæ negligentiae. Emi etiam hic Craninerti Cantuariensis confessionem de eadem causa, quam inspiciam, & ubi vel parum otii nactus fuero, præstabo, quod promisi. Illyricus cum familia concessit Jenam, ubi Georgius Ro-
xarius mortuus est, & inter Amsdorium & Victorinum

acris est disputatio de bonorum operum necessitate. ubique furit Satanás, & conatur opprimere ministrorum dignitatem variis occasionibus, cui decet nos resistere spiritu & oratione. Deus te confortet & adjuvet Spiritu S. suo, ut actiones tuæ ad ipsius gloriam, & ædificationem ecclesiæ vergant. Bene vale cum conjugé tua honestissima, & ei fraternam salutem dicio. Saluant vos etiam omnes mei domestici, & convictores tuorum piorum sermonum adhuc bene memores. Datæ Wittebergæ XII. Maji a. 1557.

I.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1558.

Eum consolatur ac confirmat. De munere concionatorio sibi imposito scribit. Conventum Imperialium & colloquia Theologorum extimescit. Voto ad Deum finit.

S. D. **R**everende Domine Doctor, frater carissime. Quod unicum hoc tempore possum, ago Deo gratias, quod te in tantis adversitatibus fluctibus, clementer protexit, eumque toto pectore oro, ut porro tibi periclitanti adesse velit, teque roborare, & instruere sapientia cœlesti, animo, & facundia, ut possis retundere audaciam eorum, qui dum volunt videri acerrimi hostes Pontificis Romani, ejus tetram idololatriam stabilire, conantur. Ego hic pñne conficiar curis, & insuetis laboribus concionandi in auditorio erudito & delicato, ad quod ego omnium maxime imperitus & inexercitatus sum productum præter spem & voluntatem meam, hoc tempore periculosisimo, quo recruDESCUNT certamina pro-

propemodum jam sopita, & exoriuntur nova. Metuimus etiam conventum Imperiale, qui inchoabitur Kal. Januarii. Is nobis haud dubie vel initio vel sub finem pariet nova Theologorum colloquia, quæ ut horreamus, proxima Wormatiens^{a)} infelix collocatio facit. Sed orandus est Deus, ut ipse mentes & voluntates docentium coalescere faciat, & sinat vincere veritatem. Deus nos omnes clementer tueatur, & conservet, & dirigat in veritate sua. Saluta tuam conjugem nostrum omnium nomine & in Christo feliciter vale. Data festinanter ad lucernam 17. D. Novembris a 1558.

P. EBERUS.

K.

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1660.

Dolet vices Hardenbergii & calamitosum Ecclesiae Protestantium statum delineat. Precibus utrinque ad Deum fuis restitutionem unice parari posse confidit. Orationes quasdam transmittit.

S. D. R everende Domine, frater carissime. Facile credo te in maxima angustia constitutum esse, cum in te unum isthic magni fluctus impetum faciant. Sed vero credas mihi, nos hic non minus premi & urgeri, cum hac ipsa causa, quæ te adfligit, tum aliis quoque & iis subinde novis. Vere enim jam hæc schola & ecclesia constituta est in signum contradictionis, unde sequitur id, quod S. Simeon virginis Matri prædictit, ut ~~gaudia~~ transeat per animas nostras, productas in hæc certamina ab aliis mota & exulcerata, & non invenientes

X x x 2

tes

a) De Wormatiensi illo colloquio conf. SALIG. in Hist. Aug. Conf. Vol. III. Lib. IX. cap. I. & II.

tes modum, quo sanari ac leniri possint. Interea cernimus cum ardentissimo gemitu, dimicantibus doctribus, crescere prophanitatem & infrunitam licentiam vulgi, alias dubitationibus paulatim abduci ab amore & veneratione ministerii. His dissidiis si velimus etiam ipsi addere distractionem docentium & auditorum in his ecclesiis, motam per eos causa περι δευτερου, cogita quæso, carissime Frater, qualis status futurus sit in his regionibus in quibus qualiscunque consensus Ministrorum hactenus sustinuit & repulit graves insultus & oppugnationes Flacianæ factionis. Commovearis igitur cuin miseratione obsecro harum ecclesiarum, quarum cura nobis commissa est, & credas, nos causas habere, cur non judicemus adhuc quidem eas turbandas esse & tamen simul tibi hoc persuades, hujus moderationis, quam alii tergiversationem, alii durius appellunt, usum nobis non diu concessuros eos, qui omnem lapidem movent, ut vulgo nos, cum Zwinglianisini, tum nescio cuius non haereseos reos faciant, ut nihil sit certius, brevi coactum iri Synodus hujus partis, in qua de multis partibus doctrinæ quæ nunc sophismatis & subtilitatibus quorundam labefactatur, clare και διαγραφην, pronunciandum erit, non querenda, ut hactenus factum interdum est, palliativa, ut vocatur, vulnerum curatio. Interea nos tibi precibus nostris adsistemus, quod tu pro tua pietate similiter facies, nostram ecclesiam & scholam tuis precibus Domino diligenter commendans, quæ profecto multis de causis in magno periculo est. Deus te cum tua piissima conjugi & ecclesia clementer protegat, regat, & conservet, & hunc ineuntem annum vobis omnibus largiatur felicem, & tranquillum. Mitto oratiunculus recitatas in illo actu in quo ceu ovis ad locum mactationis productus in primis diaboli ac satellitum ipsius istibus expositus fuit. Deus nos clementer adjuvet, & defendat, & per nos miseros homines quantulacunque utilitate juvet eccl-

clesiam, ut simus vasa beneficentiae, non iræ, non errorum, non perditionis aut vastationis. Alterum exemplum dabis tuo Comiti, tertium cui voles amico. Datae Witteb. Idibus Januarii, 1560.

P. EBERUS tuus.

L:

EJUSDEM ad EUNDEM.

A. 1560.

Hardenbergii pericula imminentia ac statum miserrimum deplorat. De sua circa doctrinam de S. Coena sententiam quædam monet. Francofurtani recessui se cum suis interere affirmat. Vocationem Hardenbergii Heidelbergensem exoptat. Voto finit.

S. D. R ever. D. D. tibi fideliter assistimus precibus, ardenter perentes, tibi in isto periculo cœrtamine adsit Filius Dei suo sancto spiritu, & reprimat Diabolum homicidam, quærentem cœde & sanguine turbare ecclesiam vestram, & deformare totum ministerium & ecclesiam. In quo nos metu tua causa simus, cognosces ex horum latore, ex quo etiam disces, quid censeamus à te fieri debere, ut periculum effugias, si sine ecclesiæ tuae summo periculo id facere possis. Molitiones enim illæ occultæ & magna sunt, quarum eventum tristiem tibi deinde imputari gravissimum foret. Sed id apertius forte & prolixius ex aliorum literis cognosces. Me pro eo ac cuperem, scribere copiosius, etiam occupationes assidue non sinunt, quæ profecto occident me, nisi aliquam levationem oneris adhibebunt mei collegæ. Meam sententiam, ut eam proxime in patriam meam, & potentibus quibusdam Luneburgam scripsi de S. coena, de qua, ut scribas

judicium tuum, te oro. Cuperes tu fortassis me illam plenius dicere, sed puto satisficeri illis, qui non prorsus παπισικην μεταβολην defendi requirunt. Electori petenti scripsimus nostram sententiam de controversis articulis in his ecclesiis, & de coena diximus nos sequi confessio nem Electorum ac Principum editam Francosordiæ, quam calumnior ille, Samaritanum interim nuncupare solet; & iterum clare professi sumus nos abhorrere à propositione illa, *Panis est essentiale corpus.* Heri literas accepimus ex aula, in quibus D. Mordisius his ipsis verbis scripsit de illo nostro scripto. „Scriptum „vestrum huc missum Illustriss. Electori obtuli, nec „dubito, quin Cels ipsius operam vestram clementer „bonaque in partem sit acceptura. Mihi vero etiam „sententiae vestrae de controversis articulis non impro bantur. Idem tamen vobiscum tentio, satius esse, „ne subito spargantur, aut in publicum edantur. De „quibusdam enim colloquio & collatione opus esse „judico. Haec tenus ille. Ad Rectorem nostrum E delberga scriptum est, te illuc vocatum iri. Id si fieret, profecto tibi occasionem dari putarem discedendi ex isto periculo. Sed Deum, æternum Patrem D. N. J. C. toto pectore oro, ut tua confilia regat spiritu S. suo, ut serviant ipsius gloriae, & sint salutaria ecclesiæ. Salutant te omnes mei domestici. Data festissime die
6. Oct. 1560. PAULUS EBERUS.

Num. V.

Alb. HARDENBERGII

Scriptum Apologeticum ad *Capitulares*
Bremenses. A. 1557.

* * *

Eò jam res devenerat cum A. HARDENBERGIO, in Ecclesia BREMENSI, ut, nisi is, Ubiquitatis dogmati adisti-

adstipularetur, atque, cum *Farragini* Timannianæ tum *Confessioni* reliquorum Concionatorum subscriberet, eum templo cathedrali exterminandum, atque urbe ejicendum ceu sacramentarium. decernerent ejus Antagonistæ, qui & Regem Daniæ CHRISTIANUM III. adversus eum animaverant, & vicinarum civitatum Magistratus instigaverant, ut communi nomine ad Capitulum Bremense, cui tuberat Hardenbergius, de eo, minime, amplius tolerando, scribebent a);

Capitulares igitur, quos appellant Canonicos, ea de causa ad Senatus Bremensis peritum cum Hardenbergio proprius egisse, atque illi silentium, tantisper dum lis decisâ esset, imponere voluisse videntur, simul vero etiam eundem commonefecisse, ut ad Regem Daniæ seinet exculpatum proficeretur;

At vero, tum HARDENBERGIUS Scriptum hoc d. 23 Junii 1557. Apologeticum ad Dominos suos exarare, atque in eo omnem rem gestam breviter & nervose commemorare; Quod cum in Msl. lingua vernacula ejus temporis, sive Saxonica vulgari conscriptum, inter reculas meas servem, satis accuratè ut videtur ex Archivo Bremensi descriptum, cumque illud hactenus quantum scio publicatum sit à memine, & notabili tamen illi controversiæ, quæ tum Ecclesiam Bremensem & exercebat & discerpebat, proprius cognoscendæ magnopere inserviat, illud huic SCRINIO nostro inserere voluē fuit, quod sic imposterum, in descriptione causæ Hardenbergianæ, ad illud, ceu ad Documentum quoddam, quod nec rejectum nec refutatum est unquam, provocare possemus, ipsaque posteritas jam de Hardenbergio melius informata, pavidere queat, qua ratione, plenior Ecclesiæ BREMENSIS *Reformatio*, nec dolo ulli aut

ver-

a) Eas literas Senatus Lubecensis, Hamburgensis & Luneburgensis ad Capitulum Bremense exhibet Rev. GREVIUS in *Memoria Pauli Eitzenii*, inter Docum. num. XXI. p. 121. 122.

versutiae, nec Calvinistarum, semet intrudendi, servori nec Hardenbergii seditionis consiliis, nec ejus asseclarum violentiae, nec ullis malis nostrorum artibus, sit accepta ferenda, quin potius, importunitati adversariorum ac pertinaciæ Zelotarum, qui, ad instar eorum qui *castræ Pompeji Senatum* appellabant, suam sententiam pro Ecclesiæ doctrina venditabant, cum primis autem, benignæ illius Numinis Providentiæ, quod ex tenebris lucem elicere voluit, atque ut ejus irradiationes civitatem BREMENSEM proprius collustrarent perficere non est dignatus.

ERWERDIGE GUNSTIGE HERREN !

S. I. Ick hebbe van U Erw. vernamen, dat des Ehrbahren Rades begehren sey, dat ick stille holden scholde van den hilligen Sacrament, unde darvan nicht mehr leren, beth up ein colloquium, welkes doch verhindert wert, un wohl lancklam einen vortganck gewinnen wert.

S. II. Nu weten U. E. ahne twifel sick tho bedencken, wo ungerne ick daran gekahmen, wente also de Ubiquitet hir so heftig gedreven wert, ock in opentlich druck uthgegan, unde ick mi verluden late, dat de lere in de Kercken nicht gebrucklick were, also ick van veelen geleerden berichter was, ende ook sulvest gelesen hadde, wort ick voorth vast in al den principalen Predicken voor einen Ketter, Swermer, Nestorianer, unde Sacramentschaender, so heftigen uthgeschriet, dat idt ook den anhorers verdroth, darup ik einen der Borgermesters in minem huse anredede, un sede, wo ick ambtes und gewetes halven darhen gedrengter werde tegens fulckene lere unde bouck tho teggen un schryven, darup mi nicht altho gnedigen antwort wederfoer, " ten scholde mi nicht upgan. Men scholde sick dartegen setten, ja he wolde sick ful-

„ vest dartegen setten, unde wat he alleine nicht don
 „ en konde, wolde he dar meer tho ropen, als leider
 „ al tho veel geschehen.

§. III. Doch drukkede ick mi noch und sede nicht mehr dan twe mahl tegen de vornümde alweselickheit des waren naturlichen lives Christi ohne dem gebrucke des Herren Nachtmahls; de erste reyse drucker unde hemischer mathe, darop ein Flamingk edder Brabander, de doch een ungelehrt wever was, mi so hefftig nottdrengende ende drewde, dat ick vort mosch und in ap negster predike apentlick tegen de Ubiquitet prædiken. Nu weren der Predicanten thwe vorhen all tegen my hen to Hamborgb gewest, ende mi met einer fremden schrift verclaget, als scholde se de mine sin, wie se nicht en was, unde togen darna wedder mi tho Mollen, dar ick alle dinge nichts van en wusste, ende mengede sick vort ein Ehrbare Rabt darin, ende vorderde van mi ein confession vam h. Avontmahl, ende off ick schon mi des geutert, ende mit allem flide bedingeret, dat ick in mine fermone van des H. Avontmahl es nicht wolde vorstahn hebben, dat darmede ook nicht gemeint, wie ick inder warheit nicht gedahn, en hadde ook betuget, dat ick van den H. Avontmale met nemanden nenen zanck en hadde, were ock eine andere wise, dat unse Leve Herr in den H. Avontmale uns sin ware Lyff ende blot thom Testamente to etende, ende tho drinkende gifft, unde hadde dat so angetigt uth den hilligen Gregorio ende anderen, ten heift averst alles nicht helpen mogen.

§. IV. Dann dar ist je laenger je heftiger op mine Confession gedrungen geworden, ende ick allenthalven vor einen Ketter uthgeropen, op predickstohl, in huſen, en straten, ock over mi grauwſam laster geschreven ende noch huden am dage mer ende mer gedreven wert, ende wort so genodigt, dat ick mine confession

Y y y y

ge-

geven moeste , de ick ock *mer dan sesserley* gav , ende wisede uth Luther ender anderen allermeilt uth den *farragine* dar de zanck van was der Ubiquiteren halven , up fulcke mate en wyse , dat ick gehopet hadde , de Predicanten sollen gesedigt ende ein Ehrb. Rädt mit tho freden gewest sin , wente ick referirde mi up den *farrago Amsterdami* , und gav van den minen nicht , dann dat ick daruth den probathen authoribus antigede , welck dog all uthgeschlagen , so hebbe ick tom latesten uth den *farragine* , des *Musculi sententia* an mi genamen , ende davor geltellet *de positiones wedder de Ubiquiter* met propositiou so dar tho sende .

¶. VI. Nuh was dese mine Confession (als ick de ock uth den latine mede in düdisch gesettet hadde ,) am ersten by dem E. Rade vor gutt gerekent , off jo , tuschen den Erw. Capitul ende enen Erb. Rädt bereder , dat man *de beneven unsere predicanen Confession* scholde na Wittenbergh senden , ende sus unpartheische Universitäten , welcken darna gantz wedder afgeschlagen by den E. Rade , ende tegen mi dorhin gesandt , ock mine Confession nicht mede gesandt , dan alleine der andern Predicanten , nit ohne grote beschwaringe miner Lere ende Personen .

¶. VI. Wat overft de Wittenbergischen Gelehrden up der andern Predicanten Confession , welche fulcker vorigen beredunge tho weddern , alleine darhen gesandt was , geordelt hebben , is am dage , off schone welche sick verluden lathen , idt feile an der einen forme van reden up dat wort *essentiale* , dar doch de twist inne gelegen , ende geven var , se hebben dat wordecken dar gesettet tegen de Schwermer , gelick de Niceni patres dat wordecken *homousios consubstantialis* tegen de Arrianer (wodesten dat vöige , en wo gelick dat si , late ick hir ungedisputirt , ende geve et einem jeden gelovigen Christen .

SCRIPTUM APOLOGETICUM. 727

te ordeelen), wie ock etliche sacramentalem unionem cum hypostatica personæ Christi vergelicken.

§. VII. Middelertydt sonde men allenthalven breve, bade en bodeschop, an de benaberden steden ende Predicanten, ende leth der andern Predicanten Confession bestaedigen, dar ohne twivel de Gelerden in den naberschaft sich hadden in tho bedencken weten, als ick nit lasterlick bi se vorhen war angegeven worden, ende ere sinne so waren praeoccupert geworden, durch mine misgunners. Wat averst en allenthalven van mi ingebildert gewest, is klar am dage te sehen in enen schryvende, so se hier tegen mi ingesant, do se doch mine lere noch min tegenbericht nicht gehort noch en wuullen, ende is jeder maenniglick woll bewust, wo de Her Marten Schutte in siner Manusseldischen Reise mi angegeven, wie ock de anderen anders wor, alles ohne warheit, ende hebbent nicht van mi gesecht, dat mine was, sonder wat se gehort, odder in den Kieffboeken gevunden hadden, ende fus uth inniger bitterheit in minen reden verkeren konden, al dat ick tegen de ubi-quitet geredet, up dat Avontmahl treckende.

§. VIII. Wo man mi men middelertydt in Dennewarcken angegeven, bringen des Koniges Schrifft ge-nogsam mede, so en is mi ock nicht heel onbewuult, wo, welcker wise, ende dorich weme fulckes tho wege bracht. Wo ick ock alle lande durch herom getogen, is ock am dage. Wie ock alle straten, huse, predickstole ende gefelschuppe van mi geklangen hebbent, is mer denn allthewoll bekant, ende en is tot nochto kein wordt van all den stucken aver mi bewesen, schal wilt Godt ock in der dath ende warheit nicht bi mi gevunden worden, ende is minen misgunnern nicht genog gewest, erste ock in allen steden ende flecken de predickstole vull klagendes wedder mi gemaket hebben.

Yyy 2

§. IX

§. IX. Hebben erer nicht weinig ander nothwendige sacken vergeten, ende is hen ende wedder so ein rhau volck geworden, voll haders, kives, ende mottwillens, so heftt eme Godt ock hier in der Naburschup ock einen thogesandt, dar wi althosahmen genog tegen tho donde hadden, als de Christum unde alle syne wohthat verlochent unde voll lasters is. Averit de, ende alle bose secten, hebben guden frede, ock alle funde, ende laster stet ahne straffenst vry, allene dat men de moed an mi arme elende, einfame koelen moge.

§. X. Ick swige dat se nu eine schrift stoffert hebben, de quanswyse, van ein *Bodecker* van *Hamborch* hir hen ingesandt is, doch wi men secht, van hies affgeverdigd, dar mer lasters tegen mi inne steit, dan ick gelove de Juden tegen alle de Christenen nimmermehr gebrucken mogen, ende wert mi darinne Gade loff nene schult gegeven, konne ock nicht, dann „dat“ ick idelicke Lude nicht opentlick verdammen will, „ende ere Confession onderschriven, ende dann dat ick „uth den Musculo mine Confession gestellet mit idc-“ „licken grausamen geswinden positionibus sed contra-“ „ubiquitatem. humani corporis Christi; darup ick in-“ dusser schrift nicht antworden en will, dann, dat ick thom verdomenden nich so ilich bin, als erer edtlche, als averst de christlicke Kercke jemandt verdomet, uth grunde der hilligen Schrifft, so schal fulcken bi mi mede verdomet wesen, he si woll er will, Ick wolde averst lever einem tho recht helpen, dan ein verdoinen, ende wedderumme em thorechte wisen, dan einem ver- domen.

§ XI. So vele ere Confession belanget, dar ist de twist umbe, ende is tegen mi ende umb mi tho beswaren gestellet, sus weren hier Confessiones genog, so is se ock hinder mi hen gestellet, mi ungevraget, de ick doch

doch in des Erzbisschops stede hir in rechten waren ordentlichen berope lere in de Erzstifts Kercke , ock ein promotus Theologus ahne rohm sin, so scholden se ersten mede mi dartoē getogen hebben, als se deden, do se schreven tegen der Hamborger opinion van de hellenfart Christi, ende tegen den Osiander, welker ick em stellen mosse, ende dardurch ick ahne twivel bi den Hamborger op mi den ersten ouwillen geladen hebbe, ende se de koppe uth der fulvigen togen.

§. XII. Dat ick uth den *Musculo* mine Confession gestellet, dar heft *Amsterdami farrago* mi hen gewisst, ende hebbé nicht anders geweten, ock noch nit, dan dat he rechte sentenie hebbé ende holde, ock nahdem dat de Predikanten Confession darume gemacket, dat men mi vangen wolde, wo ick dat mine angestellet hadde, als ick de *Ubiquitet* unde *Essentialitaet* darbuten gelaten hadde, so nahm ick mine Confession uth den bocke, dar de zanck ume was, ende schloch se mit eren egenen swerde, dat illet, dat eme weh doth. Wente nemand kann mine Confession verdomen, he mot dan den *farraginem* erst verdomen, oft schone de *Bodecker* sick sulks animatet, unde doch nicht ein flucke uth en drucket, kan ock wol nicht.

§. XIII. So vele mine *Positiones* belanget, de hebbé ick allen Universitaeten to rechten vorgeteller, ende wolde man, dat de *Bodecker*, of deseſe anderen, doch met einem worde angeteckent hadden, wat er in dem *Musculo* edder in minen positionibus misvallt, dar en steit in eren lasterschrievende nicht ein wort van, averft idt het, als man fecht: *sic volo sic jubeo sic pro ratione voluntas.*

§. XIV. Ick late averft dit astomahle ſinen ganck gan, ende kame wedder uppe de *Wittenbergische* befendunge, ende *Censura*, daran ick mi noch benögen late. De wale averft de ſo ungütlick wedder mi vor de Predi-

canten gedudet , ock tegen ehren egen sin, ben ick da
thor tydt notwendig verorsackt worden , dar in to seg-
gen, unde denselven Wittenbergischen Radtschlag ed-
der Censuram uth tho leggen , so ick dar gehört hadde,
ende insundern na S. Pauli meininge i Cor. 10. de frac-
tionem panis , communionem corporis nömet, darup sich de
Wittenbergische radtschlag refererde; ende ick ohne
dat doch dat 10 Capitel i Cor. in minen ordentlichen
texte muste uthleggen , ende weth nicht , dat ik darin
geleert hebbe, dan in uthlegginge des textes, edder
wanneer ick sus durch untidich ende onstuimig ropen
miner jegendele verorsacket bin, mine meinunge tho
repeteren.

s. XV. Unde hebbe doch in deme meines wetendes
nicht darinn gelehrt , dat der hilligen Schrift unde
der olden Christlichen Kirchen ende dezen besten scri-
benten , ock der Wittenbergischen Catechismis tho
weddern si, want se setten in er Censura , ehr se scho-
ne sus oder so mogen wol geredet hebben, Ichalt doch
de meinunge syn, dat mit brod ende wyn . . . . .
sit ~~konvoca~~, ende so lere ick ock, wo ick des mit war-
heit overtuget ende berichtet worde, wolde ick dartho-
don, wat billick; als averst lasterent en anbringent, ende
anklagent alleine schal genoch wesen, wol kann alsdann
unschuldig gevunden werden? scholde ick mi dann
vorseggen, darvan heel ende all stille tho holden, so
wolde daruth folgen, als kende ik mi schuldig, welckes
Godloff noch bi mi nicht gevonden en wort, ende
letē sick ansehen, als hedde ick wat gelert, dat der war-
heit tho weddern: als ik averst de warheit hebbe ge-
lert, wie ick verhope, ende noch nicht anders en weth,
so en mag ick deselvigen nicht begeven, den vor als
na dezulve voorstahn, wie dann eenen jeden Predicker
amtshalven thostest.

s. XVI. So weren ock mine jegendele nich viren,
fulc-

fulckes velemehr en anderswor, up den Predickstol tho driven ende op tho mutzen Derhalven is mine dienstliche bitte, mi mit fulcken, dat minem ampte en lere tom hogsten vorvencklick, tho verschonen, un nicht tho verswaren. Ein Erb. Radt handele mit eren predikanten, dat de van eren dagelikesken ropaen aver mi afflatten un stille holden, an mi schal nen mangel sin an alle deme, wat tho guden Christlickien un bruderlichen freden denlick, ende ick aue verlettinge mines amptes ende gewetene don ende laten kann, edder ock nageven mach.

§. XVII. Ich en weth ock up minen doth noch nit, wessels de predickers mi thien, edder warumb se mi schult geven, anders, dann dat nu in des Bodeckers lasterschrift gesecht is, wie ick hier vorgesetter, ende stelle dat tho aller Chrlten ordel, off mann mi darumb fus radbrocken scholde, want *Musculus* is alle tadt ende in allen colloquis under den unsen de unvordachte droplickeste gewest, ock in den *Wittenbergischen verdrage* ende ock do he dit bock schref, dar de *forrago* dit uthgenomen heeft, so is mine korte *Confession*, als de *Buceri* en der Kercken tho *Strasborc* is, tho *Schmalckelt*, van *Luther*o ende allen, de der weren, vor gut gekant ende de Strasburger darup in 't bundt angenamen.

§. XVIII. Wat mi overft in erer den unsen definition feilet, dat hebben de van Wittenbergh angetigt, so en kann ick ock *absolutam ubiquitatem in genere* noch nicht annemen, eer de bewesen is. Se ropaen op den Lutherum, de en heft se soo absoluut nich asserirt, dann alleine daruver disputirt, ende schlut nicht mehr, dann *Ergo Christus est ubique*, dat doch nemant verlochen, ende in den bocke, dat de worde *Hoc est corpus meum*, noch *vaste slabn*, secht he nicht mer dann, were 't nicht ein meister edder Davids stücke, dat man den Goliad mit sinen eigen swert schloge, ende seide, *dextra Dei*

ubiq.

ubique est, ergo &c. He en wilt overft nicht categorice schluten, dann secht oft manet dede; mi duncket overft, em hebbe wat anders in den wege staen, dat he nicht schluten en wolde als nu idelcke jungern vort fahren. Godt wet wo!

s. XIX. Ick hebbe gesegt, wat mi feilet, se en hebben mi noch niches geflecht, dat ick bekand staen, wante de slucke, de se uth minen predicken versamlet, en sint nich mine. Dann se hebben se also stucken van gebracken, spersen upgegattert uth den bocken, dar de parthen mit den andern gestreden hebben, un kan de gantze gemeinte mi darthu tugenisse van geven, dat ick so nicht geleret, dann mit desser wise en kamen we tho nenen freden.

So wäre dit min entvoldig bedenkent, dat men noch (als vorhen vor gut angesehen was) mine Confession, der ick principal twe gegeven uth den *Musculo* ende der *Strasburger* neme, mit minen *positionibus* ende der andern confession darbeneven. Unde hoere noch der Gode gelerden Wittenbergischen meinunge darup, de unsre præceptores heteren, unde gewest sint, ende noch billig geholden scholden werden. Wilt se averst sick des utheren, dat se ons darna eine schlichte forme vorschriven, dar wie uns an beiden seiten mede genogen laten. Beswaren se sick dat ock, so neme men eren vorigen rathschlag, ende neimer der beiden parthen Confessiones und meine positiones darbeneven, ende sende se erst na Wittenbergh, ende hore erer meinunge, want de onse ropen doch, Ick mach weten, wo ick de Censur to wegen gebracht hebbe de, dat fraage men dar, ende var den vorth an alle de anderen universiteiten der Auspurgischer Confessions verwandten, un latet de samtlische van unsere Confession ordelen, edder ons eine gute forme stellen, na lude der H. Schrift, dar wi in frede mede bestan mogen.

s. XX.

§. XX. Unde dat dit werk der unkosten halven nicht vorlettet en werde , so wil ick an miner siden dar ein jahr besoldinge tho komen lathen , so ick de vom einem Ehrw. Domcapitel tho bören gewohnlich:

Unde latet uns Predicker middeler tadt tho freden wesen , unde nenen zanck reppen edder vören , dartho erbede ick mi , so vör dat bi den andern tho erholden , welckers nicht sware , als ein Ehrb. Raedt se dar mit ernste tho vermahnen will , ende late middeler tadt thom aventmale mi , unde alle de bekant staen , dat dat brodt in Gottes worte vervattet , si in den rechten gebrucke , dat wahre liff Christi vor uns gegeven , doch in einem hilligen Sacramente , wente dardurch en mede wart uns dat wahre natürliche liff Christi gegeven lichtbarer wize , sacramentlick , doch warhaftig , unsichtbahrer wize , naturlick ende eigentlick . Als men averst darby segt durch den glauben , wil man nicht dar dat muntlicke ethen im sacramento nenen , averst seggen nicht , na dem roecke , schmacke , gesichte , edder fleischlicker gestalt , dan durch den gloven , ith schmaeket uth dem worde also , dattert brot in finer substantie brot blive , ende menschlicker wize gegeten werde , averst in den gebruck ende worden si idt dat ware liff Christi vor uns gegeven na der hilligen Sacramenten ahrt . De dith geloven , de lathe men tho dat H. Aventmahl middeler tydt , ohne mehr disputiren unde fragen .

§. XXI. Dith will ick ock einem Ehrw. Domcapitele vor Gott ende in der warheit gesecht hebbien , „ dat ick „ min levedage nicht einig gewest bin mit den jenen , „ de alleine *analogiam* stellen tuschen den brode ende „ liff Christi im H. Avontmahl , als doch de Predicanten wall weten ende gehort hebbien , als ock Dr. Roll- „ wagen , de mi nu uth mager affgunst deze facke fus „ tho wege bracht hebbien , den welcken huden off „ morgen er egen geweten nicht viren en schall .

Zzzz

Ick

Ick late de worden des hilligen Aventmahl's schlicht
ende einföldig in eren simpelen verstande alle *voces & verba*, allene dat ick segge, dat de prædicatio *panis est corpus Christi* nicht *regularis* schint tho wesen, gelick ick
segge *rosa est flos*. Averst dat de prædicatio *panis est corpus Christi*, quodammodo *irregularis* sey, ende derhalven
sacramental, ende de worden nicht anejenige uthlegginge.
tho veritan (*dat iacet*) en sint. Wente Lutherus velen
synecdochen togelaten hefft, *dat iacet*, dat ick van jenigen
tropo scholde geredet hebben, ock nenen tropum no-
men wollen, vilweniger ein figurisch, fantastisch edder
geistlich liff, off schone de spise geistliche wise hefft,
ende nahdeme dat liff Christi in einem hilligen Sacra-
ment gegeten wart, ock muntlich, so konent ock de
unwürdigen ende unframen ethen, doch nicht in siner
leventmacken, naturlichen kracht, want id is jo ein
sacrament.

Ick late de proposition vast staen: *brodt ende win im- rechten gebruck des H. Aventmahl's is durch dat wort ende de Insettung des Heren dat wabre liff Christi, dat vor uns gege- ven is.* Ick sette alleine dartho vor eine uthlegginge, dat-
tet *Sacramentlick si*, edder *in einem verborgenen billigen sacra- mente, dat si*, wol dat nicht tho en fleteit, de kan
woller ein Sacraments schaender wesen, dann ick.

§. XXII. Als ock unse Predicanten ere wesentliche
definition gerne beholden willen, so setten si darby
eucharistie edder *sacramentaliter*, off in einem verborgenen
hilligen sacramente, so en schal se mi nit funderlick
vordacht wesen. Ick en kan mi overst nicht nemēn la-
ten; datter ein sacrament sy, dartho verscheidene dingē
inne sint, als woll bewußt.

Als dit nu so vereniget, zo mosten wi dat beste-
reden, ende de Lude mit allen flete thor einigkeit be-
richten, un allenthalven roemen, dat ons Gott eine sa-
lige eindracht verlehnt, ende dat ein untidich iyer dar-
inn.

inn gevallen gewest waere, ende de facke doch in dem grunde vasthe eins, wante ick holde, als men dan *Musculum* recht ansehen will, so schal hem nene schult gegeben werden, noch ock *miner korten Confession*, de ick so vacken afgeschreven ende van den *predichtol* ende sus verklaret, ock op den *Raedtkuse*; ende wete nicht anders, dann se si recht, doch dat will ick bi de unpartheische rechte ende gegrundete gelerde in den universitaeten gestellter hebbten, wie ock dat ordell van min positionibus; de anderen stellen dat ere dar ock hen, wat ons dann tho, edder als gewesen werdt, darmede latet ons tho freden wesen. Will mann de gelickenisse *Musculi*, ende der andern nicht gern hebbten, wol, in Gottes namen. Ick en stah darup nit verder, dan *ad declaracionem materiae*. Ende do ick doch dan *Musculum* hel uth Predickede van den H. Sacramenten als he im 26. Matth. darvan schrift, de universiteten ordelen darvan. Ock is wohl mennich hart wort gefallen, als ick den untidigen ropen der parthien antworden muste, dat gah ock sinen wech, und latet uns fort ane faßion ende ropen unze anhörs leren ende stichten, tho Gottes ehren. Ick wil alles dohn unde lathen, dat mi mogelick is thor ehre Gottes.

§. XXIII. Ick entstah averst nicht dat gene, dat se mi averschret hebbten, und scholdens noch nu noch nimmermehr goett don, des berop ick mi op de anhörs intgemeine, ende vor mi entschuwe nicht, de den hader sus leben ende driven, ende met onvreden mogen swanger gaen. Dan ick sehe den onwillen under dem volcke, de bedrovet mi, unde ock mennich rhu en unverstandig wort an beiden seideu, den saege ick gerne vorgekommen in tyden.

§. XXIV: Insonder bedrovet mi, dat dese loffliche Stadt *Bremen* in sulcken geschrey durch unsre sulvest lude ende lerer gevört wart aver de ganse Christene welr;

Zzzz 2

dar

dar se oppet erste nicht wol uthkamen en wert , als wi sus vortvaren scholden , dat Godt verhode mit gna- den . Wen men mi schone jo drunge , dat ick sterven , lopen edder swigen muste , so en wolt dar noch nicht beter mede werden , ende ick finde mi unschuldig , ick en hebbe nit angefangen ; ban ideliche jaren mi plagen late zu mit ungenugen ben ibor tydt , dat ick gedrenget wort , videat Dominus & judicet .

§. XXV. Derhalven erbede ick mi hir zo hoge en de vele ; dat ick averst belaven scholde , darvan nicht tho reden , dat is onbescheiden mines erachtens ende mi unmogelick ; Ende so vele op dat erste stücke als van der lofste des schwigens van sulck artickel der religion , Insundern de in sulcke zanckhandele ende doch indagelicken gebrucke wesen moth , doch so bedene ick de Sacramenten nicht , hebbe ock mine capitelen schon ute , dat ick dan so balde nit vele van behove tho reden , des ick ock weinich geneiget , so ver de wedderparten mi nicht andringen .

§. XXVI. Dat andere stücke so U. E. mi wohlmei- nender wise vorgestellet , als dat ick na den Konninch van Dennewarcken trecken , ende mi entschuldigen scholde , darop is dit min antwordt , dat ick dar allerley bedenkent inne hebbe , nahdeme uth des Konings schryvende genochsam tovernemende , dat he schone allso pracoccupiret sy durch miner jegendele heftige ende partheische anbringent , dat sine radtschlaege allerdinge darhin gerichtet vindt , men scholde mi nicht to gehör staden , sunder , ungehört vortwisen , ende de Ertzstiftis Kircke tho Bremen , (de doch eine moder is ock aller Daenischen Kercken) lever tho einen steenbogen mae- ken , dat Godt vorbode , unde dat alleine darumb , dat mi ne lere schwermerisch ende versörerisch sy , durch welche ick (als ein Wolf) dat hillige Sacrament des wahren liyes , ende blades Christi unseres Heylandes mit voten tho ,

SCRIPTUM APOLOGETICUM. 737

tho treden, und doch, *sine Bekentnis ende mine schir aver-einstimmet*, so be se achter in sinen ersten breff settet, dar nicht eine sententz inne is, oft ick stade mede vor Godt, engelen ende menschen bekandt, rede, lere ock jo so, ende is mine Confession der nicht ungemeten, de alle tydt ende noch allzo geluddet heift.

§. XXVII. „ Brodt ende win im worde Gottes ver-
„ vatter, findt im rechten gebrucke des Aventmals dat
„ wahre Liff en blot Christi vor uns gegeven, in ei-
„ nem verborgenem hilligem Sacramente, dar uns dat
„ fulvige mit allen sinen verdiensten ende gnaden tho
„ einem testament overgeven wert, wie dat de art der
„ Sacramenten is, dat ons mit sichtbahren teeken den
„ unsichtbaren gnadengaven Gottes mede gedelet wer-
„ den, durch den dener denslicker maten, durch den
„ Herren sulvest vornemlick. Dit bekennet also ock
„ de H. Apostel Paulus, dar he dat brod breeken de
„ gemeinschup des lives, den Kelck de gemeinschup
„ des blodes unseres herren nomet 1 Cor. 10. tho dem
„ ende zeiget also dat wordecken (*datb*) *Hoc* in den
„ worden des Herren (*Hoc est corpus meum*) op twe
„ dinge, de ogen ende der vernunft uppet brodt, der
„ geloven, de upt worth sucht, up dat ware naturlicke.
„ Liff des Herren.

§. XXVIII. Ick en hebbe anders nene lere gevort,
ende weth se noch nicht anders, doch so stelle ick, wo
geschrift, se den Universitaeten vor de hand, wie ock de
ander unde alle mine lere. Un is dusle ock den Ca-
techismis Lutheri nicht tho weddern, als de wedder-
seggers, *in pane, sub pane & cum pane*, nicht, *impanationem*,
suppanationem, *companationem localem* edder *consubstantiationem* &c.
maeken willen, welcker ick nicht ent-
holde noch approbere, wo ock nicht, de *Transsubstantia-*
tion, ende is de D. Lutheri meinunge ock nicht gewest,
de allene *Sacramentalem unionem* gedreven heift, ende
will.

will in pane & sub sacramento panis per verbum &c.
dat lere ick ock; Sed nostrorum determinatio non tantum
videtur determinare prædicatum, sed etiam cadere in copulam,
ende dat mi ein bedencken macket in der Auspurgi-
schen Confession, dat de dütsche hefft *under gestalt bro-*
des ende wins, dat riecket na der Transubstantion, want
gestalt is species, nu en is species in den scholen
nicht dann pro accidente genamen, ende so islet ock
in dudisch gesettet, want *gestalt* is mann accidens, so
schmacket die Apologie ja gantz na Transubstantatio.

§. XXIX. Als de Koningk averft nu desse mine Con-
fession liden kan, so sin ick em balde genog excusirt,
ende werden mine anklaeger up de dure nicht bestaan
konnen, ende kan de Excusation nemandt buthen, dan
de de klage uthgegeven hebben, oft fus ein Ehrw. Dom
Capittel.

§. XXX: Ick bin ock so verswacket, dat ick ohne
lives gevhaer nit reisen en kan, dann mi doch allenthal-
ven nae getrachtet wert, ock in minein huse nicht
frei gewest en bin. So en hebbe ick ende werde woll
de Wittenbergische reise nicht balde vorwinden, der-
halven ick wegens schwackheit nicht so einen weg
reisen kann, als ick vorhen woll geneigt gewest sin.
Denn ick en kan nu nicht, so en wardt idt mi ock
wohl nemandt vele weten tho raden.

§. XXXI. Doch nicht destomin, also desse freund-
liche van mi vorgeslagene handel dardurch nicht
verhindert, uthgeschlagen edder vertoggert en wert,
ende ick vrey geleide hen ende wedder hebben moge,
ock onder wegens, ende in einiger tadt van mines lives
schwackheit halven de reise vormoge, sin ick dennoch
tho donde unbeschwert, den Koninge ende der facken
ock eines Ehrw. Dom Capittels wohl meynende tho
eren, oft ick schone wohl nicht sehen en kan, wath
dar vele vordels uth kommen konnen, so wil ick
doch

doch meines eigenen hovedes nicht altoevele vertrouwen.

§. XXXII. Ick sege dann ock nu vor guth ahn, dat man dessen vorschlag inginge, ende middeler tydt an den Koningk schreve, scholde ick idt aver alle bewysen, daer ick valschlick angeklaget bin, so hadde ick es min leventlang genogh tho donde, want ick wehr gewisse, dat noch mehr der breve vorhanden findt, so mag ick mi des trosten ende dencken, waltet si: *Beati cum maledixerint vobis homines.* Ick swige mer osfacke, de mi sulck ene reise ierzunder affraden. Ick hadde gehapet, de Koningk scholde vorvordert hebbeni, dat ein frey Christelyk colloquium mochte beramet werden, dar mann manneere ende forme gestellet hadde in deerer ende anderen sacken, dat man de, de sus unde op anderer opinion, lindr, mochte gehort hebbeni, under malckander mit godelicken gnaden berichtet, dat wi alle ein volck Gottes ende ware christen mit den anderen wesen ende blyven mochten, darna hebbe ick gestan, und noch, ende holde dat beter, dan vorth tho verdömen, doch dit en is in miner handt nicht. Godt geve sine gnade.

§. XXXIII. In geval dat men na den Universitaeten wolde senden, wie hier vorgemeldet, so bidde ick dat men *dusse schrift* darmede hen sende, dar *mine Confession* genogslam inne is, ock nahne des *Musculi* ende *Strasburger*, ende is ock mine meinunge darinnen van den stucken, de de wiederparthe mi unrecht gedudet hebbeni, al wat ick geslegt tegen die *ubiquiteit in genere*, dat hebbeni se, ende ick nicht, up het H. Avontmahl gedudet Wolde Godt, de heren vam Rade hadden mi fulveit recht willen tho horen, so en haddet nein mangel gehadet, ende wo dit min milde erbedent, noch nene stede hebbeni en konde, wolde ick ende will mi wedder reserirt hebbeni up *mine vorige schriften*, ende dese

740 CONFESSION PROTESTANTIBUS IN

deſe ſchrift, alſe vor mi fulveſt geholden, geſtellet, oock gereckent heben, ende in bequemer tidi alle wat ſich in deſe handel togedragen, oock alle mine lere, predicke ende ſchrivent, darvan an den tag to brengen. Godt geve ons averſt eine Christliche frede, den ick van herten wünsche un begehrē, oock alles darumb tho donde un biddende willich, wat ick mit gade mach, und wünsche allen den genen, de mede tho ſchaffen heben, den hilligen Geiſt Christi, den ſi recht ſehen und folgen mögen. Amen!

Hiermede wil ick de ſaeke den lieuen Gode beſah-
len heben, beneven J. Christo, deme ick allein vor
mogelick denft tho leisten willig.

Datum den 23ſten Junii 1557.

U Ehrw. Dener

Albertus HARDENBERG
Doctor in d. S. Domkerck
tho Bremen.

Num. VI.

CONFESSIO *Romano-Catolica*
in HUNGARIA.

Evangelicis publice præscripta & proposita.

Quam miseranda sit Evangelicorum, ſive Saxonicam ſive
Helveticam ſequantur Confessionem, in regno
HUNGARIÆ facies, ii cumprimis norunt, qui ut Ec-
clesiæ fatalis ſive proſpera ſive calamitosa, rite cognoscant,
atque, ut hujus quoque Ecclesiæ, ceu manipuli elonga-

gatarum columbarum quoque rationem habeant, sui judicant officii. Certè, afflictiones illæ ac persecutio[n]es Papistarum ita non deforbuerunt, ut etiam nunc omnem quoque excedant fidem: Et quomodo in conscientias hominum sibi dominium arrogent s[ecundu]m planè atque tyrannicum, non plenius cognosci potest, quam ex hisce articulis, quos ante hos viginti annos Pontificii componuerunt, & ad quos jurato recipiendos adigunt Evangelicos, quotquot illorum artibus seduci se patiuntur, ut Protestantium fidem abnegent, prouti ii nobis suppeditantur in *Adis ita dictis Historico-Ecclesiasticis Vinarientibus*, Volum. III. Part. XIII. pag. 21. &sq.

Ne quis autem iis, (quod vix credibile sit ad tantam insaniam ac impudentiam quenquam delabi posse, ut hæc talia à sanæ mentis hominibus exigat) fidem deroget, efficit *Auctor* illius *Collectionis* l. c. p. 25. sq. indicando, quam iudicem articuli jam quoque A. 1673. sint scripto consignati, atque iis, qui à Protestantibus ad Pontificiorum caltra translibant propositi, quippe qui & tum jam à Protestantibus typis sint editi, cum hac addita epigrapha sive clausula: *Ifforum perverorum præcipius primipilus & antesignanus fuit Elias Gresner, Pastor primarius civitatis Montano Neosoliensis, impius Apostata & seductor, cuius Deus venter est.*

Ceterum, vel ita ex horum articulorum lectione colligi potest, quam nihilo sint æquiores nec faciliores hodierni Papistæ, quam qui superiori seculo cædem & minas spirabant: Tu, Lector Benevole, hos articulos lege & exhorresce!

* * *

I. Fatemur & confitemur, nos singulari cura supremi nostri magistratus spiritualis & secularis, diligentia & ope Dominorum Patrum Soc. Jesu, ab heretica via & fide ad veram Catholico-Romanam salvificam deductos esse,

Aaaaa eam.

eamque ore nostro & lingua, universo mundo aperte ad notitiam velle dare.

- II. Confitemur, Papam Romanum caput esse Ecclesiae, nec errare posse.
- III. Confitemur & certi sumus, Papam Romanum esse Vicarium Christi, plenariamque habere potestatem omnibus hominibus pro voluntate sua, peccata remittendi, retinendi, in infernum detrudendi, excommunicandi que.
- IV. Confitemur, quicquid Papa instituerit novi five extra Scripturam, quicquid etiam demandaverit, esse verum, divinum & salvificum, ideoque à Laicis majoris estimari debere Dei vivi præceptis.
- V. Confitemur, Papam Sanctissimum ab omnibus honorari debere, majori cum genuflexione, ipsi Christo debita.
- VI. Confitemur & asserimus, Papam ab omnibus tanquam Patrem sanctissimum, in omnibus esse audiendum sine omni exceptione, ejus institutis dirigentibus contrafacentes; sine omni misericordia, tanquam hæreticos, non solum igne tollendos, sed & cum corpore & anima inferno tradendos.
- VII. Confitemur, lectionem Scripturæ sacræ, ortum esse hæresium & sectarum, scaturiginemque blasphemiarum.
- VIII. Confitemur, mortuos Sanctos & Sanctas invocare, imagines eorum honorare, coram eis genua incurvare, ad eos peregrinari, vestire, lumina iis accendere, bonum, pium, sanctum, utile & salutare esse.
- IX. Confitemur, unumquemque Sacerdotem multo majorem esse Deipara B. Virgine Maria, quæ semel solum peperit Christum nec amplius parit. Sacerdos autem Romanus non solum dum vult, sed & quandocumque vult, offert & facit Christum, imo & creatum absunit.
- X. Confitemur, pro mortuis missas celebrare, eleemosynas distribuere, orare, utile ac salutare esse.
- XI. Confitemur, Papam Ro. habere potestatem, scripturam

HUNGARIA PRÆSCRIPTA. 743

- ram immutandi, pro voluntate sua augendi & minuendi.
- XII. Confitemur, animas post mortem in purgatorio purgari, ac missas sacerdotum eis auxilium cum liberatione esse.
- XIII. Confitemur, sub una specie Eucharistiam percipere, bonum & salutare, sub utraque, hæreticum & damnabile esse.
- XIV. Confitemur & asserimus, hos, qui sub una specie utuntur, totum Christum cum carne & sanguine, cum Deitate & omnibus, uti, vel percipere, qui vero sub utraque, solo nudo pane frui & vesci.
- XV. Confitemur, septem esse vera & realia sacramenta.
- XVI. Confitemur, Deum in imaginibus honorari, ac per eas ab hominibus agnosciri.
- XVII. Confitemur, Mariam Beatam Virginem, majore honore dignam, ab Angelis & Hominibus, ipso Christo, Filio Dei.
- XVIII. Confitemur, beatam Virginem Mariam, esse Reginam Cœli, simulque cum Filio regnare, cui filium omnia ad voluntatem ejus sacre debere.
- XIX. Confitemur, ossa Sanctorum magnam habere virtutem, unde ab hominibus honoranda esse, ipsisque facella exstruenda.
- XX. Confitemur, Doctrinam Romanam esse Catholicam puram, divinam, salvificam, antiquam & veram; Evangelicam autem, falsam, erroneam, blasphemam, maledictam, hæreticam, damnosam, seditionis, impianam, excogitatac fictam. Cum igitur in totum & plenarie, in omnibus explicationibus, Religio Romana sub una specie bona sit & salutaris, ideo maledicimus omnibus illis, qui nos in hæresi adversa & impia sub utraque erudierunt. Maledicimus Parentes nostros, in fide illa hæretica nos educantes, maledicimus quoque & illis, qui nobis Romano-Catholicam fidem in dubium vocarunt, sicut

Aaaa a 2

&

744 CONFESSIO Protestantibus in &c.

& DUOBUS illis, qui nobis maledicto illo calice subservierunt. Imo nobis ipsis maledicimus, maledictosque nos pronunciamus, eo quod ex maledicto illo calice hæretico (ex quo nobis bibere non licebat) participavimus.

XI. Confitemur, Scripturam sanctam esse imperfectam, & litteram mortuam, quoisque à Summo Pontifice, ea non fuerit explicata & Laicis ad legendum concessa.

XII. Confitemur, unam missam Sacerdotis Romani utiliorem esse centum & pluribus concionibus Evangelicorum. Ex eo maledicimus libris illis, quos legimus, doctrinam illam hæreticam & blasphemam comprehendentibus; Maledictionem etiam superinducimus super omnia opera nostra (in fide illa hæretica existendo) patrata, ne in extremo die coram Deo nobis aliquid mereantur.

Hæc omnia ex candido pectore facimus, afferentes, Romanam Ecclesiam in his & similibus articulis esse verissimam, cum solenni hæreticæ illius doctrinæ, coram Vobis, Viri honorati, Matronæ honoratae, Juvenes & Virgines præsentes, renuntiatione.

Juramus insuper, nunquam amplius nos ad hæreticam illam sub utraque (etiamsi licitum esset vel fuerit) vita durante conversuros.

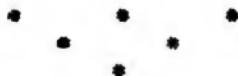
Juramus etiam, donec una gutta sanguinis in corpore nostro extiterit, doctrinam maledictam illam Evangelicam, nos omnimode, clam & aperte, violenter & fraudulenter, verbo & facto persecuturos, ente quoque non excluso.

Ultimum juramus (immutatione fors in statu seculari vel spirituali subsecutura) nos coram Deo, Angelis & vobis præsentibus, neque metu aut gratia, ab hac salvifica Romana Ecclesia & divina discessuros unquam, & ad hæresin Evangelicam maledictam redituros & reversuros vel amplexuros.

I N.

INDEX. I.

Tractatum Tomis hisce quatuor contentorum.

- P**ro Leone ALLATIO instru^cio de transportanda Romam
bibliotheca Palatina. A. 1621. Tom. IV. pag. 575. sq.
AURIFABRI (Joh.) Ep. ad P. Vergerium T. III. P. II. p. 350.
BEZÆ (Theod.) Ep. ad Phil. Marnixum, D. de Aldegonde
1566. T. II. P. I. p. 549 sq.
BORTWICHII (Job. Equitis Scotti) Apologia adversus Pon-
tificiorum processum contra se. A. 1541. T. III. P. I. p. 137 sq.
BUKERI (Mart.) Ep. ad Alb. Hardenbergium A. 1549.
T. IV. P. II. p. 292
BULLINGERI (Henr.) Epistolæ duodecim ex Ms.
T. IV. P. I. p. 431 sq.
BUSDRAGI (Nic.) Ep. ad Franciscum Cardinalem Pifa-
num, de ratione qua præservari possit Italia à Lutheranis-
mo. T. I. P. II. p. 319 sq.
de **CALVINI** (Job.) Institutione Religionis Christianæ, hi-
storia litteraria. T. II. P. I. p. 451 sq.
CARFENNÆ (Balæi) Oratio de pacanda & componenda re-
publica ad Belgas A. 1578 T. III. P. II. p. 201 sq.
CAROLOSTADII (And. Bod.) Vita. T. I. P. I. p. 156.
COLONIENSIS Facult. Theol. determinatio super articulis
Monasteriis. A. 1532. T. II. P. I. p. 414
CONSILIO Theologicum de Pace inter Catholicos & Re-
formatos. T. II. P. I. p. 431 sq.
CONFESSIO Romano Catholica, Protestantibus Hungarie
præcripta. T. IV. P. II. p. 740 sq.
EBERI (Pauli) Epp. ad A. Hardenbergium. T. IV. P. II. 706. sq.
EMMII (Ubbonis) Epp. ad Petrum Scrivernum decas inter quas
una ad Abelem Coenders van Helpen. Tom. I. P. II. p. 299 sq.
A a a a a 3 k M-

I N D E X. I.

- EMDENSIUM** Ep. ad *Johannem Nassavium* A. 1597.
 T. I. P. I. p. 101 sq.
- GERDESSII** (*Dan.*) *descriptio vitæ Andr. Bod. Carolostadii.*
 T. I. P. I. p. 1—56:
- — — *Historia Litteraria Institutionis religionis Christianæ
 Johannis Calvini.* T. II. P. I. p. 451 sq.
- — — *Relatio de Reformatione Ecclesiarum Naufragia-
 rum.* T. II. P. I. p. 609
- — — *Nova Litteraria.* Tom. I. part. II. Tom. II. P. I.
 & II Tom. III. P. II. Tom. IV. P. I.
- GONZALVI** (*Reginaldi*) *Relatio de Martyribus Protestantium
 in Hispania.* T. IV. P. II. p. 581 sq.
- GULIELMI** I. *Principis Arausioñensis Ep. ad peregrinos
 Belgas Londini vertentes* 1572. T. I. P. I. p. 89 sq.
- — — *Ep. ad eosdem.* 1573. T. I. P. I. p. 95 sq.
- — — *Ep. ad ecclesiam Londinensem* 1573. T. I. P.
 II. p. 292;
- — — *Ep. ad ecclesiam peregrinorum Angliæ* 1575.
 T. I. P. II. p. 297 sq.
- HADDONI** (*Gualth.*) *Ep. Apologetica ad Hieron. Oſorium,*
 pro Retormatione Anglicana 1561. T. IV. P. I. p. 491 sq.
- HAMELMANNI** (*Herm.*) *Ep. ad Alb. Hardenbergium* 1558.
 T. IV. P. II. p. 704.
- HARDENBERGII** (*Alb.*) *Encomium & Ejusdem Epistola ad
 varios.* T. IV. P. II. p. 678 sq.
- ad Alb. **HARDENBERGIUM** Epistola varia.
 T. IV. P. II. p. 699 sq.
- EJUSDEM** *Scriptum Apologeticum ad Capitulares Bremen-
 ses.* T. IV. P. II. p. 722 sq.
- HESHUSII** (*Tilem.*) *Ep. ad A. Hardenbergium* A. 1556.
 T. IV. P. II. p. 701.
- JOHANNIS** (*Nassavii*) *Gubernatoris Gelriæ, Literæ ad Cœtum
 Embdanum* 1579. Tom. I. P. I. pag. 101 sq.
- ISINGII** (*Ad. Men.*) *Oratio de meritis Principum Araus. &
 Nass. in Remp. Belg.* T. I. P. I. p. 56 sq.
- JUNII** (*Franc.*) *Vita ab ipso conscripta.* T. I. P. II. p. 202
- — — *Epistolarum quaternio ad Joh. Marguinum V. D.
 M. in Eccl. Belg. Lond.* T. I. P. II. p. 270 sq.
- KERSSENBROCK** (*Herm.*) *Carmen de Bello Monasterienti
 adv. Anabaptistas.* Tom. II. P. I. & II. p. 377. & 569 sq.

I N D E X. I.

- LASCO** (*Job. d.*) Epistolæ, quotquot reperiri potuerunt;
numero LXXIX. Tom. II. P. I. & II. p. 477. 619.
Tom. III. P. II. p. 61 sq.
Tom. IV. P. I. p. 416.
- LAUSANNENSIMUM** Ep. ad Cost. & Senatum *Bernensem*
1555. T. II. P. I. p. 471 sq.
- LEONINI** (*Elberti*) Oratio in conventu Ordinum Generalium
1579. T. I. P. II. p. 309 sq.
- LIPOMANNI** (*Aloysii*) Ep. ad Nic. *Radzivilum*, Ducem
&c. T. III. P. II. p. 300 sq.
- LONDINENSIS** Dilp. *1553.* Acta. T. III. P. I. p. 163 sq.
— Ecclesiæ Belg. peregrinorum Ep. ad *Bartboldum Wilhelmi V. D. M. 1573.* T. I. P. II. p. 289
- LUTHOMIRI** (*Stanislai*) Epistolæ quædam ad *Jo. Uttenhovium*
& al. *1560. 1563. 1565.* T. IV. P. I. p. 543.
- MARNIXII** (*Phil. Du. de Aldegonde*) Ep. ad Th. *Bezam.*
T. II. P. I. p. 542.
- Ep. ad P. *Delænum V. D. M.* Ecclesiæ Londonensis. *1561.* T. III. P. I. p. 135
- MARTYRIS** (*Petri*) Vita per Jos. *Simlerum* T. III. P. I.
p. 1-60
- Epistolæ ad Joh. *Utenhovium & Henr. Bullingerum* Tom. IV. P. II. p. 661 sq.
- MELANCHTHONIS** (*Phil.*) Ep. ad *Sigismundum Regem Poloniae.* T. III. P. I. p. 133
- RADZIVILI** (*Nicolai, Ducis de*) Apologia Fidei, sive Responsuum ad Al. Lipomanni Epistolam. *1556.* T. III. P. II.
p. 307 sq.
- ROTHMANNI** (*Bern.*) Epitome confessionis fidei. *1532.* T. II. P. I. p. 403 sq.
- Epitome abusuum, qui in ecclesiam Pontificiam irreplerunt ibid p. 418 sq.
- Epistolæ quædam ex Mss. Kerschenbrockiano T. IV. P. I. p. 523 sq.
- SARCERII** (*Erasmi*) Relatio de *Nauicarum Regionum reformatio-*
nem sub Illustriss. Comite Gulielmo T. II. P. II.
p. 605 sq.
- TRICESII** (*Andrea*) libellus de Evangelii in *Polonia post re-*
velatum Antichristum origine, progressu & incremento. *1556.* T. III. P. II. p. 355 sq.

I N D E X . I.

- VILLIERS** (*Petri de Poyselleur*) *Apologia Ecclesiarum Reformatarum in Belgio.* 1579. T. I. P. I. p. 121—200)
- & *Taffini Responsum de Pace religionis cum Pontificiis ineunda.* T. I. P. II. p. 228 sqq.
- *Ratio ineundæ concordia inter Ecclesias Reformatas.* 1579. T. IV. P. I. p. 391 sqq.
- VLISSINGENSIUM** Ep. ad peregrinos Belgas Londini versantes. 1572. T. I. P. I. p. 87.
- WALACRIÆ** Clavis Ep. ad Ecclesiam peregrinorum Lond. 1575. T. I. P. II. p. 294
- WILHELMI** (*Bartholdi*) Ep. ad Ecclesiam peregrinorum Lond. 1573. T. I. P. II. p. 284

INDEX. II. RERUM

Litera A. Tomum I. & II. B. Tom. III.
& IV. denotat.

- A.**
- de **A**bnegatione sui ipsius sententia Carolostadii limites excedit. A. 37.
- de **A**dolphi Naßlavici cæde A. 66.
- de **A**duardensi monasterio. A. 479. Abbate Jo. Reekamp. B. 451.
- Jo. **A**egidius Canonicus & Martyr. B. 635 sqq. Concionator factus, primo non satis aptus erat, deinceps aptior redditus Evangelicam Doctrinam annunciat. 641. 637. sqq. in Episcopum Dortensem electus. 642. Ejus Confessio laudatur. 643. mors, & post eam Inquisitio in ipsum instituta. 646.
- Aemilia** Comitisla Solmensis Frid Henr. uxor. A. 733
- Jo. **A**enus. A. 652. 678. Ejus Vita. 604.
- Jo. **A**gricola Islebius. B. 601
- de **A**lbano Duce & ejus truculentia. A. 85.
- Jo. **A**lberti Hesychius. A. 371.
- A**lbertus Brandenburgicus, primus Dux Prussiae. A. 515.
- A**lcmariensem obfidionem Hispani solvunt. A. 288.
- A**lcuini nomen à Calvinio usurpatum. A. 457.
- Petr. **A**lexander V. D. M. in Ecclesia Gallica Argentoratensi. B. 670.
- A**lgazil Vox Hispanica. B. 656.
- Leonis **A**llatii instrutio de trans-

R E R U M.

- translocanda Bibliotheca Latina.* B. 575 sq.
Alemani Meletemata Critica. B. 575
Ammensdorff Theol. Duisb. Disert. B. 574.
Halo Amswirus laudatur. A. 517.
Anabaptiste cursum Evangelii impediunt. A. 257.
Jac. Andree Belli Sacramentarii fax & tuba. A. 140.
errores denudantur. 188.
odium Theologicum indicatur. 190. 197.
Angli sub Mariæ regno minime contenti. B. 669.
Anglia Confessores quosdam Hispanicos propter Evangelium profugos fulcitur B 617
pro Anglicana Ecclesia Apologia G. Haddoni. B. 492 sq.
Anglicane Reformationis principia. A. 643 sq.
Anglorum quorundam verius Argentoratum persugium. B. 669.
ap. Anglos terræ motus rarior. A. 676.
Anna Comitissa Oldenburgen sis & Oostfrisiae laudatur. A. 492. 525. ad Eam Epistola Jo. à Lasco 494.
pro Antiquitatis Scientia Oratio Christ. Saxii laudatur. B. 575.
Antwerpensis iconoclasmus. A. 247.
Apoc. XVII. 9. A. 561.
— V. A. 562. B b b b b
- Apostolos petere*, phasis ad iura Appellationum speqans. A. 44.
Arausioenfis Principi est à Concionibus Junius, A. 260.
Arausioenfum Principum merita in Religionem Reformatam. A. 128.
de Arbitrio libero. A. 618.
Archontum Atheniensium nomina. A. 307.
Christoph. Arellanius Monachus S. Isidori & Martyr. B. 622 sq.
Argentinensis Ecclesiaz status 1552. B. 670 ii Belgis cum primis Evangelii Ministros ab antiquo dederunt. A. 174 usque ad annum 1548. Reformati erant addicti, à Saxonum doctrina diversi. 515.
Joh. Arnzenii Comment. in Pacati Panegyricum. B. 572.
ab Arrianis & Servetianis ut sibi caveant Poloni monentur. B. 443.
Arundelli Comitis eruditio. B. 168.
Joh. Aurifabri Ep. ad P. P. Vergerium. B. 350.
Joh. Austriaci inter Belgas Acta. B. 280. 1.
- B.**
- Badius (Petrus) notatur* B. 579.
Balduni (Francisci) procacitas notatur, A. 553. Bap-

I N D E X . I I .

- Baptismus & Coena in quantum differant** A. 278.
de — mi mysterio sententia
Jo à Lasco. A. 499.
Barbatus Anna Comitis Ol-
deburgica minister A. 643.
E. Baringii Vita Ant. Corvini,
A. 565.
Barlaami Monachi liber de
primatu Papæ. A. 271.
de Bartboldo Wilhelmi V. D.
M. Dordraceno, deinceps
Hornanus, postea Beverovi-
censi. A. 282. Ejus Ep. ad
Eccl. Belgico-Londinensem.
284 lq.
Bartholomeus Zamorense Mo-
nachus, & dein Archiep.
Toletanus Evangelicæ Do-
ctrinæ faver. B. 644.
Jerem. Bastingius Theol. Lei-
densis A. 123.
C. S. Baumgarten Th. Halen-
sis opera quædam A. 362.
Baumgarten (Sig. Jo.) in Ep.
Jacobi. A. 749. Bibliotheca
 Halensis. B. 558. Mele-
 temata varia. 560.
C. L. Beaujobre filius moritur.
B. 379.
Belgice Reformationis exordia
A. 134 lq. Perfectionis
gravitas. B. 581 pro Belgis
adv. Hispanos Apologia.
275 278 lq.
Belmer (Lud.) Comitul Bre-
mensis. B. 698.
Benedictus Gutianus P. Mar-
tyris amicus & Collega. B.
9. 10. 14. 16.
Joach. Beringer veram nomen
Joach. Ursini. B. 583.
Bernensis Disputatio 1528 lau-
datur. A. 331.
J. B. Bernbold Theol. Altor-
fius. B. 378.
H. W. Bernfau Theol Prof.
Franeq. A. 356. Theses
 selectæ. B. 386.
M. Bertling Orat. inang. B.
389.
Bertling E. A. Ep. ad Quirinum
Card B. 568.
Th. Beza reponsio ad Mar-
nixium A. 549.
Biblici studii neglectus ap. Pon-
tificios A. 7.
inter Biblicos Libros minoris
& majoris auctoritatis, utrum
discernere liceat? A. 47.
Biblioteca Monasteriensis ab
Anabaptistis combulta. A.
399.
Ant. Birrius Prof. Ling. Græc.
ap. Basilienses. A. 349 E-
 jus Editio N. T. Græca A.
744.
Gregor. Blandrata Cracovien-
sis Minister laudatur. B.
549. 552.
de la Bleterie Vita Juliani &
Joviani. A. 554.
Bodmeri Tigurini Noachus.
B. 556
C. F. Boerner de Literatis
Græcis Liber. A. 751. Ejus
 de Westenii Novo Test.
 Judicinum. B. 562.
de Johanna Boörorquia nobili
matrona Hispana in inquisi-
tione.

R E R U M.

- tionem traducta. B. 592
Maria Boborquia Martyr. B.
     609.
Joh. Bonarus Evangelii apud
     Polonos patronus & Buliu-
     geri amicus. B. 363. 441.
contra Joh Bortwichum Sco-
     tum processus. A. 1541. B.
     138 sq.
de Brabantiae Reformatione.
     A. 245.
de Herm. Brasso Ecclesiaste
     Emdano. B. 447
J. de Breitingeri Ep. ad Qui-
     rinum de Codice Turicensi
     Psalmarum. A. 374. Idem
     laudatur. B. 445
Bremenium adv. Hardenber-
     giūm odia. B. 716. 723
Brentius accusatur calumniæ.
     A. 178. Ejus errores re-
     darguantur. 187. ad eum
     Ep. Jo à Lasco. 718. 734
Breſta Majoris Poloniæ civi-
     tas reformationi addicta. B.
     357
Johanna de Brichanteau, uxor
     P. Villerii. B. 392.
Brisa die Kalend. April 1572.
     occupata. A. 86.
Br. Brouweri Comment in Pl.
     LXVIII. B. 378. (P. Filii)
     Disp de icriptis, unde Mo-
     ses sua hauserit? B. 573.
I. I. Bruckers Vita Clitorum
     Virorum. A. 346 & 556.
J. Henr. Bruckeri Basileensis
     Sylloge Scriptorum de rebus
     Basileensibus B. 557
ap. Brungenes concionatur Ju-
     B b b b b 2
- nus. A. 250. 252
C. Bruining Th. Heidelb. A.
     750. Ejus obs. ad Orat.
     Dom. B. 569.
Buceri, Zwinglii, Erasmi &
     aliorum Libri à P. Martyn-
     re lecti ejus animum refor-
     marunt. B. 14
     — Epist. ad Hardenbergi-
     um. B. 699. 700
     — Ap. Anglos exspectatio.
     A 644. Epitaphia. 676
     — Laus. B. 23
     — Mors. B. 470
     — de ejus circa Eucharisti-
     am lententia. B. 473. 700
de Bugenbagii captivitate Wi-
     tebergenii A. 647. Ej. Sen-
     tentia de S. Cœna. B. 717
     ad H. Bullingeram Ep. Jo. à
     Lasco. A. 736. Ejus Epi-
     stola varia ex Mſi edita. B.
     419 tq. de ejus Libro adver-
     sus Cochlaum. 451. Liber
     ejus de Sacramentis Londi-
     ni editus. 473
Edm. Bunney Anglus. A. 461.
     466.
Burcherus Anglus. B. 430.
     437.
Gul. Burdo F. Junii amicus.
     A. 233
Jac. de Burgundia Dn. de Fa-
     lais. B. 472
Nic. Burtonus Anglus, milie-
     re in Hispania ob religionem
     vexatus. B. 388
Mein. Buscheri Stratagemata
     Biblica. B. 300
Jac. Buschmanni labores Exe-
     ge-

I N D E X. II.

- getici. A. 745. B. 351
 Nic. *Buscoducensis* V. D. M.
 ap. Emdanos. A. 661
 G. *Busdragi* Ep. de Italia à
 Lutheranismo prætervanda.
 A. 310 sq.

C.

- Jo. **C**alvinus defenditur:
 A. 459. 474. 476 544.
 — De ejus Institutione Reli-
 gionis Christianæ historia li-
 teraria. A. 451 sq. successive
 in eam redacta est formam,
 in qua legitur. A. 460 Va-
 riae ejus Versiones recen-
 tentur, Gallia, Italica,
 Hispanica, Hungarica, Græ-
 ca, Arabica. 462 sq.
 — cum eo Johannis à Lascu
 consensus B. 477. 481. de
 ejus adv. *Westphalam*
 Scriptis. 490.
 — Ep. ad Phil. Melancht.
 in causa interimistica lauda-
 tur. B. 639.
 G. *Camdenus* Villerio iniimi-
 cus. B. 393.
 J. *Campanus* Anti-Trinitarius
 A. 634.
 de Gerh. *Campis* sive tom
 Camp. A. 488. 705. & B.
 459.
 H. *Connegieter* laudatur. B.
 286. 7.
 Wolf. Fabr. *Capito* & Sim.
 Grynaeus Theologi Basileen-
 ses. A. 452
 Galeazius *Caracciolus*. B. 34

- Balei *Carenneæ hylandri* Oratio
 de pacanda & componenda
 republica ad Belgas. B.
 201 sq.
 A. B. *Carolo Radus*. A. 1 sq.
 Nomen ejus à civitate pa-
 tria. 4 Iter ejus Romanum.
 5 & 8. Doctor Witebergen-
 sis. 6. num ingenium ha-
 buerit contumax? 8, 9.
 inde ab initio Reformatio-
 nis Lutheri amicus & asse-
 cula fuit. 9. 10. 13. &
 Lutherus pariter per bullam
 Leonis X. Anno 1520 con-
 demnati sunt. A. 11. 38. Eum
 W. F. Capito Lutheru commendat, cujus consilia se-
 queretur. 12. 13. jam die
 18 April 1517. Theses pro
 Veritate Evangelica publi-
 cavit. 13. jam 1514. le Pe-
 lagianismo oppofuit, aique
 Eccium oppugnavit. 13.
 Ejus adv. Eckium Positiones
 1518 15. Doctrina ejus
 Theologica ex ejus Positio-
 nibus equitur, itemque ex
 ejus defensione. 16. 17. 101.
 Ejus Primitia laudantur. 22.
 Augustini Lib. de Spiritu &
 Litera edidit. 22. 23. Ejus
 Opus currus recensetur. 23
 sq. Literæ ejus ad Ge. Spal-
 latinum. 26. eum Lutherus
 præceptorem agnoscit.
 27. laus ex Colloquio Lip-
 siaco. 29 eundem Lutherus
 laudat ob Disputationem
 Lipsiacam. 31. 32. Libellus
 de

R E R U M.

- Justificatione impii. 33. Lis
eius cum Eccio de boni
Operis totius Auctore Deo.
34. 35. de Abnegatione sui
ipsius sententia ultra limites
progreditur. 37. Conclusio-
nes ejus decim 1520 39.
40. Appellatio à Bulla Pa-
pali ad Concilium. 43 Idem
& Lutherus amici intimi.
44 45. Luthero contradic-
tit. 46. Liber ejus de Vo-
tis &c 48 Idem Seidlerum
defendit *ibid.* de Legis li-
tera edit Tractatum. 49.
per A. B. Carolus & ejus
Collegas Witebergensis Re-
form. 50 Iq. Idem Doctri-
nam de Sacramento Eucha-
ristiae repurgat editis libellis
quibusdam 1511 51. Varia
eius Scripta 1521. 55 Seri-
ptum ejus de abolitione i-
maginum. *ibid.*
- Carolus V.** Imp. paulo ante
mortem Lutheranismo fa-
vet. A. 322 B. 647. 650
— Julianem ditionem
occupat 1543. A. 490
- J. B. Carpzovii** Exercit. in
Ep. ad Hebreos ex Philo-
ne. B. 568
- Casalla Doctor**, Martyr Hi-
spanus. B. 619. 646
- Ern. Casimirus** Ludov. Wilh.
frater. A. 77
- Henr. Casimirus** Wilh. Frid
Filius. A. 79.
- de *Cattione* in Angliam vu-
cando consilium. B. 470
- Jo. *Cattionei* Disl. recen-
setur. B. 575.
- Gerh. ten *Cate* Th. Hardero-
vici obitus. A. 566 749
- Celsus* Prof. Luccensis, dein
Ecclesiastes Genevensis. B.
17 18 44.
- de *Ceremoniarum* in Ecclesia
multitudine queruntur Pa-
tres jam Ecclesiastici B.
499.
- Car. Chais** Theol. Hęgani
Tractatus de Jubileis recen-
setur. B. 573
- Arm. de la Chapelle** de nece-
ssitate cultus publici. A. 366
- Francisca *Chavesia* Martyr Hi-
spana. B. 620
- Mart. Chelinski** Bulleri ami-
cus. B. 448
- P. Chevallier** Orat. inaugur.
B. 389
- J. M. Chladenius** de Redem-
tione. B. 574
- Joh. Chodkevicius** in Evange-
licos pronus. B. 368
- de Christi persona lis compo-
nenda. B. 405
- Fidelissimi titulus Regi Litu-
aniae tributus, idem dicit,
quod Christianissimi A. 562
- Joh Chrysostomus** Monachus
Hilp & Martyr. B. 623
- Dav. Cbytraus** laudatur. B.
433.
- Stan. Cikovius** Reformationi
studet.
- Alex *Citolinus*, Italus. A. 744
- Jo. *Clanburgi* Studium concor-
diz laudatur. A. 708
- B b b b b 3 de

I N D E X. I I.

- de *Cælibatu Sacerdotum Opus Martyris* adv. Rich. Smithæuni. B. 54. 55. 146
Cæna & Baptismus in quantum differant. A. 278
 de —— Dominilo. à *Lasco Sententia*. A. 637
 De ritibus in celebratione S. Cænae observandis. A. 656 sq.
 ad Abelem *Coenders van Hellenen* Epistola Ubb. Emmii. A. 300
Cokii fratres nobiles Antverpiani capite plectuntur A. 242.
Colinii laus. A. 177
Nic. Colladonius, Gallus. A. 461.
 de *Coloniensi Pacificatione* 1579. A. 318
Coloniensis Facultatis censura super Articulis Monasteriensiibus. A. 426
Coloniensis Reformatio dissipatur. B. 683
Petr. Colonius V. D. M. Metensis. A. 239
Dan. Colonius. A. 467
 de *Communicatione ita dicta Idiomatum.* A. 167 sq.
Compromissi Belgici primum exordium. A. 242
Ant. Concius Jureconsultus in Academia Bituricensi. A. 221.
Concordia Liber, discordia tones est. A. 121. ius Autores. 133. variorum de eo Judicia. 189
P. Conradi Oratio de Ratio-
 nis usu &c. B. 386
Consensus Ortodoxi liberlatur. A. 178.
 de *Consensu Tigurinorum* Calvino in re Sacramentaria. B. 430
Constantinus del Fuente, Martyr Hisp. B. 647 sq. ejus Laus & eruditio 648. Concionator & Confessionarius Imp. Caroli V. 647. 650.
Mors ejus in carcere. 648. Hispalensis Ecclesiæ minister eximius. 651 sq. Libros suos abscondicaraverat. 656
 in Inquisitionem duetus 655. ejus Scripta & Confessio-
 censentur. 660.
Casp. Contarenus Martyris amicus. B. 17.
 de *Controversiis inter Ecclesiæ Evangelicas* præcipuis. B. 398.
 1 Cor. XI: 27 & 29. A. 163 sq.
 — XIII: 12. A. 501
Cornelia Martyr Hispana. B. 609.
Corranus Inquisitor moderatus. B. 643
Ant. Corvini Vita. A. 563
Petr. Coctonus Calvinii adversarius. A. 468
Cracovia Polonia metropolis. B. 258
Cracoviensis Pseudo-Synodus 1562. B. 550
 de *Cranmeri Archiep.* Cantuariensis martyrio. A. 695
Th. Cranmerus Petri Martyris amicus, B. 34.
 B. 56.

R E R U M.

- B.** S. Cremeri Harderov. Th. Scripta ad Theol. Prophet. Spectantia. A. 363
— Mors. A. 749.
- J.** H. Croeseri Medici Gron. mors. B. 389
- Hilm.** Crombachius V. D. M. Dillenburghensis. A. 626.
612.
- Io.** Crotoscius Polatinus Vlo-
dislaviensis. B. 363
- I.** P. de Crousez mors A. 750
- Conr.** Crupca nobilis Polonus Evangelio favet. B. 361
- C.** A. Crufis Opuscula philo-
sophica. A. 750
- Ioh.** Cubus V. D. M. Eccl. Belg. Londin. A. 286.
- de Cultu Dei. A. 616.
- Curiensis** Synodi in Rhætia Acta 1511. A. 744.
- C.** S. Curionis Scripta. B. 556.
- Curtoppus** Petri Martyris ami-
cus & Evangelii Assecla,
sed minime fidus B. 32.
- Ern.** Sal. Cypriani mors. A. 563.
- D.**
- D**amense oppidum Brugis propinquum. A. 251.
— ses Junio saven A. 252
- Cath.** Damptmarina P. Marty-
ris uxor. B. 36.
- Danicum** Iter conscribit Mi-
cronius. B. 485.
- de Danorum immitti erga pe-
regrinos Anglos animo. B. 482.
- de Davide Georgii vulgo Da-
vid Joris. A. 503. de ejus asseclis & erroribus. 510.
503-512.
- de Decalogo. A. 618.
- ad Petr. Delænum Ep. Mar-
nixii. B. 135.
- Valentinus Dembinski, Polo-
nus, Evangelicorum patro-
nus. B. 369.
- Deum in nobis habitare eslen-
tialiter, dici nec potest, nec
debet.* A. 551
- Deut. XVIII: 15. A. 347
— — — 15 18. A. 562
— XXII. 6. 7. ibid.
- Deylingii Obsl. Sacr. L. V.
editus A. 369
- Florent. à Diaceto A. 673
- Petr. Diazius Inquisitor. B. 646.
- Difffidentia sui ipius, sè pen-
tero scientiam promovet.*
A. 215 sq.
- de Disciplina Ecclesiastica que-
dam monet Jo. à Lasco B.
476.
- Diffensio Reip. est noxia* A.
316.
- Gault. van Doeveren Prof.
Groninganus. B. 568
- C.** Ant. Dolle Vitæ Theolo-
gorum Rintelensium. B.
561.
- Dominicus** à Soto Doctor Sal-
manticensis cum Aegidio dis-
putat, eumque fraude cir-
cumvenit. B. 645
- Hugo Doneillus Iureconsultus in
Acad. Bituricensi. A. 221
Ant.

INDEX. II.

- A.**
- Ant. Driesseni obitus. A. 362
 Franciscus Dyrander. A. 525.
     644. B. 666
- Dubiecia urbs. B. 360
 F. Dugrenus Iureconsultus in
     Acad. Bituricensi. A. 221
     de Duisburgi urbis antiquit.
     Oratio I. H. Withofii. A.
     558.
 Dzialinii fratres Evangeliofa-
     vent. B. 371.

E.

- E**beri (Pauli) *Epistola ad*
 Hardenbergium. B. 706 712.
 Eckius Carolost. & Lutheri
 adversarius, homo versati-
 lis. A. 13. Ejus Epistola
 ad Carolostadium. 14. Pela-
 gii hæresin lequitur. 20.
 adv. Edelmannum F. Wagneri
 Th. Hamb. Scriptum. A.
     363.
 Eduardi VI. Reformatio An-
 glia. B. 28.
 W. ab Eenhoorn laudatur. A.
     744 & B. 378. 564.
 — Eucharistia & Eucharis lau-
 dantur. A. 345
 van Eitzien (Paulus, senior)
 Doctor Lutheranus formulæ
 Concordiæ subscribere re-
 nunt. A. 179.
 Iac. Elsneri quædam scripta.
     A. 350. Obitus. 745.
 Th. P. Elsner in Ep. 1. Jo-
     hannis. A. 375.
 Emdani duas peregrinorum Ec-
     clesias, alteram Anglicam
- alteram Gallicam habent. B. 668
- de Emdenii Catechismo. B.
     487 sq.
- Emdenium* ad Johannem Nas-
 fav. responsio. A. 108 sq.
     erga Lascum affectus. B. 489
- Ubb. Emmii Epp. ad P. Scri-
 verium. A. 399 sq. Ep. ad
     Abelem Coenders van Hel-
     pen. 300.
- Lud. Enocu V. D. M. Ge-
 nevensis. A. 137
- Enthusiastici* errores de Omni-
 prælentia Divina. A. 545 sq.
- Erasmi in Doctrina de Coena
 Domini fluctuatio. A. 230
 sq. Zwinglii, Buceri & a-
 liorum libri à P. Martyre
 lecti ejus animum reforma-
 runt. B. 14.
- Erici Episcopi Monaster. ad
 Senatum Monasteriem
 Ep. 1532. B. 536.
- Th. Erpenii Gramm. Arab.
 cum notis Schultensii. A.
     370.
- B. L. Eskuche Th. Rintelien-
 sis Opuscula. A. 372
- de Essentia Divinæ Ubiquita-
 te. A. 551.
- de Eucharistie Sacramento
 Doctrinam Carolostadius re-
 purgat editis libellis qui-
 busdam 1521. A. 51. de
 Eucharistica Controversia
 scriptores. 140. In Verbis
 Institutionis num tropus lo-
 cum habeat? 157. Utrum
 impiū edant corpus Christi?
     1624

R E R U M.

162. *To i[n]sor institutionis non servatur à Lutherio & Lutherenis.* 171. de Eucharistia infantibus non danda. 273 sq de Eucharisticie Sacramento Opus P. Martyris adv. Step. Gardinerum. B. 53. 54. de eo disputatio. 169 de controversia Eucharistica lopienda. 399. 400.

F.

Th *Fabricius & Jo. Melserus ad Monasterienses missi Evangelium annunciant.* A. 392.
Jac. de Burgundia Dn. de *Fais.* B. 472.
J. Fr. *Falckii Jenensis Th. Orat de Reformatore primo Lutherio.* B. 569.
Fames Monasteriensium terribilis describitur. A. 595.
Feugueranus (Guliel.) *Theolog. Leidenensis.* A. 432.
Ib. *Fennema Th. Leonard.* A. 366.
Ferdinandus à S. Johanne, Martyr. B. 611.
Julian. Ferdinandus dictus Parvus, Martyr. B. 613.
— Libros Evangelicos in Hispaniam transferri curat. *ibid.*
Fidelissimi titulus Regi Lusitaniae tributus, idem dicit, quod Christianissimi. A. 562.
Domus Firleja Reformationi favet, B. 370.

Jo. *Contr. Fuefli Documenta ad Histor. Reform. laudantur.* A. 372. B. 555.
Flacii Illyrici cum Melanchthonne contentio. B. 714.
Constant. *Fontius vid. del Fuente*
Sam. *Formey Vindicia Reformatorum adv. Quirinum Cardinalem.* A. 746.
Hub. *Franciscus V. D. M. Arnemuyde.* A. 296.
Franciscus Comes Waldeccensis, Episcopus Monasteriensis. A. 379. B. 683.
Francosurtani Magistratus erga peregrinos Angliae benevolentia. B. 491.
de Francosurtana Ecclesie Ref. peregrinorum rebus. A. 707. 709. 716.
Francosurtum Lascus Emida relicta concedit. B. 486.
Fratrum nomine cur insigniantur Lutherani. A. 131.
Freytag Analecta de libr. rar. A. 751.
Fridericus Henricus. & ejus gesta. A. 72 iq.
— de Weda Epilocus Monasteriensis. B. 515
in Frisia Orientali Saxonorum Theologorum suscitatores. B. 486.
de Frisorum & Groninganorum ad Evangelium concursu. B. 499.
Jo. Wilh. *Frijo Frisiae Gubernator hereditarius.* A. 79.
Ejus obitus funeris 83. Eius *ccccccc* *jus*

INDEX XI.

ius gloria vindicata adversus improbum Poëtam. 81 sq.
del' *Fuente* (Constantin.) confessionarius Caroli V. Martyr Hisp. B. 647 sq. Laus & eruditio. 648. mors in carcere. 658. Ej. vaticinium de Garzia Aria 645. confilium Ægidio datum. 641.

G.

Gallia multos habet Confessores. B. 673. adv. Steph. *Gardinerum Opus P.* Martyris de Sacramento Eucharistiae. B. 53 sq.
Jo Garnetius V. D. M. Metensis. A. 239.
Gedanensis Civitas. B. 363.
Geddes (Mich.) Miscellanea laudantur. B. 582.
Gellius Faber. A. 697. Ejus Catechismus. *ibid.* & 699.
Gelria Reformatio. A. 104.
Gen. XLIX. 10. A. 363.
de *Genealogia Christi* sententia Junii. A. 279.
Genevam se recipiunt Hispani Confessores. B. 673.
Dan. *Gerdesii Hist. Reform.* Tom. II. recensetur. A. 261 sq.
— — — — — Tom. III. recensetur. A. 363.
— — — — — Tom. IV. recensetur. B. 387. Idem novos Protesiores inaugurat. 388. Ejus Dis. ad 1 Cor.

- XV. 389. Oratio & Dilseratt. quedani recensentur. 566.
Jo. Gerobulus V. D. M. Vilis singanus. A. 296.
Æg. Gilissen Th. Prof. Franeq. A. 356. Oratio inauguratur, laudatur. 558. Dis. de Evangelii ad Apocryphos quosdam Libros non emendatis. B. 572.
de **Gul.** *Gnapheo* & ejus ad Emdenenses reditu. A. 634.
Regin. *Gonsalvi Hispani laus.* B. 582. Relatio de Martyribus Protestantium in Hispania. 582.
Joh. Gonsalvus Concionator. Martyr in Hispania. B. 607 sq.
Luc. *Gorcanus*, Polonus Reformatis favet. B. 368.
Jana Suffolcia Graja. B. 4.
Gregorii XIII Bulla Joh. Auctriaco data adv. Belgas. B. 284.
Arn. Grevii Vita Jo. Æpin. A. 564.
Groninga liberatio & in societatem reliquarum provinciarum alsumto A. 69. civitatis status calamitosus. 200. de Groninganorum & Frisiorum ad Evangelium concursu. B. 459.
Io. Gropperus Reformatorum hostis. A. 518.
Steph. Grosius Iunii familiares. A. 237.
Ian. Gruterus de rebus Belgici.

R E R U M.

- gicis collectionem moliebatur. A. 305.
Sim. Gryneus & Wolfgang Fabr.
 Capito Theologi Basileenses. A. 452.
Jo. Grynei Opuscula cum ej.
 Vita laudantur. A. 347.
Sam. Grynei Scripta quædam.
 B. 557.
Gutielmus Guelmii I. Arau-
 sionensis Pater, Naslaviam
 reformat. A. 609 615.
- H.**
- G. Haddoni** Apolog. pro
 Eccles. Anglicana. B.
 492 sq.
- Hadriani VI. P. R. ad Zwing-**
 lium Epistola. A. 3.
- Hamelmanni** (Herm.) Ep. ad
 Hardenbergium B. 704 sq.
- Jo. ab. Hamm Th. Duisburg.**
 B. 381.
- Hardenbergus Alb.** A. 478 sq.
 B. 678 sq. 685.
 — Ejus mora Argentinensis
 A. 512. Adventus Bremam.
 632. Idem cum Drusilla
 Syssinge matrimonium con-
 trahit 1547. 635. Cum eo Bre-
 mensium lites A. 636. 642.
 — Ep ad Utrenhovium B.
 680. ad Decanum Capituli
 Monasteriensis. 682. ad Pel-
 licanum. 686. ad Melancht.
 688. ad Canonicos Bremen-
 ses. 695.
 — Septentia ejus de Coena
 Ccccc 2
- Domini. A. 641. 726. B.
 696. Iq ad Hardenb. Epp.
 variae. B. 699. 722. Harden-
 bergii Apologeticum ad Ca-
 pitulum Bremense. 1557. B.
 724 Iq.
 — in gravissimis veritate
 periculis. B. 719 sq.
Heemsterke (Jac.) A. 70.
Hemmingius (Nic.) laudatur in
 materia de persona Christi. A.
 167. Ejus Tractatus adv. Jac.
 Andreæ laudatur. 192.
de Henrici Naslav. obitu A.
 67. de **Henrico** Ern. Casimiri
 filio. 78. de **Henr.** Casim.
 Wilh. Frid. filio. 79.
Henricus VII. Imp. veneno in
 Eucharistia periit. B. 496.
Levin. de Herde V. D. M.
 Verensis. A. 296.
Hernbutanorum impuritas A.
 365. Adv. eos Ep. pastora-
 lis Amstelodamensem 744.
 Scriptum Ultrajectense 745.
Hesbusii (Tillem.) infestus in
 Calvinum animus. A. 553.
 Ej. Ep. ad Hardenbergium
 B. 701. Iq.
Heumannii (C. A.) sententia de
 Propheta sicut Moles A. 347.
 Labores quidam recensentur
 358. 9. N. T. laudatur 560.
 Sylloge laudatur. 747.
Casp. Heydonus V. D. M.
 Middelburg. A. 196.
Heynius & Trompius Thala-
 siarchæ. A. 73.
Hieronymus Friderici Gronin-
 ganus laudatur, A. 479.
 His.

I N D E X. I I.

- Hispalensis* Inquisitionis Acta nefanda. B. 587. 591. civitas piorum Confessorum & Martyrum altrix & nutrix. 614.
 616. Reformatio mirifica.
 630 sq. Ecclesie Minister eximius Constantinus 651 sq.
 in Hispalensi civitate duas Concionatorum factiones erant. B. 614 sq.
- Hispaniam* à Lutherismo præservavit Inquisitio. A. 3-9. de Hispanica Ecclesiastum Evangelicarum Confessione. 149. 151. Hispanicos quosdam Confessores propter Evangelium profugos suscepit Anglia & Geneva. B. 617. 673. Hispani Protestantes numero plurimi 581.
- Hollandia* Salus & Libertas per Principem Arausionensem parta. B. 294.
- Ew. Hollebeck* Orat. inaug. B. 389.
- S. C. *Hohmanni* Logica & Metaphysica uberior. A. 359.
- Honerti & de Moor* de descenitu Christi ad inferos controversia. A. 371.
- de Joh. *Hoopero* Episcopo Glocestriensi A. 655 B. 431.
- de ejus liberatione. B. 470.
- de Andrea *Hovemannio*. A. 676. 679.
- Jo. D. van *Hoven* Prof. Lin- gensis. B. 565. 6.
- Hugo Constantiensis* Zwinglium excitat. A. 2.
- Jo. Casp. *Haldrici* Theol. Tig.
- libellus de Canticis sacris A. 373.
- I.
- P. E. *Jablonskii* Dispp. A. 356. Pantheon Mythicum. A. 745. & B. 382.
- Jacobus Spreng* dictus Præpositus. A. 652.
- P. *Janßenius* in Cl. Loersii locum electus Prof. Duisburgensis. A. 354. & B. 381. Eiusdem Dis. varia. B. 574.
- Iburgum* Oppidulum Westphaliae. A. 533.
- de *Idiomatum* ita dicta communicatione. A. 167 sq.
- Idololatriæ* malum exaggeratur B. 203 Pontificia. B. 208 sq.
- Jenensis* Facultatis Acta Latina. B. 569.
- Jo. *Jetzlerus*. A. 467.
- C. *Ikenii* Dissertationes A. 351. & 556. inter eum & Millium lis philologica. 351. Dis. de ceremoniis ante Mo- sen. B. 380. Mors. B. 573.
- G. de *Ilescas* Scriptor Hiapa- nus. A. 319.
- Illyricus v. Flacius*
- de *Imaginum* abolitione Scri- ptum Carolostadii. A. 55 sq.
- de *Imanno Ortzenio* dicto Ze- lando. A. 672.
- Impii* utrum in Sacramento Eucharistie edant corpus Christi? A. 162.
- de *Indulgentiis* Papalibus B. 144 sq. 219 sq.

R E R U M .

de Inquisitione in Belgio stabilienda. A. 241. Inquisitio Hispaniam à Lutheranismo præservavit. A. 319. se Pontificis decreto opponit. B. 597 adverlus illam. A. 323.

Inquisitoria Tyrannidis Exempla. B. 587 & 599 sq. **Interim** ab Argentinensibus Augustanis & Noribergensis repudiatur. A. 644. de eo consilium Witebergensem cum præf. Melanchthonis. A. 645.

de Invocationibus Sanctorum. B. 212 sq.

Johannes Nassavius magnam reliquit progeniem. A. 67. Ejus posteri Belgii Gubernatores 76 Literæ ejus ad Cœtum Emdanum 1579. 101.

— **Mauritius Gubernator Clivensis.** A. 78.

Johannes Angliae Rex num veneno ipsi in Eucharistia propinato interierit, incertum.

B. 496.

Jobannis Comitis Oostfrisiæ infestus in Jo. à Laseo animus.

A. 534. 536. B. 607.

— **Austriaci** inter Belgas acta. B. 280. I. Ei Bulla Gregorii XIIII data adv. Belgas. B. 284.

Johannes Legionensis, Monachus S. Iudori, Martyr.

B. 616. Iq.

Juliani Parvi in ipsa morte constantia, B. 615. Iq.

Julius Terentianus P., Martyr.

ris domesticus. B. 664. J. E. Jungii Comm. in Zach. XIV. 1. 2. laudatur. A. 745. Francisci Junii Vita ab ipso conscripta. A. 201. sq. Parentes nobilitati 210. Mater laudatur. 212. pueritia & adolescentia. 214. Præceptores duriores quam par erat 216. 219 à peccatis juventutis præservatio. 222. ab Atheismi macula liberatio. 223—229. profectio Genevensis. 230. inopia & egestas. 232. indeque contractus morbus. 235. Pater cruenta morte occidit. 236. ad munus Ecclesiasticum Genevæ obeundum vocatus renuit. 238. Antwerpianum ad Ecclesiam Gallicam ministerium Verbi suscepturnus migrat. 239. apud Mentenses fratres concionatur. 239. Liber, cui titulus *Mona Pœniticia* ab eo conscriptus. 242. Orationem ad Hispaniarum Regem pro defensione Belgij scribit. 243. 268. ejus imago ad eum capiendum consecuta. 243. quod peregrinus eslet, majori periculo in Belgio obnoxius erat, quam reliqui. 244. 246. concionatur ap. Brugenses. 250. 252. Dn. de Wackenheim ut Junium deprehenderet operam navat 249. ejus inter Limburgenses Acta. 253 sq. pietas. & pru-

I N D E X . II.

- prudentia scemnam misere
vexatam sanat 256. cum eo
Colloquium religionis refu-
giunt Jesuitæ. 258 Heidel-
bergam venit. 259. ap.
Schoenavientes in Palatinatu
fungitur ministerio sacro.
260. ap. Lugdunentes tub-
sistit, ibique ad Cathedram
Theologicam vocatur. 261.
de ejus obitu narratio. 263
sq. Scripta 268. Epp. ad
Joh. Marguinum 270 sq.
Idem Arausionensi Principi
est à Concionibus 260.
de Justificatione impii Carolo-
stadii Libellus. A. 33.
I singii (A. M.) Oratio de
Principum Araul. & Naslav.
meritis in Belgium foedera-
tum. A. 56 sq.
de Italia à Lutheranismo præ-
servanda Ep. G. Busdragij
A. 320 sq.
in Italia Lux Evangelii renata
B. 1.
Italorum Evangelicorum de S.
Eucharistia Confessio.
de Joh. Juello Episcopo Saris-
burienſi. B. 42. ejus Apo-
logia Eccl. Angl. laudatur.
517.
- K:
- J. G. **K**olinskii in Habac.
Nahum & Jeremiam.
A. 375.
Kerffenbrock (Herm.) Carmen
- de Bello Monasteriensi. A.
377 sqq & 569 sqq.
J. J. **K**efferus Theol. Doctor
renunciatus ap. Groninga-
nos. A. 361
- J. R. **Kiesling Th. Lips. de
Gestis Pauli 111. A. 367. e-
jus cum Quirino Cardinali
lites. ibid. B. 571.**
- Jo. Sig. Kirchmeieri Th. Mar-
burg. mors. A. 566:
Eb. Köblini Th. Schaphul.
mors. A. 744.
- G. Koolhaas de Analogia tem-
porum laudatur. A. 343.
Prof. Amstelodamensis B.
378. Oratio. B. 563.
- Kraftius Theol. Marburg. A.
371. ejus vocatio Marburg.
567. ejus de Mysterio diei
expiationum sententia ibid.
- Ger. Kulenkamp, laudatur A.
744.
- L:
- Paul. **L**acisius Veronensis,
Reformationi additus. B.
17. 20. 22.
- Ad. H. **L**ackman Th. Kiloni-
ensis Diss. ad Novellam c.
46. B. 571.
- Tib. **L**ambergen Prof. Gron.
B. 468. Or. inaug. 386:
- Henr. **L**angenes in Threnos
Jeremiæ. B. 379.
- de **L**apſu & restituzione homi-
nis, singularis Jo. à Lasco
sententia, B. 447.
- Job,

R E R U M .

Joh. à Lasco Epistolæ variae leguntur. A. 477 lq. 619 lq. **Ejus frater Hieronymus Lascus.** 480. Hardenbergum excitat, ut se separaret à Papismo. 482. 487. 8. de salute infantum differit. 498. 500. singularis modestia circa dissentientes. A. 507. visitationem Ecclesiasticam ap. Frisios Orientales instituit. 527. Vocatio in Prussiam. 528. Ej. iter Praussianum 614. 625. Westerburgium commendat. 626. predium à se coëmtrum Abbingwerenle commemorat. 631. Vocatio ejus in Angliam. 635. Hamburgum venit, dum iter Praussianum meditabatur 646. redditus ex Anglia 1549. 647. ap. Dantiscanos morabar 1549. 649 Catechismus major. 674. 676. Ep. ad Christianum Daniæ Regem, postequam à diutina peregrinatione hyemali Emdam pervenerat 682. sq. fuum ex peregrinatione Daniæ redditum Emdanum laudat. 696. cum Hardenbergio contentio amice composta. 704. ab Augustana confessione non dissentit. 729. Ep. ad Senatum Regni Poloniæ. B. 62 lq. Ep. ad Sigismundum Poloniæ Regem 119 lq. redditus in Poloniæ. 120 lq. ad Plalnum secundum quadam de Regno

Christi commentatur 71 lq. veritatur in Polonia 440. 443. variae Epp. ad Bullingerum 446 lq. de hominis lapsu & restitutione singularis tentatio. 447. animus mansuetus. 451. de rebus ejus quædam singularia 455 & 462. Wormatiæ verius ac Coloniæ profectus est. 457. Helvetios ad moderationem hortatur. 461. de ejus consensu cum M. Buccero in causa Sacramentaria. 462. Superintendentis Oostfrisiæ munus depositus, Pastoris Emdani retinuit. A. 1546. 462. Nuptias fecundas init. 475. cum Calvinò consensus. 477. 481. aduersus Westphalum commentatur. 484. Emda relicta Francofurtum concedit. 486. de ejus filiis eorumque fortuna & rebus domesticis, itemque de ejus Testamento. 545. in Daniam proficienscitur ac dein in Frisiæ appellit. 668. de ejus colloquio Wirtemburgico. 671. Stanisb. *Lafocius* Polonus Reformationi studet. B. 359. *Lausannensium* Theologorum Ep. ad Magistratum Bernensem 1555. A. 471 lq. J. S. *Lavateri* Diss ad Rom. 111. 25. B. 556. de *Legibus* Angliæ Ecclesiasticis. B. 55. *Johannes Leiden/s Rex Anabap-*

I N D E X. II.

- baptistarum. A. 587.
J. D. van Lennep Orat. in-
 aug. B. 389.
Herm. Lentbius Consul Em-
 danus. A. 615.
 de Elb. *Leonino* JCto & Can-
 cellario Gelria. A. 309. E-
 jus Oratio 1579 habita in
 Conventu Statuum Genera-
 lium. 310 sq.
Leupolis urbs Russiae rubrae.
 B. 363.
 de *Lepre* ædium mysterio sen-
 tientia N. Nonnenii. A. 352.
S. L. Lerber JCtus Bernensis.
 B. 362.
 Raph. *Lescinski* Evangelii pa-
 tronus. B. 362.
Lette in Canticum Debora.
 A. 371.
 de *Lihero* arbitrio. A. 618.
 de *Libertate* Evangelica. B.
 507.
Gul. Lindanus & *Staphylus*
 scriptores Pontificii Refor-
 matis discordiam exprobrant
 B. 441.
Al. Lipomannus nuncius Pa-
 palis. A. 741. B. 301. ejus
 Ep. ad Nic. Radzivilum.
 B. 301. de eo querela Jo.
 à Lasco. 115.
Lipsciæ Colloquii 1519 histo-
 ria. A. 27.
 de *Lismanino*. A. 742. Idem
 pro Vergerio testimonium
 dedit. B. 437.
Littleton Observ. ad conver-
 sionem & Apostolatum Pau-
 li. A. 565.
- Loescherus* προσωπολημῆς. A.
 24.
 — Ejus obitus. A. 745:
 — notatur, quando P. Mar-
 tyrem simulationis in Reli-
 gione accusat. B. 38.
Londinenis Disput. Acta A.
 1553. ex mandato Marie
 Reg. B. 163 sq. de *Londi-*
nensi Ecclesia peregrinorum
 468. ap. *Londinenses* 1549.
 Conciones privatae habeban-
 tur in Ecclesia peregrino-
 rum. 665.
 Christoph. *Lofada*, Medicus
 Hilpanus, Martyr. B. 612.
 de P. *Lofelerio* dicto Villiers;
 A. 112. & B. 391 sq.
Lotbarungi Cardin. Oratio in
 Colloquio Possiaceno. B. 49.
 de *Ludovici* Naßlavi fatis &
 morte. A. 66.
Joh. Lusenski Bull. amicus.
 B. 441.
Lutheri Theses adv. Indulgen-
 tias. A. 1. Disputatio Hei-
 delbergensis. 2. Idem gra-
 dum Doctoratus à Carolo-
 stad. recipit 7. Carolostadi-
 um præceptorem agnoscit.
 27. Carolostadium laudat
 ob Disputationem Lipsiacam
 31. 32. de Libris Biblicis
 sententia 47. Lutheri Cap-
 tivitas Wartburgensis 49a
 successiva in agnoscenda
 veritate incrementa 53. Ep. ad
 Helvetios moderata 1537.
 153. B. 313. Idem ante cer-
 tamen Eucharisticum saniora
 603

R E R U M.

docuit de Sacram. Coenæ.
A. 166. nomen non est ob-
 vertendum in rebus fidei.
 176. adv. eum & ejus in-
 commodas locutiones dis-
 putatur. 186. circa Doctri-
 nam inter eum & nos con-
 troverlam fluctuatio. 179.
 de Confessione ejus parva
 Helvetiis intesta, & ab
 Helvetiis confutata. B. 460.
 de ejus fervore in re Sa-
 cramentaria. 463.

Lutheranum Schisma post Lu-
 theri mortem erupit vehe-
 mentius. A. 144.

Lutheranorum inter se circa
 ubiquitatem corporis Chri-
 sti dissensus. A. 183.

G. Busdragi Ep. de Italia à
Lutheranismo præservanda.
 A. 230. sq.

Stan. Luthomirscius Reforma-
 tor Polonus. B. 370. 543.

Jo. Luydus Th. Doctor. A. 271.

M:

inter **M**agistratum Supre-
 mum & subordi-
 natum discrimen. A. 110.
 ad Jo. Marguinum Junii Epp.
 A. 270 sq.

Aug. Marloratus Lotharingus
 editor Institutionis Calvini.
 A. 461.

Ph. Marnixii Ep. ad Bezam.
 A. 544.

Ep. ad Petr. Delce-

num. B. 135.
Isabella Martinia pia scemina
 in Inquisitionem ducta. B.
 656:
 de *Martyribus Belgicis*. A.
 135. Hispanicis. B. 587 sq.
Petri Martyris Vita per Sim-
 lerum. B. 1-59. ab Histo-
 rico ejusdem nominis distin-
 guendus. 3. Italia profu-
 gus in Germaniam secedit.
 20. Ep. ad Luccenses & ad
 Reg. Polum commemo-
 ratur. 20. 1. Ejusdem Epistole
 variae ad Joh. Utentovium.
 B. 662 sq. ad Tigurinam
 Ecclesiam vocatio. 671. O-
 pus adv. Gardinerum. 675.
 678. comm. in Ep. ad Rom.
 678:
 de *Mauritio Principe Arau-*
 & Naßlav. A. 68:
Job. Mauritius Gubernator
Clivensis. A. 78:
Petr. Medmannus Reformato-
 strenuus ap. Emdanos &
 Conful. A. 519. 705:
Zenonis Meilingii Theol. Ling:
 mors. A. 366:
Melanchthonis Antitheses do-
 ctrinæ Papistice & Evang.
 laudantur. A. 485. 6 quæ-
 dam carmina laudantur. 502:
 Idem ad Ecclesiam Emda-
 nam invitatur. 633. Ep.
 ad Reg. Pol. Sigism. B.
 133: ad Eum Ep. Alb. Har-
 denbergii in causa Interimi-
 stica 688. sq. Ej. con-
 stantia in ferendis malis &
 in

D d d d d

I N D E X. II.

- in vita temperantia laudantur. B. 711.
 Nic. *Melcius* laudatur. B. 368.
 Jo. *Melsingerus* & Theod Fabricius ad Monasterientes missi Evangelium annunciant. A. 392.
 de *Mennone Simonis* A. 516.
Mennonitarum in Frisia progralus. A. 527.
 Cath *Merenda* secunda Martvis uxor. B. 43.
 Pauli *Merulae* laus biographiz Juviana. A. 201 sq.
 ap. *Metenſes* fratres concionatur F. Junius A. 239.
 Petrus *Mexia*, Evangelicorum inimicus. B. 646.
 Jo G. *Michaelis* Dissertatio. nes quædam recensentur. B. 559.
 Mart *Micronius*. B. 433. ejus quædam imprudentia amice à *Lasco* & Collegis corretta. 478 sq. Iter Danicum conferbit. 485. Ecclesiæ peregrinorum Concionator. 667.
 Jo. C. *Miegus* Prof. Ling. B. 566.
 Jo. *Migrotus* V. D. M. Verensis. A. 296.
 Millii Dav. querelæ retunduntur. A. 568 748. inter eum & Ikenium lis philologica. A. 351.
 Stan. *Miscovius* & Nic. *Miscovius* Evangelio favent. B. 369.
Misse privata apud Augusti-
- nianos Witebergenies abrogatio. A. 55.
 de *Monachali* Vita quædam. B. 6.
 de *Monachatus* abolitione ap. Anglos. B. 509.
Monachorum Hispanie impuriditia detegitur. B. 594 sq.
 de *Monasteriensibus* Anabaptisticis turbis auctores. A. 371. 377.
 de *Monasterensi* Reformatio- ne. A. 384.
 de *Moor* & *Honerti* de de- scentiæ Christi ad inferos controversialia. A. 371.
Morbillus Juvenis monachus. Martyr. B. 612.
Mosellani P. Ep. de ratione disputandi. A. 27.
 Jo Laur *Moshemius* ad Acad. Gottinganam vocatus. A. 357. Ius historiæ Hæreticorum. *ibid.* Anecdota nova de Serveto. 747.
Munckausen C. Rudolphus. B. 707.
 Joh. *Muntensis* Evangelii præ- coap Gandavenses A. 250.
 de *Museo* Helveticō A. 373. Ius pars XXVIII. recen- setur. B. 556.
Mysticorum phrases non sunt utur pandæ. A. 253.
- N
- Ph. *Conr. Nadii* obitus. A. 361. N 356.
 Jo. A. M. *Nagel* Prof. Altori- finus. B. 377. Nas.

R E R U M.

Neffavice stirpis Antiquitas.
A. 61. Reformationis exordia. 605. Synodi A. 1518. habita Historia. 607 sq.
de Neapolitana Ecclesia Evangelica. B. 14.
de Neoportueni Victoria 1600. A. 68.
Nicolaus Buscoducensis, V. D. M. ap. Emdanos A. 651.
Nomen Viris Doctis sacerdotum ministrat Patria. A. 5.
N. Nonnenii de mysterio leproæ ædium sententia. A. 351. Meditatio de summo domino Ἰανδρῷ exaltati in univerlum. 353. Dissertationes. 556. Diss. de donis extraordinariis. B. 38a & 573.
de Norica Ordinatione. A. 615.

O.

Obsignationis vocabulum in re Sacramentaria urgetur. B. 463.
Bern. Ochinus. A. 652. & B. 21. 28.
J. C. Conr. Oehlrichs de Bording & Lodding. A. 746.
— Prof. Stettinensis B. 379.
L. Offerbaus Comp. Hist. Univ. laudatur. A. 748.
Nic. Olesnicus Reformationis patronus. B. 359.
Calp. Olevianus. A. 466.
Olympia Morata. B. 4.
de Omnipräsentia Divina errores Enthusiastici. A. 545 sq.

de Omnipräsentia corporis Christi. B. 171 sq. 194.
de Ostfristica Reform. A. 513 sq.
Oppositi, quid significet ap. Scholasticos Hispanos? B. 654.
Orthodoxi Consentus Liber laudatur. A. 178.
de Imanno Ortzenio, dicto Zelando. A. 672.
J. Ph d'Orville obitus B. 379.
Luca Ohandri libellus maledictus. A. 333.
de Andr. Ofiandro quædam. A. 678.
H. Osorius. Ep. ad Regiam Angl. scripsit. B. 491. ad eam respondit G. Haddonus, 492. ejus Liber de Nobilitate & de Gloria citatur. B. 512.
Hier. Ossolinus, nobilis Polonus & Reformati additus. B. 264. 547.
Jo. Fr. Ostervaldi Th. Neoburgensis obitus. A. 372.
— Colloquia pia laudantur. B. 557.
D. Ostrorog Bullingeri amicus. B. 438. 441.
Ostrorogorum familia ap. Polonus nobilis & Evangelio favens. B. 361.
de Ottone Henrico Electore Palatino. A. 721.
— ad eum Ep. Jo. à Lasco. ibid.
Oxoniensis Disputatio inter P. Martyrem & Pontificios. B. 29 sq. p.

D d d d d

I N D E X. II.

P.

- d**e **P**acificatione Gandavenſi **1576.** A. 103. Colo-
niensi **1579.** 310.
H. Th. **Pagenstecheri** mors.
B. 281.
S. **Pagnini** testimonium de Lu-
theranis in Italia A. 1525.
A. 319.
Christ. **Pantoppidani** Diff. in
Jef. XLVIII: 10. B. **566.**
Erici **Pantoppidani** Introd. in
Hist. Natural. Danicæ. *ibid.*
Papa Rom. num sit Christi vi-
carius? B. 140 sq.
Papisticorum abusuum Epito-
mo. A. 421 sq.
Pappus Argentinensis Doctor
notatur. A. 174
Patria Viris Doctis ſæpe no-
men subministrat. A. 5.
ad **Pauli Conversionem & A-**
postolatum Observ. Little-
ton. A. 565.
Herm. Reinh. **Pauli** mors.
A. 749.
Pax honesta ut impetretur,
opus eſte armis. A. 312.
— publica cum Pontificiis
in eadem Republica degen-
tibus coleda. A. 320.
de **Pace Religionis.** A. 106
sq. 113. cum Pontificiis
Responsum Villerii & Taf-
fini. 329 sq.
girca **Pacem Religionis** etiam
Pontificiis præstandam agi-
tur. ap. Gelros. A. 103.
330. 336.

- S**ebast. **Pechius.** B. 438. **439.**
441.
ad **Conr. Pellicanum** Ep. Las-
ci. A. 529. Hardenbergii
B. **686.** De filio ejus quæ-
dam. **459.** Ejus mors. **1556.**
670.
de **Peregrinorum** ap. Anglos
Ecclesia A. **654.** Ecclesia
Londinenſis dissipatione Ep.
Jo. à Laseo. B. 481 sq.
Persecutionis Pontificiæ tyran-
nis. A. 323. sub Carolo V:
gravitas. B. 230 sq. 235.
Personarum Divinarum Ope-
rations non præcile de Es-
ſentia Divina exponi pos-
ſunt. A. 552.
1. Petr. II: 13. A. **561.**
2 — I: 3. A. **562.**
Petricovienſis Synodus **1468**
in Polonia. B. **548.**
Pbilippi II. Regis in filium
Carolum tyrannis. B. 267.
Hier. Philippovius Evangelicis
charus. B. 319.
Joh. Philippovius Reformatio-
nis amicus. B. 360.
Philippus Wilhelmus Princeps
Arauſion, Wilhelmi I. filius &
Lud. Wilh frater. A. 71 & 77.
Philippus Halliae Reformati-
onem Monasterientem pro-
movere studet. A. 292.
P. Picherellus Th. Pontifici-
us. B. 50.
Alb. Pigbinus Calvini adver-
tarius. A. 468.
Piruzovia urbs Poloniæ, Evan-
gelicæ doctrinæ addicta. B. 358.
sp.

R E R U M.

- ap. *Pisanos Reformati Euchariastiam celebrant.* B. 20.
P. *Pleſſeu Diff. de Patrimonio Henrici Leonis.* B. **573.**
de Pena peccati. A. 617.
Liber cui tit. Monita Politica a F. Junio conscriptus. A. 242.
de Polo Reginaldo. B. 27.
Poloni, ut libi ab Arrianis & Servetianis caveant, monentur. B. 443.
de exorta in Polonia Evangelii luce. A. 702. **709.** B. **674.** **676.**
de Polonica Reformatione instruenda consilia quædam. A. **714** sq. B. **434.**
Polonorum Reformationi futurum nomina. B. 372.
Valerandus *Pollanus.* B. 163. **665.**
Polygamia Monasteriis Anabaptistis exprobatur. A. **578.**
Joh. *Ponetus Episcopus Roffensis dein Wintoniensis.* B. 663.
Pontificis Doctrinæ Variatio merito exprobatur. A. 177.
de iis tolerandis consilium. 432 sq.
Joh. *Pontius Legionensis, propter Religionem Protestantium Martyr 1559.* B. **603** sq.
Posnania metropolis majoris Poloniz. B. 361.
de Possiaceno colloquio 1561. B. 45.
de Prædestinatione doctrina as-
- seritur. A. **475.** *Iis sopenida.* B. **404.**
Prædicatorum in Italia ratio & munus. B. 10.
Præfationes tres eximiae. A. 454.
Laurent. Prænicius Reformatorum in aula Regis Poloniz patronus. A. **682.**
Claud. Prevotius. A. 2352.
Princzovienſis Synodus 1562. B. 548.
de Propheba sicut Moles, Heumanni tententia. A. 347.
ad Psalmum secundum quædam de Regno Christi commentatur Jo. à Lasco. B. 72 sq.
Publica Pax cum Pontificis in eadem Republica degentibus colenda. A. 330.
de Purgatorio quædam. B. 196.
Pynackerus Ubb, Emmii Collega. A. 306.
- Q.**
- H.** *Quirini sive de Quiros Philalethis Scripta adv. Ecclesiæ hodiernam Romanam.* B. **570.**
- R.**
- Nic. *Radvilivius Palatinus Vilnensis, Princeps eximus, Reformatæ Religionis paraftata.* B. 300 sq. 366.
Fjus ad Alb. Lipomannum Ep. 307 sq.
D d d d 3 *Ras-*

I N D E X. I I.

- Rassenguien* (de) ut Junium captivum duceret, omnem navat operam. A. 244 sq.
Seb. Ravis vocatio Ultraje-
 &ina. A. 568. Ejusd. Ora-
 tio inaug. de monumentis
 Veteris Ecclesiaz Orientalis.
745.
- Ioh. Reekamp* Abbas Aduar-
 diensis laudatur. A. 479. 517.
B. 451.
- Reformatio Coloniensis*. B. 684.
Reformatio Witebergensis per
 Carolostadium & ejus Col-
 legas. A. 50 sq.
Reformationis Belgicaz exordia.
A. 134 sq. defensio. B.
102. 113.
- Reformationis Anglicaz defen-
 sio.* B. 491. sq.
- Reformationem Poloniaz laudet*
Joh. à Lasco, B. 67 sq pro
 ea *Apologia Radzivili*. B.
316 sq.
- Reformatos inter & Lutheran-
 nos* Dissensus breviter pan-
 ditur. A. 144-147.
- Reformatores* num eruditione
 cedant Pontificiis? A. 425.
- Cl. Reiskius* Orient. LL. Prof.
 Lips. Abulfedæ & aliorum
 Scripta publicat. A. 368.
- Nic. Rejus* Oxa. B. 364.
 in *Religione* Consensus conju-
 git animos. A. 314.
- Lud. Ger. à Renesse*. A. 122.
124.
- Representandi vim semper habet*
 Verbum subst. sum in Sa-
 cramentis. A. 157, 158.
- J. L. Reusmanni* Diss. de Mose
 reluiscitato laudatur. A. 560.
- G H. Ribovii* programma de
 Oeconomia Patrium & me-
 thodo disputandi κατ ὄντο-
 ματων. A. 559.
- F. Ulr. Ries* Theol. Marburg.
A. 371.
- Jo Rotwagen* Syndicus Brem,
 Hardenbergii adversarius. B.
695.
- Arn. Rotgeri* Jcti Gron. mors.
B. 389.
- Fr. Rothfischeri* Th. Helmsta-
 diensis Apologia. B. 568.
 de Bern. *Rotermanno*. A. 381.
389. 403 sq. ejus Confessio
 fidei. 404 sq. Epistolæ. B.
523 sq. Idem in itinere Ger-
 manico constitutus luppetias
 pecuniaris petit. 523 sq.
 doctrina sanior 530. pro li-
 bertate Evangelica ad Friederici-
 uni à Weda Ep. 533 sq.
 ad Ericum Episcopum Epis-
 tola.
538.
- Abr. Ruchat* Th. Lausaniensis
 Synopsis Prophetica. A. 365.
 ejus mors. B. 380.
- J. G. Rucker* Or. inaug. B. 389.
- A. F. Ruckersfelderi* Diss. ad
 Canticum Debora. B. 567.
- Oratio inaug.* Daventriensis.
ibid.
- Gregor. Ruizius* Martyr His-
 spanus. B. 627.
- Lud. Ruyardus* Jureconsultus
 in Acad. Bituricensi. A. 221
229.

R E R U M.

S.

- Aug F. W. Sack** opus pro fide Christiana-
anorum. A. 350.
de Sacramentario Bello, Reformationis obstatculo maximo.
A. 4. de eo Jo. à Lasco sententia. 619. in re Sacra-
mentaria Tigurinorum cum Calvinio consensus. B. 430.
De Colloquio in ea cau'a
ineundo monita Jo. à Lasco
465.
Jo. Rod. Salebli Prof. Ber-
nen. A. 1746. obiit. A. 349.
de Salute Gentilium Joh. à
Lasco sententia. A. 489.
Infantum disterit idem 498.
500
Sambenitum quid? B. 599.
Erasmi Sarcerii icon. A. 569
— in Rem Reformatam
merita. A. 606.
Christ. Saxii Oratio pro scien-
tia Antiquitatis laudatur. B.
575.
Sbarroga Sophista Dominica-
nus. B. 646.
J. G. Schelhornii Ep. de con-
silio, de emendanda Ecclesia
à Paulo III. P. R. &c. A.
374. Idem de Mino Cefso
Senensi. 744.
Th. Scheltinga in Habacucum.
A. 345.
J. A. G. Schniebert Rector
Franz. ad Viadrum. A. 747.
Schobarius, Constantini amicus,

- Juventutis informator ap:
Hispalenses. B. 653.
Chr. Schoetgenii mors B. 381.
Schröder (N. G.) Ling. Or:
Prof. Gron. A. 361. de Ve-
stitu mulicrum Hebr. 270.
Or. de Consul. Sermonis
Babelica. 388.
Schröder (Jo. Joach) de Urim
& Thummim. A. 372.
Alb. Schultens in Proverbia
Salomonis. A. 370. morsa
566.
Io. Ia. Schultens, Vocabul Leid-
densis. ibid.
Corn. Schultingius Calvini ho-
fisi, ejus tamen Institutio-
nem laudat. A. 462.
C. G. Schwartzius Prof. Al-
torfinus moritur. B. 377.
J. J. Schwartzii Or. inaug.
B. 389.
Scotorum pro Doctrina Evan-
gelica conatus A. 1559.
B. 675.
Scriptura Auctoritas' potior
quam Ecclesiae. A. 24.
ad P. Scriverium Epp. Ubb.
Emmii. A. 199 lq.
J. P. Secretanus Prof. Lausa-
neusis. B. 380. Orat. inaug.
B. 371.
Seidlerus (Jac.) uxorem ducit
A. 48.
J. S. Semperius in 2 Tim. III.
& IV. B. 559. In Sessionem VI. Concilii Trident.
ibid.
de Sensuum judicio. B. 192.
Dn. de Seccbellis ap. Franco-
fur.

I N D E X. II.

- furtanos cum Valerando Polano contendit. A. 707.
Joh. Sienicus Reform. Relig. addictus. B. 304.
 de *Sigismundi* Aug. in Reformationem affectu. B. 364.
 ad eum Ep. Jo. à Lasco. A. 710. sq. B. 119 sq.
Jos. Simlerus Th. Tigurinus B. 21. laudatur. B. 445.
Joh. Simonis Grammatica Graeca & Hebr. B. 559.
Joh. Stoengrabe. A. 703.
Agnes Slupka Matrona Bullingeri amica. B. 441.
Lælius Socinus Bullingeri & Utenhovii amicus B. 436.
 439. 444.
Dominicus à Soto Doctor Salmanticensis cum Ægidio disputat, eumque fraude circumvenit. B. 645.
 de *Spoletana* Rep. in factiones divisa, sed à P. Martyre, tum Abbe Spoletano redunata. B. 12 sq.
Stan. Stadnicius Reformatorum in Polonia patronus B. 360.
 de Franc. Stancaro & ejus erroribus. B. 544 sq.
I. F. Stapferi Theologia Polemica. A. 349. Opus Dogmatico Practicum. ibid.
Staphylus & Gul. Lindanus, Scriptores Pontificii Reformati discordiam exprobant. B. 441.
E. H. D. Stoschius Theol. Prof. Duisb. A. 355; Vocatione Francofurtana. 558.

 Oratio & Dispp. recensentur 746. de Canone N. T. de revelat. ante Mosen & de Martyribus Diff. B. 383.
 385. 558.
Ferd. Stoschii Opuscula varia. A. 366. Liber de Epp. Apostolorum idiographis laudatur. B. 564 Lib. de Epp. Ap. non desperditis. B. 565.
Stryker (Herm.) V. D. M. A. 287.
Arnold. de Stuer V. D. M. ib. de *Stuigardiensi* Colloquio inter Lascum & Brentium. A. 728. 732.
Suecorum Regis in Evangelicos favor. A. 703.
C. Th. Summermanni mors. B. 381.
 de *Synodo ληστικη*. A. 143. 449.
 Universali Ecclesiarum Reformatarum consilia 1579.
 A. 193. Evangelicorum generali convocanda. B. 420.
Drusilla Sysinge Virgo Groning. nobilis, deinde lo. à Lasco uxor. A. 491. 521.
 537. ad eandem Ep. lo. à Lasco, A. 619. 625.

 T.

Joh. Taffinus V. D. M. Metensis. A. 239.
 ejus & Villerii Responsum de Pace Religionis cum Pontif. 329 sqq.
Joh. Comes de Tarnow, Reformationi addictus, B. 365.
 Bulz.

R E R U M.

- Bollingeri amicus. A. 439. 441.
Tauleri Scripta Lutheru laudata. A. 38.
 de Temporum Pontificis ablatorum restitutione agitur. A. 341.
Tenciniorum familia ap. Polono-nos celeberrima. B. 367.
 Jul. Terentianus Martyris discipulus. B. 2. 10.
 Terra motus ap. Anglos rario. A. 676.
W. Themmen Conciones laudantur. A. 345. 749.
 Theodoretus Nestorianismi insimulari nequit. A. 161.
I. A. Thuanus de Martyribus Protest. Hispaniz. B. 584.
 Eitzo Tiorda Ubb. Emmii amicus. A. 302.
 Tigurinorum Reformatio. B. 440 de eorum cum Calvinio consensu in re Sacramentaria. 468.
 Tomitius (Iohannes) B. 370.
 Toffanus cœnobii Uxellodunensis Gardianus, homo impurus. A. 211.
 Christ. Trenta patricius Lucensis. B. 20.
 Andr. Tricesii Equitis Elegia de Reformatione Poloniz. B. 357 sq.
 Trompius & Heynus Thalassiarachæ. A. 73.
 Tropus num locum habeat in verbis Iustitionis Eucharistice? A. 157.
 Trotzii Or. in laudem Wilhelmi IV. B. 386.

Tyannidis inquisitoriae Exempla. B. 599. 600 sq.

U.

- U**biquitas corporis Christi novum inventum A. 165. Ejus nomen licet quidam refugiant, tamen recepit Selneccerus. 182 de ea adv. Brentium disputat Martyr. B. 55. de ea item Hardenbergio movent Bremenses B. 696. 714. 722. 724. Ubiquitarum consilia pernicioса. B. 423.
 Iac. Uchanius Archiep. Gnesensis Reformationis negotium promover. B. 374.
 Iac. Uchanski Episc. Uladislavienensis. B. 441.
 Unitatem Doctrinæ exoptat Lascus. A. 627.
 Joach. Urfini Inquisitionis Hispanica Secretiora, Lib. rat. A. 320. is vero nomine Joach. Beringer. B. 583.
 Io. Uttenbovii narratio de instituta ac demum dissipata Belgarum in Anglia Ecclesia laudatur. A. 137. 655.
 — Iter Aquense cum Virginibus quibusdam. B. 680. ad Eum Epistola Alb. Hardenbergii ibid.

V.

- Isabella Venia Martyr Hispana. B. 609. Va-

Eeeee

I N D E X. II.

- Valacrensis Classis Ep. ad Eccl. peregrinorum Angliae 1575.* A. 294.
Jo. Valdesius Hispanus. B. 14.
 — Archiep. Hildpalensis B. 654.
 ap. *Vaiencenates* propter Evangelium excitatus tumultus. B. 135 sq.
 cum *Valerando Pollano* contendit Dom. de Selebellis
 ap. Francofurtanos. A. 707.
 — de codem. B. 665.
Roder. Valerius Nebrislianus Hispanus & ejus Conversio singularis B. 639.
Variatio Doctrinæ merito exprobratur Pontificis A. 277.
Varietas in ceremoniis non tollit unitatem in fide A. 932.
H. Venema Dissert. A. 356.
 — *Diss. ad Gen. XLIX.* B. 386 Idem contra Wetsteinum. 563 572.
Veness ceteris Ital. moderatores. A. 326
Verenses se Arausionensi 1572.
 dederunt. A. 293
Marc. Vergilius P. Martyris præceptor. B. 4.
 de *P. P. Vergerio* quædam. B. 415. 6 713.
Cl. Vernetus de Verit. Relig. Christi A. 357.
 de *Vestibus* Sacerdotalibus num in cultu Sacro sint retinenda? A. 662 sq.
Petr. Victorius P. Martyris amicus. B. 4.
P. Villorii Apologia Reformatarum in Belgio Ecclesiastum. A. 125 sq. & Taffini Relponsum de Pace Religionis cum Pontif. 329 sq. Memoria & Scripta referuntur. B. 391. 395 ratio ineunda concordia inter Ecclesiæ Reformataæ 1579 397 sq. Idem Alenconii constituta primus detexit 394 Galliæ erat propensior quam Angliæ ibidem
Vilna urbs Lithuaniae. B. 262.
Maria Virginea Martyr. B. 659.
Vißingenium Ep. ad Ecclesiam Belgarum in Anglia A. 87.
Corn. Valer. Vonck laudatur. A. 751.
 E. L. Vriemoet Diœsa Clifica &c. A. 356. Theses laudantur. 559. B. 385. *Diss. ad Decalogum.* 573

 W.
 Leon. *Wagener* Pastor Si-
 genensis. A. 608.
 F. Wagneri Th. Hamburg.
 Scriptum adv. Edelmannum. A. 363. 564
Waldenses Reformatorum pro-
 dromi. A. 172.
 J. G. Walchius Th. Jen. adv.
 Hernhutanos. A. 364.
 J. E. Im. Walchii *Diss. de per-*
secutione Diocletiana &
 Neroniana laudantur B. 569.
 G. Wallis Hist. Baptismi in-
 fantium. A. 354. B. 560.
Wulfii Opuscula laudantur. A. 345.
 — Obi-

R E R U M.

- **Obitus.** A. 269.
Herm à Weda Archiep. Co-
 loniensis Reformationi fa-
 vet. A. 515. B. 682.
C. Eb. Weismann Th. Tubing.
 mors. A. 372.
Wernsdorff Disp. adv. Hue-
 tium B. 574.
P. Wesselungii variz Dist. re-
 cententur. B. 575.
Joach. Westphali Farrago &c.
 A. 698. de ejus furore con-
 queritur Lascus. 701. 740.
 — ejus libellus in Refor-
 matos vehemens. B. 483.
 adversus eum commentatur
 Jo. à Lasco. 484. & Cal-
 vinus. 490.
Weissenii J. J. calumnia refel-
 litur. A. 471.
 — **N. T.** recensetur. B.
 561 sq.
G. Whitakeri obitus. A. 272.
Wilhelmus I. Princeps Arau-
 sionensis, Reip. Belgicæ
 Stator, & Religionis Re-
 form. Assecla. A. 63 sq.
 283 288. 289 De Ejus vo-
 ce ultima, cum lethaliter
 vulneratus eset. 64 sq.
 — Epistolæ ejus ineditæ.
 1572 1573. 1575. 85 sq.
 & 292 sq. 297.
 — **II. Princ. Araus.** &
 Naßl. 73.
 — **III. dein Rex Britanniæ.** 74.
 — **Ludovicus** & ejus Acta.
 76.
 — **Fridericus Guber.** Fri-
 sis. 78. **Carolus Hear.** Fri-
- so, & ejus nativitas cele-
 bratur. 57. 58.
Wilhelmi Arausioensis confi-
 lium in extremo necessaria-
 tis casu datum Belgis. A.
 183.
 ad **Wilnensem** coetum Epist.
 1565. B. 552 sq.
J. D. Winkleri Disserationes.
 A. 571.
 — **xvij** **Aethiopica**
 B. 574.
 de **Wirtemburgico** Colloquio
 Jo. à Lasco. B. 671.
 Corn. de Wit de clavibus regni
 cœlorum. A. 556.
J. H. Witboffii Oratio de An-
 tiqu. urbis Duisburgi. A. 558.
J. P. L. Witboffii Oratio de
 Religione Medica. B. 560.
Nic. Wolskius Eques Polonus
 laudatur. B. 370.
 de **Wormatiensi** Colloquio 1557
 abrupto. B. 672.
J. J. Wund Th. Heidelb. A.
 750. Dup. inauguralis B.
 562.
Dion. v. de Wynperffe Orat.
 inaug. B. 389.
Dan. Wystenbach Prof. Ber-
 nensis. A. 349.

X.

- Claud. de Xaintes**, Mona-
 chus, Calvinii
 obreductor. A. 471.

E e e e s

Z.

I N D E X. II.

Z.

Hier. **Z**anebius Petri Martyris Collega. B. 40.
 Mart. & Petr. **Zborovius**, Reformationi favent. B. 367.
 de Zelo circa Religionem, quædam observata. A. 334 lq.
 Zelotæ quidam rigidiore corriguntur. B. 417 lq.
 J. J. **Zimmermanni** Diss. de utu S. Coenæ. A. 374. ejus Opuscula. A. 743. B. 555.

Comitis **Zinzendorfii** Ep. ad Pap. Rom. A. 365.
 in **Zinzendorfium** Comitem Epigranum. A. 555.
 E. F. **Zobelii** Acta Academica. B. 377.
Zwinglii Reformatio varios habebat Ascleias. A. 2. Idem Lutherò prior. A. 173. Ejus, Buceri, Erasmi & al. Libri à P. Martyre letti animum ejus reformarunt. B. 14.

F . I N I S.

